

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİMDALI
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI TİCARETE ETKİLERİ AÇISINDAN
KÜRESELLEŞME VE ALTERNATİFİ BÖLGESELLEŞMENİN
TÜRKİYE İÇİN ROLÜ VE ÖNEMİ

103815

103815

Bora ÇALIŞ

Danışman
Prof. Dr. Günel ÖNCE

İZMİR-2001

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, "Uluslararası Ticarete Etkileri Açısından Küreselleşme ve Alternatifi Bölgeselleşmenin Türkiye İçin Rolü ve Önemi " adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım .

Tarih 28/06/2001

Bora ÇALIŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre Anabilim/Anasanat Dalı yüksek lisans/doktora öğrencisi.....'nin.....'nin..... konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğu olduğuna oy ile karar verildi.

Prof. Dr. Cüenal Önce

BAŞKAN

[Signature]

Doç. Dr. İ. Aksoy

ÜYE

[Signature]

ÜYE

Prof. Dr. Muzaffer Demirci

[Signature]

YÜKSEKÖĞRENİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No: Konu Kodu: Üniv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının

Soyadı: ÇALIŞ

Adı: BORA

Tez Türkçe Adı: ULUSLARARASI TİCARETE ETKİLERİ AÇISINDAN KÜRESELLEŞME VE ALTERNATİFİ
BÖLGESELLEŞMENİN TÜRKİYE İÇİN ROLÜ VE ÖNEMİ

Tez Yabancı dildeki adı: THE ROLE AND THE IMPORTANCE OF GLOBALIZATION AND - ITS
ALTERNATIVE - REGIONALISATION FOR TURKEY, IN TERMS OF THEIR
EFFECTS FOR INTERNATIONAL TRADE

Tez Yapıldığı Üniversite: DOKUZ EYLÜL

Yılı: 2001

Tez Yapıldığı Enstitü: SOSYAL BİLİMLER

Tez Kuruluşlar:

Tez Türü:

Yüksek Lisans :

☒

Dili: TÜRKÇE

Sayfa Sayısı: 250

Referans Sayısı: 117

Doktora :

☐

Uzmanlık :

☐

Yeterlilik :

☐

Tez Danışmanlarının

Yardımcı: PROF DR Adı: GÜNAL

Soyadı: ÖNCE

Yardımcı: Adı:

Soyadı:

Türkçe anahtar kelimeler

İngilizce anahtar kelimeler

KÜRESELLEŞME

1-GLOBALIZATION

BÖLGESELLEŞME

2-REGIONALISATION

EKONOMİK ENTEGRASYON

3-ECONOMIC ENTEGRATION

ULUSLARARASI TİCARET

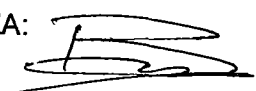
4-INTERNATIONAL TRADE

AÇIK BÖLGESELÇİLİK

5-OPEN REGIONALISM

Tarih: 28.06.2001

İMZA:

ÖZET

Bu tez çalışmasının amacı, uluslararası ticaretin küresel ve bölgesel dinamikler açısından incelenmesi, bunun yanı sıra Türkiye'ye yönelik etkilerinin ve sonuçlarının ortaya konulmasıdır.

Son yıllarda, özellikle ekonomik açıdan önemli bir konuma oturtulan küreselleşme ve bölgeselleşme kavramlarının, ticari dinamikler çerçevesinde kazandığı ivme ve Türkiye'nin bu değişim – gelişim süreci içerisindeki rolünün belirlenmesi yönündeki ihtiyaç, söz konusu çalışmanın tarafımdan yapılması yönünde karar almamı sağlamıştır.

Bu sebeple, küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin gelişimlerinde, iki eğilimin birbirlerini tamamlayıcı mı yoksa yok edici mi olacağı konusundaki tartışmalara açıklık kazandırmak ve Türkiye'nin bu çerçevede bölgesel entegrasyonlara üyeliği veya üye olma isteği bağlamında küresel ekonomik sisteme entegre olma gerçeğinden hareket ettiğini kanıtlama hedefi çerçevesinde bu tez çalışması hazırlanmıştır.

Özellikle, uluslararası ilişkilerde güçlü politik ilişkilerin ekonomik gelişme dinamiklerinin gerisinde kalmış olması, siyasal ekonominin etkinliğini artırarak, günümüz uluslararası ilişkilerini yönlendirmesi ve uluslararası ticaretin artan dünya ekonomik sistemi içerisindeki rolü, Türkiye'nin içinde bulunduğu ve bulunması gerektiği konumu ortaya koymuştur.

Böylece, tez çalışmamın sonucunda, belirtilmesi gereken iki önemli sonuç (makro-mikro) ortaya çıkmıştır;

- 1) Bölgeselleşme, tüm dinamikleriyle küreselleşmeyi meşrulaştırıcı ve tamamlayıcı bir eğilimdir. Uluslararası ticareti kısıtlayıcı bir eğilim olarak bölgesel ekonomik gruplaşmaları görmek ise, gelecekte oluşması öngörülen kıtasal ekonomik blokları ve bunlar arasında kurulacak ekonomik ilişkileri yadsımak anlamına gelir. Çünkü hiçbir ülke veya gruplaşma otarşik uygulamaların yol açtığı terkedilmişliğe dayanamaz.
- 2) Türkiye, bölgeselleşme eğilimini Avrupa Birliği'ne üye olarak veya olmaksızın ancak AB' nin ortaya koymuş olduğu standartlar çerçevesinde geliştirmelidir. Böylece küresel ekonomik düzenin standartlarına uyumun sağlanması bir bölgesel ekonomik entegrasyon modeli çerçevesinde gerçekleşmiş olacaktır.

ABSTRACT

The aim of this study is, separately putting forward the effects and results of the global and regional tendencies towards Turkey while international trade was evaluated from the sight of global and regional dynamics.

In recent years, especially in an economic way, the concept of globalization and regionalism which gains haste in the framework of trade dynamics and the needs of fixing the role of Turkey in this “variation – progress” process are the main reasons that I have decided to study on this subject.

Therefore, in the progress of globalization and regionalism tendencies, we have to clarify the discussion, whether if globalization and regionalism will be the complementary or destructive to each other and in this framework, this study has prepared for understanding the reality of Turkey’s integration to global economic system by using the memberships of global and regional groupings as a catalyst.

In international relations system, especially powerful political relations have became to remain behind the dynamics of economic developments, the effectiveness of the political economy increased in international relations and the role of the international trade in the world economic system has taken into account of Turkey’s positions that has to be taken .

Thus, at the end of this study, there are two important results (macro-micro) that have to be determined . These are;

- 1) With all its dynamics, regionalism is the legitimation and complementary process of globalization . To evaluate the regional economic integrations as a restrictive component of global trade process means to deny the prescience of the economic relations between continental economic blocs in the future . Because of that, any country or economic grouping can’t resist against the abandoned autarchism practices.
- 2) Turkey, being a European Union member or not, has to develop its regionalism process by applying and harmonizing European Union standards into its structure. As a result of this, the harmonization to the global economic order will occur by the help of a regional economic integration model.

ÖNSÖZ

Söz konusu tez çalışması, uluslararası ticaretin, bölgesel ekonomik entegrasyonların sayısında meydana gelen artışlarla birlikte, kısıtlanmayacağını belirtmek ve bunun yanı sıra Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak bölgesinde yer alan ekonomik gruplaşmaların içinde yer aldığı veya alabileceği rollerin üzerinde durulması nedeniyle hazırlanmıştır.

Tez çalışmamın oluşumunda önemli ve değerli katkıları bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Günal Önce'ye, Ankara İhracatı Geliştirme Merkezi Kütüphanesi çalışanlarına ve Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Süreli Yayınlar Bölümünde çalışanların göstermiş oldukları ilgi ve destekten dolayı teşekkür ederim

Tarih 28.06.2001

Bora ÇALIŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
EKLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
ŞEKİL VE TABLOLAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	x

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞMENİN KAVRAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİMİNİN İRDELENMESİ

1.1 KÜRESELLEŞME EĞİLİMİNİN İRDELENMESİ VE KAVRAMSAL YAPININ ORTAYA KONMASI	1
1.2 BÖLGESELLEŞME EĞİLİMİNİN KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA İRDELENMESİ	7
1.3 KÜRESELLEŞME EĞİLİMİNİN TARİHSEL ANALİZİ	8
1.4 BÖLGESELLEŞME EĞİLİMİNİN TARİHSEL ANALİZİ	14

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİDE BÜTÜNLEŞME HAREKETİ

2.1 BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞME DÜZEYLERİ	18
2.1.1 Tercihli Ticaret Antlaşmaları	19
2.1.2 Serbest Ticaret Bölgesi	21
2.1.3 Gümrük Birliği	22
2.1.4 Ortak Pazar	26
2.1.5 Ekonomik Birlik	27
2.2 BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN OLUMLU ve OLUMSUZ YÖNLERİ	28
2.3 ULUSLARARASI EKONOMİDEKİ BÜTÜNLEŞME EĞİLİMİNİN AZGELİŞMİŞLİK-ÜÇÜNCÜ DÜNYA KAVRAMLARI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	32
2.4 BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN BAŞARILI OLMASI İÇİN GEREKLİ KOŞULLAR	36
2.5 BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN KÜRESEL TİCARETE OLAN ETKİLERİ	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETTE KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME

3.1	DÜNYA TİCARETİNİN KÜRESEL VE BÖLGESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	41
3.2	ULUSLARARASI TİCARETTEKİ KÜRESEL YAPILANMANIN SOMUT ÖRNEKLERİ: HÜKÜMETLERARASI ORGANİZASYONLAR	55
3.2.1	Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri : Roundlar	55
3.2.2	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)	60
3.2.3	Dünya Ticaret Örgütü (WTO)	62
3.3	ULUSLARARASI TİCARETTEKİ BÖLGESEL OLUŞUMLAR ÇERÇEVESİNDE BÖLGESELLEŞME EĞİLİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	72
3.3.1	Avrupa Birliği	74
3.3.1.1	Avrupa'daki Önemli Ekonomik Oluşumlar	76
3.3.1.2	AB' nin Dış Ticareti ve ABD ile Ticari İlişkileri	79
3.3.2	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)	83
3.3.3	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)	87
3.4	ULUSLARARASI TİCARETTE YENİ BÖLGESEL OLUŞUMLAR: TAFTA, AFTA , FTAA	91
3.5	KÜRESELLEŞME – BÖLGESELLEŞME İKİLEMİ	94

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETTE KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1	DÜNYA TİCARET AKIMINDA TÜRKİYE'NİN YERİ	99
4.2	TÜRK DİŞ TİCARETİNİN TARİHSEL ANALİZİ	104
4.2.1	1920-1938 Dönemi	104
4.2.2	1939-1963 Dönemi	108
4.2.3	1963-1980 Dönemi	110
4.2.4	1980-2000 Dönemi	112
4.2.5	Ulusal İhracat Stratejisi	115
4.2.5.1	Hedef Sektörler	118
4.2.5.2	Hedef Pazarlar	120
4.2.5.3	Ulusal İhracat Stratejisi Hedefleri Doğrultusunda Alınması Gereken Önlemler	122
4.2.6	Türkiye'de E-Ticaretin Önemi	133
4.3	TÜRKİYE'NİN KÜRESEL VE BÖLGESEL TERCİHLERİ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI TİCARETTE OYNADIĞI ROL	139

4.3.1	Uluslararası Ticari ve Ekonomik Kuruluş ve Organizasyonlarla Kurulan İlişkiler	143
4.3.2	Serbest Ticaret Antlaşmaları	147
4.3.3	Türkiye-AB İlişkileri	154
4.3.3.1	Gümrük Birliği Öncesi Dönem ve Gümrük Birliği Kararı Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri	156
4.3.3.2	Gümrük Birliği Sonrası Türkiye-AB İlişkileri	165
4.3.3.3	Türkiye-AB Dış Ticareti	173
4.3.3.4	Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye	175
4.4	TÜRKİYE'NİN BÖLGESİNDEKİ BAZI EKONOMİK İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ	178
4.4.1	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü	179
4.4.1.1	KEİ' nin Kuruluşu, Yapısı ve Hedefleri	180
4.4.1.2	KEİ Dış Ticareti	184
4.4.1.3	KEİ Çerçevesinde Enerji Projeleri	186
4.4.1.4	KEİ-AB İlişkileri	188
4.4.2	Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)	191
4.4.2.1	ECO' nun Kuruluşu ve Yapısı	192
4.4.2.2	ECO'dan Geleceğe Yönelik Beklentiler	193
SONUÇ ve ÖNERİLER		196
KAYNAKÇA		204
EKLER		211

EKLER LİSTESİ

- EK I : Bölgeler İtibariyle Değer Bazında Dünya Mal Ticareti (1990-1997)
- EK II: Bölgeler İtibariyle Dünya Mal Ticareti Hacmi (1990-1997)
- EK III : Bölgeler İtibariyle Dünya Mal Ticareti Hacmi (1990-1999)
- EK IV: Bölgeler İtibariyle Değer Bazında Dünya Mal Ticareti (1990-1999)
- EK V: Türk Ürünlerinin Yurt Dışında Markalaşması,Tanıtım ve Tutundurulması ile Türk Malı İmajının Yerleştirilmesine Yönelik Faaliyetlerin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ
- EK VI : Dünya Ülkeleri Dış Ticaret Verileri (1999)
- EK VII : Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (1980-2000)
- EK VIII : Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı (1997-2000)
- EK IX : Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı (2000-2001)
- EK X : Türkiye'nin İhracatında İlk 40 Ülke (2000-2001)
- EK XI : Türkiye'nin İthalatında İlk 40 Ülke (2000-2001)
- EK XII : Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı (2000-2001)
- EK XIII : Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı (1997 – 2000)
- EK XIV : Türkiye-AB Gümrük Birliği Kapsamında Mevzuat Uyumuna İlişkin Olarak Dış Ticaret Müsteşarlığı Tarafından Gerçekleştirilen Çalışmalar
- EK XV : Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB' nin Payı (1993-2000)
- EK XVI : Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1994 –1999)
- EK XVII : Türkiye'nin AB ile Dış Ticaretinin Sektörel Yapısı (1993-1999)

KISALTMALAR

a.g.e	Adı Geçen Eser
AB	Avrupa Birliği
APEC	Asia-Pasific Economic Cooperation
AFTA	Asean Free Trade Area
ALADI	Asociacion Latino Americana de Integracion
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ASEAN	Association of South-East Asian Nations
BM	Birleşmiş Milletler
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
CACM	Central American Common Market
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EU	European Union
ECO	Economic Cooperation Organization
EFTA	European Free Trade Association
EUROMED	Avrupa-Akdeniz Ortaklığı
FTAA	Free Trade Area of Americas
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GB	Gümrük Birliği
IMF	International Monetary Found
ITU	International Telecommunication Union
KEİ	Karadeniz Economic İşbirliği
LAFTA	Latin America Free Trade Association
MERCOSUR	Güney America Ortak Pazarı
MFN	Most-Favoured Nation
NAFTA	North American Free Trade Agreement
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
OAİB	Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri
s.	Sayfa No
TAFTA	Trans-Atlantic Free Trade Area
TRIMS	Trade Related Invesment Measures
TRIPS	The Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights
WTO	World Trade Organization

TABLO ve ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1 :Eski ve Yeni Ekonomik Düzen Karşılaştırması	2
Tablo 2 :Bölgesel Serbest Ticaret Düzenlemelerinin Dünya Ticareti İçindeki Payı % (1998)	74
Tablo 3 :1998-1999 İtibariyle Dünya Ticareti	99
Tablo 4 :ABD'nin İnternet Üzerinden Elde Ettiği/Edeceği Gelirler	13
Tablo 5: Dünyada Elde Edilen /Edilecek E-Ticaret Gelirleri	13
Şekil 1 : Marka Yaratma Süreci	12
Şekil 2 : Pazarlama Stratejisinin Küreselleşmesi	13

GİRİŞ

İnsanoğlu, varolduğundan bugüne kadar hep bir gelişim ve değişim süreci çerçevesinde tarihsel varlığını düşünsel, toplumsal ve ekonomik temelde oluşturmaya çalışmıştır.

Bu çerçevede insanoğlu merkezden çevreye yönelik açılımında, basit ihtiyaçlarını giderme çerçevesinde; göç, avlanma, yerleşik yaşama, ürünlerin, sembollerin dünya üzerindeki akımı, kendi gibi olanlarla iletişim kurma, yakınlarını ziyaret etme, doğal afetlerden kaçma gibi basit ama dinamik bir eğilim içerisinde küresel bir kimlik kazanma temelinde dönüşümsel bir yapıda hareket etmiştir.

İşte insanlığın ilk zamanlarından günümüze kadar, merkezden bilinmeyene doğru ekonomik, politik, kültürel, toplumsal ve teknolojik genişleme ve gelişme sonucu ortaya çıkan " dünya gittikçe küçülüyor " ifadesi, nicelik bakımından çok nitelik anlamında ortaya konulmuştur. Böylece, küresel kimlik ve küreselleşme kavramı bağlamında söz konusu eğilimin son yıllarda dikkati çekmesinin nedeni de daha demokratik ve hür bir dünya özlemi olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, küreselleşme veya globalleşme kavramı günümüzde en çok dile getirilen ve tartışılan bir olgu haline gelmiştir.

Küreselleşme anlayışının sadece kavramsal bir bakış açısından ele alınması, özellikle günümüz koşullarında dinamik bir yapıda bulunan dünyamızın, ekonomik sosyal, kültürel, politik ve teknolojik temellerinin açıklanmasında yetersiz kalacağı açıktır.

Küreselleşme kavramının dar kavramsal kalıplarından sıyrılıp, bir eğilim ve anlayış temelinde ortaya çıkmasını sağlayan en önemli etkenler, ekonomik ve teknolojiktir. Kapitalist sistemin , dinamik üretim ve büyüme modelleri daha çok üretmeyi ve satmayı gerekli kılmakta , bu durum da teknolojinin önlenemez yükselişiyle birlikte, üretilen mal ve hizmetlerin satılabilmesini zorunlu hale getirmektedir.

Yüzyılımızın en önemli olgusu olan küreselleşme, dünyada, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel yapıları etkilemekte ve değiştirmektedir. Günümüz uluslararası sisteminin, siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel bağlamda tekleşme, standartlaşma sürecine girdiği de göz önüne alınırsa, küreselleşme eğiliminin, bu yapının oluşmasındaki tarihsel ve düşünsel yerinin yadsınamayacak düzeyde olduğu görülür.

Çok basit ve net bir şekilde, küreselleşmenin neyi ifade ettiğini ve küreselleşme eğiliminin etkenlerinin neler olduğunu düşünelim . Küreselleşme eğilimi, standart bir dünya sistemini ifade eder. Bu sistemdeki farklılıkların karşı karşıya kaldığı tehlike ise, farklılıkların korunmasındaki geri sayım işleminin ne zaman son bulacağı tehlikesidir.

Bu bağlamda küreselleşmeye üç açıdan bakabiliriz ;

- 1) Serbest ticaret ve piyasa ekonomisinin seçilmesi nedeniyle hızla artan ekonomik entegrasyon . Bu durum sermaye hareketlerinin serbestçe artması anlamına gelmektedir. Özellikle hızlı büyüme sadece ticaretin bir sonucu olmamakla birlikte transnasyonel (uluslar üstü) işletmelerinde ortaya çıkmasıyla birlikte ivme kazanan bir olgudur. Özellikle dünyada hızlı bir şekilde yeni teknolojilere, elektroniklere başvurulması ulaşım maliyetlerinde azalmaya yol açmıştır.
- 2) Ekonomik küreselleşmeden ayrı olarak, ayrıca bilgi ve iletişimin küreselleşmesi de söz konusudur . Özellikle bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler Toffler'ın "Üçüncü Dalga" olarak adlandırdığı bir gelişime sahne olmuştur. Yirmi dört saat içinde dünyanın her bir yanıyla ilişki kurabilme olanağı meydana gelmiştir.
- 3) Üçüncüsü ise, siyasetin küreselleşmesidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insanlar uzun süre Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünya terimleri üzerinde düşünmüşlerdir.

Günümüzde çok farklı insan yapılarının aktif bir yapıda tek bir dünya çerçevesinde ekonomik düzende var olmaya başlaması söz konusu olmaktadır. Piyasa ekonomisi artık çoğulculuk ve demokrasiyle birlikte işler duruma gelmiştir. Özellikle hükümetlerin içinde bulunduğu organizasyonlarında var olmasıyla piyasa ekonomisi demokrasi tabanlı bir olgu olmuştur.

Küresel ekonomi ile küresel politika arasında yapısal bir sürtüşme mevcuttur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hükümetlerarası organizasyonlar ve oluşumlar işbirliği için (Bretton Woods Enstitüleri,GATT,OECD) kurulmuştur. Ancak, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte değişen ekonomik ve politik ortam söz konusu örgütlenmeleri yeniden yapılandırma sorunsalıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Fakat küreselleşmenin ekonomik ve ticari boyutu, politik, sosyal ve kültürel alanları da etkisi altına almıştır. İşte bu tek pazara yönelen dünyada; evrensel anlamda üç vazgeçilmez değer söz konusu olmuştur . Bunlar; piyasa ekonomisi, demokrasi ve birey haklarıdır. Bu değerler dünya kurumları ve normları ile bütünleştiği sürece, dünyadaki tek pazarın oyun kuralları da belirlenmiş demektir. Ülkeler bu değerleri benimsedikçe ve uyguladıkça dünya ile bütünleşen süreçleri kısalmaktadır. Bu değerlerden uzaklaştıkça, küreselleşme eğilimin dışında kalmaktadırlar.

Bu bağlamda küreselleşme, çeşitli unsurları içinde barındıran, dünyanın dinamik bir yer olarak küçülmesi anlamına gelen bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçle, önceki dönemlerde, yaratılmış olan; gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkeler, merkez-çevre ülkeler ayrımı da anlamsızlaşmıştır. Bu çerçevede küreselleşme, birleştirici olduğu gibi aynı zamanda bölgeselcilik bağlamında da parçalayıcı bir süreç olarak gelişmiştir.

Küreselleşme sürecinde karşımıza çıkan oluşumlar; tarım ve sanayiinin üretim,tüketim ve dolaşım düzeyinin olağanüstü artış kaydetmesi, şekil değiştirmesi, sanayi ve hizmetler sektöründe otomasyon, robot teknolojisinin uygulanması, tarımda makinalaşma ve biyoteknolojiye dayalı üretim yöntemlerinin kullanılması, çok uluslu işletmelerin kendilerini yerel ve ulusal köklerinden kurtarıp uluslararası rekabete girişmesi, küresel pazar yaklaşımının egemen hale gelmesi, korumacılık uygulamasının vergisel temelde neredeyse kaldırılıp, bunun yerine tarife dışı ve selektif uygulamaların gündeme gelmesi, uluslararası ticaretin olağandışı bir artış kaydetmesi, finans ve iletişim alanlarında tam bir devrimin yaşanmasıdır.

Şüphesiz ki, küreselleşme nihai bir durum olmayıp zorunlu bir süreçtir. Dünya sisteminin içinde yaşadığı süreç uluslararasılaşma durumundan uluslar ötesine geçiş sürecidir. İşte bu sürecin bir yönü de; teknolojiadaki atılımdan kaynaklanan rekabet; diğer yönünde ise, etkileri ekonominin dışına da taşan bu gelişmeler karşısında giderek yaygınlaşan ve siyasal boyutlarda ön planda bulunan toplumsal tepkilerdir. Bu nedenle, küreselleşmenin geleceğini de bu dönüşümlerle tepkiler arasındaki etkileşim belirleyecektir.

Tez çalışmasında, dünya ekonomisini karakterize eden uluslararası ticaret üzerinde durulacak ve Türkiye açısından küreselleşme ve bölgeselleşmenin uluslararası ticarete olan etkilerinin ortaya konulması amacı çerçevesinde küreselleşme ve bölgeselleşmenin uluslararası ticarete olan etkilerinin Türkiye bağlamında da geliştirilmesi problemi üzerinde durulacaktır . Konunun bütünüyle sonuca bağlanmasında kullanılacak yöntem ise ikincil kaynaklara dayalı literatür araştırmasıdır.

Çalışmanın ilk bölümünde; küreselleşme ve bölgeselleşmenin kavramsal ve tarihsel gelişiminin irdelenmesi üzerinde durulacaktır. Çalışmanın temellerinin atıldığı bu bölümde, küreselleşme ve bölgeselleşme kavramlarının ortaya konması ve kavramsal çatının oluşturulmasının yanı sıra, küreselleşme-bölgeselleşme eğilimlerinin tarihsel gelişimi de irdelenecektir.

İkinci bölümde, çalışmanın önemli noktalarından biri olan uluslararası ekonomideki bütünleşme hareketinin alt yapısının ortaya konulması üzerinde durulacaktır. Bu nokta da, bölgesel bütünleşme düzeyleri en küçüğünden en kapsamlısına doğru; tercihli ticaret antlaşmaları, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği , ortak pazar, ekonomik birlik şeklinde irdelendikten sonra, bölgesel ekonomik bütünleşmenin olumlu – olumsuz yönleri üzerinde durulacak ve bölgesel ekonomik bütünleşmelerin başarılı olması için gerekli koşulların neler olduğu belirtilecektir. Ayrıca günümüzde entegrasyon eğiliminin sadece gelişmiş ülkelerin tekelinde bir anlayış olmayıp, eğilim, gelişmekte olan ülkelerle birlikte, üçüncü dünya – azgelişmişlik kavramları çerçevesinde de ele alınacaktır. Bölümün sonunda ise, bölgesel ekonomik bütünleşmenin, tartışmalara neden olan, küresel ticarete olan etkileri belirlenecektir.

Üçüncü bölümde, dünya mal ticaretinin değer, hacim ve bölgeler itibariyle değerlendirilmesinden sonra, uluslararası ticaretin somut kurumsal yapılanmaları üzerinde durulacak ve böylece üst yapının da oluşturulması söz konusu olacaktır. Bu çerçevede dünya ticaretinin küresel yapılanmasının somut örnekleri olan Roundlar, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü irdelenecektir. Ayrıca bölümde, uluslararası ticaretteki önemli bölgesel ekonomik kutuplar; Avrupa Birliği, NAFTA APEC incelenecek ve söz konusu oluşumların dış ticaret değerlendirmelerine , Avrupa Birliği'nin ABD ile olan ticari ilişkilerine yer verilecek ve APEC'in desteklediği ve uyguladığı "Açık Bölgeselcilik " kavramı üzerinde durulacaktır. Bunlarla birlikte, uluslararası ticaretteki yeni bölgesel oluşumlar olan; TAFTA, AFTA, FTAA 'dan da söz edilecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise, uluslararası ticarete küreselleşme ve bölgeselleşme bağlamında Türkiye'nin yerinin belirlenmesi üzerinde durulacaktır. Bölümde, dünya ticaret akımında Türkiye'nin yeri, Türk dış ticaretinin tarihsel gelişimi ve bu çerçevede son yıllarda değişen ekonomik ve ticari sisteme uyumun sağlanabilmesi amacıyla belirlenen Ulusal İhracat Stratejisi; Türkiye'nin küresel ve bölgesel tercihleri bağlamında, gerek uluslararası ticari ve ekonomik kuruluşlarla girdiği ilişkiler gerekse serbest ticaret antlaşmaları, Avrupa Birliği, KEİ, ECO gibi ikili, çok taraflı bölgesel ekonomik oluşumlarda gösterdiği gelişim incelenecektir. Özellikle de Türkiye-AB ilişkileri ve Türkiye'nin bölgesindeki ekonomik işbirliği girişimlerinden ikisi olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün Türkiye açısından önemi de vurgulanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞMENİN KAVRAMSAL VE TARİHSEL GELİŞİMİNİN İRDELENMESİ

Küreselleşme ve bölgeselleşme günümüzde yeni yeni ortaya çıkan, tartışılmaya başlanan kavramlar değildir .Yüzyıllar boyunca tarihsel dinamikleri içerisinde yerini alan küresel (global) ve bölgesel (regional) kavramları son elli yıl içinde küreselleşme-bölgeselleşme çerçevesinde birer eğilim olarak ortaya çıkmış ve kuralları, kurumları ile başta dünya ticareti olmak üzere birçok alana damgasını vurmuştur. Bu bağlamda, bu iki eğilimi dünya ticareti açısından irdelemeden önce, genel anlamda varoluşlarını ve kavramsal temellerini yansıtmakta yarar vardır.

1.1 KÜRESELLEŞME EĞİLİMİNİN İRDELENMESİ VE KAVRAMSAL YAPININ ORTAYA KONMASI

Uluslararası sistem hızlı bir değişim süreci geçirmekte ve bu belirsiz ortamda oluşan yeni dünya ekonomi düzeni, yeni eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Söz konusu eğilimlerin en önemlisi de küreselleşme veya tek dünya sistemi olarak nitelendirilen eğilimdir. Ancak burada, önemli olan nokta ve daha sonra da karşımıza somut olarak çıkacak olan nokta küreselleşmenin kavram olarak tanımlanmasının kesin bir sınırlılıkta yapılamamasıdır.

Bu eğilimin yeni dünya ekonomi düzeni içerisindeki yerinin ortaya konulmasında, yeni ve eski dünya ekonomik düzeninin karşılaştırılmasının yapılmasının yararı vardır. Buna göre ;

Tablo 1: Eski ve Yeni Ekonomik Düzen Karşılaştırması

Eski Ekonomik Düzen	Yeni Ekonomik Düzen
- İki kutupluluk - Belirli bir Pazar dilimi sahipliği - Ben bilinci - Kar maksimizasyonu - Tüketim ekonomisi - Ürün teknolojisi - ABD-SSCB kuralları - Klasik üretim faktörleri - Doğal rekabet avantajı (Karşılaştırmalı üstünlükler)	- Çok kutupluluk - Kıran kırana rekabet - Biz bilinci - Stratejik ele geçirme - Üretim ekonomisi - Üretim teknolojisi - Uluslar arası kuralları - Bilgi - İnsan yapımı rekabet avantajı (Bilgi)

Kaynak : Aksulu, İkbāl ., “ Uluslararası Ticaret Ders Notları “ , **Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası İşletmecilik Yüksek Lisans Bölümü**, İzmir, 1998.

Küreselleşme eğilimi temelde, dünya sistemi içerisindeki ekonomilerin bütünleşmesinden hareket ederek, global ekonomik entegrasyon hedefi çerçevesinde gelişimini sürdürür. Bunu yaparken de, temelinde serbest piyasa olduğu için liberalizmle kopmaz bir yakınlığı vardır. Bu anlamda küreselleşme eğilimi siyasal ve kültürel temelde değerlendirilmesinin yanı sıra, daha çok ekonomik anlamda değerlendirilir . Açık bir şekilde de dünya sistemi ekonomik küreselleşme temeline işlemektedir.

Küreselleşme olgusunun özellikle kendini gösterdiği alan olan ekonomi, ekonomik küreselleşme kavramını meydana getirmiştir. Ekonomik küreselleşme, ulaşım ve haberleşme alanında meydana gelen teknolojik gelişmeler sayesinde ekonomilerin bütünleşmeleri veya tek pazar oluşturmaları anlamına gelmektedir. Dünya da ticaretin, üretimin, sermaye hareketleri ve teknolojinin rekabette geniş açılımlar sağlaması ürün ve faktör piyasalarının liberalleşerek bütünleşmesi ile sonuçlanmıştır.

Makro düzeyde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke dış ticaret politikaları, mali politikalar ve daha geniş çerçevede iktisat politikalarının birbirine bağımlı hale gelmeleri küreselleşmenin temelini oluşturmaktadır . Bu alanda göze çarpan gelişmeler ise dünya çapında ekonomik örgütlenmelerin hız kazanması ve serbest ticaretin yayılması ile ilgili çabalar¹.

Küreselleşme eğiliminin farklı bakış açılarıyla ve yaklaşımlarla ele alındığını görmekteyiz.

¹ Mahmut Masca , “ Küreselleşmenin Ekonomik Yönden Analizi “ , **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi** , sayı:4 , yıl : 1998 , s. 348 .

Bu yaklaşımlardan ilki, küreselleşme eğilimin bir akım boyutunda açıklamaya çalışarak, Birinci Küreselleşme Dalgası ve İkinci Küreselleşme Dalgası bağlamında küresel ekonomik akışın gelişimini vurgulamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki elli yıl Birinci Küreselleşme Dalgası olarak adlandırılabilir. Bu dönemde ticari engellerin önemli ölçüde azaltılması ve demiryolları ile buharlı geminin yaygınlaşması sonucu nakliye maliyetinin düşürülmesi, bu dalga'nın başlangıcını oluşturmuş; sınırlar ötesine büyük bir sermaye, mal ve insan akışı başlamıştı . Ancak savaş sonrasında inanılmaz bir ticari korumacılığın uygulamaya konmasının yanı sıra sermaye akımına da sert kısıtlamalar getirilmiştir.²

Bugün yaşadığımız İkinci Küreselleşme Dalgasına bağlı olarak, mal ve para akışı büyük ölçüde hızlanmıştır . Bu hızlanma, birincil olarak zaman ve mekan kısıtlamalarını ortadan kaldıran iletişim ve bilgisayar teknolojilerine dayanmaktadır . İkinci etken ise, dış ticaret kısıtlamalarını büyük oranda azaltan ve pek çok ülkenin uluslar arası sermayeye kapılarını açmasını sağlayan liberalizasyondur. Bütün bunlara karşın ürün ve sermaye piyasalarının, emek piyasalarına oranla daha büyük bir hızla bütünleştiği dikkate değer bir oluşumdur . Birinci Küreselleşme Dalgası, azalan ulaşım ve nakliye harcamalarına koşut büyümüşken , İkinci Küreselleşme Dalgası, azalan iletişim harcamalarına dayalı biçimde yayılmaktadır. Bu durum geçmişe oranla çok daha sıkı bir uluslararası entegrasyon oluşumunu sağlamaktadır.³

İkinci Küreselleşme Dalgasının önlenemez ilerleyişinin en önemli nedeni ; serbest ticaretin, yüzyılın başındakine oranla çok daha sağlam kurumsal yapılar üzerinde temelinin atılmış olmasıdır. Yüzyılın başında serbest ticaret, ikili antlaşmalar yoluyla yürürken bugün serbest ticaretin sürekliliği, Dünya Ticaret Örgütü gibi çok taraflı kurumlar tarafından garantiye alınmış durumdadır.⁴

Robert Cox ve Anthony Giddens gibi ekonomistler küreselleşmeyi farklı yönlerden değerlendirmişlerdir.

Robert Cox 'a göre küreselleşmenin iki sonucu vardır . İlki, devletin dışa açılmasıdır. İki savaş arası dönemde, özellikle 1930'lu yıllarda, devletin işlevi ulusal iktisadı dışarıdan gelebilecek tehlikelerden korumaktı . Bretton Woods sisteminde de devletin rolünde önemli bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1970 'lerin ortasından itibaren devlet ulusal

² "İkinci Küreselleşme Dalgası", *Türk Henkel Dergisi* , Nisan 1998 , s. 7

³ y.a.g.e , s. 7

⁴ y.a.g.e , s. 12

faaliyetlerin küresel ekonomiye uyumlaştırılması amacına yönelmiştir. İkinci sonuç ise, toplumların yeniden yapılanması ve küresel bir sosyal yapının ortaya çıkmasıdır.⁵

Giddens'a göre ise, globalleşme ancak zaman ve mekan bağlamında açıklanabilir . Modern zamanlar öncesi, 1500'ler öncesi toplumlar birbirlerine zaman ve mekan açısından uzaktı ve iletişim sınırlıydı . Günümüzde yerel ve global olan formlar ve olaylar tüm toplumları etkilemektedir. Giddens küreselleşmeyi, zaman ve mekan açısından birbirinden uzakta gelişen olayların yerel oluşumları etkileyebilmesi ve bu yolla global ölçekte sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır . Bu da modernitenin bir sonucudur.⁶

Özellikle yaşadığımız son 15-20 yıl çerçevesinde, küreselleşme eğilimini dikkate aldığımızda ise, üç eğilimin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bunlar;⁷

- 1) Devlet üstü Küreselleşme (Post-nasyonel küreselleşme), uluslararası kuruluşlar tarafından düzenlenen, daha geniş ekonomik alanlar açmak için milli sınırları geçersiz kılmaya giden bir erozyon süreci olarak görülmektedir.
- 2) Devlet içi Küreselleşme (Infra-nasyonel küreselleşme), daha dar ekonomik alanların, özellikle bölge ve şehirlerin ekonomik bağımsızlığından esinlenerek ulusal dayanışmanın zayıflamasına neden olan küreselleşmedir.
- 3) Küreselleşme Karşıtı Hareket, her iki harekete de karşı olan bir yapıya sahip olan, ulus devleti güçlendirmek isteyen ve ulus devlet tarafından desteklenen ve ortaya çıkan zorlukları reform paketleriyle, devletlerarası ikili ilişkilerle ve entegrasyonla çözmeye çalışan harekettir. Bu hareket uluslar arası kurumların varlığını da dışlamamaktadır.

Son olarak diğer bir bakış açısı da, küreselleşme diye bir eğilimin var olup olmadığını sorgulamaktadır . Bu bakış açısını ortaya atan Paul Hirst ve Grahame Thompson'a göre ;⁸

- Bugün büyük ölçüde uluslararasılaşmış ekonomi yeni bir durum değildir. Ekonominin, modern endüstriyel teknoloji üzerine kurulmasının yaygınlaşması ve

⁵ İsmail Gökal , “Global Değişim , Stratejik Ticaret Politikası ve Türkiye İçin Bir Ticaret Senaryosu”, www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nis97/4.htm , 19 Aralık 2000.

⁶ y.a.g.e

⁷ Ataman Aksöyek . , “ Değişen Dünya Düzeni “, www.elegans.com.tr/sonautumn/html/aksoyek.html, Kış 2000.

⁸ Hasan Tutar , **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi** , Hayat Yayıncılık , İstanbul , 2000, s. 20

1860 'lardan bu yana var olan birtakım uluslararası ekonomi konjonktürlerinden veya durumlarından biridir. Mevcut küresel ekonomi bazı yönleriyle 1870-1914 yılları arasında hüküm süren rejimden daha az açıktır ve daha da bütünleşmiştir.

- Dünya ekonomisi gerçekten “ küresel” olmaktan çok uzaktır .Ticaret, yatırım ve finansal hareketler, daha çok Avrupa, Japonya ve K. Amerika üçgeninde yoğunlaşmaktadır.

- Dolayısıyla, büyük ekonomik güçler (G-3) , politikalarını da koordine ederlerse, finansal piyasalar ve diğer ekonomik yönelimler üzerinde güçlü bir baskı kurma kapasiteleri vardır. Öyleyse, mevcut çalışma alanları ve ekonomik müdahale araçları büyük güçlerin farklı çıkarları ve elitleri arasında hüküm süren ekonomik yapılanmalar tarafından kısıtlanmış olmakla birlikte, küresel piyasalar hiç de kontrol edilemez ve düzenlenemez değildir.

Bu çerçevede, küreselleşmenin varlığını sorgulayan bakış açısının temelinde, küreselleşme sürecinin büyük ekonomik güçler bağlamında ele alınması ve kontrol edilebilirliğinin yine bu güçler tarafından sağlanmasının, dünyadaki diğer devletlerin küreselleşme sürecindeki rolleri ve küreselleşme eğiliminin avantajlarını ne kadar kullanabildikleri konusundaki şüphe yatmaktadır.

Bu noktada bölümün başında da belirttiğimiz gibi, özellikle küreselleşme kavramının birçok niteliğinin ve boyutunun tek bir tanım içerisinde yer alabilmesi konusundaki sıkıntı aşağıdaki tanımlamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

“ Küreselleşme, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonudur. ”⁹

“ Küreselleşme, uluslararasılaşma sürecinin tamamlanıp, tüm delokalize (bölgesel olmayan) üretim dokularının, üretim ve tüketiminin dünya ölçeğinde planlandığı, serbest rekabet ve piyasa düzeninin uluslar üstü kuruluşlarca denetlendiği , kuralların uluslar üstü anlayışla çalıştığı bir sistemdir ”¹⁰

“ Küreselleşme, milli ekonomilerin dünya ile bütünleşmesini, teknoloji üretim tüketim ve finansman piyasalarını kapsayan bir sistemdir. ”¹¹

⁹ Erol Kutlu , “ Küreselleşme ve Etkileri “ , Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi , Cilt : 14 , sayı: 1-2 , 1998 , s. 366

¹⁰ y.a.g.e , s. 366

¹¹ Masca , a.g.e , s. 348

“ Küreselleşme, yüzlerce mil ötedeki yerelliklerle ilişki kurulup, dünya çapındaki bu sosyal ilişkilerin kuvvetlenmesidir. ”¹²

“Küreselleşme, üretimin uluslararasılaşmasını, yeni uluslararası işbölümünü, güneyden kuzeye yeni göç hareketlerini, bu süreçleri çabuklaştıran yeni rekabetçi çevreyi ve devletin küreselleşen dünya uluslararasılaşmasını kapsamaktadır.”¹³

“ Küreselleşme, fikirlerin ve ürünlerin aynı anda her yerde bir küresel alışveriş mekanı çerçevesinde bulunmasıdır. ”¹⁴

“ Küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, politik, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması , ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olguları içerdği, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin mili sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır ”¹⁵

Tüm bu tanımlar çerçevesinde, küreselleşme; politik, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutta geçmişten günümüze etkin faktörlerle birlikte gelmiş bulunan ve halen sürmekte olan değişim-gelişim sürecidir.

Küreselleşme eğilimini farklı açılardan değerlendirmeye çalışan bu üç yaklaşımda temelde, ister eğilimin tarihsel bir gelişimle ortaya konulması olsun ister ulus devletin gelişimi temelinde geçmiş veya günümüzle ilgili değerlendirmeler olsun , ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki değişimin devletlerin dış ticaret politikalarını, maliyetlerin azalması bağlamında, serbestleştirici sonuçların ortaya çıkmasını esas almıştır . Bununla birlikte, sosyal açıdan önemli değişikliklerinde bu eksenle gelişim kaydederek küreselleşme-modernite paralelliğini ortaya koymuştur.

¹² Steve Smith , John Baylis ., **The Globalization of World Politics** , Oxford University Press , New York , 1997 , s. 15

¹³ y.a.g.e , s. 15

¹⁴ y.a.g.e , s.15

¹⁵ Devlet Planlama Teşkilatı , **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Ekonomik Bütünleşmeler** , Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları , Ankara , 1995 , s. 1

1.2 BÖLGESELLEŞME EĞİLİMİNİN KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA İRDELENMESİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, " güç " denilen aracı etkin bir biçimde kullanıma sokamadığı için bir anlam kargaşası içinde bulunda dünya, "bölge" ve bölgeselleşme" ye ilgi duymaktadır.

Giderek artan bir biçimde gelişen bölgeselleşme eğilimi, coğrafi-stratejik dayanışmaların anlamını yitirmesi ,ülkelerin kendilerini küresel arenada yeniden konumlandırma ve içinde bulundukları bölgeyle ilişkilerini yeniden masaya yatırma istekleri , " bölgeselleşme" gerçeğini karşımıza çıkarmıştır.¹⁶

Bu bağlamda ülkelerin, içinde bulundukları bölgeyle ilişkilerini yeniden gözden geçirme gereksinimlerine koşut olan bölgeselleşme, bu ülkelerin piyasa ve sosyal küreselleşme bağlamındaki rollerini de geliştirecek bir eğilimdir.

Bölgeselleşme eğilimini , küreselleşmenin alt dinamiği olarak düşünürsek, burada özellikle küresel ekonomik entegrasyonun rolü önemlidir.

Dünya ekonomisinde gelişmiş ve gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasındaki işbirliği, uluslararası ticarete yakın ilişki ve ekonomik engellerin kaldırılmaya çalışılması ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelerden yapılan yüksek teknoloji transferinin artması global ekonomik entegrasyonu meydana getirmiştir.¹⁷

Bu çerçevede global ekonomik entegrasyon, ülkeler arasında mal, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve ülkelerin ekonomik işbirliği alanlarının gelişmesi temelinde değerlendirilen bir olgudur.

Ülkelerin, küresel anlamdaki bu işbirliği ve hatta ortaklık girişimleri dünyanın, bölgeselleşerek küreselleşme yolunu tercih etmiş durumda olduğunun bir göstergesidir.

Böylelikle bu süreç içerisinde, bölgeselleşmenin aktörleri de bölgesel bütünleşme çabaları, diğer bir ifadeyle bölgesel entegrasyonlardır.

Sonuç olarak ülkeler, sınırlarını açmak, serbest ticareti geliştirmek ve ölçek ekonomisinden çıkar sağlamak istiyorlarsa da, diğer taraftan, tek başlarına başa çıkamayacakları idari, ekonomik ve politik sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bu durumda küresel ekonomik entegrasyonun doğası da bölgeselleşmeyi gerektirmektedir.

¹⁶ "Küreselleşmenin Yeni Ürünü : Bölgeselleşme ",*Türk Henkel Dergisi* , Şubat 1999 , s. 8

1.3 KÜRESELLEŞME EĞİLİMİNİN TARİHSEL ANALİZİ

“Küresel” diye tercüme edilen “global” kelimesinin dört yüz yıllık bir geçmişi olmasına rağmen kelimenin İngilizce de “globalization”, “globalize”, “globalizing” şeklinde kullanılması aşağı yukarı 1960 yılına rastlamaktadır. The Economist Dergisi’nin 4 Nisan 1959 tarihli nüshası “İtalya’nın araba ithalatına koyduğu global kotasını yükselttiğini “ bildiriyordu . 1961 ‘de Webster, “ globalizm “ ve “globalization” açıklamasını veren ilk büyük sözlük olmuştur.¹⁸

Küreselleşmenin doğuşu tartışmasında ise üç farklı yönelim belirtilebilir. Bunlar;¹⁹

- 1) Küreselleşme, insanoğlunun dünyada varolduğu dönemden beri görülen bir süreçtir. İnsanoğlu komşularıyla ve dünyadaki diğer insanlarla hep ilişki içerisinde olmuştur.
- 2) Küreselleşme 15-16.yy ‘lerde başlayan ticari kapitalizm ile yükselen bir süreç olarak görülebilir. Bugünün sınır ötesi süreçleri ve ilişkileri ,keşiflerin ve yeni dünyadaki , Çin’deki malların (baharat,pamuk,ipek) Avrupa’ya getirilmesidir.
- 3) Küreselleşme, 1980’lerden beri süregelen bir süreç olarak da görülebilir. Özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra üçüncü dünya ülkelerindeki önemli ekonomik büyüme (Asya Kaplanları) ,bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler bu sürecin önemli unsurlarıdır.

Bu noktada görmekteyiz ki, küreselleşme her ne kadar ortaya çıkış itibariyle üç farklı yönelimle ele alınmış olsa da bu yönelimlerin birbirlerini tarihsel açıdan tamamladıkları gözden kaçırılmayacak önemli bir noktadır.

Özellikle son elli yıl içerisinde küreselleşmenin ortaya çıkışında temel olarak üç grup faktörün etkisini görmekteyiz. Bunlar ;²⁰

- 1) Destek veren faktörler: Bunların başında kuşkusuz gelişen uydu iletişimi, elektronik posta gibi uluslar arası iletişime imkan veren gelişmiş telekomünikasyon sistemleri gelmektedir . Ayrıca ucuz, gittikçe gelişen,

¹⁷ Coşkun Can Aktan , “ Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye “
www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak99/global.htm , 13 Ocak 2001.

¹⁸ Masca , a.g.e , s. 349 .

¹⁹ R.F.M Lubbers ; J.G Koorevaar , “Küreselleşme Çağında Yönetim” ,
www.globalize.org/publication/govcor.html , 07.12.1999.

²⁰ Nusret Ekin , **Küreselleşme ve Gümrük Birliği** , Güncelleştirilmiş 2.Baskı , İstanbul Ticaret Odası Yayınları , İstanbul , 1999 , s.50.

güvenilir uluslararası ulaşım, özellikle büyüklüğü gittikçe artan uçak , kargo sistemleri sayılabilir.

- 2) Hükümet politikaları : Temelde ticaretin serbestleştirilmesi, tarife ve kotaların kaldırılması, dış finansal imkanların serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye akışı üzerindeki kontrollerin ortadan kaldırılması söz konusu edilebilir.
- 3) Şirket stratejileri : Günümüzde şirketler hem dış ülkelere mal ve hizmet satmakta hem de dış ülkelerden kaynak kullanmaktadır. Özellikle, ihracat yaparak ve faaliyetlerini düşük maliyetli merkezlere kaydırmak suretiyle dış ekonomik ilişkiler geliştirmektedirler. Böylece küreselleşme, kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişme olduğu kadar hükümet politikalarının da bir sonucudur.

Mal ve hizmetlerin küreselleşmesine yapılan katkıların tarihsel süreç içerisinde iletişim, ulaşım ve finansal teknolojilerdeki köklü değişimler sonucunda ulaşıldığını görmekteyiz. Böylece, dünya ticaretinde ciddi bir liberalizasyon ve genişleme sağlanmakta, sübvansiyonlar ,anti-damping , gümrük hizmeti ,ticarete teknik engeller ve koruma alanlarında çok taraflı ilke ve kurallar geliştirilmekte, anlaşmazlıkların mekanizması iyileştirilmektedir.

Bu nokta da, “ küreselleşme” bakış açısını genel bir bağlamda tarihsel açıdan ve ortaya çıkışına yol açan faktörler açısından ele aldıktan sonra , bir anlamda bölgeselleşme ile de bağlantılı bir şekilde , küreselleşmenin tarihsel aşamaları üzerinde durarak, bölgeselleşerek küreselleşme ya da ekonomik birikimin yarattığı milliyetçilik anlayışı çerçevesinde oluşan ulusal devlet bilincinin uluslararasılaşmasını ve bölgesel birlikteliklerin temelini belirtmeye çalışacağız.

Küreselleşme teorisyenlerinden R.Robertson, 1980 ortalarına kadar küreselleşme kavramının akademik açıdan öneminin bilinmediğini, fakat bu tarihten sonra kullanımının oldukça yaygınlaştığını belirtmektedir. Özellikle görülmüştür ki; Amerikan Kongre Kütüphane katalogunda başlık olarak “ globalization” ve bunun türevlerinden birini kullanan sadece otuz dört eser vardı ve bu eserlerin hepsi de 1987 ‘den sonra yazılmıştı. Bu durum Batı ‘da küreselleşme olgusunun incelenmek üzere masaya yatırılışının son dönemde gerçekleştiğini göstermektedir. ²¹

Böylece küreselleşmenin, tarihsel süreç itibariyle kattığı yolun, akademik açıdan ancak 1980’lerin ikinci yarısından itibaren incelemeye alındığı görülmektedir.

²¹ Masca , a.g.e , s. 349

R.Robertson, küreselleşmenin aşamaları bağlamındaki süreci 1400'lerden itibaren 1980'li yıllara kadar beş aşamada ele almıştır . Bu aşamalar tarihsel açıdan şu şekildedir,²²

Avrupa'da 1400-1750 Arası Küreselleşmenin Oluşum Aşaması

- Ulusal cemaatlerin genişlemeye başlaması ve "ulus üstü" ortaçağ sisteminin alaşağı edilmesi,
- Birey ve insanlık kavramlarının vurgulanması,
- Güneş merkezli dünya kuramı ve modern coğrafyanın başlangıcı, ilk dünya haritası,
- Sömürgecilik .

Bu ilk aşamada, dünya ticareti bağlamında üzerinde durulması gereken en önemli nokta, ticaret sermayesinin, coğrafi keşiflerle birlikte birikimi ve ticaret burjuvazisinin ortaya çıkışının yaşandığı aşama olmasıdır. Böylelikle kıtalararası ticaret başlamıştır.

Avrupa'da 1750-1875 Arası Küreselleşmenin Başlangıç Aşaması

- Homojen üniter devlet düşüncesine keskin geçiş ,
- Devletlerarası resmi diplomatik ilişkiler ,
- Standartları konulmuş vatandaş, bireyler ve daha sonra somut bir insanlık anlayışının ortaya çıkması ,
- Avrupalı olmayan toplumların "uluslararası topluma kabulü " sorununun ortaya çıkışı ,
- Ulusçuluk-uluslararasıılık sorununun gündeme gelmesi

1875-1925 Arası Küreselleşmenin Gelişme Aşaması

- Bazı Avrupalı olmayan toplumların " uluslararası topluma dahil edilmesi (Rusya , Japonya, Türkiye gibi) ,
- İnsanlığa ilişkin fikirlerin uluslararası aşamada formüle edilmesi ve uygulamasına girişilmesi,
- Küresel iletişim biçimlerinin sayısında ve hızında çok keskin yükseliş
- Birinci Dünya Savaşı ,

²² Masca , a.g.e , s.350-351

-Cemiyet-i Akvamin kurulması.

Küreselleşmenin başlangıç ve gelişme aşamalarında ; sanayileşme, sanayi sisteminin netleşmesi, sanayi burjuvazisinin ortaya çıkışını ve uluslar temelindeki ilişkilerin arttığını Birinci Dünya Savaşıyla daha iyi görmekteyiz. Bu noktada,savaşın ekonomik bir egemenlik mücadelesi olduğunu unutmamalı ve tüm dünyadaki etkisini de göz önünde bulundurmalıyız.

1925-1969 Arası Hegemonya Uğruna Verilen Mücadele Aşaması

- Birleşmiş Milletler ,
- İkinci Dünya Savaş'ını takip eden Soğuk Savaş Dönemi ,
- Savaş suçluları ve insanlığa karşı suçlar kavramlarının ortaya çıkışı ,
- Atom bombasının evrensel bir nükleer tehdit oluşturması ,
- Üçüncü dünyanın ortaya çıkışı .

Bu aşamada özellikle , bağımsızlığını kazanan üçüncü dünya devletlerinin , diğer bir ifadeyle çevre devletlerin, sanayileşme çabaları ve merkezi ulusal üretim sisteminden, bütünleşmiş dünya üretim sistemine geçmeleri .

1969-1992 Arası Belirsizlik Aşaması

- Uzayın keşfi, Ay'a ayak basılması ,
- Uluslararası ilişkilerin daha karmaşık ve akıcı hale gelmesi ,
- Soğuk Savaş'ın sona ermesi ,
- Küresel çevre sorunlarının farkına varılması ,
- Uzay teknolojisi yoluyla kitle iletişimin küreselleşmesi.

1992-Sonrası Bölgeselleşerek Küreselleşme Aşaması

Bu aşamada, küreselleşme ve bölgeselleşme çerçevesinde ulusal devletin içinde bulunduğu kriz ve yeni bölgesel oluşumların küreselleşmeye katkısının ne olacağı tartışılmaktadır. Özellikle, merkezi ulus-devletin , üretim alanlarının küreselleşmesi ile erozyonu ve sanayileşmiş – sanayileşmemiş çevre bölgeler temelinde yeni kutuplaşma boyutlarının belirlenmesi bu aşamanın yeni unsurlarıdır.²³

²³ Samir Amin , **Küreselleşme Çağında Kapitalizm** , Çeviren : Vasıf Erenus , Birinci Baskı , Sarmal Yayınevi , İstanbul , 1999 , s. 13-16

Bazı önemli olaylar temelinde , küreselleşmenin tarihinin ele alınması , genel olarak yukarıda belirttiğimiz tarihsel çerçeveye örnekler temelinde ilginç bir katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede küreselleşme kavramını 1866-1997 arası geliştiren örnek olaylardan bazıları şunlardır; İlk sürekli Trans-Okyanus telgraf şebekesinin hizmete girmesi (1866), Londra-Paris arasında ilk sınır aşan telefon konuşması (1891), Lüksembourg'ta ilk off-shore finansal düzenlemeleri enstitüsünün ortaya çıkışı (1929) , ilk dijital bilgisayarın yapımı (1946) , ilk ihracat bölgesinin kurulması (1954) , ilk Mc Donald's restoranı (1955), ilk euro cinsinden döviz borçlanması bir Sovyet bankası tarafından ABD dolarından Londra piyasasında yapılması (1957) , ilk euro tahvilin çıkışı (1963) , ilk teknoloji borsası NASDAQ'ın kurulması (1971) , ABD hükümetinin yabancı döviz kontrollerini kaldırması (1974) , ilk olarak fiber-optik kabloların ticari kullanımı (1977), Wall-Street'ten tüm dünyaya bir gece içinde yayılan borsa çöküşü (1987) , WEB'in tanıtılması (1991), dünya çevresinde fiber-optik kabloların tamamlanışı (1997).²⁴ Bunların dışında diğer önemli bir olayda son beş yıl içinde peş peşe dünya ekonomisini sarsan Asya, Rusya ve Latin Amerika 'da yaşanan ekonomik krizlerin etkisidir.

15.yy'den günümüze kadar geçen zaman boyunca küreselleşme kavramının ekonomik, politik ,sosyal, kültürel ve tarihsel temellerinin nasıl bir değişim ve gelişim çerçevesinde ilerlediğini belirtirken, konunun ekonomik küreselleşmenin gelişimi noktasında değerlendirilmesi önem kazanmaktadır . Çünkü 19.yy'den günümüze kadar meydana gelen politik ve toplumsal değişikliklerin temelinde uluslararası alandaki ekonomik mücadeleler ve sistemin bu mücadeleler çerçevesinde biçimlenmesi yatmaktadır.

Böylelikle, ekonomik küreselleşme ve kapitalizm birlikteliğinin yarattığı gelişimi belirtmek konunun şüphesiz ki, uluslararası ticaret temeline de etkisinin olacağının göstergesidir.

Bu çerçevede, ekonomik küreselleşmenin gelişiminin kapitalizmin gelişmekte olduğu 1870-1914 yılları arası dönemde, ekonomilerin birbiri ile bağlantılarının arttığı , önem kazandığı açıktır. Bu durumun en önemli belirleyicileri ; taşımacılığın ve iletişim ağlarının gelişmesiyle dünyanın farklı yerleriyle fiziki bağlantı kurma imkanı , hızlı ticaret artışı ve bu hızlı ticaret artışı beraberinde bağımlılığı da getirmiştir. Son olarak da, Avrupa ve ABD firmalarının sanayileşmemiş bölgelere doğrudan yatırım şeklindeki büyük sermaye akımıdır.²⁵

²⁴ Smith , Baylis ; a.g.e , s. 17

²⁵ Masca , a.g.e , s.352

İki dünya savaşı arası geçen dönemde dünya ekonomisinde bir içine kapanma ve korumacılık eğiliminin güç kazandığı görülmektedir. Hem savaş sonrası ekonomik çöküntünün getirdiği sorunları aşmak hem de o yıllarda yaşanan dünya ekonomik bunalımından çıkmak için ülkeler işbirliği yerine rekabetçi politikalar izlemişlerdir. Bu politikaların sonucu, ülkeler karşılıklı devalüasyonlar yaparak dış ticarette rekabet üstünlüğünü yakalamaya çalışırken, bu politikaların sonucu ,dünya ticaret hacminde (fordist üretim) bir daralma olmuştur.²⁶

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, elinde bulunan büyük altın rezervleri, firmalarının teknolojik ve örgütsel gücü, doların da temel uluslararası para birimi olarak ortaya çıkmasıyla bu ekonomik üstünlük ile ABD, küresel olarak üstün bir konuma gelmiştir. Artık dünyada Avrupa değil, ABD söz sahibiydi . Bu dönemde Avrupa ve Asya-Pasifik bölgesi bir yeniden yapılanma ile uğraşmaktaydı . Bu noktada da ABD'nin ekonomik gücü ve liderliği küreselleşme dalgasına hız kazandırmıştır.

1944 yılında Bretton Woods sistemi kurularak, savaş sonrası dünya ekonomik sisteminin kuralları belirlenmiş ve sabit ama müdahale edilebilir döviz kuruna dayanan uluslararası para sistemi oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, aynı tarihlerde IMF,Dünya Bankası ve GATT Sistemi kurulmuş ve izleyen yıllarda da gelişmiş ülkeler aktif bir karşılıklı tarife indirme yoluna gitmişlerdir. Bununla birlikte yine ABD destekli ve Avrupa'nın yeniden imarını öngören Marshall Planı, ABD'nin savaş sonrası dönemdeki küresel ekonomik gücünün bir göstergesidir.

Özellikle 1950 'li ve 1960'lı yıllar boyunca sömürgeciliğin sona ermesiyle birlikte, Afrika ve Asya 'da birçok ülke bağımsızlığını ilan etmiş ve bu ülkeler yeni bir küreselleşme dalgasının öncüsü olmuşlardır. Yeni bağımsızlığını kazanan bu ülkelerin küresel ekonomiye katılımı da IMF ,Dünya Bankası gibi küresel kuruluşların söz konusu ülkelere verdikleri yeniden yapılanma kredileri sonucunda yaratılan sanayi ile birlikte yavaş yavaş ivme kazanan ticarete yol açmıştır. Bu ticaret gelişmiş ve gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke süreciyle birlikte küresel ticareti ve ayrıca ülkelerin küresel anlamda birbirlerine bağımlılığını arttırarak, küresel bir ekonomik gelişimi ortaya çıkarmıştır.

1960'lı yılların ortalarından itibaren ise çokuluslu işletmelere dayalı doğrudan yabancı yatırımların, özellikle ABD şirketlerinin liderliğinde artması da ticaretin ve sermayenin artık ülkesiz ve milliyetsiz bir unsur olarak küresel bazda ortaya çıktığının göstergesidir.

1970'li yıllarda ise, ABD 'nin Vietnam savaşı nedeniyle girdiği ekonomik ve siyasi çıkmaz, özellikle savaştan ve üçüncü dünya ülkelere verdiği kredilerden kaynaklanan

²⁶ “ Küreselleşme “,ASOMEDYA, Nisan 1999 , s. 30 .

darboğazın ilk işareti 1973 yılında Bretton Woods sistemine son verilmesidir. Bunun yanı sıra bu yıllarda meydana gelen petrol krizleri de 1980'li yıllara girilirken küresel bir ekonomik krizin varlığını ortaya koymuştur . Bu da göstermektedir ki; küresel ekonominin gelişimi küresel bir krizle daha da sağlamlaşmıştır.

1995 yılına gelindiğinde ise , dünya ticaretin de “Dünya Ticaret Örgütü “ adı altında yeni bir örgüt kurulmasıyla, uluslararası ticarete özellikle tarife – dışı engellerin kaldırılması yönündeki çabaların daha da arttığı görülmüştür.

1.4 BÖLGESELLEŞME EĞİLİMİNİN TARİHSEL ANALİZİ

Bölgeselleşme eğiliminin tarihsel gelişimini , küresel yaklaşımdan, küreselleşmenin gelişiminden ayırmak neredeyse imkansızdır. Dünyamızda “bölgeselleşerek küreselleşme” ivmesi söz konusudur. Bunun nedeni de, tarihsel bir bakış açısıyla coğrafi keşiflere kadar uzanmaktadır. Coğrafi keşiflerden ortaya çıkan sermaye birikimi, ekonomik ve politik hayatta değişmelere yol açmış ve ulus devletin ortaya çıkmasıyla beraber, ticaretin lokal boyuttan uluslar arası boyuta çıkması mümkün olmuştur. Doğal olarak bu durum, sanayiinde gelişimiyle birlikte, uluslararası ticaretin devletler arasında bağımlılığa yol açmasına imkan vermiştir. Böylece uluslararası ticaretin belirli küresel kurallarla işlemesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ancak burada küresel ticaret kurallarının devletler üzerindeki yaptırımının yetersiz oluşu, küresel ticaret kurallarının bölgesel oluşumlar temelinde devletlere uygulanması yolunda bir sürece girilmiştir.

Düşünce olarak, bölgeselleşerek küreselleşme mantığı bu şekilde ivme kazanmakla birlikte, tarihsel olarak, pratik açıdan, 19.yy'den itibaren yapılan antlaşmalar ve oluşturulan birlikler, bölgeselleşmenin gelişiminin ömekselsel bir biçimde açıklanmasını sağlar.

19.yy'nin ikinci yarısından itibaren, teknolojik ilerleme ve sanayi devriminden sonra Avrupa'da ekonomik entegrasyonlara dayalı mikro bazda bölgeselleşmeler başlamıştır. Bu dönemdeki bölgeselleşme eğilimi, ekonomik entegrasyonun ilk adımları olan ikil antlaşmalar ve gümrük birlikleri şeklinde ortaya çıkmıştır.

19.yy'nin ikinci yarısında Avrupa içi ticaret artmış ve küresel ticaretin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Özellikle uluslararası ticaretin artmasının Avrupa entegrasyonunun oluşmasına katkıda bulunduğu açıktır. Bu bağlamda, o tarihlerde imparatorluk düzeyinde bulunan Avusturya 'nın eyaletleri arasında 1850 yılında, aynı şekilde birçok eyaletten oluşan İsviçre 1848 'de, Danimarka 1853 'te ve İtalya 1860 'da gümrük birliğine gitmiştir.

Buna ek olarak, İsveç ,Norveç, Moldova gibi ülkeleri kapsayan çeşitli ulus-devlet grupları gümrük birliği kurmuşlardır. ²⁷

Geniş bir ikili ticari antlaşmalar ağının gelişimi Avrupa'daki bölgeselleşmeye katkıda bulunmuştur.

20.yy'nin ilk on yılında, Büyük Britanya kırk altı ülke ile ikili antlaşmaları sonuçlandırmıştır. Sırasıyla Almanya otuz devlet ile, Fransa'da yirmiden fazla devlet ile ikili anlaşmaların altına imza atmıştır. 19.yy'nin ikinci yarısından Birinci Dünya Savaşı arasındaki döneme kadar söz konusu entegrasyon çabaları ilerleme gösteren ikili ilişkiler şeklinde ele alınmıştır. ²⁸

Birinci Dünya Savaşı bölgesel ticaret düzenlemelerinin büyümesini engellemiştir. Ancak bölgeselleşmenin ilkinden daha ayrımcı olan ikinci dalgası savaş bittikten sonra başlamıştır. Bu dönemde tercihli ticaret antlaşmalarına dayalı antlaşmalar ön plana çıkmaktadır. Fransa, imparatorluğundaki sömürgelerle 1928'de, İngiltere'de 1932 'de Commonwealth sistemini kurarak bu yeni ticari sistemi uygulamaya sokmuşlardır . Bunların yanı sıra; Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan çeşitli Avrupa ülkeleriyle kendi tarımsal ticaretleri üzerindeki tercihli tarifeleri müzakere etmişlerdir.1934 Roma Antlaşmasıyla kurulan tercihli ticaret anlaşması, İtalya,Avusturya ve Macaristan'ı kapsamış , 1930'larda Belçika, Danimarka ,Finlandiya ,Lüksembourg,Hollanda,Norveç ve İsveç bir seri ekonomik anlaşmayı sonuçlandırmışlardır.²⁹

Aynı yıllarda Avrupa'nın dışında ise, ABD'de 1930 yılların ortaları süresince yaklaşık iki düzine ikili ticari antlaşma sağlamıştır. Bunların birçoğu Latin Amerika ülkeleriyedir. Özellikle 1929'daki ekonomik krizle birlikte dünyada yüksek korumacılık, tarife duvarları örülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler , çok taraflı ekonomik bir çerçevenin var olmasına rağmen, ticareti bölgesel temeller üzerinde organize etmeyi sürdürmüşlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra genel bağlamda , ABD'nin yükselen gücünü, Avrupa Topluluğu'nun kuruluşunu, bağımsızlığını kazanan üçüncü dünya ülkelerinin, özellikle Güney Asya'nın, ekonomik organizasyon çabalarını ve bu bağlamda oluşturdukları entegrasyon biçimlerini görmekteyiz. Özellikle savaştan sonra, geçmişin ikili ticaret antlaşmaları ve gümrük birlikleri yerini, bir süreç bağlamında ekonomik ve ticari birliklere bırakmış, böylelikle dünya ekonomisindeki bloklaşmalar oluşmaya başlamıştır.

²⁷ Edward D. Mansfield ; Helen V. Milner ., “ The New Wave of Regionalism “ , **International Organization** , Cilt: 53 , Sayı: 3, Yaz 1999 , s. 596 .

²⁸ y.a.g.e , s. 596

²⁹ y.a.g.e , s.597

Savaş sonrasında, bölgeselleşme eğiliminin iki farklı dönem çerçevesinde ivme kazandığını görmekteyiz.

Bunlardan ilki, 1945-1980 'lere kadar geçen dönemdir ki , bu dönemde Avrupa'da derin entegrasyonun temelleri atılarak, Avrupa Topluluğu , EFTA kurulmuş, dünya 'da ise daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alacağımız bölgesel oluşumların temelleri atılarak, bu dönem içerisinde bölgesel ticaret blokları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, ABD'nin tek başına sürdürdüğü ekonomik liderliği SSCB'nin dağılmasıyla birlikte meşru bir zemine oturmuştur. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında günümüze ülkelerin, ister gelişmiş ister gelişmekte olan isterse az gelişmiş olsun artık tek başlarına, özellikle ekonomik anlamdaki yaşam alanlarının sınırlılığını göz önüne alarak; 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ticaretin kurallarını bölgesel entegrasyonlar bazında uygulama alanı da bulduğu düşünülürse, ekonomik, sosyal, siyasi örgütlenmelerin içerisinde maksimum düzeyde yer aldıkları dönemdir.

Sonuç olarak, küreselleşme bölgesel entegrasyonlar bağlamında, hızlı, kaçınılmaz ve önemli bir gelişmedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİDE BÜTÜNLEŞME HAREKETİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası önem kazanan ve Avrupa Birliği bağlamında da zirveye ulaşan uluslararası ekonomik bütünleşme hareketi, daha eski tarihlerde yaşanmaya başlanan bir olgudur. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda sırasıyla; 1703 tarihli Portekiz ve İngiltere arasında yapılan Methuen ve Fransa-İngiltere arasındaki 1860 tarihli Codben Tercihli Ticaret Antlaşmaları ve daha sonra 1789 'da ABD'de oluşturulan ulusal bütünleşme, entegrasyon hareketinin tarihsel boyutunu ortaya koymaktadır.³⁰

İktisadi entegrasyon ya da bölgesel iktisadi işbirliği organizasyonları, üye ülkelerin verimlilik, dolayısıyla da rekabet güçlerini arttıran bir küreselleşme hareketidir. İşte bu küreselleşme hareketine neden olan bölgesel entegrasyonları şekillendiren dört önemli faktör vardır . Bunlar ;³¹

- 1) Uluslararası düzeyde gücün dağılımı: Burada önemli olan nokta, gücün bölgedeki ülkeler arasında eşit mi yoksa birkaç ülke arasında hegemonik bir şekilde mi dağılıyor olduğudur.
- 2) Devletin rolü : Bu faktör ise , bölgedeki ekonomiler açısından devletin, kalkınma ve büyüme açısından nasıl bir rol oynadığının göstergesidir.
- 3) Piyasanın rolü : Bu etken , piyasanın devletin merhametine mi kaldığı yoksa, devlete karşı baskın veya otonom olup olmadığıyla ilgilidir.
- 4) İşbirliğinin amaç ve hedefleri: Bu etken ise, katılımdaki kuralların ve yönelinecek hedefin ne olduğuyla ilgilidir.

Bu genel faktörler, entegrasyon sürecine girecek olan ülkelerin göz önünde bulundurması ve düşünmeleri gereken noktalaradır.

Bu bağlamda iktisadi birleşmeler siyasal bakımdan birbirinden bağımsız olan ülkeleri birbirine bağımlı duruma getirdiği gibi bölge ülkelerinin, aralarındaki bölge kaynaklarını en verimli şekilde kullanmalarını, aralarındaki ticareti serbestleştirmelerini böylece piyasa hacimlerini genişletip üretim kapasitelerini, ekonomik etkinliklerini ve sonuçta toplumsal refah düzeylerini arttırmalarını amaçlar.³²

³⁰ Nevzat Güran , **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği** , Birinci Baskı , Anadolu Matbaacılık , İzmir , 1999 , s. 35

³¹ "Asia-Pasific Regionalism and North-East Asia Subregionalism " , <http://alhan.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/isa/aktol> , 13 Ocak 2001.

³² Sevil Salman , " Küreselleşme ve Dış Ticaret " , **Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri İhracat Bülteni** , Yıl: 5 , sayı: 57-58 , Ocak-Şubat 1999 , s.9

Böylelikle, bölgesel ekonomik entegrasyonlar ,çok taraflı serbestleşmenin güçlendirilmesine zemin hazırladıkları sürecin ileride genelleşmesini sağlayabildikleri ölçüde olumlu karşılanabilir. ³³ Bu nokta da, bölgeselleşerek küreselleşmenin , özellikle uluslararası ticaret alanında bölgesel ekonomik entegrasyonlar ve buna benzer organizasyonlarla sağlanacağı hatta sağlanmış olduğu açıktır.

Bu bölümde, entegrasyon hareketi olarak irdelenecek olan nokta, bölgesel ekonomik entegrasyon, bölgesel ekonomik bütünleşme veya işbirliği kavramları çerçevesinde ele alınacaktır.

Bölgesel ekonomik entegrasyona giden süreçteki yapılanmalar en basitinden en karmaşığına doğru aşağıdaki bölümde incelenecektir.

2.1 BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞME DÜZEYLERİ

Günümüzde bölgesel ekonomik bütünleşme hareketleri, en dar kapsamlısından en geniş kapsamlısına doğru ;

- Tercihli Ticaret Antlaşmaları,
- Serbest Ticaret Bölgesi ,
- Gümrük Birliği ,
- Ortak Pazar ,
- İktisadi Birlik şeklindedir.

Söz konusu entegrasyon düzeyleri aynı zamanda tam bir entegrasyona giden yolda sürecin önemli unsurlarıdır. Belirtilen süreçte genel olarak, ekonomik bütünleşme kavramının üç nokta üzerinde temellendirildiği görülmektedir. Bunlar;³⁴

- 1) Ekonomik bütünleşme temelde işbölümüne dayanır ,
- 2) Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamasında malların , hizmetlerin ve/veya üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir,
- 3) Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağına ve gideceğı bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir .

³³ Rıdvan Karluk , Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar , Dördüncü Baskı , Turhan Kitabevi, Ankara , 1998 , s.3-4

³⁴ Mircan Yıldız , “ Bütünleşme Biçimleri ve AB “ , www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm , 13 Ocak 2001.

Ekonomik bütünleşmenin, kavramsal açıdan temel unsurlarının yanında, hangi şekillerde görülebileceği de önemli bir noktadır . Ekonomik bütünleşme üç açıdan değerlendirilir ; ³⁵

- 1) Bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin bütünleşmesini amaçlayan “Ulusal Bütünleşme” . Örnek : Alman Gümrük Birliği ve 1789 ‘da ABD ‘de yaşanan ulusal bütünleşme . ³⁶
- 2) Farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesini amaçlayan “ Uluslararası ekonomik bütünleşme ” .
- 3) Farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birim haline dönüşmesini amaçlayan “ Dünya bütünleşmesi “ ya da “ Kıtasal Bütünleşme “

2.1.1 Tercihli Ticaret Antlaşmaları

Bölgesel ekonomik bütünleşmenin ilk aşamasıdır. En dar kapsamlı iktisadi işbirliği örneğidir. Burada anlaşmaya üye olan ülkeler, karşılıklı olarak, birbirleri menşeli ürünlerin bir kısmına ya da tamamına , üçüncü ülkelere uyguladıklarına kıyasla daha düşük gümrük vergileri uyguladılar.³⁷ Böylece ülkeler arasındaki bütünleşme çabasının ilk adımı, iki taraf arasındaki ticaretin serbestleştirilmesine yönelik bir antlaşmayla atılır.

Tercihli ticaret , 1988-1992 döneminde dünya ticaretinin %40'ını oluşturmaktaydı ve 1993-1997 dönemi süresince bu oran %42 seviyesine yükselmiştir. Tarımsal ürünlerin tercihli ticareti belirtilen iki dönem boyunca sanayi ürünlerinden daha çok artmıştır. Özellikle ticarete liberal politikaları benimseyen ülkelerin 1993-1997 dönemi boyunca toplam ticaret içindeki tercihli ticaret payları genişleyen bir oranda artmıştır. ³⁸

Ancak GATT Antlaşmasının 1. maddesi açık bir şekilde GATT üyeleri arasında tercihli ticaretin var olmasını yasaklar ve en çok kayırlan ülke (most – favoured nation) ilkesi uyarınca ; “ tüm akit taraflar ithalat ve ihracatla ilgili her türlü gümrük , vergi , resim ve harçların uygulama ve idaresinde herhangi bir ülkeye tanıdıkları en iyi işlemi birbirlerine tanımak zorundadırlar ” şeklinde konuya açıklık getirmiştir. Böylece hiçbir ülke başka ülkeye özel ticaret avantajları sağlayamayacak veya onun aleyhine de bir

³⁵ y.a.g.e

³⁶ Rıdvan Karluk , *Avrupa Birliği ve Türkiye* , Dördüncü Baskı , İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları , İstanbul , 1996 , s.25

³⁷ İGEME , *Trade Secrets KOBİ'lerin İhracat El Kitabı* , İgeme Yayınları , Ankara , 2000 , s.176

³⁸ Jean Marie Grether , Marcelo Olarreaga , “ Preferential and Non-Preferential Trade Flows in World Trade “ , *World Trade Organization Economic Research and Analysis Division* , Working Paper , Eylül 1998 , s. 3

ayrımcılık yapamayacaktır. Diğer bir ifadeyle tüm akit taraflar eşit durumdadır ve daha düşük ticaret engelleri yönündeki gelişmelerin yararlarını hepsi bölüşürler.³⁹ Ancak 1947 'de GATT'ın kurucu üyeleri bu maddeden sadece yirmi üç madde sonra tercihli ticaret antlaşmalarının varlığını 24. madde ile bazı istisnalara tabi tutarak meşrulaştırmıştır.

Söz konusu 24.madde uyarınca ; bölgesel ticaret gruplaşmaları çerçevesinde ülkelerin kendi aralarında (diğer GATT üyelerine yaygınlaştırmaksızın) ticareti serbestleştirmeleridir. Ancak bu maddenin en önemli şartı; " bölgesel entegrasyona giden gruba üye ülkelerin diğer GATT üyesi ülkelerle ticaretini engelleyen gümrük vergileri ve diğer düzenlemeler , entegrasyon öncesi düzeyinden daha kısıtlayıcı olmamalı, diğer bir ifadeyle Most-Favoured-Nation kuralına uyulmalıdır. Ayrıca söz konusu kuralın bir başka istisnası da, birbirine komşu ülkeler arasında belli miktarda malların serbest ticareti olanağıdır. Ancak bu ticaret akımı sadece sınır ticareti boyutunda geçerlidir. ⁴⁰

Tercihli ticaret antlaşmalarının 1988-1997 döneminde dünya ticaretinde giderek artan bir şekilde yerini alması bir anlamda özellikle ithalat açısından tarifelerin, en çok kayırları ülke tarifelerine göre daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak burada tercihli ticaret antlaşmalarının taşıdığı en önemli risk, eğer gümrük birliği gibi derin bir entegrasyona yol açmayacaksa, ticaret bloklarını oluşturma durumudur. Bu da tercihli ticaret antlaşmalarının ticareti engelleyici bir yanıdır. ⁴¹

Tercihli ticaret antlaşmaları özellikle MFN kuralı karşısında bir rekabet unsuru olarak ortaya çıkmış ve düşük oranlarla ya da tarifesiz bir şekilde yapılan tercihli ticaret antlaşmaları, bölgesel entegrasyonlara üçüncü ülkelerden yapılan ithalatı arttırıcı bir unsur olmuştur.

Tercihli ticaret antlaşmaları iki kategoride incelenebilir . Kısmi Tercihli Ticaret Antlaşmaları olan birinci kategori, belirli spesifik ürünler üzerinde bir başka ülkeye ya da tek taraflı olarak ülkeler grubuna (gelişmiş ülkeler) tanınan tercihli ticarettir. Kısmi tercihli ticaret antlaşmalarına örnek olarak Avrupa Topluluğu'nun kuruluşunun ilk aşaması olan, 1951 'de akdedilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması gösterilebilir. Diğer bir örnek ise, farklı sektörel ikili antlaşmaların yarattığı MERCOSUR'dur.

Kısmi Tercihli Ticaret Antlaşmaları, taraf olanlar arasında tarifesiz bir durumu ifade etmemekle birlikte, MFN tarifelerinden daha düşük bir durumu ifade eder. İkinci kategori olan Tam Tercihli Ticaret Antlaşmaları ise, serbest ticaret bölgelerini, gümrük birliklerini,

³⁹ Nevzat Güran , İsmail Aktürk ., Uluslar arası İktisadi Kuruluşlar , İkinci Baskı ,Karınca Matbaacılık, İzmir , 1995 , s. 134

⁴⁰ y.a.g.e , s.134

⁴¹ Grether ; Olarreaga ., a.g.e , s. 6

ortak pazarı ve ekonomik birlikleri içermektedir. Serbest ticaret bölgelerinde, ortak ülkeler arasındaki ticaret engelleri kaldırılmış ancak; her üye ülke kendi dış ticaret engellerine bağımsız olarak karar verme hakkına sahiptir. NAFTA örneğinde olduğu gibi. Gümrük birliklerinde ise, üyeler tarafından dışa yönelik tek bir ticaret politikası belirlenir. Tam Tercihli Ticaret Antlaşmasının diğer iki kategorisi olan ortak pazar ve ekonomik birlik de bütünleşmenin derin şekilleridir. ⁴²

NAFTA'ya taraf olan ülkeler de hem tarım hem de endüstriyel ürünlerdeki tercihli ticaret paylarını arttırmışlardır. Ancak bu artışın blok içi paylarla ilgisi yoktur. Örneğin ; Meksika'nın tercihli bir şekilde G-3 diye adlandırılan ABD , Japonya ve AB ile, ABD'nin İsrail ile, Kanada'nın da Şili ile ticareti vardır. Diğer yandan MERCOSUR üyelerinin de diğer Latin Amerika ülkeleriyle tercihli ticaret antlaşması imzaladığı bilinmektedir. ⁴³

Bununla birlikte Türkiye 'de, çoğunluğu AB' nin genişleme süreci içinde yer alan eski doğu bloğu ülkeleriyle tercihli ticaret antlaşması niteliğinde serbest ticarete yönelik ikili antlaşmalar imzalamıştır. Söz konusu antlaşmalar AB' nin rejimi gözetilerek tarım ve sanayi ürünlerinde, her iki taraf açısından tarife indirimlerini ve belli bir süre sonunda da tarifelerin kaldırılmasını kapsamaktadır.

2.1.2 Serbest Ticaret Bölgesi

Ekonomik bütünleşmenin ikinci aşamasıdır. Aynı zamanda bu aşama kalıcı bir bütünleşmenin yaşanabileceği bir düzeyi ifade eder.

GATT'ın 24. maddesine göre serbest ticaret bölgesi; üyeler arasında ticaretin neredeyse tamamına yakın bölümünden vergi ve diğer sınırlamaların kaldırılmasına dayanan birliktelik, olarak tanımlanmıştır. ⁴⁴

Serbest ticaret bölgesinde amaç, üye ülkeler arasında kendilerinin ürettiği mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirecek ortak bir pazar yaratmaktır. Bu tür bütünleşme de, üye ülkeler, gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamaları gibi ticaret sınırlamalarını yalnızca üye ülkelerce üretilen mal ve hizmetlere karşı kaldırmakta, üçüncü ülkelere karşı ise her bir üye ülke kendi özel tarifelerini uygulamaktadır. ⁴⁵

Bu bütünleşme aşamasında, her ülkenin serbestçe kendi gümrük politikasını seçmesi, bütünleşmeyi dağıtıcı eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Serbest ticaret

⁴² Grether ,Olarreaga ., a.g.e , s. 9-10

⁴³ Grether ,Olarreaga , a.g.e , s. 17

⁴⁴ Devlet Planlama Teşkilatı , *Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21.yy'de Türkiye* , DPT Yayınları , Ankara , 1997, s. 49

⁴⁵ Halil Seyidoğlu , *Uluslararası İktisat* , Geliştirilmiş Onbirinci Baskı , Güzem Yayınları , İstanbul , 1996 , s.202

bölgesinde yer alan ülke, Sanayisinin güçlü olmadığı alanlarda çok düşük gümrük oranları kabul ederek, bölge içinde bu malların ithalatçısı konumuna gelebilir. Bu ise iki etki yaratır. Birincisi, eğer bölge içinde bu malların üreticisi bir ülke varsa ve kendi üreticisini gümrük duvarlarıyla koruyorsa, bu korumayı etkisiz hale getirir.⁴⁶ Ancak bölgede söz konusu malın üreticisi yoksa , bölge dışı ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmayışı önemli sorunlara yol açar. Bölge dışı üçüncü ülkeler bölge ülkelerine, söz konusu mala ihtiyaç duyan ülkenin gümrük vergisini düşürmesiyle, ihracat yapar . Bölgeye giren mallar, daha sonra yüksek gümrük tarifesi uygulayan ülkeye re-export yoluyla girer. Bu da ticareti saptırıcı bir etkidir. Buna engel olmak için, bölge içinde serbest dolaşımda bulunan malların ilk üretim yerlerini belirten menşe belgeleri düzenlenir. Bunun sonucunda eğer, bölge içine düşük tarife uygulayan ülke üzerinden mal gelmiş ve bu mallarda yüksek tarifeli ülkeye geçmiş ise, bu ithal mallarından yüksek gümrük tarifesine sahip olan ülke farkı alır. ⁴⁷

Serbest ticaret bölgelerine örnek olarak, 1960 yılında kurulan EFTA'yı, yine 1960 yılında ALADI adıyla kurulan daha sonra LAFTA adını alan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesini ve 1994 yılında kurulan ABD,Kanada ve Meksika'nın oluşturduğu NAFTA'yı gösterebiliriz.

2.1.3 Gümrük Birliği

Gümrük birliği, ekonomik bütünleşme düzeyinin üçüncü aşamasıdır. Ancak serbest ticaret bölgesinde olduğu gibi, kalıcı bir bütünleşme düzeyi olarak da uygulanabilmektedir.

Gümrük birliği, üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortak bir gümrük tarifesine sahip olan serbest ticaret bölgesidir. Ancak gümrük birliklerinin serbest ticaret bölgelerinden en önemli farkı; gümrük birliklerinde üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanırken, serbest ticaret bölgelerinde her ülke üçüncü ülkelere karşı kendi özel tarifelerini uygulamaktadır.

GATT'ın 24 . maddesi gümrük birliğini ; üye olmayan ülkelerle yapılan ticarete “ büyük çapta aynı vergi ve ticaret mevzuat uygulaması “ olan serbest ticaret bölgesi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca yeni kurulan bir birliğin yeni koruma seviyesinin ve mevzuatının

⁴⁶ Yıldız, a.g.e , 13 Ocak 2001

⁴⁷ Karluk , a.g.e , 1996 , s.23-24

birlik kurulmadan önceki seviyesinden daha yukarıda ve daha kısıtlayıcı olamayacağı da yine aynı madde de belirtilmektedir.⁴⁸

Gümrük birliği ile mal akımlarını kısıtlayan gümrük vergileri ve dış ticaret kontrollerinin kaldırılması ile üye ülkeler arasındaki mal akımları serbestleşip artarken, diğer ülkelerden olan mal akımlarında oransal bir azalma görülecektir. Gümrük birliği de uluslara, üçüncü ülkelere karşı uygulanacak gümrük tarifelerini saptama kararını uluslar üstü düzeye bırakmıştır. Birliğin en önemli ve tek kararı olan ortak gümrük tarifesi düzeyinin nasıl saptanacağı, birliği oluşturan ulusların korumacı veya serbest ticareti savunan yaklaşımlarına göre değişecektir.⁴⁹

Korumacı görüş egemense, birlik bir korumacılık kalesi haline gelebilir. Ancak genellikle bir birliğin tek tek ülkelerin saptayacağı gümrük oranlarından daha düşük bir düzey saptayacağı belirtilir. Bunun iki nedeni olabilir . İlki, birliğin doğurduğu ticaret saptırma etkisi ile ve yeni pazar büyüklüğü , dolayısıyla daha düşük koruma düzeyleriyle yetinebilmesidir. İkincisi de, yine ticareti saptırıcı etkisi dolayısıyla birliğe katılamayan çevre ülkelerde yaratılan olumsuz etkilerin artmasını önleme ve dolayısıyla doğabilecek siyasal tepkileri azaltma kaygısıdır.⁵⁰

Gümrük birlikleri, tarihte en çok görülen bütünleşme şeklidir. Anavatanla sömürge arasındaki ilişkiler temelde bu tip ekonomik bütünleşmeye dayanırdı. 19.yy'de İngiliz Serbest Ticaret Doktrini 'ne karşı yerli sanayileri korumak amacıyla kurulan Alman ve ABD gümrük birlikleri başarılı örneklerdir. Bu çerçevede de uluslararası alanda kurulan ilk gümrük birliği 1834 yılında Prusya'da gerçekleştirilen Alman gümrük birliğidir. Bu birlik 1871 yılına kadar sürmüştür. Bunun dışında; Belçika, Hollanda, Lüksemburg 1932 yılında Benelüks olarak bilinen bir bölgesel kuruluş oluşturmuşlardır ve 5 Eylül 1944 'te kendi aralarında gümrük birliği kurmayı amaçlayan anlaşmayı imzalamışlardır. Bu anlaşma 1948 yılında yürürlüğe girmiş ve ekim 1960 tarihinde de Benelüks ülkeleri fiilen gümrük birliğini gerçekleştirmişlerdir. 1789 tarihli ABD Anayasası 'da, on üç eyaletin ayrı gümrük tarifelerini ortadan kaldırarak ülke için bir tek gümrük birliği yaratmıştır. Günümüze en yakın ve en güzel örnek ise, bir gümrük birliği temelinde kurulan eski adıyla AET yeni adıyla AB 'dir. Topluluğu kuran Roma Antlaşmasının 9. maddesi; gümrük birliği hedefini bütün sanayii ve tarım ürünlerinin çoğunda 1 Temmuz 1968 tarihi itibariyle gerçekleştirmiştir. Gerek AET gerekse AKÇT antlaşmasında yer alan gümrük birliğine

⁴⁸ Devlet Planlama Teşkilatı , a.g.e , 1997 , s.49

⁴⁹ Yıldız , a.g.e , 13 Ocak 2001

⁵⁰ Yıldız , a.g.e , 13 Ocak 2001

ilişkin hükümler, GATT hükümlerinin öngördüğünden daha ileri bir bütünleşmeyi öngörmektedir.⁵¹

Gümrük birlikleri, kendi aralarında mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlayarak ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifeleri benimseyerek bir anlamda birlik içi ticareti birlik dışındaki ticaretten farklı bir boyutta uygular. İşte bu nokta da gümrük birliklerinin statik ve dinamik etkileri ortaya çıkmaktadır ki, bu durumun küresel ticaret ve dolayısıyla dünya refahı açısından oynadığı rol çok önemlidir.

Statik Etkiler ; ticaret yaratıcı ve saptırıcı olmak üzere iki çeşittir.

Bir bölge içinde ticaret engellerinin kaldırılmasıyla, o bölgesel birliği oluşturan ülkeler arasında ticaret hacminin genişlemesi ve üretimin daha etkin ellerde toplanmasına gümrük birliklerinin “ ticaret yaratıcı” etkisi denir. “Ticaret saptırıcı “ etki, bölge içinde gümrüklerin kaldırılması ve bölge dışına karşı ortak bir tarife uygulanması bölge içi ticareti, bölge dışı ticaret aleyhine geliştirir ki; bu da gümrük birliklerinin bölge dışında kalan ülkelerle yapılan ticaretin azalması sonucunun doğmasıdır.⁵²

Gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkisi bir anlamda, birliğin içinde korumacı bir görüşün mü yoksa serbest ticareti savunan bir yaklaşımın mı egemen olduğunun bir göstergesidir. Bu çerçevede birlik dışındaki üçüncü ülkelerin konumu da belirlenmiş olur.

Gümrük birliklerinde, ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkide göreceli büyüklüğü dünya refahında ve ticaretindeki olumlu bir etkiyi gösterir.

Gümrük tarifeleri kaldırılınca, birlik içindeki pahalı üretici durumundaki ülkeler, o mali yine birlik içinde bulunan fakat kendilerinden daha ucuza üreten diğer bir üye ülkeden ithal ederler . Böylece ucuz üretimle kaynak verimliliği yükselir ve ticaret yaratıcı etki sağlanır. Ancak böyle bir durumda, birlik dışındaki ülkelere ortak tarife uygulandığından, en verimli ülkeler dışarıda kaldıkları için birliğe yaptıkları ihracat azalır ve böylelikle ticaret saptırıcı etki doğar.⁵³

Bununla birlikte, gümrük birliğine üye ülkelerin ekonomilerinin ne derecede rekabetçi ve ne derecede birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu da ticaret yaratıcı veya saptırıcı etkiyi belirler . Ancak şu nokta da unutulmamalıdır ki, gümrük birliğini oluşturan ülkelerin ticareti saptırıcı yönde hareketleri üçüncü ülkelerin siyasi tepkisiyle karşılaşabilir. Ayrıca günümüzde dünyanın, ihracatta bilgi teknolojisine doğru kayması, bilgi teknolojileri üreten gelişmiş ülkelerin paha da ucuz diğer ihtiyaçlarını üçüncü ülkelere sağlamalarına yol açmaktadır ki bu da ticaret yaratıcı bir etki olarak görülmektedir.

⁵¹ Yıldız , a.g.e , 13 Ocak 2001

⁵² Seyidoğlu , a.g.e , s. 204

Bunun yanında, AB üyesi olan ülkelerin eski sömürgeleriyle olan ticari ilişkilerinin Lome Sözleşmeleriyle devam etmesi, gerektiğinde ülkelerin ticaret yaratıcı etkiyi üçüncü ülkeler bağlamında da uygulayabileceklerine iyi bir örnektir.

Gümrük birliğinin altı dinamik etkisi vardır,⁵⁴

- 1) Dış rekabetin artması : Gümrük birliği içindeki ülkeler arasındaki ticaret sınırlamalarının kalkması, söz konusu sınırlamalarla korunan işletmeleri bir anlamda dış rekabete açacak ve verimliliği düşük üreticiler piyasadan çekilirken, hala ayakta kalanlar yollarına daha güçlü bir biçimde devam edeceklerdir.
- 2) Ölçek ekonomileri : Gümrük birliği ile artan piyasa hacminin karşılanabilmesi için yüksek teknoloji , esnek üretim bandına sahip işletmelerin egemenliği söz konusu olacak, bu da maliyetlerin düşürülmesine ve birlik dışına yönelik ticaretin de artmasına yol açacaktır.
- 3) Dışsal ekonomiler : Piyasa hacminin genişlemesine paralel olarak istihdam , eğitim gibi alanlarda değişiklikler olacaktır. Bu değişiklikler istihdam açığının eğitilmiş insan gücü tarafından karşılanması anlamına gelmektedir.
- 4) Teknolojik ilerleme : Gümrük birliği ile genişleyen piyasa hacmini karşılamak için yüksek verimlilik ve düşük maliyetli teknolojilerin birlik dışından aktarılması ve araştırma –geliştirmeye önem verilmesi teknolojik açıdan birlik üyesi ülkelerin bir artısıdır.
- 5) Yatırımları özendirme : Gümrük birliği ile yükselen milli gelir , tasarruf ve yatırım riskini minimuma indirir. Bu da geniş piyasa hacmine yönelik büyük ölçekli, ileri teknoloji içeren yatırımların oluşarak, hem birlik içindeki ticaretin hem de birlik dışına yönelik ticaretin artması demektir.
- 6) Kaynak hareketliliği: Özellikle gümrük birliğiyle ortaya çıkan geniş piyasa hacmi ve bu piyasa hacmine karşılık verecek büyük işletmeler ile sermaye ve emek hareketliliğinde artışa yol açacaktır.

Kısacası gümrük birliğinin dinamik etkileri , birbirini etkileyen bir süreçten oluşur. İlk önce, birlik içindeki ticari kısıtlamaların kaldırılmasıyla piyasa hacmi genişler, bu durum işletmeleri ölçek ekonomisine iter, ölçek ekonomisi demek düşük maliyetli yüksek

⁵³ Seyidoğlu , a.g.e , s.205

⁵⁴ Seyidoğlu , a.g.e , s.208-209

verimlilikli teknoloji kullanmakla olur ki, bu da tasarruf ve yatırımların kaynakların etkin kullanılması sonucu artmasıyla doğru orantılıdır. Sonuçta ise, iç piyasayı doyuran ve dış piyasaya yönelerek ticaret yaratıcı bir etki sağlayan birliktir.

2.1.4 Ortak Pazar

Ortak pazar, bölgesel faktör hareketliliğinin serbest olduğu gümrük birliğidir. Diğer bir ifadeyle, emek, sermaye, girişimcinin serbest dolaşımının sağlandığı ve hizmetlerin sınır tanımadan serbestçe ticaretinin yapılabildiği bir gümrük birliğidir.⁵⁵

Ortak pazar, bir üye ülkenin iç pazarından oluşmuş " genişletilmiş bir iç pazar " dır. İç pazarın oluşabilmesi için üye ülkelerin ulusal sınırlarında uygulanan her türlü fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması gerekmektedir. İkinci adım ise, ülkelerin iç ekonomik politikalarının birbirine yaklaştırılmasıdır.

Bu bağlamda, alınması gereken önlemler ; her türlü sınır kontrollerinin kaldırılması, çalışma ve oturma izni antlaşmalarının yapılması, göçlerin denetimi ve sığınma talepleri konusundaki politikalarda uyumlaştırma sağlanması, vergilerin, özellikle dolaylı vergilerin, uyumlaştırılması, mali hizmetlerin serbestleştirilmesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi kamusal hizmet alanlarının açılması, banka ve sigorta işlemlerinin uyumlaştırılması, para ve benzeri işlemlerin serbestleştirilmesi ve bunların yanı sıra yabancı üretim faktörlerinin ortak pazara girişinin ortak ilkelere bağlanmasıdır .⁵⁶

Bununla birlikte ortak pazar bütünleşmelerinde ortaya çıkması olası olumsuz nokta ise, özellikle üretim faktörlerinin serbest dolaşımının, söz konusu faktörlerin gelişmeye açık belli üye ülkelerde toplanması ve böylelikle ortak pazar içinde kutupların oluşmasıdır. Faktör hareketleri, üyeler arasındaki maliyet farklarının azalmasına ve dolayısıyla ticaretin hacminin daralmasına da yol açabilecektir. Ancak faktör hareketlerinin ticareti azaltıcı etkisinin, bütünleşme sonucu ortaya çıkacak ticaret yaratıcı etkiye göre önemsiz kalacağı açıktır.⁵⁷

⁵⁵ Devlet Planlama Teşkilatı , a.g.e , 1997 , s.49

⁵⁶ Yıldız , a.g.e , 13 Ocak 2001

2.1.5 Ekonomik Birlik

Bölgesel ekonomik bütünleşme düzeyinin son aşamasıdır.

Ekonomik birlik, uygulanacak ekonomik,mali,sosyal ve parasal politikaların birlik tarafından ortak biçimde belirlenmesini ve ortak bir para birimine geçilmesini ifade eder. Bu aşamada, artık birliği oluşturan ülkeler geniş bir ülkenin çeşitli bölgeleri durumundadır.⁵⁸

Ekonomik birlikte, ekonomik bir bunalımda tek başlarına çözüm bulmazlar . Ancak bununla çatışan bir noktada ortak politikalarda uygulamayı üye ülkelerin tek başlarına yürütmeleridir. Bu durum bir bunalım döneminde gereken hızda koordine olmayı engelleyecektir.⁵⁹

Ekonomik birlik konusunda sorulması gereken en önemli soru da; uyumlaştırmanın özellikle hangi alanlarda sağlanacağıdır. Bunlar ;⁶⁰

- Mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme, sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleştirilemez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye, çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları kalmaktadır ki; bu nedenle söz konusu alanlarda bir uyuma girmek gerekmektedir.
- Topluluk içinde rekabetçi yapıları ortadan kaldıran tekelleşme eğilimlerine ve eşitsiz büyüme süreçlerine karşı önlemlerin yer aldığı politikalardır.
- Bölgesel politikalarda olduğu gibi eşitsiz büyümenin sonuçlarını hafifletmeye çalışan yeniden dağıtım mekanizmalarının oluşturulmasıdır.

Günümüzde ekonomik birlik bağlamındaki en gelişmiş oluşum AB' dir. Özellikle 1992 Maastricht Antlaşması ile ekonomik birliğin kurulması yolunda ve özellikle para, maliye politikalarının uyumlaştırılması konusunda geri dönülmez bir adım atılmıştır. Artık Avrupa Birleşik Devletleri önündeki tek engel tek Avrupa parasının yerleşmesi ile birlikte siyasal ve sosyal konulardaki uyumlaştırma çabalarına hız verilmesidir.

⁵⁷ Güran , a.g.e , 1999 , s.66

⁵⁸ Seyidoğlu , a.g.e , s.209

⁵⁹ Yıldız , a.g.e , 13 Ocak 2001.

⁶⁰ Yıldız , a.g.e , 13 Ocak 2001

2.2 BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ

Bölgesel ekonomik bütünleşmelerin, her ne kadar küreselleşmeye giden yolda olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de bulunmaktadır.

Buradaki etkilerini küresel ticaret açısından iki ayrı şekilde ele alabiliriz; bunlardan ilki, genel olarak bölgesel ekonomik bütünleşmelerin olumlu-olumsuz etkileri ve ikincisi ekonomik bütünleşmelerin entegrasyona katılan ve entegrasyonun dışında kalan ülkeler üzerindeki etkileridir.

Makro temelde olumlu-olumsuz etkileri ele alırsak; olumlu etkiler :

- Ölçek ekonomilerine ulaşmada etkili bölgesel işbirliğini kolaylaştırarak, bu çerçevede genişleyen piyasa hacmi ve üretimle birlikte , bölgesel bütünleşmedeki üye ülkelerin bütün dünyadaki yeni pazarlara girmesine imkan verir.⁶¹
- Önceki bölümde gümrük birliği konusunda üzerinde durduğumuz “ ticaret yaratıcı “ etki de olumlu bir etki olarak belirtilebilir. Özellikle bölgesel bütünleşmeler sonucunda ortaya çıkan gerek iç piyasaya yönelik ticaret gerekse iç piyasadaki talebi karşılamak için benimsenen büyük ölçekli üretimin bölge dışı ülkelere de ihracı, ticaret yaratıcı bir etki olarak bölgesel ekonomik bütünleşmenin olumlu bir yönüdür.
- Ticaretin serbestleştirilmesi, hızlanan bilgi transferini , teknolojik değişme ve artan yatırım fırsatlarını ortaya çıkarması nedeniyle, ekonomik büyümeyi yukarı doğru itmektedir. “ Spillover effect “ olarak adlandırılan bu etki, ülkeleri bölgesel bütünleşmelere doğru iten nedenler arasında özel bir örnek olarak gösterilmektedir. Bunun daha ötesinde, bölgesel büyümeyi teşvik eden bir bütünleşme, ticareti hem bölge içinde hem de bölge dışına doğru büyütür, ticaret saptırıcı etkinin zararlarını giderebilir.⁶²
- Bölgesel ekonomik bütünleşme, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iç politika reformlarını gerçekleştirme arzusunu güçlendirmek, ticareti tek taraflı olarak liberalleştirmek ve belirli bir ekonomik istikrar politikasını sürdürmek düşüncesi ile hayat bulmaktadır.⁶³

⁶¹ Tansu Çiller , “ Both Regionalism and Globalization Will Shape Our Future “ , *Dünya Gazetesi* , Özel Sayı , 1 Ağustos 1995, s.1

⁶² Devlet Planlama Teşkilatı , a.g.e , 1997 , s.56

⁶³ Devlet Planlama Teşkilatı , a.g.e , 1997 , s.52

- Yeni bir bölgesel ekonomik bütünleşme oluşurken, mevcut birisi genişlerken veya derinleşirken, bu düzenlemenin dışındakiler için fırsatlar artmaktadır. Eğer ticaret, ortaklar lehine doğru gelişme gösterirse, bütünleşmeye üye olmayan ihracatçılar çok pahalıya mal olan bir pazar kaybına uğrayacaktır. Bu da üye olmayan bazı devletlerde, ithalatla rekabet etme yerine, ihracata yönelik ilginin artmasıyla, topluluğa katılma lehinde önemli bir uyarı olacaktır. Bölgesel ticari düzenlemeye yeni üyelerin katılımı sürecinde , üye olmayan diğer ülkeler aleyhine meydana gelecek ticari sapma “ domino etkisi” bağlamında düzenlemeye katılımın ikinci turunu oluşturacaktır. Örneğin ; bu tür bir eğilim, EFTA ülkelerinin AB’ ye katılım sürecinde izlenmiştir.

Bölgesel ekonomik bütünleşmelerin olumsuz etkileri ise, söz konusun bölgesel bütünleşmenin eğiliminin korumacılık paralelinde mi yoksa serbest ticaret paralelinde mi faaliyetlerini sürdüreceğine bağlıdır ki ; bu ayrımın yapılmasına etki edecek en büyük etken ise, bütünleşmeyi oluşturan ülkelerin gelişmişlik seviyesidir.

- Bölgesel ekonomik bütünleşmeler, üye ülkelerin tek başına gerçekleştiremedikleri hedeflerin gerçekleştirilmesi temeline dayanır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bütünleşmeyi oluşturan ülkelerin söz konusu entegrasyonu dışa kapalı ve kendi ekonomik amaçlarını gerçekleştirdikleri bir alan olarak görmeleridir. Bu nokta da ülkeler, kendi ekonomilerini birbirlerine karşı açar ve gelişimlerini yalnız topluluk içinde sağlamaya kalkarlarsa bu durumda söz konusu entegrasyonun, dışarıdan görünen bir kaleden farkı kalmayacaktır. Bunun en önemli nedeni ise, birbiriyle olan dayanışmanın niteliğidir.

- Bölgesel ekonomik bütünleşmelerin yarattığı ticaret saptırıcı etki de önemli bir olumsuzluktur. Daha önce bahsettiğimiz bu etkiyle, bölge ticareti, ekonomik entegrasyonun yaşandığı bölge içinde yüksek boyutta iken , bölge dışında yer alan ülkelerin dış ticaretlerinde önemli azalmalar görülecektir. Bu durum özellikle, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin kurdukları yeni bir entegrasyonun başında, üye ülkelerin sanayilerinin ve dolayısıyla da ticaretlerini dış rekabete hazırlamak için gösterdikleri süreç boyunca etkili olacaktır.

- Bölgesel ekonomik entegrasyonlar , üyelerinin oluşturdıkları içsel güç birliği ile daha dayanıklı, daha istikrarlı, daha güvenilir bir tablo çizerek özellikle dış yatırımların kendi bölgelerinde toplanmasına yol açmaktadırlar. Doğal olarak bu

durum, sermayenin ve yatırımcının entegrasyona giden ülkeleri cazip bulmasına yol açmaktadır.

- Ekonomik bütünleşme ile güç birliğine giden ülkeler özellikle bütünleşme düzeylerinin ve buna paralel olarak küresel ekonomik düzendeki güçlerinin artmasıyla beraber, uluslar üstü ekonomik ve ticari kurumlar üzerinde baskı oluşturma ve bu kurumların kararlarını kendi çıkarları çerçevesinde etkileyebilme olanağını bulmaktadırlar.

- Bölgesel ekonomik entegrasyon , doğrudan yatırımlar yoluyla dış ticaret akımlarını dolaylı olarak etkilemektedir. Bu durum ya ticareti kısıtlamakta ya teşvik etmekte ya da yönünü değiştirmektedir. Ucuz işgücüne dayalı doğrudan yatırımların üçüncü ülkelerden entegrasyon alanlarına doğru kayması ve orada, ithal edilen malların yerini alması mümkün olabilmektedir. Bunun gibi minimum katkı oran düzenlemelerinden faydalanan üretici ihracatçılar, üçüncü ülkelerdeki üretici-ihracatçıların yerine geçerek onların ihracat imkanlarını kısıtlayabilmektedirler.⁶⁴

Bu aşamada bölgesel entegrasyonların söz konusu bütünleşmeye giren ve bu tür bir bütünleşmenin dışında kalan ülkelere etkilerinin de spesifik olarak incelenmesi gerekmektedir.

1) Ekonomik Birleşmelerin , Birleşmeye Giren Ülkelere Etkileri ;

- Bölgesel entegrasyona taraf olan ülkeler , birbirlerine yaptıkları ihracata koydukları engelleri azalttıkları ölçüde, iç fiyatları daha yüksek olan malları, üye ülkelerden ithal edecekleri daha ucuz mallarla ikame edeceklerdir. Böylece iç kaynaklar ihracata yönelik üretim için serbest kalacak, ihracatın artması ile bölge içi ticaret gelişecektir.⁶⁵

- Bölgesel bütünleşmenin, dış ticarete olan etkileri, ortak ülkelerin ve bir bütün olarak birliğin dış ticaret politikalarına olan etkilerine de bağlı olmaktadır. Uluslararası rekabete bağlı olarak artan verimlilik ve etkinliğe ek olarak, pazarlarda yoğun rekabeti garanti altına alabilmek ve yerli ürünlerin üçüncü ülkelere girişini kolaylaştırabilmek için, dışa açık pazarlara hazırlıklı olmak gerekmektedir.⁶⁶

⁶⁴ Axel Bormann ; George Koopman , “ Dünya Ticaretinde Bölgeselleşme ve Bölgecilik “ , *Intereconomics* , Temmuz-Ağustos 1994 , s. 6

⁶⁵ Yaşar Uysal , “ Küresel ve Bölgesel Entegrasyonlar Çerçevesinde Değişen Güçler Dengesi ve Dünya Ticaret Örgütü’nün Rolü “ , *İğeme’den Bakış* , Yıl :2 , sayı:8 , Ekim-Aralık 1998 , s. 45

⁶⁶ Bormann,Koopman , a.g.e , s. 7

- Bölgesel ekonomik birleşmeyle birlikte , pazarların genişlemesi , rekabetin artması, ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması ve teknolojik gelişmenin hızlanarak, entegrasyonun yeni ve daha fazla yatırım çekmesi süreci, entegrasyon içindeki mal ve hizmet fiyatlarının düşmesine ve buna paralel olarak da tüketici gelirlerinin artmasına yol açacaktır.
- Bölgesel ekonomik birleşme sonucunda anlaşmaya taraf olan ülkeler arasındaki sermaye akışı da hızlanır. Birleşme öncesinde , blok dışı ülkelere yönelen sermaye, birleşme sonrasında pazarın genişlemesi ile blok içine kayar. ⁶⁷

2) Ekonomik Birleşmelerin, Birleşme Dışında Kalan Ülkelere Etkisi

- Üçüncü ülkeler, pazara giriş şartları hakkında, tek elden, daha ayrıntılı bilgilere sahip olur . Ortak bir rejim uygulanacağından, bilinmesi ve yapılması gereken işlemler daha basitleştirilmiş olur. ⁶⁸
- Bütünleşme anlaşmasına taraf olmuş ülkeler ithal ettikleri malların sınırlarından geçişi için tek bir belgenin düzenlenmesini yeterli görebilir. Böylelikle ticarette tek bir belgenin uygulanması ekonomik maliyetleri azaltacak ve formaliteleri önemli ölçüde ortadan kaldıracaktır.
- Özellikle ekonomik bütünleşmeye taraf olan ülkelerin ticaretinin dıştan içe yönelmesi, söz konusu bütünleşmeye taraf olan ülkelerin dışa karşı olan hammadde ve girdi bağımlılığının hala devam edip etmediğine bağlıdır. Eğer bağımlılık devam ediyorsa " ticaret saptırıcı etki " yoğun olmayacaktır.
- Birleşmeye taraf olan ülkelerin kendi pazarlarını tarife ve tarife-dışı engellerle koruyacağı büyük bir olasılıktır. Bu nokta da, üçünü ülkelerin tek çaresi, söz konusu entegrasyona doğrudan yatırım yapmaktır.

⁶⁷ Karluk , a.g.e ,1996 , s.32

⁶⁸ Devlet Planlama Teşkilatı , a.g.e , 1995 , s.6

2.3 ULUSLARARASI EKONOMİDEKİ BÜTÜNLEŞME EĞİLİMİNİN AZ GELİŞMİŞLİK - ÜÇÜNCÜ DÜNYA KAVRAMLARI VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN İRDELENMESİ

Ülkeler, ulus-devlet temelinde varolduğundan beri, birbirleriyle sosyal, politik, ekonomik ilişkiler geliştirmelerine karşın, birbirlerine karşı bağımlılık hissettikleri en önemli konu ekonomidir.

Devletler, ellerinde varolan kaynakları en etkin ve verimli bir biçimde kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanır ve iç piyasalarında tüketirken, geri kalan fazlalığı ticaret yoluyla başka ülkelere satmışlardır. İşte bu söz konusu malın, ihtiyacı olan ülkeye satılması veya o ülkeden alınması, ülkelerin birbiriyle olan ekonomik bağımlılıklarının ticari bir kanıtıdır. İşte bu bağımlılık sonucunda ortaya çıkan maliyet ve avantajlar, gelişmiş ülkeler yönünden bir sorun yaratmazken, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için konu farklı boyutlardadır. Bu farklılığın sebebi, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin karşılıklı bağımlılığın yükünü taşımalarındaki adaletsizliktir.

Özellikle İkinci Dünya Savaş'ından sonraki dönemde, önce sömürge durumunda bulunan birçok ülkenin bağımsızlığını ilan etmesi ve uluslararası sisteme katılması, bağımlılık sorunsalının daha önemli bir hale gelmesine yol açmış, bu nokta da biraz sonra üzerinde duracağımız merkez-çevre ilişkisi çerçevesinde " üçüncü dünya " olgusu ortaya çıkmıştır.

Üçüncü dünya denilen olgu, genel anlamda az gelişmişlik kavramı ile paralellik ifade etmektedir. Üçüncü Dünya olgusu ile kastedilen yön, İkinci Dünya Savaş'ı sonrası Bandung Konferansıyla ortaya çıkan ve daha sonra Grup-77'ler olarak bağlantısızlık hareketi bağlamında adlandırılan az gelişmiş, yoksul/orta gelirli gelişmekte olan ülkeleri içinde barındıran , çoğunluğu Asya-Afrika kökenli olan, ülkelerdir.⁶⁹

Nitelik açısından Üçüncü Dünya, az gelişmiş ülkeler topluluğu olarak , her biri çok farklı demografik, kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal özellikler taşıyan ülkeler topluluğudur. Burada eski koloniler olduğu gibi , büyük uygarlıkların oluşup gelişmesine ev sahipliği yapmış ülkelerde vardır.⁷⁰

Merkez-çevre ilişkisi çerçevesinde Üçüncü Dünya olgusuna baktığımızda, merkez diye adlandırılan kavram; gerçekte nüfusu ve kapladığı yerküre alanı olarak dünyanın küçük bir parçası olmakla birlikte, ekonomik gücü çok büyük ve gelişmiş bir yapıyı ifade

⁶⁹ İbrahim Canbolat , *Uluslararası Politikada Üçüncü Dünya* , Birinci Baskı , Ezgi Kitabevi , Bursa, 1995 , s.4-5

etmektedir.⁷¹ Çevre (periferi) kavramı ise , merkez dışındaki dünya olarak adlandırılan, dünya nüfusundaki payının fazla olduğu, ancak; ekonomik alanda gücü zayıf olan oluşumlardır. İşte bu oluşumlar üçüncü dünya kavramını kapsayan bir yapıdır.

Bu iki kavramın ortak noktası ise azgelişmişliktir. Üçüncü dünya / çevre kavramlarını nitelik açısından tamamlayan az gelişmişlik olgusunun yapısal özellikleri şunlardır ;⁷²

- Nüfusun büyük bir kısmının kendi gereksinimlerini karşılamak amacıyla tarımla uğraşması ,
- Tarımsal ve madeni hammaddelerin endüstri aracılığıyla işlenememesi ,
- Toprağın ve yer altı zenginliklerinin yetersiz işletin ve kullanımı ,
- Teknolojik eksiklik ,
- Üretimin artırılması ve geniş çapta gereksiniminin karşılanmasına yönelik pazar ve finansman güçlüğü ,
- Uluslararası pazarlara açılan, ihracat sektörleri dışındaki alanlarda yetersiz alt yapı,
- Devletin yönetme ve yönlendirme yeteneğinde zayıflık ,
- Siyasal istikrarsızlık .

Dış ticaret çerçevesinde azgelişmişliğin nedenleri Baskın Ekonomi Teorisi ve Terms of Trade teorisi ile açıklanabilir.

Baskın Ekonomi : Söz konusu teori, baskın ekonomik gücün, hakimiyet ve zorlamaya dayalı uygulamasıyla eşitlikli bir asimetrik ilişki biçimi yaratmasına ve üçüncü dünyanın bundan olumsuz etkilenmesine dayanmaktadır. Özellikle, merkezdeki ülkelere hammadde teslim eden üçüncü dünya ülkeleri ile merkez ülkeler arasında ticari kazancın adil olmaması ve bunun da gelişmişliğe bağlı üretim üstünlüğüne dayanan bu ticaret ilişkisinde çevrenin merkez tarafından yönlendirilmesine yol açması, çevre ülkelerde gelişmeyi yavaşlatmaktadır.⁷³

Ticaret Şartları Teorisi (Terms of Trade) : İktisat bilimci Paul Plebisch tarafından geliştirilen “ terms of trade “ teorisine göre ; merkez ülkelerinde, çevre ülkelerin ihraç ettiği hammaddeye olan talep, çevre ülkelerinin, merkez ülkelere ithal ettikleri ürünlere olan talepten daha azdır. Çünkü endüstri ürünleri kullanımı, bir yönüyle gelişmişliğin göstergesi

⁷⁰ y.a.g.e , s.8

⁷¹ Gülten Kazgan , **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen** , Birinci Baskı , Altın Kitaplar , İstanbul, 1997 , s. 52 .

⁷² Canbolat , a.g.e , s.12-13

sayılmaktadır. Dolayısıyla, hammadde satan çevre ülkelerle, mamul madde satan merkez ülkeleri arasındaki ticari ilişki, merkez ülkelere bir gelir transferi anlamına gelmektedir. Bu da çevre ülkelerin dış ticaretinin kötüleşmesine yol açmaktadır.⁷⁴

Ancak merkez ülkelerinin üçüncü dünyadan yaptıkları ithalatta azalma devam etmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, büyük çoğunlukla merkez ülkelerin bölgesel ticari-ekonomik entegrasyonlar ile ihtiyaçlarını kendi aralarındaki ticaretle ikame edebilmeleridir. Bunun yanında diğer bir neden de, merkez – çevre ilişkileri açısından Soğuk Savaş 'ın bitimiyle merkez, Sovyet Bloğuna karşı kendi çevresini genişletmek durumunda olmadığı için, artık siyasal açıdan çevre ülkelere ihtiyacı olmamasıdır . Ayrıca teknoloji devrimi, çevreden sağlanabilecek birçok malın ve hammaddenin (şimdilik petrol ve doğal gaz hariç) önemini çok azaltmıştır . Merkez de tarım üretimi öyle hızla artmıştır ki, temel gıda maddelerinde kendine yeter olmakla kalmamış, büyük çapta ihracatçı olmuştur . Diğer hammaddeler için ise sentetikler devreye girmiştir.⁷⁵

Bu bağlamda çevrenin merkezin oluşturduğu bütünleşmeler girme çabası, merkezin de bu yöndeki olumlu katkıları görülmektedir. NAFTA'nın önce Şili daha sonra tüm kıtayı içine alacak şekilde genişleme çabası ve Avrupa Birliğinin içinde bulunduğu genişleme süreci bunun en güzel örneğidir.

Bunun yanı sıra çevreyi, azgelişmişlik kavramı çerçevesinde türdeş bir açıdan ele almakta objektif bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü 1970'li yılların ortalarından bu yana çevre, kendi içinde büyük ayrışmalar yaşamaktadır. Kıta Afrika'sında, Hindistan alt-kıtasında bir dizi ülke fakirlik çemberini kıramaz durumda , hammadde üreticisi ve satıcısı olarak kalırken ve nüfusları patlarken ; Uzakdoğu'da Japonya çevresinde yer alan bir dizi ülke ise, yüksek tasarruf ve yatırım kapasitelerine , çalışma disiplinlerine, rasyonel devlet müdahalesine, Japon kredileri ve ABD ile Japon sermayesinin büyük yatırımları eklendiğinde gerçekten çağ atlamıştır.⁷⁶ Tayvan, Singapur, G. Kore gibi bu ülkeler artık merkezin halkaları görünümünde, ileri teknoloji üretilen satan ülkelerdir.

Bu çerçevede günümüzde, bir tarafta refahın sembolü Kuzey ile diğer tarafta yoksulluğun sembolü Güney arasındaki Kuzey-Güney farklılaştırması devam etmekle birlikte, çevre ülkeler olarak belirtilen ülkelerin farklı gelişme düzeylerinde bulunan ülkelerle bütünleşmeye gitmeden ya kendi ekonomik –ticari yapılanmalarını merkez ülkeler yardımıyla serbest piyasa koşullarına uygun hale getirmesi ya da kendiyle eş

⁷³ Canbolat , a.g.e , s.27

⁷⁴ Canbolat , a.g.e , s.27

⁷⁵ Kazgan , a.g.e , s.55

⁷⁶ Kazgan , a.g.e , s.54

yapıdaki ülkelerle entegrasyona gitmesi gereklidir. Ancak bu bağlamda, üçüncü dünyanın uluslararası ekonomik entegrasyonlara uyumu ya da katılımı sağlanır.

Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ekonomik bütünleşmeler yönündeki girişimleri, bölgeselleşme eğiliminin önem kazandığı İkinci Dünya Savaş 'ından itibaren iki boyutta hız kazanmaya başlamıştır. Bunlardan ilki, uluslararası ekonomik işbirliği kuruluşlarında yer almak, ikincisi ise; geliştirmekte olan ülkelerin aralarında ekonomik bütünleşme oluşturmaya yönelik girişimlerdir.

Ancak geliştirmekte olan ülkelerin, aralarında ekonomik bütünleşmeyi sağlamaya yönelik girişimleri, söz konusu ülkelerin kendine özgü amaç ve koşulları çerçevesinde değerlendirildiği ölçüde başarılı olabilir.

Bu noktada, geliştirmekte olan ülkelerin temel hedefini belirlemek, ekonomik bütünleşmeye giden yolda önemli bir başlangıçtır.

Gelişmekte olan ülkelerin temel hedefi, " kalkınma " ve buna yönelik olarak da "sanayileşme" dir. Ekonomik bütünleşme de söz konusu hedefe ulaşmada bir araç durumundadır. Burada geliştirmekte olan ülkeler açısından temel nokta, ekonomik yapılarını sanayileşme yoluyla dönüştürmek ve böylece hızlı bir şekilde kalkınmalarını gerçekleştirmektir. Ancak söz konusu ülkelerin izlediği "ithal ikamesi yoluyla sanayileşme stratejisi " nin yeterince başarılı olamamasında, ulusal piyasaların küçük olması önemli bir etkidir. Bu çerçevede, geliştirmekte olan ülkeler bütünleşmeye giderek, ölçek ekonomilerinden ve rekabetin yoğunlaşmasının avantajlarından yararlanarak daha hızlı bir şekilde sanayileşme amaçlarını gerçekleştirebileceklerdir.⁷⁷

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bütünleşmeler ile ticaret açısından sağlayacağı en önemli fayda ise, geniş piyasanın getirebileceği olanaklardır. Çünkü söz konusu ülkeler arasındaki bütünleşme ile, bir kısım malların üretiminin üçüncü ülkelere entegrasyon içine kayması söz konusu olacaktır. Ayrıca geniş piyasa, ölçek ekonomilerinden yararlanılarak sanayileşmenin hızlanmasını sağlayacaktır. Ekonomik bütünleşme ile dışa karşı ortak ticaret politikası izlenmesi yoluyla da, geliştirmekte olan ülkelerin pazarlık güçleri artacak ve ticaret hadlerinin iyileşmesi söz konusu olabilecektir. Bununla birlikte bütünleşme, istikrar demek olduğundan yabancı sermayenin ilgisi de çekilecektir. Sonuç olarak da, planlı bir sanayileşme, bütünleşme içinde birbirini tamamlayan sanayilerin oluşmasına katkıda bulunacaktır.⁷⁸

⁷⁷ Güran , a.g.e , 1999, s.86

⁷⁸ Güran , a.g.e , 1999 , s.87

2.4 BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN BAŞARILI OLMASI İÇİN GEREKLİ KOŞULLAR

Bölgesel ekonomik entegrasyona taraf olan ülkelerin gerçekleştirdikleri entegrasyonun başarılı olabilmesi için bazı temel şartları yerine getirecek niteliklerinin olması gereklidir.

Bunlardan ilki, entegrasyona giden ülkelerin arasındaki ekonomik gelişme düzeylerinin çok büyük farklar içermemesidir. Eğer, entegrasyona taraf olan ülkeler farklı gelişmişlik düzeylerinde ise, bu durum üye ülkelerin birbirlerini ekonomik yönden ikame etmelerinden çok, entegrasyondaki güçlü ekonomiye sahip ülkeler karşısında ülke ekonomilerinin gelişme seviyeleri açısından zor durumda kalarak, dengesizlik yaratıp, entegrasyonu başarısız kılacaktır.⁷⁹

Bu çerçevede, uluslararası ekonomik bütünleşmelerin gelişmişlik düzeyleri birbirine benzeyen ülkeler arasında ortaya çıkmasını destekleyen teori de, İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal tarafından oluşturulmuştur. Kutuplaşma teorisi olarak belirtilen bu görüş, farklı gelişme düzeyindeki ülkelerin ekonomik bütünleşmeye gitmelerinin ve bu çerçevede aralarındaki mal ve faktör hareketlerini serbestleştirmelerinin, gelişme düzeyi daha düşük ülkeler aleyhine sonuçlar doğurabileceğini öngörmektedir. Bunun bir nedeni de, entegrasyona giden ülkelere, daha geri durumda bulunan ülkelere göre sanayilerin daha gelişmiş durumdaki ülkelerin sanayileri karşısında serbest ticaret ortamında rekabet etmesinin güçlüğüdür. Bu nedenle, farklı gelişme düzeyindeki ülkeler arasında gerçekleştirilecek ekonomik bütünleşme, gelişme dengesizliğini daha da arttırabilecektir.⁸⁰ Ancak burada tavsiye edilmesi gereken nokta, entegrasyona taraf olan ülkelere daha az gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerin entegrasyona dahil edilmeden önce geçirmeleri gereken pozitif ekonomik değişimleri ve düzenlemeleri entegrasyona taraf olan gelişmiş ülkelerin yardımıyla gerçekleştirdikten sonra bütünleşmeye taraf olmalarıdır. Bunun en güzel örneği; AB' nin genişleme sürecine dahil olan eski doğu bloğu ülkelerinin ve ayrıca Türkiye 'nin birliğe üyeliğinin özellikle belirli ekonomik düzenleme ve iyileştirmeler sağlandıktan sonra gerçekleşmesinin mümkün olabileceğidir.

İkinci nitelik, entegrasyona taraf ülkeler arasında coğrafi yakınlığın bulunmasıdır. Özellikle entegrasyona giden ülkeler arasında taşıma ve haberleşme giderlerinin minimum

⁷⁹ Karluk, a.g.e, 1996, s.35

⁸⁰ Güran, a.g.e, 1999, s.11

seviyede olması ve gümrük işlemlerinde paralellik sağlanması açısından ülkelerin birbirlerine yakın olmaları olumlu bir özellik taşır.⁸¹

Bu iki önemli özelliğin dışında , entegrasyona taraf ülkelerin ekonomik sistemlerinin benzerliği de önemli rol oynamaktadır. Farklı ekonomik sisteme sahip ülkeler, birbirleriyle olan ekonomik ilişkilerinde zorlanabilir ve uyum sorunu yaşayabilirler . Örneğin; devletçi merkezi bir ekonomik yapıyla, tam olarak serbest piyasa şartlarını benimseyen liberal bir ekonomik anlayışa sahip ülkelerin ekonomik yönden ilişkileri zorluklara yol açar.

Son olarak, entegrasyona taraf olan ülkelerin sosyal ,tarihsel ,kültürel ,dinsel ve askeri konularda da paralellik göstermesi entegrasyon içinde uyumlu işbirliğinin bir unsurudur. Özellikle tam bir bütünleşmeye giden entegrasyonlarda bu nitelikler önemli birer ölçüt olarak değerlendirilmektedir.

2.5 BÖLGESEL EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN KÜRESEL TİCARETE OLAN ETKİLERİ

Bölgesel ekonomik entegrasyonun küresel ticarete olan etkileri serbest ticaret ve korumacılık ikileminde ele alınmaktadır .Bu noktada, uluslararası ekonomik sistem “ bölgeselleşerek küreselleşme ” çerçevesinde yönelimini sürdürürken, bizim burada sormamız gereken soru : “Nereye Kadar Korumacılık ” sorusudur.

Özellikle bölgesel ekonomik entegrasyonların küresel ticareti kaosa sürükleyerek korumacı bir sistemin egemen olacağı yolundaki görüşler serbest ticaretin dinamik mantığıyla ters düşmektedir.

Bölgesel ekonomik entegrasyonların küresel ticarete yönelik en olumlu etkisi, uluslar üstü kurumlar tarafından belirlenen ticaret kurallarının ekonomik entegrasyonlar tarafından ticareti serbestleştirici amaçlar doğrultusunda uygulanmasıdır.

Günümüz dünyasında ülkelerin birbirine olan ekonomik bağımlılıklarının yanı sıra, karşılaştıkları ve tek başlarına karşı koyamayacakları ticari engelleri bir bütünleşme çerçevesinde aşmaya çalışmaları, uluslararası ekonomik sistemin artık ülkeler temelinde değil belli kutuplaşmalar çerçevesinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu durum da, tek tek ülkelerin birbirleriyle ticaret yapmalarının yerine , ekonomik entegrasyonlar temelinde uluslararası ticaretin devamlılığını sağlamak esastır. Ancak ; “ Nereye Kadar Korumacılık ?” sorusu işte bu noktada önem kazanmaktadır. Ortada bir ikilem vardır , uluslararası ticarete serbest bir akım egemenken , aynı zamanda korumacı bir yönelim nasıl ortaya çıkmaktadır. Bu ikilemdeki korumacılık olgusu , sadece küresel serbest ticaret

⁸¹ Güran , a.g.e , 1999 , s.11

süreci içerisindeki bir aşamadır. Söz konusu aşama yeni oluşan bir bölgesel ekonomik entegrasyon içindeki ülkelerin piyasalarını ve deneyimsiz sanayilerini entegrasyona ve dış piyasalara yeniden uyum çerçevesinde korumaktır.

“ Genç endüstri “ tezi olarak bilinen bu uygulama, ülkedeki dış rekabete hazır olmayan genç endüstrilerin olgunluk çağına gelinceye kadar ticari sınırlamalarla, dış rekabete karşı korunması temeline dayanır. Böylece üye ülkelerin deneyimsiz sanayileri, ölçek ekonomisine ulaşılmasında, maliyetlerin düşürülmesine ve dış rekabete hazır olana kadar korunur. Bu koruma, genç sanayiinin teknolojik alt yapı olarak da gelişmesi demektir. Ancak bu tür belirli zamanı kapsayan korumacılığın ekonomiye önemli maliyetler yükleyebileceği de unutulmamalıdır.⁸² Daha sonra bu koruma, ülke sanayisinin dış rekabete hazır olmasıyla birlikte kaldırılır.

Günümüz dünya ticaretinde sürekli korumacılık artık bir fayda olmaktan çıkmıştır , özellikle son yıllarda giderek artan e-ticaret, korumacılık akımının sonunun geldiğine ilişkin önemli bir işarettir.

Sonuç olarak, tercihli ticaret anlaşmaları şeklinde başlayan bölgesel ekonomik entegrasyonlar, küreselleşme ile paralel işleyen ve birbirlerini tamamlayan iki süreci ifade etmektedir. Bölgeselleşmeyi, ülkelerin küreselleşme sürecine uyum sağlayabilmek için geliştirdikleri bir hareket biçimi olarak özetlemek mümkündür. Bir ülkenin küreselleşme sürecindeki başarısı, çoğu kez bölgeselleşme sınavında başarılı olmasını gerektirmektedir. Benzer ekonomik ,sosyo-kültürel özellikler taşıyan ve aynı coğrafyada yer alan ülkelerin örgütlü ekonomik işbirliklerinde küresel rekabetten korunma beklentisi bulunmaktadır. Bölgeselleşme süreci , küreselleşme sürecine bir hazırlık, mevcut olan ticari ilişkilerin konsolidasyonu ve ilişkilerin daha da gelişmesini önleyen engellerin kaldırılması gibi konulara yönelik bir işlev üstlenmektedir.⁸³

⁸² Seyidoğlu , a.g.e , s.113

⁸³ Beril Dedeoğlu , “Türkiye’de 90’ların Sonunda Dış Politika Davranışları ve Bu Davranışları Etkileyen Temel Faktörler “, İktisat Dergisi , sayı:386 , Ocak 1999 , s.7

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETTE KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME

Uluslararası ticarete küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan bir biçimde gündeme gelmesi ve yapılanmaya başlaması, artık uluslararası sistemin ekonomik ve ticari perspektif içerisinde ele alınması gerekliliğinin bir işareti olmuştur. Bu çerçevede tartışılmaya başlayan konuda küreselleşme-bölgeselleşme eğilimlerinin birbirlerini tamamlayıcı ya da engelleyici bir yönelim içinde olup olmadıklarına ilişkin değerlendirmelerdir.

Konuya küresel ticaret açısından bakıldığında, ekonomik bakımdan üç önemli unsurun, küresel ticaretin oluşumunda önemli rol aldığı görülmektedir. Bunlar; teknolojik değişim, küresel ekonomik – ticari kuruluşlar tarafından belirlenen kurallar ve bölgesel gruplaşmalar, hükümetler çerçevesinde uygulanmaya çalışılan ticaret ve yatırım liberalizasyonu ve iş hareketlerinin uluslararasılaşmasıdır.

18. yy'nin sonları ve 19.yy 'nin ilk yarısı itibariyle gerçekleşen sanayi devriminden bu yana, teknik yenilikler, verimlilik ve ulaşım maliyetlerindeki düşüşte önemli artışlara sebep olmuştur. Buhar makinesinin bulunması , gemilerde kas kuvvetinin yerini almasına yol açmış, aynı şekilde daha sonraları bulunan veya keşfedilen, elektrik, telefon, otomobil , konteynır gemileri, boru hatları, iletişim ve ulaşımın daha ucuz maliyetli ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır. Bunların yanı sıra 1960'lardan itibaren bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler ve özellikle 2000 yılı itibariyle internet ekonomisinin hızla büyümesi , küresel ticaretin gelişimine yönelik önemli teknolojik değişim ve gelişimlerdir.

Ticaret ve yatırım liberalizasyonu, dünya ekonomisi ve ticaretini yönlendiren GATT/WTO gibi uluslararası sistem ve kuruluşların, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi bağlamında, ülkelerin uygulaması gereken kurallar bütününe ortaya koymasını belirtmektedir. Bu çerçevede ülkelerin tek başlarına gerçekleştiremeyeceği ve uyum sağlamada zorlanacağı söz konusu kurallar, bölgesel ekonomik entegrasyonlar aracılığıyla sağlanabilecek; böylece düşük ticaret engelleri ile serbest ticari faaliyetler söz konusu olabilecektir.

İş hareketlerinin uluslararasılaşması, serbest ekonomik ve ticari yapılanmanın sağlanmaya çalışılmasına paralel olarak, birçok işletmenin üretim yapılarını küreselleştirmesi bağlamında açıklanabilir. Bu durum da bilgi, teknoloji ve üretim süreçlerinin küresel yatırımlar çerçevesinde birçok ülkeye transfer edilmesi anlamını taşımaktadır.

Söz konusu üç unsur bağlamında ticaretin serbestleştirilmesi, iletişim ve ulaşım maliyetlerinin düşmesi , sermayenin uluslararası alanda hareketliliğinin artması, ekonomilerin gelecekte daha fazla dışarı açılmalarını sağlayacak ve küresel ticari ilişkilerin oluşumu ile özellikle üç nokta da önemli bir liberalizasyon sağlanacaktır.⁸⁴

- 1) Gümrüklerde, gıda maddelerine ve tüketim mallarına (tekstil, giyim) uygulanan yüksek vergilerin kaldırılmasıyla, tüketiciler için ithalat fiyatları yurtiçi üretim fiyatlarından daha ucuza gelecektir.
- 2) Üretim küreselleştiğinde, yerel üreticilerin hammadde ve ara malı ihtiyaçlarını uluslararası piyasadan daha ucuza sağlamaları mümkün olacak ve ticari kazançlar artacaktır.
- 3) OECD'ye üye olmayan ülkelerin hizmet sektörü ile yakın ilişki kurularak libere edildikçe, OECD ülkelerinin rekabetçi işletmeleri için de dikkate değer fırsatlar doğacaktır. Hizmetler sektörü ticaretinin büyümesine rağmen, OECD ülkelerindeki işletmelerce ticari fırsatlardan yararlanmanın başlıca aracı, hala doğrudan yatırımlar olarak görülmektedir.

Belirtilen unsurlar bağlamında küreselleşme beraberinde bölgeselleşmeyi de getirmektedir. Böylelikle , bölgesel ticaret oluşumlarının dışında kalan ülkelerin ekonomik yönden gelişme hatta yaşama şansı çok azalmıştır.⁸⁵

Böylece küreselleşme sürecinde makro-bölgecilik ve mikro bölgecilik kavramları ortaya çıkmıştır. Makro-bölgecilik ile, dünyada var olan üç makro bölge; Avrupa merkezli AB, Japonya merkezli Güneydoğu Asya ve ABD merkezli Kuzey Amerika ifade edilmekte; mikro-bölgecilik kavramıyla da, makro-bölgecilik oluşumuna nitelik açısından; uyum ve katkıda bulunma sürecini ifade eden bölgesel ekonomik oluşumlar (KEİ, İkili Serbest Ticaret Antlaşmaları, Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası gibi) belirtilmektedir.

Bu bağlamda bölümde, dünya ticaretinin küresel ve bölgesel açıdan genel görünümünün yanı sıra, uluslararası ticaretteki küresel yapılanmanın uluslararası kuruluşlar ve bölgesel ekonomik entegrasyonlar çerçevesinde irdelenmesi ve küreselleşme-bölgeselleşme ikileminin dünya ticaretinin yönelimleri açısından değerlendirilmesi söz konusu olacaktır.

⁸⁴ Ebru Arısoy, Alper Tokgözlü , “2020 ‘de Dünya Ekonomisi “, www.dtm.gov.tr/cad/DTDERGI/tem98/2020.htm , 13 Ocak 2001

⁸⁵ Coşkun Can Aktan , “ Globalleşme , Bölgeselleşme , Yerelleşme “ , *Dış Ticaret Dergisi* , sayı: 10 , yıl : 3 , Temmuz 1998 , s. 4

3.1 DÜNYA TİCARETİNİN KÜRESEL VE BÖLGESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sanayi devriminin yaşanmasıyla birlikte dünya ticareti önemli bir biçimde artış sağlamıştır. Bu durumun en önemli göstergesi de 19.yy'den 20.yy'nin sonlarına kadar üretim ve ticaretteki büyüme oranlarının pozitif bir artış göstermesidir. Söz konusu büyüme oranları sadece 20.yy'nin ilk yarısındaki savaş ve ekonomik kriz dönemlerinde negatif bir çizgiye dönüşmüştür.

Dünya ticaret hacminin büyümesi ise , iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama, 19.yy'nin ortalarına ve sonlarına rastlayan dönemde , İngiltere ile birlikte diğer sömürgesi olan imparatorluk ve devletlerin sömürgeleriyle yaptıkları ticaret ; ikinci aşama ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiltere'nin yerine ABD'nin ekonomik ve askeri açıdan üstün bir konuma gelmesiyle, ABD'nin başat durumda olduğu dönemdir. ABD bu dönemde, serbest ticaret rejimini empoze ederek , mamul madde ihracatına yönelmiş ve müttefikleriyle " en çok kayırılan ülke " statüsünde ticari ilişkilerini yoğunlaştırmıştır.⁸⁶

1800-1913 yılları arasında dünya üretiminin %33 oranında artması, büyük ölçüde bu dönemdeki ticaretin tamamıyla emperyalist bir karakterde olması ve sanayileşmemiş ülkelerden Avrupa'ya yönelik hammadde transferini içermesinden kaynaklanmaktadır. 1914'te dünya ticaretinin sadece %11 'i hammadde üreticileri arasında gerçekleşirken, sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaret de emperyalist ticaret kadar hızlı artmıştır. 1900'lü yıllara gelinceye kadar İngiltere, dünya ticaretinden en büyük payı alırken, bu yıllardan itibaren diğer Avrupa devletleri ve ABD ona yetişmiştir. Bu çerçevede 1929 ekonomik krizine kadar olan dönemde , dünya ticaretine egemen olan ve ticareti organize eden dört büyük devlet ; İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD idi. İki savaş arası dönemde ise, devletlerin Birinci Dünya Savaşı' ve ekonomik krizle birlikte bozulan ekonomilerini düzeltmek için korumacılığa döndükleri ve ithalatı sınırlayıp ihracatı teşvik ettikleri bir dönem olmuştur.⁸⁷

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin dünyaya askeri ve siyasal gücünün yanında ekonomik gücünü de kabul ettirmesi, onu başat güç konumuna getirmiştir. Bu çerçevede ABD'nin öncülüğünde 1947 yılında, amacı dünya ticaretinin liberalizasyonunu sağlamak olan GATT sistemi oluşturulmuştur. Bu sistemle birlikte, iki aşamalı bir strateji izlenerek, önce gümrük tarifesi yoluyla yapılan korumacılığın sınırlandırılması için üye ülkeler teşvik edilmiş, daha sonra da tarife indirimi konusunda uzlaşma sağlanmaya

⁸⁶ Masca , a.g.e , s.363.

⁸⁷ Masca , a.g.e , s.364

çalışılmıştır. Bu çerçevede, ABD'nin 1934 'te sanayi mallarına koyduğu tarife, ortalama %60 iken, bu oran 1987 'de %4,3 'e gerilemiştir. Söz konusu tarih itibarıyla Japonya'nın sanayi tarifesi ortalama %2,9, Avrupa Topluluğu'nun ise ortalama %4,7 oranında gerçekleşmiştir. Dünya ticareti ise, söz konusu tarife indirimlerine paralel olarak 1948-1966 yılları arası dönemde yılda ortalama %6,6 , 1966-1973 arası dönemde ise yılda ortalama %9,2 artış göstermiştir. Bu dönemin belirtilmesi gereken önemli bir özelliği de, İngiltere'nin dünya ticaretindeki payının düşmesi, AT' nin ticari etkinliğinin artması ve Japonya'nın bir ticari güç olarak ortaya çıkmasıdır.⁸⁸

1980'li yıllara gelindiğinde, dünya ticareti her ne kadar ticari bloklar tarafından yönetilse ve söz konusu blokların kendi iç ticaretlerine yönelik serbestleşmeye karşılık, dışa yönelik korumacı önlemlere başvurmuş olsalar da , blokların aralarındaki ticareti serbestleştirmeye yönelik çalışmaları GATT sistemi çerçevesinde ele alınmış ve "kıtasallaşarak küreselleşme " yolundaki sürecin ilk adımları da atılmaya başlanmıştır.

Bu çerçevede dünya ticareti , bloklar içinde veya arasında yapılmaktadır. Böylece bölgeselleşme eğilimi, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önemli bir boyut kazanmış olsa da, bölgesel ticaret bloklarının oluşması, dünya ticaretindeki gelişmelere tepki çerçevesinde tarihsel bir geçmişe sahiptir.

1920'li yıllarda birincil mal fiyatlarındaki düşüş ve 1929 'daki ekonomik kriz, birçok ülkenin para ve ticaret ittifakı oluşturmaya neden olmuştur. Bu gelişme krizi derinleştirmiştir. Korumacı ticaret, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmekte olan ülkelerde devam etmiş ve söz konusu ülkelerde uygulanan korumacı ticaret politikası, bu ülkelerde ölçek ekonomilerinin kurulmasını engellemiştir. Bu gelişme uzak Asya ülkelerinde daha farklı bir biçimde gerçekleşmiş ve Uzak Asya ülkeleri tarife indirimlerine gitmişler ve bu ülkeler, sanayi politikası olarak dışa yönelik kalkınma stratejisi izlemişlerdir. Diğer bazı ülkeler (Latin Amerika ve Afrika ülkeleri) ise , bu tür bir strateji yerine bölgesel ticaret blokları oluşturmuşlardır.⁸⁹

Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda artan bölgeselleşme hareketleri bağlamında uluslararası ekonomik, sosyal, politik, ticari ve askeri ilişkilerin, devletlerarası ilişkilerinden çok bloklar arası ilişkiler çerçevesinde ele alınması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu durum blok dışında kalan ülkelerin, bloğa üye ülkelerin yararlandığı avantajlardan yararlanma isteğini doğurarak "domino etkisi " söz konusu olmuştur.

⁸⁸ Masca , a.g.e , s.364

⁸⁹ Gökal , a.g.e , 19 Aralık 2000 .

“Domino etkisi “ kısaca, ticaret açısından, bölgesel blok dışında kalan ülke ihracatçılarının pazar kaybına uğrayacakları ve birçok ticari fırsattan yararlanamayacakları noktasında, söz konusu bölgesel ekonomik bloğa katılım yönündeki çabalarının toplamıdır. Buna en güzel örnek, Doğu Avrupa ülkelerinin artan bir istekle AB’ ye üye olma yönündeki çabaları gösterilebilir.⁹⁰ Bu çerçevede bölgesel bloklar, merkezden çevreye yönelik bir genişleme çerçevesinde kıtasallaşarak küreselleşmeye yönelik adımlar atmaktadırlar.

Bu bağlamda, çeşitli dönemlerde oluşturulmuş ekonomik entegrasyonların 1990’lı yıllardaki bölgesel ticaret bloklarından ayrılan özelliği ; 1930 ‘lu yıllarda oluşturulan bölgesel ticaret bloklarının otarşik bir yapıda kendi kendine yeterli, korumacı bir eğilim içinde yer alırken, günümüz ticaret bloklarının dışa dönük ve dünyadan kopmamış yapılanmalar olmalarıdır.

Dünyanın büyük bir kısmının ticarete engel olan kısıtlamaları kaldırma aşamasında olduğu bir süreçte, önemli bölgesel yapılanmalar ise ;

- Avrupa merkezli Avrupa Birliği ,
- Kanada, Meksika, ABD merkezli Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
- Asya-Pasifik Bölgesel İşbirliği Örgütü APEC’ tir.

Bu üç bölgesel ekonomik bloğun dışında ; Latin Amerika’da MERCOSUR , Asya’da AFTA, AB ve Akdeniz ülkelerinin ekonomik, ticari ve sosyal açıdan birbirine yakınlaştıracak, 2010 yılı itibariyle de serbest ticarete geçme kararı alınan EUROMED, 2005 yılı itibariyle kurulması düşünülen ve tüm Amerika kıtasını içine alması planlanan Amerika Serbest Ticaret Bölgesi ve küresel ekonomi-ticaret çerçevesinde karar alan ülkelerin oluşturduğu; G-3 (ABD , Japonya , Almanya) , G-5 (AB, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere), G-7 (Beşler ile Kanada ve İtalya) , G-10 (Yediler artı, Belçika, Hollanda ve İsveç’ten oluşur) , G-24 gibi Türkiye ‘nin de içinde yer aldığı gruplaşmalar yer almaktadır.

Bölgesel ekonomik kutupların genel olarak dünya ticareti içerisindeki yeri ve dünya ticaret akımının hacim ve değer olarak irdelenmesi 1997, 1998, 1999 yılları itibariyle söz konusu olacaktır.

Bu çerçevede Temmuz 1997 ‘de başlayan ve başta Asya ve Rusya’yı etkileyen finansal kriz , dünya ticaret akımı üzerinde de etkili olmuştur. Kriz özellikle Asya’da; Endonezya, G. Kore, Malezya, Tayland ve Filipinleri etkilemiştir. İşte bu kriz ortamında ,

⁹⁰ Devlet Planlama Teşkilatı , a.g.e , 1997 , s.52

1997 yılı itibariyle dünya mal ticareti hacimsel bazda keskin bir biçimde hızlanmıştır. Bu bağlamda, dünya mal ihracatı hacim olarak 1990-1997 dönemindeki %6,5'luk orandan mal üretimindeki %3,5'luk bir büyümeyle 1997 'de % 10 düzeyine ulaşmıştır. Dünya mal ihracatı değer bazında 1997 itibariyle 5,3 trilyon\$ düzeyine ulaşmıştır ki, bu durum 1996 yılına göre %3 'lük bir artışı ifade etmektedir. Ancak yine de aynı yılın ticaret hacmindeki artışla karşılaştırıldığında ticaret değerindeki artış yeterince sağlanamamıştır. Bunun en önemli nedeni de, doların değerinde %6,5 düzeyindeki düşüştür. Bu durum 1950 'den bu yana doların değerinde yaşanan en güçlü gerilemedir. Bu çerçevede mamul madde fiyatlarının 1996-1997 itibariyle hammadde fiyatlarına göre düşüş içinde olmasının nedeni de doların değerinde kaydedilen azalmadır .⁹¹

Bölgeler itibariyle 1997 yılında dünya mal ticaretini incelediğimizde, mal ihracat ve ithalatında değer bazındaki büyümenin önemli bölgesel kutuplar arasında farklılaştığını görmekteyiz. Bölgesel taleplerdeki farklı eğilimlerin yanında, döviz kuru gelişmeleri ve özel sermaye akımları, nominal ticaret değerleri üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Her ne kadar Asya finansal krizinin 1997 yılının ikinci yarısı itibariyle ticaret akımlarına etkisi olmuşsa da, söz konusu krize karşı reaksiyon sınırlı kalmıştır. 1996 'da petrol fiyatlarındaki önemli artış, bölgesel ticaret büyümelerindeki farklılıkların açıklanmasında en önemli faktördür. 1997 yılında ise, K. Amerika ve Latin Amerika sadece 1990 'lardaki yüksek büyüme oranını gerçekleştirmemiş, aynı zamanda, ticaret değer artışlarını da sağlamışlardır. Batı Avrupa ve Asya ise krizden, paralarındaki keskin değer kayıplarıyla etkilenmişler ve bu durum da ihracat ve ithalatlarına özellikle Avrupa açısından kötü bir biçimde yansımıştır. ⁹²

Bu çerçevede 1997 yılı itibariyle K. Amerika 903 milyar \$ 'lık ihracat ve 1,1 trilyon \$ 'lık ithalat gerçekleştirmiştir ki ; bu tablo 1996 yılıyla karşılaştırıldığında, ihracatta %2,8 'lik bir büyümeyle %9,2 lik bir oranı, ithalatta ise %4,1 'lik bir artışla %10,3 gibi bir oranı ifade etmektedir. İthalat ve ihracat açısından da bu durum, 1990-1997 dönemi ihracat ve ithalattaki gelişme ortalamaların üzerindedir .⁹³ (Ek-1)

1997 yılı itibariyle, K. Amerika'nın diğer bölgelerle olan ticari ilişkisine baktığımızda; Latin Amerika'ya yönelik ihracatın hızlı bir şekilde artarak %23 düzeyine ulaştığı, Japonya'ya yönelik ihracatın düşüş gösterdiği, Çin-Avustralya-Yeni Zelanda'ya yönelik

⁹¹ “ WTO 1998 Annual Report “ , www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anre98_e.pdf , 2 Ocak 2001,

s. 9

⁹² y.a.g.e , s. 13

⁹³ Ek-1

ihracatta %3'lük bir artış olduğu ve gelişmekte olan Asya ülkelerine yönelik ihracatta da krize rağmen %6,5 'luk bir gelişme sağlandığı görülmüştür.⁹⁴

1997 yılı itibariyle Avrupa'daki ticaret akımını incelediğimizde, AB' nin kendi içindeki ticaretinde %3 oranında bir azalma gözlemlenmiştir. Bunun en önemli nedeni de, dolardaki düşüşün ihracat ve ithalatı olumsuz yönde etkilemesidir. Bu bağlamda, Avrupa'nın 1997 yılı itibariyle toplam ihracatı 2,276 trilyon \$, ithalatı ise 2,263 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bunun 2,1 trilyon \$ 'ı AB ülkeleri arasındaki ihracat, 2,070 trilyon \$ 'ı ise AB ülkeleri arasındaki ithalattan kaynaklanmış ; AB' nin Topluluk dışı ihracatı 826 milyar\$ olarak gerçekleşirken, Topluluk dışı ithalatı ise 787 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu durum Avrupa'nın toplam ihracatında 1990-1997 dönemine oranla 1997 'de -%0,9'luk , ithalatında ise -%0,8'lik bir düşüşü ifade etmektedir.⁹⁵

Avrupa'nın diğer bölgelerle olan ticaretini incelediğimizde ; Latin Amerika ve geçiş ekonomilerine (Doğu Avrupa) yönelik ihracatında yaklaşık %12 'lik bir artışın, K. Amerika'ya ve Ortadoğu'ya yönelik ihracatta sırasıyla %9 ve % 5'lik artışların, Asya'ya yönelik ihracatta da %3,5 'lik bir düşüşün 1997 itibariyle söz konusu olduğunu görmekteyiz. Özellikle Asya'ya yönelik ihracattaki düşüş içinde en büyük payı, Japonya'ya yönelik ihracattaki %10 'luk düşüş almaktadır. İhracatın yanında, Avrupa'nın K. Amerika, Latin Amerika ve gelişmekte olan Asya ülkelerinden yaptığı ithalatta da %7,5 ile %10 arasında bir artış sağlanmıştır. K. Amerika'dan ithal edilen mallar arasında en yüksek pay, kimyasallar ve uçaktır. Avrupa'nın K. Amerika'dan ithal ettiği yiyecek maddelerinin değeri azalırken, Latin Amerika'dan aynı ürünlerin ithalatında %15 oranında artış sağlanmıştır. Avrupa'nın Japonya'dan ithal ettiği otomotiv ürünlerinde de %13,5 'lik bir artışın sağlandığı görülmüştür.⁹⁶

1997 yılı itibariyle Asya'daki ticaret akımında ise, değer bazında, özellikle ithalatta, azalma görülmektedir. Japonya, Çin ve gelişmekte olan beş Asya ülkesini (Endonezya, G. Kore , Malezya , Filipinler , Tayland) içine alan Asya ticaretini değer olarak toplam ihracatı 1,379 trilyon \$, ithalatı ise 1,321 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu değerler ihracatta 1996 yılıyla karşılaştırıldığında %4,8 'lik bir artışı, 1996 yılı ithalat rakamları temelinde ise %4,6 'lık bir azalışı ifade etmektedir.⁹⁷

1997 itibariyle dünya ticaret hacmi ise, tüm önemli bölgeler itibariyle bir önceki yıla oranla yüksek ihracat ve ithalat büyümesine sahne olmuştur.⁹⁸ Özellikle Latin Amerika ve geçiş ekonomileri kapsamındaki ülkelerin ithalatında bir önceki yıla oranla önemli

⁹⁴ " WTO 1998 Annual Report " , s. 13-14

⁹⁵ Ek-1

⁹⁶ " WTO 1998 Annual Report " , s. 14

⁹⁷ Ek-1

artışlar gerçekleşmiştir. Asya ve Avrupa'nın ihracat artış oranları ise 1997 yılı itibariyle ithalat artış oranlarını geçmiştir. K. Amerika'da yaşanan yüksek ithalat büyümesi, güçlü yerli yatırım ve tüketim artışı ile desteklenmiştir. Özellikle Meksika açısından NAFTA üyeliği, ülkenin güçlü ihracat performansı göstermesinin önemli nedenidir.⁹⁹

1998 yılına geldiğimizde, dünya ticaret akımının bu yıl içerisinde, 1997 Asya krizinden güçlü bir şekilde etkilenmeye başladığı görülmektedir.

1998 yılında dünya ticaretinin ve üretiminin genişlemesi yavaşlamıştır. Mal ticaret hacmi sadece %4 oranında bir artış göstermiştir ki; bu da bir önceki yılda kaydedilen %10'luk artışın yarısından daha az bir büyümedir. Özellikle Asya'nın üretiminde 1998 itibariyle yavaşlama hatta düşüş gözlenmiş, buna rağmen K. Amerika ve Avrupa'da imalat çıktısında zayıf bir büyüme gözlemlenmiştir. Dünya mal ihracatının değeri 1997 yılında 5,3 trilyon \$ olarak gerçekleşirken, 1998 yılında bu değer 5,270 trilyon \$ olarak gerçekleşmiş ve bu bağlamda ihracatta %2'lik bir düşüş kaydedilmiştir. Dünya mal ithalatında da, ihracata paralel olarak bir düşüş gözlenmiş, 1997 itibariyle 5,470 trilyon \$ olan mal ithalatı, 1998'de 5,465 trilyon \$'a gerilemiştir.¹⁰⁰

1998 yılında üç büyük bölgenin değer ve hacim açısından ticaret rakamları da dünya ticaretinin genel yapısıyla paralellik göstermektedir. Özellikle Asya krizini, bölgelerin ticaretindeki olumsuzluğa yol açan en önemli unsur olarak belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede K. Amerika, 1998 yılı itibariyle 897 milyar\$'lık ihracat ve 1,152 trilyon \$'lık ithalat gerçekleştirmiştir ki, bu durum ithalatta bir önceki yıla göre %4,6'lık bir gelişmeyi, ihracatta ise -%0,7'lik bir düşüşü ifade etmektedir. Hacim olarak K. Amerika'nın ticaretini incelediğimizde, ihracatta 1990-1998 döneminde %7'lik bir değişim ortalamasına sahip olan bölge, 1998'de bu ortalamanın altına inerek %3,5'lik bir düzeyde kalmıştır. İthalatta ise, 1990-1998 dönemindeki %8'lik ortalama aşılmış ve %10,5'luk bir hacim değişimi sağlanmıştır.¹⁰¹

Avrupa'da ise, 1998 yılı itibariyle toplam ihracat 2,348 trilyon \$ olarak gerçekleşirken, söz konusu değer 2,181 trilyon \$'lık kısmı AB ülkeleri arasındaki ticaretten kaynaklanmıştır. Bu da ihracatta bir önceki yıla göre %2,9'luk bir değişimin yaşandığını göstermektedir. İthalatta ise, 2,367 trilyon \$'lık bir değer gerçekleşmiştir ki; bu da %4,9'luk olumlu bir gelişmenin göstergesidir. Ticaret hacmi açısından Avrupa, ihracatta 1990-1998 ortalamasının altında bir oranla %5'lik hacim değişimi sağlarken, ithalatta ise 1990-1998 ortalaması olan %5'in üzerine çıkarak %7,5'luk bir hacimsel

⁹⁸ Ek-2

⁹⁹ "WTO 1998 Annual Report", s. 15

¹⁰⁰ "WTO 1999 Annual Report", www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anre99_e.pdf, 2 Ocak 2001, s.9

değişiklik sağlamıştır. Asya'da ise, finansal krizin etkisiyle ihracat ve ithalat hacimlerinde 1990-1998 ortalamalarının çok altında değerler kaydedilmiştir. İhracatta, 1990-1998 döneminde %7,5 olan ortalama ihracat hacmi değişimi 1998 yılında % 2 düzeyine inmiştir. Aynı şekilde ithalatta 1990-1998 döneminde %6,5 olarak gerçekleşen hacimsel değişim 1998'de %8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Özellikle ithalat hacmindeki bu düşüşte Japonya ve krizden en çok etkilenen beş Asya ülkesinin rolü büyüktür.¹⁰²

Üç önemli bölge olan; K. Amerika ,Avrupa ve Asya üçlüsü çerçevesinde dünya ticaretini incelediğimizde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır.

K. Amerika'nın hızla büyüyen ithalat talebi 1998'deki küresel ticari genişlemenin (hacim olarak) en dinamik unsurudur. ABD ekonomisinin özel tüketim ve yatırım açısından yıl içinde hızlı bir büyüme göstermesi ve ABD'nin ekonomik tabanının kuvvetli ve uzun ömürlü bir yapıda olması, dışarıya yönelik doğrudan yatırımlarla birlikte içeriye yönelik doğrudan yatırım akımlarını arttırmıştır. Bununla beraber, doların değerinin artması ve küresel piyasadaki zayıf mal fiyatları, ABD ithalat fiyatlarında, mal ve hizmetler açısından %5'lik bir düşüşe yol açmıştır. ABD'nin 1998 yılında cari hesap açığındaki artışın nedeni ise, yıl içinde ithalatın kuvvetli yapısına karşın ihracatın bir düşüş içerisinde olmasıdır. Özellikle artan cari hesap açığı ve doların değerinin artması ABD piyasasının yabancı üreticiler ve yatırımcılar için çekici bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. ABD ekonomisine paralel olarak K. Amerika piyasasında da, mal ithalat hacmi, dünya ithalat hacminin %4'lük değişiminden daha fazla bir oranda %10,5 'luk bir düzeyde gerçekleşmiştir. İthalatta önemli bir artış sağlanırken, bölgenin ihracatı %3,5 düzeyine kadar inmiştir ki, bu oran dünya ihracatının 1998 'deki %4'lük değişim oranından daha düşüktür.1998 itibariyle K. Amerika'nın diğer bölgelerle olan ticari ilişkilerini incelediğimizde, bölgenin Latin Amerika ve Avrupa ile ticari ilişkileri %5 oranında gelişirken, aynı şekilde Asya ile olan ticari ilişkilerinde %15 'lik bir düşüş yaşanmıştır. Avrupa 'dan ithalatta ise %10 oranında bir artış söz konusu olmuştur. ¹⁰³

Aynı dönem itibariyle Avrupa'nın genel ekonomik durumu gözlemlendiğinde, gayri safi milli hasıladaki büyümenin bir önceki yıldan farklı olmayan bir çizgide %3 'ün altında bir oranla gerçekleştiği görülmektedir. Bölgede işsizlik zayıf bir düşüş gösterirken, enflasyon oranları %2'nin altında kalmıştır. Özellikle bu dönemde önemli Avrupa paralarının değerinin artması da Avrupa ekonomisinde belirtilmesi gereken bir gelişmedir. Avrupa'nın Asya ve Rusya'ya yönelik ihracatındaki azalma, bölgenin ihracat büyümesini de baskı altına sokmuştur. Avrupa'nın iç ticaretindeki büyüme ve K. Amerika'ya yönelik

¹⁰¹ y.a.g.e , s.13

¹⁰² "WTO 1999 Annual Report " , s. 13 .

ihracata rağmen, 1998 itibariyle Avrupa'nın ihracatı %5 oranında büyümüştür. Mal ithalat hacmi ise bir önceki yıla oranla hafif bir azalma göstererek %7,5'lik bir oranda gerçekleşmiştir. ¹⁰⁴

İhracat ve ithalatın dolar değerlerindeki kur gelişmelerine bağlı olarak, 1997 'de ithalat ve ihracattaki büyüme, 1998 'de yerini %3-%5 arasındaki pozitif oranlara bırakmıştır. Malın cinsi açısından Batı Avrupa'nın ihracatındaki en güçlü artışı %10'luk bir oranla otomotiv ürünleri sağlamıştır. Her ne kadar Batı Avrupa'nın bölge içi ticareti toplam ticaretinin 2/3'lük bir kısmını oluşturuyorsa da, Batı Avrupa'nın K. Amerika, Latin Amerika ve Orta-Doğu Avrupa'ya yönelik ihracatı 1998 'de bölge içi ticaretten daha hızlı büyümeye devam etmiştir. Batı Avrupa'nın Asya ve Rusya'ya yönelik ihracatındaki düşüşler , Asya krizinin de etkisiyle çift basamaklı değerlerde gerçekleşmiştir. Asya'dan yapılan ithalatta ise, %8 oranında bir artış gerçekleşmiştir ki, bu oran toplam Avrupa ithalatından daha hızlı bir gelişmeyi göstermektedir. Yıl içinde petrol ve eşya fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak, Afrika'dan yapılan ithalatta da düşüşler meydana gelmiştir. ¹⁰⁵

1998 yılı itibariyle, 1997 yılında Asya'da gerçekleşen krizin etkisi şiddetli bir biçimde devam etmiş ve bu durum Asya ekonomilerini, temel ekonomik göstergeler ve ticaret açısından olumsuz etkilemiştir. Asya krizi, Asya ekonomilerinin üretimde İkinci Dünya Savaş'ından bu yana ilk kez bir durgunluğa girmesine yol açmıştır. Japonya'nın ve krizdeki diğer beş Asya ülkesinin gayri safi milli üretimleri 25 yıldan bu yana ilk kez azalmıştır. Mükemmel bir finansal duruma sahip olmalarına rağmen Hong Kong, Çin ve Singapur'da Asya krizinden kurtulamamıştır. Japonya'nın durağan ekonomisi ve Asya krizi, Asya'nın mal ithalat değerinin %20 oranında gerilemesine neden olmuştur. K. Amerika ve Batı Avrupa'dan yapılan ithalat, ortalamanın altında azalma göstermiştir. Asya'nın mal ihracatı da %6 oranında azalmıştır. İmalat malları arasında, tekstil ihracatı en büyük düşüşü göstererek -%11 oranında gerçekleşmiştir. ¹⁰⁶

1999 yılına gelindiğinde, dünya ekonomisinin Asya krizi sonrası bir toparlanma evresine girdiği görülmektedir.

1999 yılı itibariyle dünya ekonomisine genel olarak baktığımızda, dünya ticaret hacminde yaşanan olumlu gelişmelere paralel olarak, talepteki artışla birlikte, tahminlerin üzerinde bir büyümenin yaşandığı görülmektedir. 1999 yılında dünya üretimi yaklaşık %3,3 düzeyinde artmıştır. Söz konusu artış karşısında artan ithalat talebi, 1999 yılı dünya ticaret hacmini %5,1 oranında artırmıştır. Dünya ekonomisinin önündeki en büyük

¹⁰³ "WTO 1999 Annual Report " , s.14

¹⁰⁴ " WTO 1999 Annual Report " , s.16

¹⁰⁵ "WTO 1999 Annual Report " , s. 16

¹⁰⁶ " WTO 1999 Annual Report " , s. 18

sorunlar ise , petrol fiyatlarındaki aşırı yükseliş ve Euro'nun aşırı değer kaybıdır. Euro'nun aşırı değer kaybı, euro bölgesi ekonomisinin ABD ekonomisinden daha zayıf ve istikrarsız büyüme göstermesi ve Euro'nun dolar karşısında değer kaybetmesine neden olmaktadır. Ayrıca euro bölgesi faiz oranının ABD'den düşük olması talebin dolara kaymasına neden olmakta ve euroyu zayıflatmaktadır. Bunun yanında ABD ekonomisi hakkında kısa ve uzun vadelere ilişkin beklentilerin euro bölgesine oranla daha olumlu olması da, doların değer kazanmasına yol açmaktadır. Petrol fiyatlarındaki aşırı yükseliş de, dünya ekonomisindeki güçlü büyümenin önündeki önemli bir engeldir. Petrol fiyatlarının yüksek seyretmesi, enerji fiyatlarını arttırarak maliyet enflasyonuna yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, yüksek petrol fiyatları, petrol ithal eden gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler dengesine önemli ölçüde zarar vermektedir.¹⁰⁷

1999 yılı itibariyle K. Amerika, Avrupa ve Asya'nın genel ekonomik görünümüne baktığımızda; Kanada ve ABD ekonomilerinin %4-%4,5 'luk gibi yüksek büyüme oranlarında büyümelerine devam ettiklerini görmekteyiz. ABD ekonomisinin yatırımlar ve iç ekonomik istikrar açısından güven verici yönü, ekonomisindeki genişlemenin itici gücü olmuştur. Kanada ekonomisinde ise, ihracat artışı ile tüketim ve kamu harcamalarındaki artış düşük kalırken, yatırımlardaki artış önemli oranlarda gerçekleşmiştir. Kanada ekonomisinde cari işlemler açığı sorunu da olmamıştır. Batı Avrupa'ya baktığımızda ise, dünya ekonomisindeki talep daralmasının bölge ekonomilerini, özellikle 1998'in son çeyreği ile 1999'un ilk çeyreğinde önemli ölçüde etkilemiştir. Daha sonra dünya talebinde meydana gelen toparlanma, Batı Avrupa ülkelerinin ihracatını olumlu yönde etkilemiştir. İhracat artışında, euronun dolar karşısında değer kaybetmesinin de etkisi olmuştur. Güneydoğu Asya ülkelerinde ise, 1999 yılının ilk yarısından itibaren ekonomik açıdan güçlenme eğilimine girilmiş ve büyüme hızı, Çin hariç, yılın ikinci yarsında artarak %5,5 olarak gerçekleşmiş, Çin ekonomisindeki büyüme ise %7,1 olmuştur. Asya krizinin özellikle etkilediği beş Asya ülkesi ekonomisinde ise, büyüme yönünde performans artışları görülmüştür.¹⁰⁸

1999 yılı itibariyle dünya mal ticaretinin genel olarak gösterdiği eğilim değer ve hacim olarak artış yönündedir.

Dünya mal ticareti bu dönemde, değer bazında 1998 yılına oranla, ihracatta %3'lük, ithalatta da %4'lük bir oran yakalamıştır. Ticaret hacmi açısından ise, ithalatta bir önceki yıla oranla %6, ihracatta ise %5'lik bir oran söz konusu olmuştur. Bu çerçevede dünya mal ticareti , ihracat açısından 5,473 trilyon\$, ithalat açısından da 5,729 trilyon\$ düzeyine

¹⁰⁷ “ Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye “ ,
www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/savi4/turkiye.htm , 19 Aralık 2000

ulaşmıştır. Bölgeler itibariyle mal ticaretini incelediğimizde ise; K. Amerika (Meksika hariç) değer bazında 934 milyar\$ 'lık ihracat, 1,280 trilyon \$'lık ise ithalat gerçekleştirmiştir. Ticaret hacminde ise, ihracatta %4'lük, ithalatta ise %11'lik bir değişim oranı saptanmıştır. 1998 dönemiyle karşılaştırıldığında, değer ve hacim bazında ihracat ve ithalatta yavaş bir artış saptanmıştır. Batı Avrupa'yı değerlendirdiğimizde ise; AB kapsamında 1999 yılı itibariyle mal ihracatı 2,180 trilyon \$, mal ithalatı ise 2,232 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Ticaret hacmi açısından ise AB 'nin 1998 'e oranla yıllık değişimi düşük düzeyde kalarak, ihracatta %3,5, ithalatta ise %4 oranında gerçekleşmiştir. Japonya, Çin ve altı Asya ülkesini kapsayan Asya'nın mal ticaretinde ise, ihracat 1,394 trilyon \$, ithalat 1,200 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Ticaret hacminde ise bölge, bir önceki yıla oranla, yıllık yüzde değişimlerde önemli artışlar sağlayarak 1999 itibariyle ihracatta %7,5, ithalatta ise %11,5'luk bir değişim oranı yakalamıştır. ¹⁰⁹

K. Amerika 1999 yılında da küresel ticaretteki genişlemenin önemli motor gücü olmaya dünya ithalatının 1/5'lik payına sahip olmakla devam etmiştir. Özellikle ABD'nin kuvvetli iç talebi ile doların yüksek değeri, ABD'yi dünya mal ithalatında %18 'lik bir değere sahip olmaya itmiştir ki; tarihinde bu düzeye daha önce ulaşmamıştır. K. Amerika ve dünyanın güçlü ekonomilerinden biri olan Kanada'nın ise, ihracatta, özellikle de ABD'ye yönelik otomotiv ürünleri ihracatında artış olmuştur. ¹¹⁰

K. Amerika'nın mal ihracatı açısından diğer bölgelerle olan ilişkilerine baktığımızda; K. Amerika'nın ihracatının %40'ını oluşturan bölge içi ticaret, bölge içi ithalattan daha düşük bir gelişme göstererek %10 oranında artmıştır. Toplam ihracatın (934 milyar \$) 1/5'ini oluşturan Asya'ya yönelik ihracat ise %3 oranında artmıştır. Batı Avrupa'ya yapılan mal ihracatı da, Batı Avrupa'nın toplam ithalatından daha hızlı bir biçimde artarak yaklaşık %3 oranında artış kaydetmiştir. Latin Amerika'ya, Ortadoğu'ya Afrika'ya ve geçiş ekonomilerine ihracat ise %10 ve %25 oranında gerilemiştir. İthalat açısından K. Amerika'nın performansını incelediğimizde ise; Asya, Batı Avrupa ve Latin Amerika'dan yapılan ithalat %10 oranında artmıştır. Afrika ve geçiş ekonomilerinden yapılan ithalatta %5-6 oranında bir artış gözlemlenmesine rağmen Meksika ve Ortadoğu'dan yapılan ithalatın payı %10'un altında seyretmiştir. Ülke bazında ise Çin, K. Amerika'ya yönelik ithalattaki payını %4,5 'dan %7,4 'e çıkartırken, Japonya'nın payı %5 oranında azalmıştır. Yüksek gelire sahip dört gelişmekte olan Asya ekonomisinin (Hong Kong, Çin, G. Kore , Singapur) ithalattaki oranında %2,5 'lik bir düşüş görülmüştür. 1990 'lı yıllarda

¹⁰⁸ y.a.g.e

¹⁰⁹ Ek - 3-4

¹¹⁰ " WTO 2000 Annual Report " , www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anre2000_e.pdf , 2 Ocak 2001, s. 5

K. Amerika'nın ihracatındaki yapısal değişikliğin ana özelliği, özellikle Meksika'ya yönelik ihracat temelinde, önemli bir şekilde artış gösteren bölge içi ticarettir. Bölge içi ticarete NAFTA ülkelerinin birbirlerine ihracatı, bölgenin toplam ihracatının %50 'sine yaklaşmıştır ki, bu durum 1990'dan beri %9'luk bir artışı ifade etmektedir. ¹¹¹

1999 yılı itibariyle Batı Avrupa'nın mal ticaret akımını incelediğimizde , ürün grupları açısından bölgenin ihracatı, yakıt, ofis ve telekom malzemeleri, kimyasallar ve otomotiv ürünleri hariç, diğer tüm gruplarda gerileme göstermiştir. ¹¹²

Batı Avrupa'nın bölgeler itibariyle ihracat akımında ise , bölge içi ticarete durgunluk gözlenirken, K. Amerika'ya yönelik ihracatta %11,5'luk bir artış söz konusu olmuştur. Bölgenin geçiş ekonomilerine yönelik ticareti yaklaşık %10 oranında gerilerken, Latin Amerika, Afrika ve Ortadoğu'ya yönelik ihracatı %6-7 oranında azalmıştır. Ülke temelinde Batı Avrupa'nın 1999 yılı itibariyle mal ticaretine göz attığımızda, en hızlı ihracat büyümesini İrlanda ve Norveç'in yakıt ve ofis-telekom malzemeleri ile gerçekleştirdiği görülmektedir. Ayrıca, İspanya, İrlanda ve Yunanistan güçlü bir ithalat artışı kaydetmiştir. Diğer yandan , bölge ticaretinde önemli bir yere sahip olan Türkiye ise, ithalatında depremin verdiği baskıyla %12'lik bir düşüş yaşamıştır. Bu bağlamda 1990-1999 döneminde; İrlanda, İspanya ve Türkiye, Batı Avrupa ülkeleri arasında mal ihracatı ve ithalatında yüksek bir büyüme gösterme başarısına ulaşmışlardır. Batı Avrupa'nın üç önemli ticaret ülkesi (Fransa, Almanya ve İtalya) ise aynı dönemde ihracat ve ithalatta Avrupa ortalamasının altında bir gelişme göstermişlerdir. ¹¹³

1997/1998 yıllarında , Asya ile birlikte tüm dünyayı ekonomik ve ticari açıdan olumsuz yönde etkileyen finansal krize rağmen, 1999 yılında bölgenin ticaret ve üretimi güçlü bir biçimde düzelme göstermiştir. Özellikle gelişmekte olan ve krizden en çok etkilenen beş Asya ülkesi (Endonezya , G. Kore , Malezya , Filipinler ve Tayland) %6 'lık gayri safi milli üretim düzelmesi sağlamışlardır. Bölgenin önemli ekonomilerinden biri olan Japonya'da ise durgun bir büyüme sağlanmıştır. Bölgenin nüfus bakımından oldukça kalabalık olan ülkeleri Çin ve Hindistan ise yaklaşık %6-%7 'lik bir gayri safi milli üretim artışı gerçekleştirmişlerdir. ¹¹⁴ Asya bölgesinin iç ticaretinin iyileşmesi, döviz kuru gelişimleri, yüksek mal fiyatları ve bilgi teknolojisi ürünlerine yönelik güçlü küresel talep, 1999'da bölgenin ticaret genişlemesinde destek rolü oynayan önemli etkenlerdir. Özellikle bölgenin ihracatındaki artışın ofis ve telekom ekipmanları ihracı artışına dayanması bu gelişmenin yaşanmasında önemli bir unsurdur.

¹¹¹ y.a.g.e , s. 6

¹¹² "WTO 2000 Annual Report " , s. 8

¹¹³ "WTO 2000 Annual Report " , s. 10

¹¹⁴ "WTO 2000 Annual Report " , s. 15

Tüm bu belirtilenler çerçevesinde , 1997-1999 dönemini dünya mal ticareti açısından gerek değer gerekse hacim bakımından değerlendirdiğimizde; 1998 yılında dünya mal ihracatında Asya krizinin etkilerine dayanan bir düşüş görülmekle birlikte, bu durum 1999 yılında düzelmiş, aynı nedenden dolayı ithalat 1998 yılında düşüş göstererek 1999 yılı itibarıyla toparlanmaya başlamıştır. Ticaret hacmi açısından dünya ticaretine baktığımızda ise, 1997 yılında ihracat hacmi 1990-1997 dönemi yıllık değişimlerinin üzerinde gerçekleştirmiş ve %10 düzeyine ulaşmış, aynı düzeyde ithalat hacmi de 1990-1997 döneminin %7 'lik ortalamasını aşarak %9,5'lik bir performans göstermiştir. 1998 ise krizden dolayı ticaret hacminde, ihracat ve ithalat açısından, negatif oranlı bir durum gerçekleştirmiştir. 1999 yılında ise, dünya mal ticaretindeki hacimsel değerlerde olumlu yükselişler sağlanmış ve pozitif değerlere yeniden ulaşılmıştır.

Söz konusu veriler çerçevesinde görülmektedir ki ; dünyadaki üç önemli bölge olan, Avrupa, Amerika ve Asya kendi içinde bölgesel ekonomik ve ticari entegrasyonlara giderek, entegrasyon içi ticaretin bölge dışına yönelik ticaretten daha fazla olmasına rağmen bölge dışına yönelik ticaretin geliştirilmesine yönelik uygulamalar içinde olmuşlardır. Bu durum aklımıza şu soruyu getirmektedir; “ Dünya ticareti korumacılık duvarları arkasında belirli bölgelerde mi yoğunlaşacak ?” Bu sorunun yanıtı , dünya ticaretinin genel eğilimleri çerçevesinde ve “serbest ticaret mi korumacılık mı “ alternatifleri bağlamında ele alınmalıdır. Bu nokta da serbest ticaret ve korumacılık hatta yeni korumacılık düşüncelerinin değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

1817'den 1970'lerin sonuna kadar iktisatçılar, karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayalı olarak serbest ticareti savunmuşlardır. Ancak günümüzde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin tarafsızlığı , birçok iktisatçı tarafından kabul edilmemektedir. Bu çerçevede , 1970'li yılların sonundan itibaren ulusların ticaretini karşılaştırmalı üstünlükler değil daha çok ölçek ekonomilerinden kaynaklandığı belirtilen yeni uluslararası ticaret teorisi ortaya atılmıştır. Söz konusu yeni ticaret teorisini ele alan görüşler şunlardır ; ¹¹⁵

- Stratejik Ticaret Politikası, hükümet müdahalesi ile ticaretin ortaya çıkardığı getirinin yabancı işletmeden yerli işletmeye aktarılması ve hükümet müdahalesinin dışsalıklar yaratan sanayilere yönelik olmasıdır.
- Yönetilen Ticaret , bir stratejik ticaret politikası türüdür. Gerçekte dünya ticaretinin hiçbir zaman serbest olmadığı görüşüne dayanır. Hükümetler ticareti belirli araçlar kullanarak idare etmektedirler. Serbest ticaret amacı ile yürütülen GATT görüşmeleri, firma yöneticileri arasında değil hükümet yetkilileri arasında

¹¹⁵ Gökal , a.g.e , 19 Aralık 2000

gerçekleştirilmiştir. Serbest ticaretten yana olanlar için hükümet müdahalesi kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Yönetilen ticaretten yana olanlar için ise, piyasanın ve ticaretin düzenlenmesi gerekmektedir. Yönetilen ticaret, geniş anlamda kontrol edilen ticaret, düzenlenen ticaret olarak tanımlanırsa, gerçek dünyadaki ticaretin önemli bir bölümünün yönetilen ticaret olduğu doğrulanmış olur. Yönetilen ticaret politikasını ABD özellikle ileri teknoloji içeren sektörlerde uygulamaktadır.

Bu bağlamda serbest ticareti savunanlar gerek iç gere dış ticarete devlet müdahalesini reddederken, korumacılığı savunanlar dışa kapalı bir otarşizmi savunmaktadırlar. Söz konusu çerçevede iki tarafın gerekçelerini şu şekilde ortaya koyabiliriz ; ¹¹⁶

Serbest ticaret açısından ;

- Serbest ticaretle, iş bölümü ve uzmanlaşmadan yararlanmak suretiyle ekonomik kaynaklar daha verimli ve etkin bir biçimde kullanılır.
- Serbest ticaret yapmak suretiyle, geniş pazar olanaklarından yararlanmak ve geniş ölçekte üretim yapmanın doğal sonucu olarak birim başına üretim maliyeti azalır.
- Uluslararası rekabet, işletmeleri daha etkin ve verimli çalışmaya, daha kaliteli ve ucuz mal ve hizmet sunmaya yöneltir.
- Serbest ticaret, teknolojik buluş ve yenilikleri artırır ; bu nedenle üretin teknolojisi yenilenir.
- Serbest ticaret know-how 'ın gelişmesine yardımcı olur.
- Serbest ticaret, iç ticaretteki eksik rekabet oluşumlarını ve haksız rekabeti ortadan kaldırır.
- Serbest ticaret sayesinde teknoloji ve nitelikli insan gücü transferi mümkün olur.

Korumacılık açısından ;

- Serbest ticaret, ülke ekonomisinde yeni kurulan ve gelişen sanayilerin korumasız bırakılmasına ve bunun sonucunda sanayinin gelişmemesi ve çöküşüne neden olabilir.

¹¹⁶ Çoşkun Can Aktan , “ Korumacılık Mı ? Serbest Ticaret Mi? “, **Banka ve Ekonomik Yorumlar** 8, yıl: 35 , Ağustos 1998 , s.39-40

- Serbest ticaret özellikle, sermaye malları ithal eden ülkelerde ödemeler bilançosunda veya daha dar anlamda dış ticaret bilançosundaki açıkların daha da artmasına neden olur.
- Serbest ticaret, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından dışa bağımlılığı arttırabilir.

Söz konusu iki görüşün yanı sıra, geleneksel korumacılıktan, kullanılan araçlar itibariyle farklı bir konumu olan "yeni korumacılık " anlayışı ortaya çıkmıştır.

1970'li yıllara kadar korumacı dış ticaret politikası aracı olarak ; miktar kısıtlamaları, gümrük tarifeleri, kambiyo kuru gibi araçlar kullanılmıştır. Ancak GATT kapsamındaki çok yanlı ticaret görüşmeleri yoluyla, özellikle miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve tarife oranlarında önemli indirimlerin gerçekleşmesi sonucu, geleneksel korumacılık anlayışının araçları azalmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren ise, özellikle yeni sanayileşen ekonomilerin ihracatının gittikçe artması, gelişmiş piyasa ekonomilerini yeni korumacılık uygulamalarına yöneltmiştir. Bu çerçevede kullanılan araçlar; tarife benzeri engeller, gönüllü ihracat kısıtlamaları, anti-damping uygulamaları, standartlar, ithal yasakları vb' dir.¹¹⁷ Yeni korumacılık akımının nedenlerini ise üç açıdan ele almak mümkündür ;

- 1) Refah devleti kavramının giderek önem kazanmaya başlamasıyla devletin ekonomik ve ticari hayata müdahalesinin artması .
- 2) Sanayileşmiş ülkelerin pek çok sektörde daha önce sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlüklerini, yeni sanayileşen ülkelere kaptırmama çabası .
- 3) Eksik rekabetin egemen olduğu piyasa düzenidir.

Bunların yanı sıra, yeni korumacılık, GATT 'ın çok taraflı ticaret sisteminin tersine, ayrımcı ilişkilere dayalı ikili antlaşmalara yol açmaktadır. Yeni korumacılığın geleneksel korumacılıktan farkı ise, ulusal ekonominin dünya ticaretinden kopmaması ve koruma araçlarının uluslararası ticaret sistemiyle bütünleşmiş olmasıdır ki, bu durum yeni sanayileşen ülkeleri olumsuz yönde etkilemektedir. ¹¹⁸

Sonuç olarak, dünya ticaretindeki bölgeler her ne kadar bölge içi ticareti artırıcı ve bölge dışı ticareti kısıtlayıcı bir görüntü içinde olsalar da, bölgesel ticaret bloklarının giderek yaygınlaşarak, "kıtasallaşarak küreselleşme " bağlamında oluşmaya başlaması ve artık artan bölgesel ticari ve ekonomik entegrasyonların birbiriyle ticari ilişkiler kurarak

¹¹⁷ Evrim Ulukaya , " 2000 'li Yıllarda Dünya Ekonomik Düzeni ve Türkiye : Yeni Dünya Düzenine Uyum Koşulları " , *İgeme'den Bakış* , yıl:3 , sayı :12 , Ekim-Aralık 1999 , s. 122

bloklar arası ticaret akımının yerleşmesi, küresel ticaretteki serbestleşme eğiliminin devamlı olacağına bir kanıttır. Bu çerçevede ticaret bloklarının kuruluş aşamasındaki geçici korumacılığın sürekli bir durum olmasını engelleyici önlemler almak ve günümüz ticaretinde kısıtlayıcı bir unsur olarak yer alan tarife - dışı engellerin önlenmesine yönelik somut adımlar atılmasını sağlamak önem arz etmektedir.

3.2 ULUSLARARASI TİCARETTEKİ KÜRESEL YAPILANMANIN SOMUT ÖRNEKLERİ : HÜKÜMETLERARASI ORGANİZASYONLAR

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler, ekonomik ve ticari olarak yeniden yapılanmanın uluslararası işbirliği çerçevesinde düşünülmesi gerekliliğini ortaya koyarak , uluslararası ticareti serbestleştirip arttırmak amacıyla yeni kurumların oluşturulması yoluna gidilmiştir. Uluslararası mali alandaki işbirliğinin sağlanması, IMF, Dünya Bankası ve Bretton Woods gibi oluşumlarla desteklenirken; uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönünde de benzer işbirliği oluşumlarının hayata geçirilmesi çerçevesinde, 23 ülke Cenevre'de ülke ve ürün temelinde tarife görüşmelerine giderek 1947 yılında , uluslararası ticarete serbestleşme bağlamında hareket edecek , Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşma'sını (GATT) imzalamışlardır. Bu bağlamda da GATT Sistemi 1948-1994 yılları arasında uygulanmış ve dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur.

Söz konusu dönem içinde de GATT sisteminin uygulanabilirliğini sağlamak amacıyla Sekiz Round, diğer bir ifadeyle, GATT çerçevesinde Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri yapılmıştır.

3.2.1 Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri : Roundlar

GATT çerçevesinde yapılmış olan Çok Taraflı Ticaret Turlarında, GATT hükümlerine aykırı kısıtlama önlemlerinin alınmasının durdurulması " standstill ", bu önlemlerin kaldırılması ise " rollback " olarak adlandırılmıştır. GATT'a taraf üye ülkeler arasında çeşitli tarihlerde tarife indirim turları yapılmıştır. Söz konusu Round'ların ilk beşi aşağıdaki tarih ve yerlerde yapılmıştır ; ¹¹⁹

- Cenevre (1947)
- Fransa, Annecy (1949)

¹¹⁸ y.a.g.e , s. 123

¹¹⁹ Karluk , a.g.e , 1999, s.188

- İngiltere, Torquay (1950-1951)
- Cenevre (1956)
- Cenevre, Dillon (1960-1961)

Beşinci tur olan Dillon'da, ilk kez bütün tarifelerde %20 oranında bir indirimle yönelik çalışmalara girişilmiş fakat söz konusu indirim %7-8 'lik düzeylerde yapılabilmektedir.

Çok taraflı ticaret görüşmelerinin altıncısı 1964-1967 yılları arasında Cenevre'de gerçekleştirilen Kennedy Turu'dur. Kennedy görüşmeleri temel olarak ABD ile AET arasında geçmiştir. Bunun nedeni; AET'nin Avrupa'da bir ortak pazar yaratması çerçevesinde, ABD'nin söz konusu pazara giremeyip, üçüncü ülke statüsünde değerlendirilmesidir. Bu çerçevede ABD'nin bütün tarifelerde %50 oranında indirim yapılması ve ABD ile AET'nin dünya ihracatı içindeki paylarının %80'inin üzerinde olan mal gruplarındaki gümrüklerinin ise tamamen kaldırılması Kennedy yönetim tarafından teklif edilmiş, söz konusu teklif konusunu görüşmek üzere de 1964 yılında görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler sonucunda , ortalama olarak sınai mal gümrük vergilerinde %36 oranında küresel indirim gerçekleştirilmiştir. Kennedy ticaret görüşmelerinde, tarım sektörü ticaretine uygulanan tarifelerde önemli indirimler yapılmamış, sadece et gibi belli ürünlerde vergiler azaltılmıştır. Bunun sebebi de AET'nin, ortak tarım politikası dolayısıyla daha fazla indirim yapmaya yanaşmamasıdır. Bu çerçevede Topluluk sadece, zaman içinde tarım sektörüne yaptığı sübvansiyonlarda azalma yapabileceğini belirtmekle yetinmiştir.¹²⁰

Yedinci Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri (1973-1979) olan Tokyo Tur'unda; AB ve Japonya karar üzerinde 1973'de toplanmış ve görüşmelerde sınai ve tarımsal ürünlerde uluslararası ticarete engel olan tüm önlemlerin ele alınması kararlaştırılmıştır. Tokyo Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri'nin belki de en önemli sonuçlarından biri; 1 Ocak 1988 'de yürürlüğe giren Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi hakkında uluslararası sözleşmedir. Söz konusu sözleşmeyle dünya üzerinde uygulanmakta olan üç temel, fakat birbirlerinden çok farklı; Brüksel Nomenklatörü (BTN), Birleşmiş Milletler Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC) ile ABD'nin TSUS Gümrük Nomenklatürleri ortadan kalkmıştır. Böylece dünya ticaret istatistikleri daha sağlıklı bir biçimde tutulmaya başlanmıştır.¹²¹

Tokyo görüşmelerine katılan ülkeler, 1979 yılında, birçok sanayi ürününde %34 oranına ulaşan gümrük indirimlerini 8 yıllık bir dönemde (1 Ocak 1987) gerçekleştirmeyi

¹²⁰ Karluk , a.g.e , 1999 , s.189

¹²¹ Karluk , a.g.e , 1999 , s.190

uygun bulmuşlardır. Bu çerçevede ilk gümrük indirimleri de 1 Ocak 1980'den itibaren sanayileşmiş ülkelerin büyük çoğunluğu tarafından uygulamaya konulmuştur.¹²²

Tokyo Turu sonucunda tarife dışı ticareti engelleyici önlemlerin alınmasına yönelik antlaşmalarda yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri, dış ticarete zarar veren sübvansiyon uygulamasının ve telafi edici vergi önlemlerinin ticareti engelleyecek ölçüde uygulanmaması ve kaldırılmasına ilişkin "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergiler Kodu " ve sağlık , tüketicinin ve çevrenin korunması veya diğer amaçlar ile teknik düzenlemeler uygulayarak ticarete gereksiz engeller çıkarmamaya yönelik " Ticarete Teknik Engeller Kodu "dur. Türkiye, söz konusu " Sübvansiyon ve Telafi Edici Vergilerle " ilgili düzenlemeyi 1 Mart 1985 tarihi itibarıyla yürürlüğe koyarken , "Ticarete Teknik Engeller " konusunda düzenlemede gözlemci statüsünde kalmıştır. Ayrıca Tokyo Tur'unda, GATT Antlaşmasının bazı temel maddeleri yeniden gözden geçirilmiş ve gelişme yolundaki ülkelerin GATT Sistemine daha fazla katılması ve Genel Tercihler Sistem'inden daha fazla yararlandırılarak, en az gelişmiş ülkelere özel işlem uygulanması ve gelişme yolundaki ticaret görüşmelerinde göz önünde tutularak karar verilmesine yönelik değişiklik kararı kabul edilmiştir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin sanayi malları ihracatında, sanayileşmiş ülke pazarlarına daha kolay girmesini sağlamak amacıyla, yukarıda belirtilen, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi 1970'te kabul edilmiş ve bu sistem çerçevesinde sanayileşmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere ithal ettikleri sanayi mallar üzerindeki gümrük vergilerini tek taraflı veya karşılıksız olarak tamamen veya kısmen kaldırmayı taahhüt etmişlerdir. Ancak uygulamada, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nin az gelişmiş ülkeler açısından yararlılığını azaltan başlıca etmenler arasında; söz konusu sistemi uygulayan gelişmiş ülkelerin ancak sınırlı mallara ve sınırlı ölçülerde tavizler tanıması, sistem kapsamının ve sistemden yararlanacak ülkelerin tek taraflı olarak belirlenmesi ve zaman içinde değiştirilebilmesi, sistemden yararlanmanın " menşe şahadetnamesi " gibi dış ticareti güçleştiren formaliteleri gerekli kılması sayılabilir.¹²³

GATT sistemi çerçevesinde düzenlenen Çok Taraflı Ticaret Görüşmelerinin sonucusu olan Uruguay Round 1986-1993 dönemi itibarıyla 7 yıl sürerek ve 117 ülkenin katılımıyla gerçekleşerek ticaret görüşmelerinden çok daha kapsamlı ve geniş katılımlı olmuştur. Uruguay Round görüşmelerini noktlayan Marakeş Antlaşması ile çok taraflı

¹²² Karluk , a.g.e , 1999 , s.191

¹²³ Güran , a.g.e , 1995 , s.171

ticaret sistemine önemli bir dizi yenilik getirilmiştir. Söz konusu yeniliklerin en önemlileri aşağıdaki gibidir;¹²⁴

- Tarımsal ürün ticaretinde serbestleştirme ve tarım destekleme politikalarında düzenlemeler ,
- Hizmetler ticaretinin uluslararası ticaret sistemine dahil edilmesi ,
- Tarife-dışı bazı ticaret engellerinin kurallara bağlanması ,
- Fikri mülkiyet haklarının ticaretle bağlantılı yönleri ,
- Daha etkili ve bağlayıcı nitelikleri olan bir “ anlaşmazlıkların halli organı ”nın (dispute settlement mechanism) tesis edilmesi konularını kapsayan bir dizi anlaşma olmuştur.

Uruguay Round'dan önceki yedi çok taraflı ticaret görüşmesinde asıl hedeflenen gümrük vergilerinin azaltılmasıyken, Uruguay Round 'a gümrük vergilerinin azaltılmasının yanı sıra, dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yönünde de karar alınmıştır.

Uruguay Round görüşmelerinin içeriğini incelediğimizde, görüşmeler sonunda kabul edilen Nihai Senet ile, görüşmelere katılan ülkelerin tarife ve tarife dışı engelleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik olarak yaptıkları pazara giriş görüşmeleri çerçevesinde bağlayıcı taahhüt listeleri yer almakta ve mal ticaretinde gümrük tarifelerinin ortalama %33 oranında indirilmesi öngörülmektedir. Uruguay Round 'da, özellikle anlaşmazlıkların halli mekanizması çerçevesinde üye ülkeler arasında Dünya Ticaret Örgütü'ü kapsamındaki uyuşmazlıkların çözümüne yönelik sistemin güçlendirilmesi ve görüşmeler sonrasında GATT sisteminin yerini alacak olan Dünya Ticaret Örgütü kapsamında bir “anşmazlıkların halli “organının oluşturulması yönünde karar almıştır.¹²⁵

Uruguay Round 'da sanayi ürünleri konusunda görüşmelere katılan ülkeler, söz konusu ürünlerde belli bir takvim çerçevesinde tarife indirimi taahhüdünde bulunmuşlardır. Söz konusu indirim taahhütlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı oranlarda ve planda gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu çerçevede gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye 'de XXXVII. sayılı taviz listesindeki sanayi ürünlerinde AB ile gümrük birliği çerçevesinde 1992 yılında AB' nin ortak gümrük tarifesine uyum nedeniyle yaptığı indirimler ile yine aynı amaçla bazı tekstil ürünlerinde 1993 yılı ortak gümrük tarifesi uyumu kapsamında yaptığı indirimleri

¹²⁴ Mehmet Arda , “Uluslararası Ticaret Sistemi ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle Toplantısından Beklentiler “ , *Dış Ticarete Durum* , Özel Sayı , Aralık 1999 , s.96

Uruguay Round görüşmeleri çerçevesinde Dünya Ticaret Örgütü'ne konsolide etmiştir. Söz konusu ürünlerde Türkiye'nin ortalama tarife indirim taahhüdü %29 oranındadır. Bu indirimler 1.1.1995 – 1.1.1999 tarihleri arasında beş eşit dilim halinde gerçekleştirilmiştir.¹²⁶

Tekstil ve hazır giyimde ise, uygulanan gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları, 1995 'den sonraki 10 yıl içerisinde tamamen kaldırılacaktır. Sektör ürünlerinin GATT sistemine entegrasyonu üç aşamada gerçekleşecektir. Taraflar, 1 Ocak 1995 'te başlayan ilk aşamada , antlaşmalardaki özel listelerde belirlenen ürünleri 1990 yılı toplam ithalat hacminin %17 'siden az olmayacak şekilde gerçekleştirecektir. 1 Ocak 2002 tarihinde başlayacak son aşamada ise, bu oran 1990 yılı toplam ithalat hacminin %18 'inden az olmayacaktır. Söz konusu geçiş dönemi sonunda 1 Ocak 2005 tarihinde tekstil ürünlerinin GATT'a tamamen entegre olması sağlanacaktır.¹²⁷

Uruguay Round görüşmelerinde, tarım sektöründe serbest ticareti ve rekabeti bozucu mali yardımların ve ithalat engellerinin , Anlaşma yürürlüğe konulduktan sonraki 6 yıl içinde azaltılması öngörülmüştür. Tarım konusunda alınan kararlara göre, iç destekleme olarak yapılan sübvansiyonlar %15, tarım ihracatı olarak yapılan sübvansiyon ise bütçe harcamalarında %36, miktar olarak da %21 oranında azaltılacaktır. Buna göre yapılan yardım, üretim değerinin gelişmiş ülkelerde %5'ini, gelişmekte olan ülkelere ise %10'unu geçememektedir. Tarım ithalatındaki tarife-dışı engeller ise, gümrük vergilerine çevrilecek ve %36 oranına çekilecektir.¹²⁸

Bunların yanı sıra, ticaretle bağlantılı yatırım önlemleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti de uluslararası ticaret sistemine dahil edilmiştir.

1986-1993 dönemi itibarıyla , dünya ticaret sisteminin düzenlenmesi yönünde önemli yeri olan Uruguay Ticaret Görüşmeleri sonucunda yapılacak bir değerlendirme de, gelişmekte olan ülkelerin söz konusu Round uygulamasından önemli bir yarar sağlayamadığıdır . Bu durumun iki önemli nedeni vardır . Birincisi, gelişmekte olan ülkelerin Uruguay Round görüşmelerine hazırlıksız katılmış olmaları ve bu çerçevede de gelişmiş ülkelerin aralarında anlaştıkları konuları, kendi aralarında değerlendirmeden kabul etmiş olmalarıdır. İkinci neden ise, gelişmiş ülkelerin GATT sistemi çerçevesinde pazarlarını geliştirmekte olan ülkelere açma konusundaki isteksizlikleridir.

Sonuç olarak Uruguay Round, GATT düzenine çok daha kapsamlı ve kurallara bağlı, ancak karmaşık bir uluslararası ticaret düzeni getirmiştir.

¹²⁵ İGEME , a.g.e , 2000 , s. 159

¹²⁶ İGEME , a.g.e , 2000 , s. 159

¹²⁷ Karluk , a.g.e , 1999 , s. 197

¹²⁸ Karluk , a.g.e , 1999 , s.200

3.2.2 Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)

İkinci Dünya Savaş 'ından sonraki yıllarda , dünyanın her alanda yeniden yapılanma çabası, ekonomik ve ticari boyutta da kendini hissettirmiş ve 1948 'den itibaren yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) ile çok taraflı liberal bir ticaret anlayışını geliştirmeye yönelik ilk adım atılmıştır. Özellikle 1995'te GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü'nün almasına kadar geçen zamanda GATT sistemi çok taraflı ticari yapının ilke ve kurallarını belirleyen bir oluşum görünümünde olmuştur.

Uluslararası ticareti düzenleyen çok taraflı bir anlaşma niteliğini taşıyan GATT'ın üç fonksiyonu şunlardır ; ¹²⁹

- 1) Üye ülkelerin uluslararası ticarete uyacakları, üzerinde uzlaşmaya varılmış ilkeler bütünü olması ,
- 2) Uluslararası ticaret ortamını serbestleştirmeye ve daha istikrarlı hale getirmeye yönelik bir " uluslararası ticaret forumu " olması ,
- 3) Üye ülkeler arasında uyuşmazlıkların çözümlenebileceği bir uluslararası divan olmasıdır.

Söz konusu işlevleri bağlamında GATT sisteminin temel amacı " güvenli ve öngörülebilir bir ticaret ortamı ve sürekli bir ticaret serbestleştirmesi sağlamak " olarak belirtilebilir. Belirtilen liberal ticaret anlayışının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde olası etkilerinin de var olması doğaldır.

Uluslararası ticaret yön veren GATT sistemi dört temel ilke üzerine kurulmuştur. ¹³⁰

- 1) En Çok Kayırılan Ülke Kuralı (Most Favoured Nation Clause , Non-Discrimination) : Bu ilkeyle, bir üye ülke, herhangi bir ülkeye tanıdığı elverişli bir rejimi koşulsuz olarak tüm üye ülkelere uygulamak zorundadır. Bu durum da, üye ülkelerin ticari ortakları arasında ayırım yapılmaması zorunlu olmaktadır. Ancak söz konusu kuralın bazı istisnaları bulunmaktadır. Buna göre; gümrük birlikleri , serbest ticaret antlaşmaları gibi bölgesel ticaret antlaşmaları ve Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi gibi gelişmekte olan ülkelere yönelik, olumlu bir biçimde , düşük gümrük vergisi alınması veya

¹²⁹ Güran , a.g.e , 1999 , s.25

¹³⁰ İGEME , a.g.e , 2000 , s. 158

gümrük vergisinin alınmaması gibi ayrımcı nitelikteki uygulamalar ile GATT antlaşmasının öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler gibi istisnai uygulamalardır.

- 2) Ulusal Muamele Kuralı (national treatment) : Bu kural, iç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayırım yapılmamasını öngörmektedir. Ulusal muamele ilkesi sadece bir mal, hizmet ve fikri mülkiyet pazara girdikten sonra uygulanır. Bu nedenle, yerli üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınmamış olmasına rağmen, ithal mal üzerinden gümrük vergisi alınması ulusal muamele ilkesine aykırılık oluşturmaz.
- 3) Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi : Her üye ülkenin taviz listesinde yer alan oranlar bağlı oranlar olarak adlandırılmakta ve ülkeler, uygulamada söz konusu oranların üzerine çıkamamaktadırlar. Bir başka ifadeyle, söz konusu oranlar o üye ülke açısından bağlayıcı olmakta ve önemli ticaret ortaklarıyla telafi amacıyla görüşme etmeksizin artırılamamaktadır. Bu çerçevede, Uruguay Round görüşmelerinin en önemli sonuçlarından biri, ülkelerin taviz listelerini geliştirmeleri ve bağlı oranlar çerçevesinde yapılan ticaretin artmasıdır.
- 4) Tarifeler Yoluyla Koruma : GATT, ticarete şeffaflığın sağlanması çerçevesinde tarife-dışı engellerin yasaklanmasını ve tarifelerin de giderek azaltılmasını öngörmektedir. Bu çerçevede de uluslararası ticarete belirsizlik yaratacak tarife-dışı engellerle koruma yerine, yavaş yavaş azaltılacak tarifeler yoluyla korumayı ilke edinmiştir. Tarım ürünlerindeki ithalat kısıtlamaları büyük ölçüde tarifelere dönüştürülmüştür.

Sonuç olarak GATT , Uruguay Round 'a kadar yalnızca mal ticareti ile ilgilenmiş, ilk turlarda tarifelerde indirimi hedefleyen GATT , sonraki görüşmelerin kapsamını anti-damping ve tarife-dışı engellerin azaltılmasını da içerecek biçimde genişletmiştir.

3.2.3 Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Dünya Ticaret Örgütü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya serbest ticaret kurallarını belirlemek ve uluslararası ticarete belirli bir disiplin getirmek amacıyla GATT sisteminin yerini sürekli bir kurumsal oluşuma bırakması düşüncesiyle 1 Ocak 1995'te oluşturulmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü , 26 Mart 1995 tarihinde örgütün üyesi olan Türkiye ile birlikte 138 üyeden oluşmaktadır. Rusya ve Çin henüz Dünya Ticaret Örgütü'nün üyesi olmamakla birlikte ; Ukrayna ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde üyelik için sırada beklemektedir.

GATT Ticaret Antlaşması ve çok taraflı ticaret görüşmelerinde ortaya çıkan antlaşmalar temelinde varlığını sürdüren Dünya Ticaret Örgütü'nün temel işlevleri şunlardır ;¹³¹

- Ticaret antlaşmalarını yürütmek ,
- Ticari tartışmalara forum oluşturmak ,
- Uyuşmazlıkların çözümünü sağlamak ,
- Ulusal ticaret politikalarını düzenlemek ,
- Gelişmekte olan ülkelere teknik bilgi ve donanım sağlamak ,
- Diğer uluslararası organizasyonlarla işbirliği yapmaktır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün organları ; iki yılda bir toplanan en üst kademe karar organı Bakanlar Konferansı, Cenevre'deki delegasyon yöneticilerinden ya da hükümetlerce gönderilen görevlilerden oluşan Genel Konsey ve Sekreteryadan oluşmaktadır. Söz konusu organlar içinde Genel Konsey ayrıca, Ticaret Politikası İnceleme Kurulu ve Uyuşmazlık Çözüm Kurulu olarak da görev yapmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin Dünya Ticaret Örgütündeki konumunu incelediğimizde, sayısal olarak Dünya Ticaret Örgütü'nün ¼'ünü oluşturmalarına karşılık, söz konusu ülkelerin örgüt üzerindeki baskı gücünün yetersiz olduğu açıkça ortadadır. Bu çerçevede de görülmektedir ki; Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulduğu 1995 yılından sonra, dünya ticaretindeki gelişmekte olan ülkelerin payı giderek azalırken, ABD, AB ve Çin'in payı artmıştır. Bunun en önemli nedeni ; uluslararası ekonomide önemli bir yere sahip olan gelişmiş ülkelerin, dünya ticaretindeki paylarını geliştirmekte olan veya az gelişmiş ülkelere

¹³¹ Gülsüm Özkan Akalın , “ Dünya Ekonomisinde Yönetim Arayışı : Dünya Ticaret Örgütü “ , Banka ve Ekonomik Yorumlar 7 , yıl:36 , Temmuz 1999 , s.44

kaptırmamaları yönündeki girişimlerinde Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşların kararlarına yön vermeleridir.

Bu bağlamda Dünya Ticaret Örgütü Sekreteryası tarafından gelişmekte olan ülkeleri konu alarak hazırlanan bir rapora göre, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülke pazarlarına özellikle tarım, tekstil, giyim eşyası, balık ve benzeri ürünlerle girme de büyük engellerle karşılaşmaktadırlar. Bunun yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler, zamanla Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminin dışına itilmekten, tarifelerin artmasından, serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birliği anlaşmalarının dışında bırakıldıklarından şikayet etmektedirler. Ancak şu nokta da unutulmamalıdır ki; bölgesel ekonomik ve ticari yapıların dışında bırakıldıklarını belirten gelişmekte olan ülkeler de ya kendi gelişmişlik düzeylerine yakın ülkelerle ekonomik ve ticari entegrasyona gitmeli ya da gelişmiş ülkelerle yapacakları ortak çalışmalarda, söz konusu ülkelerin teknik ve ekonomik düzeylerine ulaşmayı hedef alan; ulaştırma/nakliye, ambarlama, telekomünikasyon, yasal düzenleme, yönetim, girişimcilik ve sermaye yetersizlikleri konularında ,ilerleme sağlamalıdır.¹³²

Dünya Ticaret Örgütü'nün gelişmekte olan ülkelere yönelik zarar verici kararlarını birkaç örnekle ele alabiliriz. Örneğin; AB' nin Karayiplerden ithal ettiği muzlara uyguladığı kolaylık yine ABD'nin şikayeti üzerine ortadan kaldırılmıştır. AB 'de bu karara uyarak, ihracatlarının %60'ı muza dayanan bu ülkelerde işsizliğin yaşanmasına neden olmuştur. Diğer bir örnek ise; Filipinlerin kendi ülkesine oranla çok daha ucuz olan Amerikan mısırını ithal etmektedir. Ancak Dünya Ticaret Örgütü, ABD çiftçisine yıllık ortalama 29.000\$ sübvansiyon uyguladığını ve batılı devletlerin Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulduğundan beri tarıma uyguladığı sübvansiyonların 47 milyar\$'dan 247 milyar \$'a çıkardığı da gözden kaçmaktadır. Bunun dışında Doğu Afrika'dan yapılan kahve ihracatındaki kolaylıkların kaldırılmasının Dünya Ticaret Örgütü'nde görüşülmesi de " Nereye Kadar Serbest Ticaret ? " sorusunu gündeme getirmiştir.¹³³

Dünya Ticaret Örgütü'nün özellikle son zamanlarda gelişmiş ülkeler bağlamındaki kararları da ABD yönelimli olarak dikkat çekicidir. En son, AB' nin, ABD'ye uyguladığı 11 yıllık hormonlu et yasağının kaldırılmasına karar verilmiş ve örgüt yasağın kaldırılmaması halinde , ABD yönetimine, AB ülkelerinden gelen rokfor peyniri, sakız, reçel ve motosikletlere ticari yaptırım uygulama izni vermiştir. Diğer bir karar da, AB ülkelerinde genetik tarım ürünlerinde karşı uygulanmaya başlanan uyarıcı etiketlerin kaldırılması olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü, bu kararı ABD ve Kanada'nın başvurusu üzerine almış ve kararlara uyulmaması halinde ise ABD ve Kanada'ya Avrupa'nın çay,

¹³² "Ticarette Liberalleşme ve Dünya Ticaret Örgütü ", İstanbul Metal Maden İhracatçı Birlikleri Metal Maden İhracat Dergisi , Cilt:8 , sayı: 48 , Mayıs-Haziran 1999, s. 14

yatak takımları, çanta, motosiklet sanayileri gibi ilgisiz iş kollarında yaptırım uygulama izni vermiştir.¹³⁴

Bunların yanı sıra, genel olarak kural ve ilkeler temelinde belirtilmesi gereken bir nokta da ; Uruguay Round anlaşmasında, gelişmiş ülkelerin (özellikle ABD ve AB' nin) tekstil sektöründe tedrici liberalizasyona gideceklerinin öngörülmüş olmasına karşın, çeşitli aşamalarda yapılan indirimlerin küçüklüğü olumsuz bir etki yaratmıştır. Uruguay Round ile tekstil ve hazır giyim sektörlerinde serbest ticaret kurallarının uygulanacağına yönelik kararın tersine, gelişmiş bazı ülkeler tarafından önemli bir takım sınırlamalar getirilmiş ve bu sınırlamaların yasal olmadıkları anlaşıldıktan kısa bir süre sonra kaldırılmış ise de, gelişmekte olan bazı ülkelerin büyük kayıplara uğramalarına engel olunamamıştır. Bunların yanı sıra AB, sık sık anti – dumping uygulamalarına başvurarak belirsizlikler yaratmış ve ithalatçıların sık sık üreticileri değiştirmelerine neden olmuştur.¹³⁵

Özellikle, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere karşı bir baskı aracı olarak kullandığı ve gelişmiş ülkelere karşı yaptırım gücü sınırlı olan Dünya Ticaret Örgütü, antlaşmalarında gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için özel maddelere yer vermiştir . Buna göre ;¹³⁶

- Antlaşmaların uygulamasında ve antlaşmalara uyulmasında daha uzun sürelerin verilmesine ,
- Sağlanan ticaret fırsatlarının artırılmasına ,
- Diğer ülkelere kalkınmakta olan ülke ticaret çıkarlarının korunmasını istemeye ,
- Alt yapının ve teknik standartların geliştirilmesi konusunda gerekli desteğin sağlanmasına karar verilmiştir.

Bu çerçevede Dünya Ticaret Örgütü'nde , gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerin lehine olabilecek bir yönde, şeffaflığın artırılması amacıyla, antlaşmalarda üye ülkelerin uluslararası ticarete ve antlaşmaların uygulanmasına ilişkin aldıkları bütün kararları hızla Dünya Ticaret Örgütü'ne bildirmeleri istenmiştir. Örneğin; yeni anti-damping yasalarının, ticareti etkileyen yeni standartlar, hizmetlerde ticareti etkileyen yeni yasal değişiklikler, fikri mülkiyet antlaşmalarına ilişkin yeni yasal düzenlemelerin Dünya Ticaret Örgütü'ne bildirilmesi gerekmektedir. Böylece ülkelerin ticaret politikaları gözden geçirilerek,

¹³³ **Milliyet** , “Ticaret Savaşları” , 27 Temmuz 1999 , s.6

¹³⁴ y.a.g.e , s. 6

¹³⁵ İMMİB Metal Maden İhracat Dergisi , a.g.e , Mayıs-Haziran 1999 , s. 14

¹³⁶ y.a.g.e , s. 16

uluslararası ticareti engelleyebileceği düşünölen düzenlemelerin önüne geçilmesi tasarlanmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün belirtilmesi gereken bir diğör özelliğı de, " Tek Senet Kuralıdır ". Söz konusu kural, Dünya Ticaret Örgütü Antlaşmalarının bütönlüğü esası üzerine kurulmuştur. Diğör bir ifadeyle, Uruguay Round sonucunda ortaya çıkan çok taraflı antlaşmalar tek bir antlaşma metni olarak değeriendirilmekte ve tüm Dünya Ticaret Örgütü üyeleri GATT 1994 kurallarını ve Dünya Ticaret Örgütü kapsamındaki diğör antlaşmalar ; GATS (Hizmetler Ticareti Genel Antlaşması) ve TRIPS (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Antlaşması) ile belirlenen kuralları uygulamak üzere ulusal düzeyde gerekli yasaları çıkarmak ve düzenlemeleri yapmakla yükümlü bulunmaktadır. Ancak , " Çoklu Ticaret Antlaşmalarına " Dünya Ticaret Örgütü üyelerinden talep edenler taraf olmaktadır.¹³⁷

Söz konusu Tek Senet Kuralı bağlamında ele alınan düzenlemelerden bazıları da tarife-dışı engellerle ilgilidir. Özellikle tarifelerin kontrol edilebilmesi ve çoğı mal ve hizmet üzerindeki tarife oranlarının düşürölmesi, özellikle gelişmiş ölkelerin dolaylı bir ticari korunma aracı olan tarife-dışı engellere yönelmesine yol açmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü çerçevesindeki tarife dışı önlemlere ilişkin düzenlemeler ise aşağıdaki gibidir ;¹³⁸

- Gümrük Değerleme Antlaşması : Söz konusu antlaşmanın amacı , ticari gerçeklere uygun , adil, bir örnek ve tarafsız bir sistem yaratmak, keyfi gümrük değerlemelerinin kullanılmasını yasaklamaktır.
- Sevk Öncesi İnceleme Antlaşması : Söz konusu inceleme , ithal edilecek malların sevkıyatından önce uzmanlaşmış özel şirketlere malların özellikle fiyat, miktar ve kalite bakımından kontrol ettirilmesidir. İhracatçı üye ölkeler, sevk öncesi incelemeden faydalanan ölkelere karşı ulusal yasa ve yönetmeliklerin uygulanmasında ayrımcı olmamak , ilgili tüm yasa ve yönetmelikleri en kısa sürede yayımlamak ve talep edildiğı takdirde teknik yardım sağlamakla yükümlüdürler.
- Menşö Kuralları Antlaşması : Menşö kuralları bir ürünün nerede yapıldığını ortaya koymak amacıyla kullanılan kurallardır. Söz konusu kurallar, ihracatçı ölkeler arasında ayırım yaratan kotalar, tercihli rejimler gibi çeşitli uygulamalar nedeniyle önem taşımaktadır. Belirtilen antlaşmada, bu çerçevede, öncelikle Dünya Ticaret Örgütü üyelerinin menşö kurallarının şeffaf olmasını, bunların uluslararası ticaret

¹³⁷ İGEME Araştırma Geliştirme Başkanlığı , GATT-Uruguay Round : Uluslararası Ticarete ve İş Çevrelerine Etkileri , İgeme Yayınları , Ankara , 1997 , s. 12

üzerinde kısıtlayıcı , bozucu , saptırıcı etkilerde bulunmamasını, bir örnek, tarafsız uygulanmasını ve pozitif standartlara dayanmasını amaçlanmaktadır.

- İthalat Lisansları Antlaşması : Antlaşma , ithalat lisansı uygulayan ülkelerin, ithalat lisansı uygulamalarının tarife-dışı engel olarak kullanılmamasına yönelik GATT disiplinlerini güçlendirmekte ve şeffaflığı artırıcı hükümler taşımaktadır.

- Ticarette Bağlantılı Yatırım Önlemleri Antlaşması (TRIMS) : Sadece mal ticaretine yönelik olan TRIMS Antlaşması, bazı yatırım önlemlerinin ticareti kısıtladığı ve bozduğu gerçeğinden hareketle, üye devletlerde yabancı mallara ve yabancılara karşı ayrımcı yatırım önlemlerinin uygulanmamasını öngörür. Ayrıca, miktar kısıtlamalarına neden olan yatırım önlemlerinin uygulanmasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, yabancı sermaye yatırımları için yerli ürün kullanma koşulu veya ihracat yapma zorunluluğu gibi noktalar TRIMS Antlaşması hükümleri çerçevesinde yasaklanmıştır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı yatırımların söz konusu ülkeye olan getirisini kısıtlamakta hatta ortadan kaldırmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün Kasım 1999 itibariyle üzerinde önemle durulduğu iki nokta; Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği ve yeni Millenium Round'un temellerinin atılmasının beklendiği Seattle Zirvesi olmuştur.

Öncelikle Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğini inceleyecek olursak, dünyanın dev ekonomilerinden birinin, dünya ekonomisine nasıl uyum sağlamaya başladığını görmüş oluruz. Özellikle Çin-ABD Ticaret Antlaşmasının yapılması, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğinin yarı yarıya kesinleşmesi anlamını taşımaktadır. Ancak, sadece söz konusu antlaşma değil , Çin'in 350 milyar\$ 'a dayanan dış ticaret hacmi ve 1,3 milyar\$'lık dev iç pazarı 2000'li yılları yaşadığımız şu günlerde, yabancı yatırımcılar için bulunmaz bir fırsat görünümündedir. Söz konusu fırsatın iyi değerlendirilmesi ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü kapsamındaki kurallara, antlaşmalara uyumunun sağlanması dünya ticaretinin önemli bir potansiyeli kullanıma açması anlamına gelmektedir.

ABD-Çin Ticaret Antlaşması'nın önemli noktaları ise şunlardır ;¹³⁹

- Çin telekomünikasyon pazarının yabancı ortaklıklara açılması ve ilk aşamada ABD'li işletmelerin, hizmet sektörünün bu önemli alanında Çinli işletmelerin%49 'una sahip olabilmeleri .

¹³⁸ İGEME , a.g.e , 2000 , s. 173 -174

¹³⁹ "Çin'in WTO' ya Dönüşü Muhteşem Oluyor " , İhracatta Görünüm , sayı:50 , Aralık 1999 , s. 19

- Finans sektöründe ise, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girişinden 2 yıl geçtikten sonra faaliyet göstermeye başlayabilmeleri .
- Mal ticaretinde gümrük oranlarının düşürülmesi ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelikle birlikte , sanayi malları ithalatı için gümrük oranlarının da %22,1 'den %17 'ye indirilmesi ve tarımsal ürünler için gümrük oranlarını da %14,5 'a indirilmesi.
- Otomotiv şirketlerinin Çin pazarında kendi dağıtım ve ticaret haklarına sahip olabilmesi ve Çin 'in otomotivde %100'ü bulan gümrük vergilerini %25'lere çekebilmesi.
- Çin'in ihracat teşviklerini kaldırması .

Bu bağlamda, Çin 'in Dünya Ticaret Örgütü'ne, dolayısıyla da uluslararası ticaret sistemine entegrasyonuna olumlu ve olumsuz açılardan baktığımızda şu tablo karşımıza çıkmaktadır ;¹⁴⁰

- 1998 itibariyle 184 milyar \$'lık ihracat ve 140 milyar \$ 'lık ithalat kapasitesi.
- ABD'ye 1999 yılı itibariyle yapılan mal ihracatı 70 milyar \$'dır.
- Dünya Bankası'na göre , dünya bavul ve el çantası üretiminin 1/3 'ü ve ABD'ye satılan her üç oyuncaktan ikisi Çin yapımıdır. Ayrıca dünyadaki oyuncakların ¼ 'ü ve dünyadaki ayakkabı ve giyimin 1/8 'i yine Çin yapımıdır.
- Çin'in verimli işgücü, özellikle tekstilde; batı modasını bilen Tayvan ve Hong Kong'daki alıcılarla birleşince, ülkelerin rekabetçi üstünlüğü artmıştır.
- Tekstil ve giyimde Çin'in dünya piyasasındaki payı %17 'dir. Ancak söz konusu sektörde Çin'in ABD'ye yaptığı ihracatın %62'si ve AB' ye yaptığı ihracatın %48 'i tarife dışı engellerle karşılaşmaktadır. Aynı şekilde Çin'de üretilen ayakkabı, oyuncak , mutfak malzemeleri gibi ABD ve Avrupa 'da pazar payı yüksek ürünlere kota koyulmuştur.
- Çin'e yönelik söz konusu kısıtlamalar, Çin'in kendi açısından Dünya Ticaret Örgütü'ne yönelik üyeliğini olumsuz etkilemektedir.
- Sektörel açıdan tarım alanında, özellikle ABD-Çin Ticaret Antlaşması'nın etkisiyle, ABD'nin tarım ürünleri konusunda Çin'e düşük tarifeli tarımsal ithalat için kota genişlemesini sağlayacak, bu da Çin'in yerli buğday fiyatlarını dünya fiyatlarının üzerinde tutmaya yönelik politikasını engelleyecektir.

¹⁴⁰ "China and The WTO ", The Economist , 20-26 Kasım 1999 , s. 25-26

- Çin'in sanayi alanındaki kapalı sektörleri ; tarife indirilir, kotalar kaldırılır ve yabancı üreticiler malların ithalat ve dağıtımını kontrol altına alırlarsa, yabancı yatırımcıya açılacaktır. Bu durum özellikle %80-%100'lük oranlar dahilinde korunan otomotiv sektörünün %25 'e düşen tarife oranıyla dış rekabete açılması anlamını taşımaktadır.
- Karlı sektör olarak adlandırılan hizmet sektöründe ise, özellikle telekomünikasyon alanında, yüksek bir özelleştirme ve yabancı yatırım akımı beklenmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Çin'in ABD ile yaptığı ticaret antlaşması, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik yönünde bir adım olmakla birlikte, Çin'in ürettiği ve dünya piyasalarında önemli bir paya sahip ürünlerinin, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik ile nasıl bir düzenlemeye tabi olacağı da merak konusudur.

İkinci önemli nokta olan ve 29 Kasım – 3 Aralık tarihinde gerçekleştirilen Seattle Zirvesi , küresel düzeyde ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasını hedef aldığı için önemlidir. Çünkü, söz konusu zirveyle birlikte üç yıl sürmesi öngörülen "Millenium Round" görüşmeleri başlamıştır.

Yeni Round'un başlangıcını oluşturan Seattle Zirvesi , pek çok ülke de özel korumacılık desteğinden uzun süredir yararlanan tarım ve hizmetler alanında yoğunlaşmıştır. Zirve'nin gündeminde; e-ticaret , tarımsal destekler , çalışma hayatı, çevre sorunları, Dünya Ticaret Örgütü'nün şeffaflığının artırılması ve Dünya Ticaret Örgütü kriz çözme sisteminin reformu konuları yer almıştır.

Söz konusu gündem içindeki önemli tartışma konularından bir tanesi , zirvenin de sonuçsuz bitmesinde önemli rol oynayan ve bir tarife-dışı engel olan ihracat sübvansiyonlarıydı.

İhracat sübvansiyonlarının konu alındığı esas nokta ise tarımdı . ABD ve Avustralya'nın liderliğindeki 18 ülke, tarım sübvansiyonlarının kaldırılmasını veya azaltılmasını ayrıca tarımsal ürün pazarlarının açılmasını istemişlerdir. Ancak, özellikle gelişmiş ülkeler arasında tartışmaya yol açan bu konuda en büyük muhalefeti AB ve Japonya göstermiştir. AB, " genetik yapısı geliştirilmiş " tarım ürünlerinde, yerli üreticinin sosyal gerekçelerle korunması ve tarımsal üretimdeki gelişmelerin yarattığı insan sağlığı ile ilgili kaygıları öne sürerek ABD görüşüne yanaşmamıştır. Japonya ise, ihracatçı ülkelerin, bu ihracatın sürekliliği konusunda da garanti vermeleri gerektiğini ileri sürmüş ve bu çerçevede de tarımda ihracat sübvansiyonları üzerinde anlaşma sağlanamamıştır. Konunun bir başka boyutu da , tarım sektörlerine, gelişmiş ülkelerin sağladığı destekleri

sağlama olanağı bulunmayan yoksul ülkelerin durumları göz önüne alınmalı ve tarım pazarlarının liberalizasyonu açısından söz konusu ülkelere zaman tanınmalıdır.¹⁴¹

Tarım sektörü ve tarımsal ürün ticaretinin liberalizasyonu konusu sadece Seattle Zirvesi'nde sorun olmamış, önceki Uruguay Round ticaret görüşmeleri de aynı konudan dolayı zamanında tamamlanamamıştır. 1995 'te güçlükle tamamlanabilen görüşmeler sonucunda Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran antlaşmada uzlaşma sağlanabilmiştir. Söz konusu antlaşmanın ekinde yer alan Tarım Antlaşması uyarınca da ülkeler; pazara giriş, iç destekler ve ihracat sübvansiyonlarına ilişkin indirim taahhüdünde bulunmuşlardır. Seattle Zirvesinde de soruna yol açan bu konu da, gelişmiş ülkelerin altı yıl (2001 yılında son bulan), gelişmekte olan ülkelerin ise 10 yıl (2004 yılında son bulacak) uygulama dönemi içinde mevcut taahhütleri çerçevesinde aşamalı olarak indirime gitmeleri öngörülmüş ve bu çerçevede "İleri Tarım Görüşmeleri " nin 2000 yılında olduğu gibi 2001 yılında da devamının söz konusu olacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede, her ülke bir çalışma grubu oluşturarak görüşmelere katılma olanağına sahiptir. Bu çerçevede Türkiye, AB' nin İleri Tarım Görüşmelerindeki yaklaşımını da dikkate alarak, tarım konusunda yeni pazara giriş olanaklarının elde edilmesi ve rekabet gücünün artırılması yönünde bir hedefi ele almıştır. ¹⁴²

Seattle Zirvesinde, gelişmekte olan ülkelerle , gelişmiş ülkeler arasında anlaşmazlığa yol açan bir diğer konu da , çalışma hayatıyla ilgili düzenlemelere gösterilen tepkidir. Gelişmiş ülkeler, çalışma hayatının, özellikle gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde, güçlü bir sosyal güvenlik sistemi çerçevesinde korunması görüşünü savunmakta ve bu konu da ABD Başkanı Bill Clinton 'un, " Çocuk Emeğinin Sömürülmesine karşı Uluslararası Sözleşme " yi imzalaması da, işgücüne yerli derecede sosyal olanaklar ve ücret sağlayamayacak ülkeler tarafından tepki ile karşılanmıştır.¹⁴³ Böylelikle gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin belirli malların üretiminde gelişmiş ülkelere karşı sağladıkları işgücü maliyet avantajı ve dolayısıyla rekabet avantajı tehlikeye girmiş ve ABD iş çevrelerinin, NAFTA bağlamında, Meksika'dan gelen ucuz işçi akımını engellemek amacıyla Zirve'de tartıştığı bu konu, Güneydoğu Asya ve Afrika ülkelerinde önemli ölçüde etkileyecek gibidir.

Türkiye 'nin Seattle Zirvesi sonrasında oluşacak Millenium Round 'daki tavrı ise, bir anlamda, gümrük oranlarının düşürülmesi ve ithalat kısıtlamalarının azaltılması bağlamında söz konusu gelişmelerden etkilenecek hassas sektörlerini belirleme

¹⁴¹ İhracatta Görünüm , a.g.e , Aralık 1999 , s. 23

¹⁴² " Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım Müzakereleri " , www.dtm.gov.tr/anl/tarim_muz/genel.htm , 15 Ocak 2001

¹⁴³ İhracatta Görünüm, a.g.e , Aralık 1999 , s.24

çerçevesindedir. Bu konuda Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından çalışmalar sürmektedir. Bu çerçevede Türkiye , zirvede tartışılan konular üzerinde , tarım destekleri konusunda AB ile aynı paralelde, AB' nin karşı çıktığı ihracat sübvansiyonları konusunda ise fazla bir sübvansiyon olmadığından çekince koymaya gerek duymamış ve sanayi mallarında tarife indirimi konusunda ise önceden yapılmış indirimlerin sonucunun görülmesi için zaman gerektiğini savunmuştur.

Seattle Zirvesi'nde, küreselleşmeye karşı yapılan gösterile, bir anlamda sonuca ulaşmış ve toplantı ana metninde bazı değişiklikler yapılmasına yol açmıştır. Bu değişiklik metni 1 Aralık 1999'da AB, Macaristan, Japonya, G. Kore, İsviçre ve Türkiye 'nin imzaladığı teklif olarak sunulmuştur. Böylece yeni metinde, yaşam standartlarının yükseltilmesi, tam istihdamın güvenceye alınması, dünya kaynaklarının verimli bir biçimde kullanımı, çevre korunması ve farklı kalkınma düzeylerine de saygı gösterileceği gibi soyut ifadeler vurgulanmıştır. Yeni metinde yer alan en önemli farklardan biri de; serbestleştirilme denetimi yerine , özerk serbestleştirilmenin öne çıkarılmasıdır. Bunun yanı sıra, tarım konusunda kalkınmakta olan ülkelere besin güvenliği , kırsal kalkınma , fakirliğin azaltılmasıyla ilgili esneklik gösterileceği ve az gelişmiş , gelişmekte olup et ithal eden ülke ve küçük adaların kalkınma ekonomilerine özen gösterileceği vurgulanmış ve ihracata yönelik teşviklerin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ticarete yön veren bir kurum olması , doğal olarak örgütün , üyelerin arasındaki anlaşmazlıkları çözebilecek bir mekanizmanın var olmasına yol açmıştır.

Söz konusu mekanizma, " Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması " olarak, Nihai Senet'in ekinde yer alan " Anlaşmazlıkların Halline İlişkin Kural ve Yöntemleri İçeren Mutabakat Metni " ile ortaya konulmuştur. Bu mutabakat metninin amacı, anlaşmazlıklara olumlu bir çözüm bulmaktır. Dünya Ticaret Örgütü üyeleri , mutabakat metni kapsamında yer alan anlaşmalardan kaynaklanan haklarının ihlali halinde tek taraflı önlem almamayı, bunun yerine, anlaşmazlıkların halli mekanizmasına başvurmayı ve bu mekanizmanın kural ve yöntemlerine uymayı taahhüt etmişlerdir. Mutabakat metni kapsamında yer alan anlaşmalar ise, WTO'nun Kuruluş Antlaşması , Çok Taraflı Ticaret Antlaşmaları, Çoklu Ticaret Antlaşmalarıdır(Uluslararası Süt Ürünleri Antlaşması, Uluslararası Sığır Eti Antlaşması , Sivil Uçak Ticaret Antlaşması ...) dır . Mutabakat metninde yer alan kurallar ve usuller, yine mutabakat metni ile kurulmuş olan " Anlaşmazlıkların Halli Organı " tarafından yapılır. Anlaşmazlıkların Halli Organı'nın görevini , Genel Konsey ifa eder. Anlaşmazlıkların Halli Organı, panel kurma, panel veya temyiz raporunu kabul etme, tavsiye ve kararların uygulanmasını denetleme ve tavizlerin ve diğer yükümlülüklerin

ertelenmesine izin verme gibi konularda tek yetkili otorite olup, kararlarını oybirliğiyle alır.¹⁴⁴

Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması'nın işleyişi iki değişik mekanizmadan oluşur. Bunların biri, istişare mekanizması, diğeri ise panel mekanizmasıdır. Eğer taraflar istişareler sonucunda karşılıklı olarak kabul edecekleri bir çözüme ulaşamazlarsa, şikayetçi taraf, konunun incelenmesi amacıyla panel oluşturulmasını Anlaşmazlıkların Halli Organı'ndan isteyebilir. Panel kararları, Daimi Temyiz Organı'na, temyiz amacıyla götürülebilir. Anlaşmazlıkların Halli Organı, ilgili üyenin tavsiye ve kararlarına uymasını denetler, Mutabakat metnine göre şikayetçi taraf, panel kararlarını uygulamayan bir ülkeye karşı, son çare olarak, tavizleri askıya alabilir.¹⁴⁵

Söz konusu mekanizma çerçevesinde Türkiye hakkında, Anlaşmazlıkların Halli Organı'na yapılan şikayetler; tekstil-hazır giyim ve yabancı film konusunda Hong Kong, Hindistan, ABD tarafından yapılmış olup her iki konuyla ilgili istişare süresi sona erdiği halde, taraflar henüz panel isteğinde bulunmamışlardır.

Sonuç olarak, dünya ticaretini yönetme çerçevesinde oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası ticaretteki kuralların uygulanabilirliğinin sağlanması açısından etkili olmamakla birlikte, bir anlamda Dünya Ticaret Örgütü'nün görevini AB, NAFTA, APEC gibi bölgesel ekonomik entegrasyonlar üstlenmektedir.

Bu bağlamda uluslararası ticaretin hakkaniyet kuralları çerçevesinde yönetilmesi ve yönlendirilmesinde sorunlar çıkmakta ve bu sorunlar uluslararası ticarete yönelik tehditler şeklini almaktadır. Genel anlamda, uluslararası ticaret yönetimine yönelik tehditleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz ;

- Dünya Ticaret Örgütü'nün yapısının ve prosedürlerinin 138 üyeyle başa çıkacak düzeyde olmadığı kuşkusu .
- Ülkeler arasında ikili işbirliğinin sağlanması amacıyla yapılan " sığ entegrasyon " ile AB gibi sonucu siyasi ve iktisadi birliğe dayanacak "derin entegrasyon " oluşumlarının dünya ticaretini korumacı mı yoksa serbestleştirici mi bir çizgiye sokacağı belirsizliği.
- Hükümet dışı organizasyonların (Non-Government Organizations) Dünya Ticaret Örgütü'nün kararlarını etkileyecek düzeyde gelişmemesi.
- Küresel ve bölgesel ekonomik düzenlemeler arasındaki çatışmaları engelleyecek güçlü bir kurumsal yapılanmanın olmaması .

¹⁴⁴ Kadir Bal , " Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması ", www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak97/dunya.htm, 15 Ocak 2001

- Gelişmiş , gelişmekte ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal , ticari ve siyasi farklılığın göz ardı edilerek , söz konusu ülkelerin kısa süre içinde* Dünya Ticaret Örgütü kurallarını benimsemeye zorlanmaları .

Belirtilen olumsuzluklar ya da tehditler çerçevesinde dünya ticaretinin izlediği yol, mikro-bölgeselcilik (ikili ve çok taraflı serbest ticaret antlaşmaları) ile birlikte kıtasallaşarak küreselleşme doğrultusunda makro-bölgeselciliğe (AB gibi) yol açılması ve Dünya Ticaret Örgütü'nün ortaya koyduğu kurallarında, Dünya Ticaret Örgütü denetiminde söz konusu oluşumlar tarafından uygulanmasında başarıya ulaşılmasıdır.

3.3 ULUSLARARASI TİCARETTEKİ BÖLGESEL OLUŞUMLAR ÇERÇEVESİNDE BÖLGESELLEŞME EĞİLİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası ticarete İkinci Dünya Savaş 'ından sonra tartışmaya açılan ve günümüzde de tartışılmaya devam edilen konu, küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin birbirlerini tamamlayıcı mı yoksa bölgeselleşme eğiliminin bloklara yol açarak küreselleşme sürecini engelleyici mi olduğu yönündeki tartışmalardır. Özellikle , Amerika ,Asya ve Avrupa kıtasındaki üç önemli bölgesel ekonomik-ticari yapılanma olan, AB, NAFTA ve APEC'in bölgesel oluşumlar olarak küresel ekonomik ve ticari yapılanmayı ne kadar etkileyebilecekleri merak konusudur.

Bu çerçevede AB' nin 15 üyesi, "Tek İç Pazar " yaratmış, Avustralya ve Yeni Zelanda Serbest Ticaret Bölgelerini tamamlamışlar ; NAFTA , MERCOSUR (Arjantin, Brezilya,Uruguay, Paraguay) oluşturulmuş; ASEAN Serbest Ticaret Antlaşması (Brunei, Endonezya , Malezya , Filipinler , Singapur , Tayland ve Vietnam) akdedilmiş; AB-Akdeniz ülkeleri EUROMED oluşumu altında 2010 yılı itibariyle kendilerini serbest ticarete yönlendirmişler , batı yarımküresindeki 34 demokrasi Aralık 1994'teki Miami Zirvesinde 2005 yılı itibariyle Amerika Serbest Ticaret Alanı (FTAA) kurulması taahhüdü altına girmiş ve APEC'in 21 üyesi de, dünya üretiminin yarısını oluşturan üç büyük ekonomi (ABD, Japonya , Çin) 1994 Kasımındaki Bogor Deklarasyonuyla 2010 itibariyle serbest ticaret bölgesi kurmaya karar vermişlerdir.¹⁴⁵

Görüldüğü gibi küresel ticaret , hızlı bir biçimde bölgesel kimlik kazanmakta ancak söz konusu bölgesel oluşumlar küresel ticari eğilime karşı değil, küresel ticaretin kurallarını bölgesel temelde uygulayarak , onun yanındadırlar.

¹⁴⁵ Bal , y.a.g.e

Söz konusu bölgesel oluşumlar ışığında, dünyanın değişik bölgelerinden, ekonomik sistemi ve kalkınma düzeyi değişik birçok ülke bölgeselleşme yoluyla liberalizasyon sağlamayı ve global rekabet içinde yer almayı (Meksika gibi) düşündüklerinden bölgesel entegrasyonlara üyelik çerçevesinde bir strateji izlemeye başlamışlardır. Buna ek olarak, günümüz küresel ekonomisi, ülkelerin kendi pazarlarından çok uluslararası pazarlarda rekabeti gerektirmektedir. Örneğin; kendi kendine yeterli, iç pazarları geniş olan Brezilya, Çin, Hindistan ve ABD gibi ülkeler bile otomobil , makine parçaları, çelik gibi ürünlerde 15 yıl öncesine göre daha az kota uygulamakta ve rekabetçi liberalizasyona yönelik politikalar izlemektedirler. ¹⁴⁷

Son on yıl içerisinde, bölgesel yaklaşımın artan bir şekilde önemli hale gelmesi ve bölgesel oluşumun kurulması ve oluşturulmasındaki kolaylık, bölgesel gruplaşmaların çoğunun serbest ticareti uygulama amacına yönelik olmasını sağlamıştır. Bölgesel ekonomik düzenlemelerin başarılı olmasında da geleneksel siyasal rekabetlerin üstesinden gelmeye yönelik istek yatmaktadır. Örneğin; MERCOSUR'un, nükleer boyuttaki Arjantin-Brezilya silahlanma yarışını sona erdirmesi, başarılı bir APEC oluşumunun Asya-Pasifik bölgesindeki çatışma riskini azaltacağı gerçeği ve Güney Asya Serbest Ticaret Alanının kurulmasının Hindistan ve Pakistan arasındaki sorunların çözümünde yardımcı olacağı düşüncesidir.

Bölgeselleşmenin küreselleşme eğilimine yardımcı ve küreselleşmeyi engellemeyen bir eğilim olmasının en önemli koşulu; etkili küresel ticari kuralların varlığı ve bu kuralları uygulamaya zorlayacak bir kurumun bölgesel ve küresel düzenlemeler arasındaki çatışmaları engelleyici bir rolde bulunmasıdır. Özellikle küresel sistem sorunlarla karşılaştığında yeni bölgesel düzenlemeler, küresel rejime bir alternatif olarak ihtiyaç duyulursa getirilebilir. Özellikle 2010 itibarıyla küresel serbest ticarete baktığımızda Kuzey-Güney çatışmalarının ve farklılığının riskini azaltabilecek bir küresel – bölgesel yapılanma herkesin hayalindedir. Söz konusu yapılanmada aşağıda açıklayacağımız AB, NAFTA, APEC gibi bölgesel oluşumların küresel ticaret kurallarını uygulayarak korumacılık dürtülerini arka planda bırakmalarıyla mümkündür. Belirtilen bölgesel ekonomik oluşumların bu yöndeki eğilimlerini gözler önüne seren tablo aşağıda belirtilmiştir.

¹⁴⁶ “ The Global Trading System and The Developing Countries in 2000 “ ,
www.iie.com/CATALOG/WP/1999/99-6.htm , 13 Ocak 2001.

Tablo 2: Bölgesel Serbest Ticaret Düzenlemelerinin Dünya Ticareti İçindeki Payı %
(1998)

AB	22,8
EUROMED	2,3
NAFTA	7,9
MERCOSUR	0,3
FTAA	2,6
AFTA	1,3
AVUST-YENİ ZEL.	0,1
APEC	23,7
TOPLAM	61,0

Kaynak : İzzet Fehmi Güneş, "21.Yüzyıl Başlarında Küresel Ticaretin Yönü",
Dış Ticarete Durum, sayı:42 ,Temmuz 1999 , s. 17

3.3.1 Avrupa Birliği

Başarılı bir bölgesel entegrasyon örneği olan Avrupa Birliği , diğer bölgesel ekonomik entegrasyonlara göre daha derin ve gittikçe genişleyen bir yapıdadır. Bu bağlamda AB sadece , ticari yönüyle değil, ekonomik, parasal hatta siyasal birliğe giden yolda önemli adımlar atmaktadır.

1958 yılında üyeleri arasında bir ortak pazar oluşturmak amacıyla kurulan , eski adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1993 Maastricht Antlaşmasıyla AB adını almış ve bu Topluluğun içine zaman içinde Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun da alınması , üç ayrı unsurun tek bir oluşuma dönüşmesine yol açmıştır. Ayrıca Maastricht Antlaşmasıyla, kuruluşunda amaçladığı ortak pazardan daha ileri bir ekonomik entegrasyon aşaması olan ekonomik ve parasal birliğe ulaşması öngörülmüştür.¹⁴⁸

AB' nin ekonomik yapısının gelişiminin somut örneği, 1968 yılında tamamlanan gümrük birliği aşamasıdır. Ancak başlangıçta hedeflenen ortak pazar aşamasında çeşitli

¹⁴⁷ y.a.g.e

güçlükler aşıldıktan sonra 1992 sonunda büyük ölçüde bu amaca ulaşılmış ve Maastricht Antlaşmasıyla belirlenen ekonomik ve parasal birliğe geçiş, 1995 Madrid Zirvesi'nde yeniden düzenlenmiştir. Halen geçerli olan bu takvime göre, 1999 yılında ekonomik ve parasal birliğe geçilmiş, tek para birimi EURO'nun 2002 yılı başında dolaşıma çıkması ve ulusal paralarında 2002 yılı ortasında dolaşımdan kaldırılması planlanmıştır.

AB, sadece ortak pazar hedefine değil, benimsediği ekonomik birliğe giden yolda, Birlik içi ortak politikaların üye devletler tarafından benimsenmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Bu çerçevede özellikle ortak dış ticaret politikası, gümrük birliği ve ortak pazarın gereklerini yerine getirmek açısından gerekli olmakla birlikte, üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortak gümrük tarifesi açısından da önemlidir.

AB kuruluşundan itibaren bir genişleme süreci çerçevesinde üye sayısını arttırmış ve halen arttırmaya yönelik çaba içerisinde. Bu bağlamda, önceki adıyla AET, 1957 yılında altı batılı Avrupa devletleri (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya) arasında imzalanan Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Daha sonra Topluluğun, tüm Avrupa'yı kapsayacak şekilde bir genişleme stratejisi içinde olduğu görülmektedir. Böylece sırasıyla ; 1972'de İngiltere, İrlanda ,Danimarka ; 1981 'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve Portekiz ve 1995'te ise daha önce EFTA üyesi olan Avusturya,Finlandiya ve İsveç AB' ye tam üye olmuşlardır. 1997 yılındaki Avrupa Konseyi Lüksemburg Zirvesi'nde de genişlemeyi olası kılan yeni bir süreç başlatılmış ve bu süreç ile Bulgaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti ,Estonya, Macaristan , Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya ve daha sonra da Helsinki Zirvesinde alınan kararla Türkiye, AB 'nin genişleme süreç ve stratejileri içinde yer almışlardır. Görüldüğü gibi, AB dinamiği çerçevesinde gelişen Avrupa entegrasyonu ortaya koyduğu ortak politikalar çerçevesinde derinleşirken, yeni üyeleri Birliğe kazandırma açısından genişlemektedir. Bu durum, entegrasyonun her aşamasına her üye ülkenin katılamaması olasılığını doğurtmakta ve entegrasyonun her aşamasını gerçekleştirebilecek merkez ülkeler ile, onların çevresinde bulunan ve entegrasyonun sadece bazı aşamalarını gerçekleştirebilen ülke gruplarının ortaya çıkması ve böylelikle Birliğin, siyasi birlik hedefine ulaşmada zaman kaybedeceğinin ortaya çıkmasıdır .

¹⁴⁸ Aylin Ege , “ Ekonomik Yönden Bölgeselleşme : AB ,NAFTA, APEC “, **İktisadi Kalkınma Vakfı Görüş** , sayı: 140 , Ocak-Nisan 1998 , s. 51

3.3.1.1 Avrupa'daki Önemli Ekonomik Oluşumlar

Söz konusu oluşumlar, AB' nin alt bölgesel ekonomik girişimleri çerçevesinde ele alınmakta ve Birliğin rekabet gücünü arttırmakla birlikte, genişlemeye yönelik dış ilişkilerini belli bir plan dahilinde yürütmesine yardımcı olmaktadır. Bu çerçevede alt bölgesel ekonomik girişimlerin en önemlileri olan ; Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Avrupa Ekonomik Alanı, Avrupa Antlaşmaları, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (EUROMED), AB-Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri Ortaklık Antlaşması ele alınacaktır.

Belirtilen söz konusu oluşumlardan biri olan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), İngiltere'nin AET gibi ortak pazarı hedefleyen sıkı bir ekonomik entegrasyona girmek için kendini hazır hissetmediği bir dönemde 1960 yılında oluşturulmuştur. EFTA, söz konusu yıl itibarıyla yedi üyeden (İngiltere, Avusturya, İsveç, İsviçre, Danimarka, Norveç ve Portekiz) oluşmuş; 1986 yılında Finlandiya oluşuma üye olmuştur. Ancak halen EFTA, Danimarka ve İngiltere'nin 1973'te, Portekiz'in 1985'de; Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın 1995'te ayrılıp AB' ye katılmasıyla dört üyeli (Norveç, İsviçre, İzlanda, Lichtenstein) bir görünüm kazanmıştır.

Özellikle İngiltere'nin EFTA oluşumunda öncü rolü oynayıp, AET'ye karşı bir ticari blok yaratmak istemesinin nedenleri ise şunlardır ; ¹⁴⁹

- İngiltere'nin, AET gibi, ortak pazar ilkesi bağlamında derinleşen bir ekonomik bütünleşme yerine serbest ticaret bölgesi temeline dayalı derinleşmeden genişlemeyi tercih etmesi .
- İngiltere, kurulacak bir serbest ticaret bölgesi ile eski kolonileriyle olan tercihli ilişkilerini korumak istemiş ve AET'ye üye olursa, üçüncü ülkelere karşı uygulayacağı ortak gümrük tarifesinin dış ticaretini olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiştir.
- Topluluğun ortak tarım politikasının, Topluluk bütçesine ağır yük getirmesi ve büyük sübvansiyonlara dayanması, İngiltere'nin suni desteklere dayanan tarım politikasından daha ağır bir yük getirecekti.

Bu çerçevede İngiltere, AET'ye katılarak önemli bir mali ağırlık altına girmemek ve serbest ticaret bölgesi kurulması durumunda dışarıya karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamayacağından ve tarımsal ürün ticareti serbestisinden yararlanacağından EFTA'nın kuruluşunda öncü rolü oynamıştır.

¹⁴⁹ Karluk , a.g.e , 1999 , s.440.

EFTA'nın AET'den ayrılan bir yönü de; Danimarka, İngiltere ve Portekiz'in EFTA'dan ayrılmasıyla yaşanmıştır. Burada fark; AET üyeliğinden çıkma konusunda Roma Antlaşmasında herhangi bir hüküm bulunmazken , EFTA üyeliğinden çekilmek için bir yıl önceden haber vermek mümkün olmasıdır.¹⁵⁰

EFTA'nın, bir serbest ticaret bölgesinin niteliklerini taşımakla birlikte temel fonksiyonu, AET ile yakın ekonomik işbirliğinin sağlanması ve üyeler arasında ticareti serbestleştirip rekabet sağlamaktır. Bu çerçevede de özellikle daha sonra Birliğe üye olacak EFTA üyeleri ile Topluluk arasında serbest ticaret antlaşmaları imzalanmıştır. Böylece özellikle tarımsal ürünlerin ticaretinde , gümrük vergilerinin düşürülmesiyle, daha geniş bir pazar olanağı doğmuştur.

Belirtildiği gibi, EFTA oluşturulduğu tarihten itibaren , İngiltere'nin o dönemdeki çıkarlarını maksimize edecek bir oluşum olarak görevini yapmış ve daha sonra İngiltere'nin EFTA ülkelerinden yapılan ithalat da dahil olmak üzere, toplam ithalata %15 oranında gümrük vergisi koyması, EFTA ticaretini, Topluluk içi ticaretten daha az geliştirmiş ve bu bağlamda da EFTA üyelerinin Topluluk üyesi ülkelerle ticareti artmış, sonuç olarak da EFTA üyelerinin çoğu , İngiltere'de dahil , AET'ye üye olmuşlardır.¹⁵¹ EFTA'daki bu hızlı değişim ve AET ile imzalanan serbest ticaret antlaşmaları 1984 yılında Avrupa Ekonomik Alanı'nın oluşmasına neden olmuştur.

Avrupa Ekonomik Alanı, Avusturya, Portekiz ,İsviçre, İsveç, İzlanda , Finlandiya , Norveç gibi EFTA üyesi ülkelerin 1973-1974 döneminde Topluluk ile imzaladıkları serbest ticaret antlaşmalarıyla oluşan bir sistemdir.

Söz konusu oluşum temelde, sanayi ürünlerinde aşamalı bir geçiş dönemi sonunda serbest ticaret bölgesi yaratılmasına dayanmaktadır. 1983'te sanayi ürünlerindeki vergilerin sıfırlanmasıyla da Batı Avrupa bir serbest ticaret bölgesine dönüşmüştür. 1984 tarihindeki Lüksemburg Bildirisi ile AT-EFTA ilişkilerini ve dolayısıyla da Avrupa Ekonomik Alanı Sistemi'nin temelini oluşturacak bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme çerçevesinde, iki oluşum arasındaki işbirliği alanları genişlemiş ve sırasıyla; standartların uyumlaştırılması, teknik engellerin kaldırılması, menşe kurallarının ve sınırlardaki işlemlerin basitleştirilmesi, kamu yardımları ve sübvansiyonlara son verilmesi, patent ve marka haklarının korunması için taraflar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi öngörülmüştür.¹⁵² Bir anlamda Avrupa Ekonomik Alanı, Topluluk iç pazarının oluşumunun geliştirilmesine katkıda bulunacak bir unsur olarak ortaya konulmuştur. Bu çerçevede de

¹⁵⁰ Karluk , a.g.e , 1999 , s.441

¹⁵¹ Karluk , a.g.e , 1999 , s. 445

¹⁵² Karluk , a.g.e , 1999 , s.452.

1992 yılında imzalanan Avrupa Ekonomik Alanı Antlaşmaları 1993 yılında yürürlüğe girerek Avrupa Ekonomik Alanı hukuki bir temele oturtulmuştur.

Avrupa Antlaşmaları AB' nin Doğu ve Orta Avrupa'ya yönelik genişleme stratejisinin temelini oluşturmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası eski Doğu Bloğu ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçişlerinin zorunlu olması hem söz konusu ülkeleri AB ile işbirliğine yöneltmiş hem de AB' nin bu ülkeleri istikrarsız ve güvenli olmayan bir bütün olmaktansa kendi içine katma ve genişleme stratejisini uzun bir aradan sonra yeniden devreye sokma durumunu gündeme getirmiştir.

Avrupa Antlaşmaları, AB ile Orta ve Doğu Avrupa'nın on ortak ülkesi arasındaki ilişkinin temel hukuki belgesi olarak, ticaretle ilgili konuları, siyasi diyalogu, yasaların yakınlaştırılmasını ve birçok işbirliği alanını kapsamaktadır.

Avrupa Antlaşmaları ; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya ve Slovak Cumhuriyeti için on yıl ; Litvanya ve Slovenya için altı yıl ve Letonya için dört yıl sürecek olan maksimum süre içerisinde, AB ile ortak üyeler arasındaki serbest ticareti kurmayı amaçlar . Estonya ile de 1 Ocak 1995 tarihinden başlayarak serbest ticaret gerçekleştirilmiştir. Her Avrupa Antlaşmasının yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, AB ile ortak ülkeler arasındaki ticarete yeni herhangi bir gümrük vergisi veya nicel kısıtlama uygulanmayacaktır. Ortaklık diğer alanlarda (ekonomik, teknik, kültürel, mali işbirliği, sermayenin serbest dolaşımı hizmetler, rekabet kuralları, mevzuatın yakınlaştırılması) belirtilen maksimum geçiş dönemlerini içerir ; Bulgaristan , Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya ve Slovak Cumhuriyeti için on yıl ; Slovenya için altı yıl; Letonya ve Litvanya için en geç 31 Aralık 1999 tarihiyle sınırlıdır. Estonya için geçiş dönemi öngörülmemiştir. Avrupa Antlaşmalarının, AB açısından en önemli yararı, Birliğin genel ticaret dengesi üzerinde yarattığı pozitif etkidir.¹⁵³

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (EUROMED), Topluluğun 1970'li yıllardan itibaren ikili antlaşmalardan kurtarıp oluşturmaya çalıştığı bir politikadır. Söz konusu politika 1970'lerde Global Akdeniz Politikası olarak başlamış; 1992 'de Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası adını almış ve böylece bölgesel proje ve programlara yardım yoluyla AB ile AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri arasında ilişkiler üst noktalara taşınmaya başlanmıştır. 1995 yılında da 15 AB üyesi ile 12 Akdeniz ülkesinin (Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye ve Filistin) gerçekleştirdiği Barselona Konferansı'nda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı adıyla; siyasal , güvenlik, ekonomik, mali, sosyal, kültürel alanlarda ortaklık oluşturulması öngörülmüş ve AB – Akdeniz Ortaklığının 2010 yılı itibarıyla serbest ticaret bölgesi olarak ileri düzeye taşınması amaçlanmıştır. Bu

¹⁵³ “AB Genişlemesi “, www.eureptr.org.tr/genisleme.pdf , 2 Ocak 2001 , s.13

yöndeki en önemli adımlar ise , AB'nin Fas, Tunus ve İsrail ile imzaladığı serbest ticaret antlaşmalarıdır.

Afrika , Karayip ve Pasifik ülkeleriyle ilişkiler , AB' nin üyesi olan Belçika, Fransa, İtalya ve Hollanda gibi ülkelerin Afrika'da bulunan sömürgeleriyle olan ticari ve ekonomik ilişkilerini sürdürmeye dayanan Lome Sözleşmeleri temelindedir. Lome Sözleşmeleri ilk 1975 'de yapılmaya başlanmış olup, 1990'lı yıllara kadar toplam dört sözleşme yapılmıştır.

Söz konusu sözleşmeler ile, Afrika-Karayip-Pasifik ülkelerinin sanayi ürünleri , AB' ye miktar kısıtlamaları ve gümrük vergileri kısıtlamaları olmaksızın girmekte, ayrıca söz konusu bölgelere özgü kahve, kakao gibi tarım ürünlerinin AB' ye ithalatında özel düzenlemeler uygulanmaktadır. Buna karşılık , AB' ye üye ülkelerin ihraç ürünleri, Lome Sözleşmesine taraf olan ülkelerde " en çok kayırılan ülke " statüsünden yararlanmaktadır. Afrika-Karayip-Pasifik ülkeleri, AB'den yaptıkları ithalata, bunun dışında bir ayrıcalık tanıma yükümlülüğü altında değildirler. ¹⁵⁴

Halen AB' yi yetmiş Afrika-Karayip-Pasifik ülkeleriyle bağlayan Lome Sözleşmelerinin yeniden gözden geçirilmesi üzerindeki görüşmeler yavaş bir biçimde devam etmektedir. Söz konusu bölge ülkeleri , AB' nin tercihli düzenlemelerini beş yıllık bir geçiş dönemi itibariyle düzenleme isteğine karşı on yıllık bir geçiş dönemini istemişler. Özellikle de yeni bir Lome Sözleşmesinin AB tarafından kendilerine, " iyi yönetim " ve siyasi konularda AB yardımı gibi belirli şartlar altında sürülmesi , söz konusu ülkeleri AB' nin bir zorlaması ile karşı karşıya bırakmıştır. ¹⁵⁵

3.3.1.2 Avrupa Birliği'nin Dış Ticareti ve ABD ile Dış Ticareti

AB' nin dış ticaretini bölge içi ithalat-ihracat ve bölge dışı ithalat – ihracat olarak belirtmenin yansı sıra, AB' nin ticaret politikası ve Uruguay Round taahhütleri çerçevesinde yaptığı indirimler açısından da ele almakta yarar vardır.

AB' nin 1999 itibariyle toplam ihracatı 2.180 trilyon \$ olarak gerçekleşmiş ve söz konusu değer 1990-1999 dönemindeki ortalama %4 'lük değişim oranına baktığımızda ise bu oranın 1999'da -%1 'lik negatif bir değerde gerçekleştiği görülmüştür. AB' nin bölge içi ihracatı 1,385 trilyon \$, bölge ihracatı ise 796 milyar\$'dır. 1990-1999 dönemiyle karşılaştırıldığında; 1998 'de bölge içi ihracat, 1990-1998 döneminin %4 'lük yüzde değişiminin üzerinde %7'lik bir düzeye ulaşırken , bu oran 1999'da %0 'dır. Bölge içi

¹⁵⁴ Karluk , a.g.e , 1999, s.133

¹⁵⁵ " External Relations " , European Policy Analyst , 3rd Quarter 1999 , s.49

ihracatta ise , 1990-1998 dönemi ortalaması olan %5'lik değişimin altında bir oran olan - %2'lik bir negatif düzeye inilmiştir. AB' nin 1999 yılı toplam ithalatı ise, 2.232 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. İthalat itibarıyla de 1998'de , 1990-1998 döneminin %4'lük ithalat değişim oranının üzerine %6'lık bir oranla ulaşılmasına rağmen 1999'da bu oran %1 düzeyine inmiştir. Bölge içi ithalat bir önceki yıla oranla düşerek 1, 389 trilyon \$, bölge dışı ithalat ise genel olarak 1999 yılının karakteristik özelliğine uygun bir şekilde düşüş göstererek 843 milyar\$ olarak gerçekleşmiştir. ¹⁵⁶

AB' nin Uruguay Round çerçevesindeki taahhütlerini de 1995 yılından itibaren yerine getirmeye başladığı görülmektedir. Bu çerçevede , 1269 adet tarım ürününden 242 adedi halen sıfır gümrük vergisine tabi olup, 111 adedi de 2001 yılında sıfırlanacaktır. 2001 yılında tarım ürünlerinde yapılacak bu indirimle birlikte AB, Uruguay Round çerçevesinde tarım ürünlerinde üstlendiği indirimleri tamamlayacaktır. AB 'nin toplam tarım ithalatının (1998) 709.415 milyar\$, toplam tarım ürünleri ithalatının (1998) ise 60.764 milyar\$ olduğu dikkate alınırsa , halen sıfır gümrük vergisine tabi tarım ürünlerinin AB' nin 1998 yılı toplam ithalatı içindeki payı %2, toplam tarım ürünleri ithalatı içindeki payı ise %22'dir. 2001 yılında gümrük vergileri sıfırlanacak tarım ürünlerinin AB'nin 1998 yılı toplam ithalatı içindeki payı %1, toplam tarım ürünleri içindeki payı ise %11'dir. Bu çerçevede, Uruguay Round taahhütlerinin tamamlanması sonrasında, gümrük vergisine bağlı olmaya devam edecek tarım ürünlerinin AB' nin 1998 yılı toplam ithalatı içindeki payı %6 olup, toplam tarım ürünleri ithalatı içindeki payı ise %67 'dir. ¹⁵⁷

Sanayi ürünlerinde ise, yapılan sınıflandırma sonucu belirlenen 7791 sanayi ürününden 431 'i halen sıfır gümrük vergisine bağlı olup, bunlara ek olarak 1038 adet üründe 2000 yılı başında sıfır gümrük vergisine ulaşılmıştır. 2000 yılında yapılan söz konusu indirimle birlikte AB, Uruguay Round çerçevesinde yapması gereken indirimleri tamamlamıştır. Bu bağlamda AB' nin toplam sanayi ürünleri ithalatı (1998) 648 milyar\$ olarak gerçekleşmiş ve sıfır gümrük vergisine bağlı sanayi ürünlerinin AB'nin 1998 toplam ithalatı içindeki payı %17, bu ürünlerin AB' nin toplam sanayi ürünleri ithalatı içindeki payı ise %19'dur. Görüldüğü gibi, AB' nin toplam sanayi ürünleri ithalatının %81'i halen gümrük vergisine tabi olmuştur. ¹⁵⁸

Genel olarak AB' nin Uruguay Round taahhütleri çerçevesinde yerine getirmesi gereken ortalama koruma oranlarında yaptığı indirim ; %6,6'dan %4,1 'e inen bir seviyede gerçekleşmiştir. Ancak tarım ve sanayi ürünlerindeki gümrük vergisi indirimleri her ne

¹⁵⁶ WTO 2000 Annual Report , s. 23

¹⁵⁷ Deniz Şenyurt , “ AB' nin Uruguay Round Taahhütleri Çerçevesinde Yaptığı İndirimler ve Ticari Liberalizasyona Etki Düzeyi ile Seattle Bakanlar Konferans Sonrası “ , www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/ab.htm , 1 Şubat 2001.

kadar yetersiz gibi görünse de, tarife dışı araçların fazla bir şekilde kullanılmasını önlemek ve genişleyen-derinleşen bir çerçevede AB' yi bölgeselleşerek küreselleşmenin merkezinde tutmak gibi amaçlar çerçevesinde uygun görülebilir.

AB' nin ticaret politikasını incelediğimizde ise, imalat sanayi ürünlerinin ihracatının, hızlı büyüyen Asya pazarlarına, teknoloji ürünleri ihracatı ise az gelişmiş bölgelere yöneldiği görülmektedir. Hizmetler ticareti de uluslararası liberalleşme, teknolojik gelişme ve teknolojiye dayanan hizmetlere olan yüksek talep sonucu güçlenmiştir. Euro açısından AB' nin dış ticaretine baktığımızda ise, özellikle Euro'nun AB piyasasına sunumu, AB'nin yakın gelecekteki dış ticaretini daha istikrarlı hale getirecek ve Topluluk içi ticaret olumlu yönde etkilenecektir. Çünkü Euro'nun dolaşıma girmesi ile döviz kuru riski azalacak, bunun yanında işlem masraflarının düşmesiyle birlikte Birlik dışı ticarete de gelişme sağlanacaktır.¹⁵⁹

AB' nin bölge dışı ülke veya bloklarla ilişkileri bir önceki bölümde belirtildiği gibi, ikili veya çok taraflı antlaşmalar ve ortaklıklar çerçevesinde işlemektedir. Özellikle Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB' ye katılım süreci çerçevesindeki yoğun ilişkileri ve ayrıca K. Amerika , MERCOSUR ve Asya ile ilişkilerinin çerçevesinin belirlenmesi ; Meksika, Şili ve G. Afrika ile ticareti serbestleştirmeyi öngören görüşmelerin başlatılması ve Trans-Atlantik Diyalogu çerçevesinde ABD ile ikili ticarete tarife dışı engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar hızlı bir şekilde devam etmektedir.

Ticaret politikası araçları açısından AB' nin ticaret politikasındaki değişimler ise; tarifelerin düşürülmesi , tarife-dışı engellerin zaman içinde kaldırılması, "en çok kayırlan ülke " hükmünün yaygınlaştırılması ve telekomünikasyon hizmetlerine ilişkin antlaşmanın tamamlanması gibi durumlarda, Dünya Ticaret Örgütü uygulamalarının ve Tek Pazarın tamamlanmasının sonucu olarak AB' nin son iki yılda genel olarak daha liberal bir dış ticaret rejimine yöneldiği söylenebilir. AB dışı üreticilerin pazara girişi açısından konuya bakıldığında ise, Tek Pazar süreci ve çok taraflı liberalizasyonun özellikle standartların uyumlaştırılması ve hizmetlerin liberalleştirilmesini olumlu yönde etkilediği görülmekte ve böylece bölge dışından pazara giriş kolaylaşmaktadır.

Uruguay Round çerçevesindeki sınır önlemleri yükümlülüklerini incelediğimizde, sanayi ürünlerinde 1995 yılındaki en çok kayırlan ülke oranları %6'lık düzeyinden, 1997 yılında %4,9'a gerilemiştir. Bununla beraber, tekstil, otomotiv,elektronik cihazlar sektörlerinde yüksek vergi uygulamasına devam edilmektedir. AB' nin Dünya Ticaret Örgütü Antlaşması çerçevesinde, tarım ürünlerindeki vergilendirme ve ithal

¹⁵⁸ y.a.g.e

kısıtlamalarının sanayi ürünlerinden yüksek olduğu görülmekle beraber; tarım ürünlerindeki ortalama en çok kayırlan ülke oranı 1995 'deki %25'lik düzeyinden 1997'de %20,8'e inmiştir. Özellikle tahıl, et ve et ürünleri , süt ürünleri , kümes hayvanları, şeker ve tütün ürünlerinin vergileri yüksek düzeydedir.¹⁶⁰

AB' nin ticaret politikaları bağlamında belirtilmesi gereken bir başka nokta da, iki yılı aşan bir zamandır AB ile ABD arasında süren ticaret savaşıdır.

Söz konusu ticari anlaşmazlıktaki temel nedenler; AB' nin, Afrika-Karayip-Pasifik bölgesindeki eski kolonilerine muz ithalinde tercihlili sistem uygulamasının ve AB' nin özellikle ABD ve Kanada'dan hormonlu et ithaline yasak getirdiği gerekçesiyle, Dünya Ticaret Örgütü tarafından alınan ticaret kurallarının ihlal edildiğine yönelik iki ayrı karardır. Bu çerçevede Dünya Ticaret Örgütü, ABD'ye, Avrupa ürünlerine karşı 300 milyon \$'lık telafi edici vergi koyma yetkisi tanımıştır. Böylece ABD, oluşturacağı 300 milyon \$'lık liste ile özellikle Avrupa menşeli gıda ürünlerine yönelik yüksek gümrük vergisi koymayı planlamaktadır. Söz konusu vergide, çikolata , kaynak suyu ve Louis Vuitton çantaları gibi ürünlere %200'lük, diğer ürünlere ise %100'lük bir vergi uygulanması üzerinde durulmuştur. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'un etkisiyle listeye konulmayan ürün ise, İngiltere Başbakanı Tony Blair'ın ülkesindeki kaşmir sanayiinin gelişmesi için yoğun çaba sarf ettiği İskoç kaşmiridir.¹⁶¹

Daha öncede ABD firmaları tarafından ihraç edilen muzlara karşı AB' nin haksız direnişini kırmak için, 1999 yılında ABD , Dünya Ticaret Örgütü'nün de onayını aldıktan sonra, pazarlarını 191 milyon \$ tutarındaki Avrupa menşeli ürünlere kapatmıştır. Avrupa'nın hormonlu et ithalini yasaklamasına karşı ABD aynı politikayı 116 milyon \$'lık ek bir liste ile tekrarlamıştır. Buna karşı olarak AB' de, Boeing ve Microsoft gibi ABD firmalarına haksız ihracat sübvansiyonu sağlandığı iddiasıyla, Dünya Ticaret Örgütünde ABD aleyhine açtığı yurt dışı satışlar davasını kazanmıştır.¹⁶² Bu nokta da ABD'nin yeni 300 milyon \$'lık listeyi uygulamaya geçirip geçiremeyeceği tartışılırken, AB' nin bu duruma karşı bir misillemede bulunmak istemediği ve Trans-Atlantik Diyalogu'nun güçlendirilmesine yönelik ticari düzenlemelerin yapılmasını istediği belirtilmektedir. Özellikle de ABD-AB ticaret savaşının sona erdirilmesinde İskoç kaşmirine olan ilgisi yüzünden Tony Blair'in önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

¹⁵⁹ Burak Erdemir , “ AB' nin Ticaret Politikasına İlişkin Değerlendirme “ , www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak98/avrupa.htm , 15 Ocak 2001 .

¹⁶⁰ y.a.g.e

¹⁶¹ “ ABD-Avrupa Ticaret Savaşı “ , www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/savi4/ticaretssavasi.htm , 19 Aralık 2000.

¹⁶² y.a.g.e

Genel bir değerlendirme yapıldığında, AB, Merkez ve Doğu Avrupa'ya genişleme stratejisi başta olmak üzere gerek Asya-Karayip-Pasifik gerekse AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerini güçlendirmeye yönelik faaliyetler içindedir.

Bu çerçevede AB' nin, Doğu Avrupa'ya genişleme stratejisi, Birliğin gerek ekonomik gerek siyasi açıdan " Tek Bir Avrupa " yaratma stratejisi çerçevesinde ele alınabilecek bir politikayı öngörmektedir. 1997 Lüksembourg zirvesiyle Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe aday ülke statüsünde bir bağlılığın yaratılması da AB' nin , 3 Kasım 1990 tarihinde Doğu ile Batı Almanya'nın birleşmesiyle atılan adımın hukuki boyutunu oluşturmuştur. Böylece aday ülke statüsünde bulunan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri, AB çerçevesinde gerekli mevzuat uyumlarını ve serbest piyasaya uyum çalışmalarını hızlı bir biçimde yürütmelerinin yanı sıra söz konusu ülkeler, bir anlamda ithal ikameci temeline dayalı bir süreçten ihracata dayalı sanayileşme modeline doğru hızlı bir biçimde ilerlemektedirler.

AB' nin genişleme stratejileri dışında kalan bir diğer konu da, derinleşme, derin entegrasyon çerçevesindeki ekonomik ve parasal birliğe geçiştir. Maastricht Antlaşması çerçevesinde yeni bir sürece giren Avrupa'yı parasal birlik konusunda önemli zorluklar beklemekte ve özellikle Birlik üyesi olan İngiltere'nin Parasal Birliğe girip girmeme konusunda serbest bırakılması ve Danimarka'nın da referandum sonucunda Parasal Birliğe geçişi reddetmesi konunun zorluğunun belirtilmesindeki önemli noktalardır.

Sonuç olarak AB, genişleme ve derinleşme stratejisini birlikte yürütmeye çalışırken, genişleme yönünde girdiği ikili veya çok taraflı ilişkiler bir anlamda " domino bölgeselcilik " yönünde bir strateji oluşturmaktadır. Bu da AB' nin dış ilişkilerini, özellikle ekonomik ve ticari temelde, aşamalı bir şekilde gerçekleştirerek, bölgesel entegrasyonun, zorluklara karşı tek başına durmak yerine, birlikte hareket etme niteliğini ön plana alarak, çıkarlarını maksimize etmeye çalıştığı hem de bu bağlamda sorumluluk almadan genişlemeyi sağladığı izlenmektedir.

3.3.2 Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

K. Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'nin oluşumu, ABD, Kanada ve Meksika arasındaki ikili antlaşmalar temelinde sağlanmıştır. İkili antlaşmalardan en önemlisi ve NAFTA'nın temelini oluşturan antlaşma, 1965 yılında ABD-Kanada arasındaki ilk büyük sektörel antlaşma olan Otomobil Antlaşması (Auto Pact) dır. Söz konusu antlaşma işle otomobil sektöründe iki taraflı serbest ticareti gerçekleştirme öngörülmüştür.

1965 yılındaki Auto Pact'ın ardından, 1984 yasası ile gümrük vergileri ve ticaretle ilgili olarak ABD Başkanına, diğer ülkelerle serbest ticaret antlaşması için görüşmeler yapmasına yönelik "fast-track"¹⁶³ otoritesinin verilmesi, ABD'nin K. Amerika'da bir serbest ticaret bölgesi kurulması konusundaki girişimlerini hızlandırmıştır. Bu çerçevede de 1989 yılında, ABD-Kanada Serbest Ticaret Antlaşması yürürlüğe girmiş ve Meksika –ABD arasındaki ikili ticari ilişkilerin belirli mal grupları üzerinde tercihli sistemler çerçevesinde gelişmesiyle birlikte, NAFTA'nın temelleri oluşturulmaya başlanmıştır.

NAFTA'nın oluşumundan önceki antlaşmaları nitelik açısından incelediğimizde, NAFTA'ya yönelik bir hazırlığın dikkati çektiği görülmektedir. ABD ve Kanada'nın Otomotiv Antlaşması dışında, 1985-1989 yılları arasında üç önemli antlaşma imzalaması ve bunlardan 1985 yılında imzalanan birincisinde, sübvansiyonların ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Taraflar, GATT'ın sübvansiyonlarına ilişkin hükümlerini de aralarında geçerli kılma konusunda görüş birliği sağlamışlardır. Kanada ve ABD söz konusu dönem içerisinde, 1987 yılında çelik ve tekstil sektörü için antlaşma imzalamışlar ve bundan iki yıl sonra da, sınai haklar da dahil olmak üzere, ticaret ve yaptırımların kolaylaştırılmasını öngören bir antlaşma imzalamışlardır. ABD, Kanada, Meksika üçlüsünün içerisinde ticaret hacmi en düşük iki ülke, Kanada-Meksika, arasında da 1990 yılında, tarım ürünleri ticaretinden çevreye, istatistiki yardımlaşmadan ve uyuşturucu trafiğinin önlenmesine kadar uzanan alanlar da, on antlaşma imzalanmıştır. ABD-Meksika arasında 1987 yılında imzalanan antlaşma ise, Ticaret ve Yatırım Alanlarında Çerçeve Antlaşması temelindedir.¹⁶⁴

ABD, Kanada ve Meksika'nın antlaşmalar yoluyla birbirine yakınlaşması, Meksika'nın 1986'da GATT'a üye olmasıyla birlikte, ABD, Kanada, Meksika üçlüsünün oluşturduğu NAFTA Antlaşması 1992 'de imzalanmış ve 1 Ocak 1994 'te yürürlüğe girmiştir.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Antlaşması, 360 milyonun üzerinde nüfusun oluşturduğu ve 6 trilyon \$'lık bir gayri safi milli üretimin elde edildiği bir pazarı kapsamı açısından, her ne kadar AB kadar derin bir entegrasyona sahip olmasa da, dünyanın AB ve APEC ile birlikte önemli bir ekonomik ve ticari kutbudur. NAFTA'nın serbest ticaret bölgesi bağlamındaki özelliği, 1994 yılından itibaren başlayan ve 2009 yılı itibarıyla bölge

¹⁶³ Fast-track: ABD Başkanı'nın öncelikli ve ivedi ticaret görüşmelerinde bulunma yetkisi.

¹⁶⁴ "NAFTA'yı Tanıyor muyuz ? ", *Ekonomi Başak Dergisi*, yıl:21, sayı: 97, Ocak-Şubat 1998, s.57

içinde kaldırılacak sanayi malları ticaretindeki her türlü kısıtlamayı, adil rekabeti yatırım olanaklarının artırılmasını ve çok taraflı işbirliğini içermesidir.¹⁶⁵

Bu çerçevede antlaşmada belirtilen 15 yıllık geçiş süreci içerisinde, NAFTA'ya taraf olan ülkeler arasında tüm ticareti ve yatırımları sınırlayıcı engellerin GATT kuralları çerçevesinde, bazı mallarda 5-10-15 yıllık dönemler itibarıyla kaldırılması öngörülmüştür. Ayrıca NAFTA Antlaşmasında pek çok işbirliği alanı da bulunmaktadır. Antlaşma, tarım, otomotiv, enerji, tekstil ve giyim, mali hizmetler, ulaştırma, haberleşme, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları, çevre ve çalışma standartlarına ilişkin düzenlemeler içermekle beraber; rekabet politikası ve tekeller, teknik standartlar, anti-damping ve fark giderici vergiler, kamu alımları ve sübvansiyonlar, menşe kuralları, sağlık hizmetleri, sınır ticareti, işadamlarının serbest dolaşımı, kurumsal düzenlemeler ve antlaşmazlıkların çözümü konularında tamamlayıcı hükümler de içermektedir.¹⁶⁶

NAFTA'ya taraf ülkelerin, söz konusu oluşumdan beklentileri de farklı boyutlardadır. ABD ve Kanada gibi iki gelişmiş ülkeye karşı, gelişmekte olan bir ekonomi olan Meksika özellikle Kanada ile ticaretinde fazla bir gelişme sağlayamamıştır. Meksika'nın NAFTA'ya taraf olmasındaki iki önemli neden de; oluşuma üye olarak istikrarlı bir ekonomiye sahip olduğu izlenimiyle ülkesine azami ölçüde doğrudan yabancı yatırımları çekmek ve ABD ile önemli boyutta olan dış ticaretinde, ABD'nin iç piyasasını korumaya yönelik korumacı tutumunu aşmaktır. Kanada'nın NAFTA oluşumuna taraf olmasının nedeni, ABD ile olan iyi ilişkilerinin yanı sıra, iç piyasasına yığın üretim yapmaya ve ölçek ekonomisinden yararlanmak için küçük olması ve bu nedenle ABD'nin Meksika pazarına hiçbir ticari engelle konu olmadan ürettiklerini pazarlamak istemesidir. ABD'nin böyle bir oluşumun kurulmasına öncülük etmesi ve taraf olmasının nedenleri ise; gelecekte oluşabilecek ve tüm ABD kıtasını kapsayabilecek kıtasal bir bloğa hazırlık, Meksika'nın yatırım maliyetleri yönünden ucuz olması ve bu nedenle ABD firmalarının uygun çalışma maliyetleri ve vergiler ile bu ülkede yatırım yapmalarına olanak vermektir. Özellikle de Meksika'dan ucuz işgücünün sağlanmasıdır.¹⁶⁷ Her ne kadar NAFTA Antlaşması, işgücünün serbest dolaşımına yönelik bir düzenleme içermese de, özellikle ABD'ye Meksika'dan yapılan göç ve ABD'de yaşanan işsizliğin belli bir bölümünün bu yönden kaynaklandığının açıkça ortada olması, ABD yönetimin önemli ölçüde sıkıntıya sokmaktadır.

¹⁶⁵ M. Sait Akman ; Muzaffer Dartan ., “ The Regionalism In The World Economy : Novel Expectations From An Old Habit “ , *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi* , cilt: 6 , sayı: 1, 1998 , s. 12

¹⁶⁶ Ege , a.g.e , s. 53

¹⁶⁷ Akman , Dartan , a.g.e , 1998 , s.13

Genel olarak NAFTA'nın , 1999 itibariyle dış ticaret değerlerini incelediğimizde ise; 579 milyar \$ ' ı bölge içine, 491 milyar\$'ı bölge dışına olmak üzere 1,070 trilyon \$'lık toplam ihracat ve 575 milyar\$'ı bölge içine, 846 milyar \$'ı bölge dışından olmak üzere 1,420 trilyon \$'lık ithalat tablosu karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede NAFTA'nın 1999 itibariyle önemli bir dış ticaret açığı bulunmaktadır. Bu durumun belki de en önemli nedenleri; ABD ve Meksika'nın dış ticaretlerindeki açık ve bölge dışı ihracatın 1990-1999 ortalaması olan %5'lik oranın çok altında -%5 ve -%1 gibi oranlarda bulunmasıdır.¹⁶⁸

Antlaşmaya taraf üç ülkenin dış ticaret değerleri ise şu şekildedir; 1999 itibariyle ABD, 695,2 milyar\$'lık ihracat ve 1,059 trilyon \$'lık ithalatı ve dünya ticaretindeki %12,4'lük payı ile birinci sırada yer alırken; Kanada 238 milyar \$ 'lık ihracat, 220 milyar\$'lık ithalat ve %4,2 'lik pay ile altıncı sırada ; Meksika ise, 136 milyar\$'lık ihracat ve 148 milyar\$'lık ithalat ile ihracatta %2,4 ile on beşinci sırada, ithalatta ise %2,5 ile on ikinci sırada yer almaktadır.¹⁶⁹

Görüldüğü gibi, NAFTA, üye ülkelerinin dünya mal ticaretindeki önemli konumu bağlamında, bloklar arasında AB'den sonra TRİAD 'ın üçüncü önemli oluşumu durumundadır.

NAFTA'nın, uluslararası ticaret sisteminin kurallarını koyan GATT sistemiyle olan uyumunu incelediğimizde ise; oluşumun, en çok kayırılan ülke prensibini benimsediği ve GATT'ın ortaya koyduğu, üçüncü ülkelerle ticarete engel koyulmaması kuralına da azami ölçüde uyma yönünde olduğu belirtilmektedir. Bunun en güzel örneği de, NAFTA'nın bölge dışından yaptığı ithalatın önemli ölçüde bölge içi ithalattan daha fazla bir değerde olmasıdır.

Her bölgesel ekonomik ve ticari yapılanma gibi NAFTA'da, özellikle ABD'nin hedefleri çerçevesinde, genişleme amacındadır. Bu çerçevede NAFTA, antlaşması uyarınca, her türlü ülke veya ülke grubunun katılımına açıktır. Bu amaca yönelik en önemli somut girişim ise, Amerika kıtasındaki ülkeleri ve bölgesel grupları buluşturan, 1994 Miami Zirvesi'nde yaşanmıştır. Söz konusu girişim, NAFTA'nın, Amerika kıtasındaki hiçbir bölgesel entegrasyon oluşumuna katılmayan ve Latin Amerika'nın gerek genel ekonomik performansını gerekse iyi bir piyasa ekonomisine sahip güçlü bir ekonomi olması nedeniyle, Şili'nin NAFTA'ya katılımının sağlanmasına yönelik çabalarıdır.

Bu bağlamda Şili ile NAFTA arasında, Şili'nin talebi doğrultusunda, 1995'te katılım müzakereleri başlamış ve görüşmeler henüz sonuçlanmamıştır. Söz konusu

¹⁶⁸ WTO 2000 Annual Report , s. 23

¹⁶⁹ WTO 2000 Annual Report , s.19

görüşmelerin bu kadar uzun sürmesinin en önemli nedeni de; ABD Kongresi'nin Başkan'ın elindeki "fast-track " otoritesini almasına bağlanmaktadır.

Sonuç olarak, NAFTA'ya taraf ülkelerden olan Meksika'nın önünde gelişmiş ülkeler düzeyine gelebilme açısından önemli bir fırsatın olmasının yanı sıra, NAFTA'nın ileride bir gümrük birliğine dönüşmesi konusundaki beklentiler bir anlamda , 1994 Miami Zirvesinde temelleri atılmaya çalışılan Amerika Serbest Ticaret Bölgesi 'nin gerçekleştirilebilirlik derecesi ve Amerika kıtasındaki bölgesel entegrasyonların derinleşmeden çok genişleme eğilimi çerçevesindeki niteliklerinde yapısal bir değişikliğin olup olmayacağına bağlıdır.

3.3.3 Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği oluşumu, 1989 yılında Canberra'daki zirvede Avustralya ve Japonya'nın bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini geliştirme yönündeki önerileri sonucunda kurulduğundan bu yana, çeşitlilik içeren ekonomilerin liderleri arasında kalkınma diyalogunu ileriye götüren bir oluşum olarak görülmüştür. APEC, dünyanın en büyük üç ekonomisini (ABD , Japonya , Çin) içine alan 21 üyeden (ABD, Japonya , Kanada, G. Kore , Avustralya, Yeni Zelanda, ASEAN, Meksika, Papua Yeni Gine , Tayvan, Çin, Hong Kong, Şili, Rusya, Peru ve Vietnam) oluşmaktadır. Belirtilen üyelerden , üçlü Çinli olarak ifade edilen , Çin , Hong Kong, Tayvan 1991'de, Meksika ve Papua Yeni Gine 1993'te , Şili 1994'te ve 1998 Malezya Zirvesinde de Rusya, Vietnam ve Peru oluşuma resmen üye olmuştur.

APEC'in kuruluşu , bir anlamda 1980'ler boyunca bölgenin artan ticaret ve ekonomik büyüme düzeyiyle birlikte, bölgedeki ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını tanımaya başlamasıyla ilişkilidir. Özellikle de söz konusu ekonomik büyümeyle birlikte gelen uluslararası işbirliğini geliştirmeye yönelik cesaret, hızlı bir büyüme gösteren küçük ekonomilerin bölgedeki diğer ülkeleri bölgesel bir organizasyona katılımın ekonomik yararlarını tanımlarını sağlamalarına yol açmıştır.¹⁷⁰ Ancak buradaki en önemli nokta, söz konusu organizasyonun büyük bölgesel komşular tarafından kuşatılmasından sakınılması söz konusu olsa da, bölgenin Soğuk Savaş döneminde siyasal açıdan ABD ve Sovyet bloklarının güç mücadelesinin sahnesi olması, Soğuk Savaş sonrasında da ekonomik açıdan bölgenin potansiyelleri üzerindeki çıkar çatışmalarının ABD, Japonya, Çin gibi önemli düzeydeki büyük ekonomik güçler tarafından sürdürülmesine yol açmaktadır.

¹⁷⁰ Akman , Dartan , a.g.e , 1998 , s.21

APEC oluşumu, geliştirdiği entegrasyon temelinde değerlendirildiğinde ise, APEC'i NAFTA ,ASEAN ve ANZCERTA gibi bölgesel entegrasyonların oluşturduğu dikkate alındığında , bu bağlamda APEC oluşumunun AB ,NAFTA gibi örgütlenmelere oranla daha gevşek bir yapılanmaya sahip olduğu söylenebilir. Özellikle belirttiğimiz gibi, bölge dışındaki büyük ekonomilerin çıkarlarını maksimize etmeye çalıştığı Asya bölgesinde, başlangıçta Japonya'nın bölgedeki inisiyatifi ele almak istemesi bağlamında NAFTA üyesi ülkeler oluşumun dışında tutulmak istenmiş ise de, Japonya'nın bölgede tek başına egemen olmasını istemeyen ve ayrıca Asya-Pasifik'te bir serbest ticaret bölgesi oluşturarak , Asya ülkeleriyle olan ticaretini arttırmak isteyen ABD, örgütlenme içinde yer almayı başarmıştır.¹⁷¹

APEC'in kuruluş yılı olan 1989 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yapılan toplantılarda da oluşumun sağlam bir temelde yapılanma gelişimi sağlanmaya çalışılmış ve yeni üyeler kabul etmenin yanı sıra , çalışma planları da oluşturulmuştur. Bu bağlamda 1991 Seul Zirvesi'nde üyelerin daha fazla serbest ticaret, daha fazla ekonomik işbirliği yapmaları, yatırımı arttırmaları ve güçlü bir uluslararası ticaret sistemi kurmaları kararlaştırılmış; 1993 Seattle Zirvesi'nde ABD'nin girişimi, APEC'i ortak bir görüş ve siyasal bir amaç çerçevesinde ilerletmek olmuş ve dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'un "Pasifik Topluluğu " temelinde adlandırdığı oluşum; paylaşılmış güç, barış ve refah olarak adlandırılmış ve APEC üyesi ülkeler arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulması kabul edilmiş; 1994 yılında Endonezya'da yapılan Bogor Zirvesi'nde, ticaret ve yatırımlardaki tüm engellerin gelişmiş ülkeler için 2010 yılında, gelişmekte olan ülkeler için 2020 yılında kaldırılarak bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması taahhüt edilmiş; 1995 Osaka Zirvesi'nde ise kabul edilen deklarasyon ve eylem planı çerçevesinde her üye ülkenin öngörülen süreler içinde, gelişmişlik derecesine göre serbestleşmeyi nasıl gerçekleştireceği belirtilmiş ve APEC'in bölge dışındaki ülkeleri veya bölgeleri ayrımcılığa uğratacak bir serbest ticaret bölgesi kurmayacağı yönünde karar alınarak "açık bölgeselcilik" (open regionalism) kavramı ortaya atılmıştır.¹⁷²

APEC'in oluşumuyla birlikte gündeme gelen ve APEC'e özgü bölgesel yapılanmanın küresel ticari ve ekonomik yapılanmayla ilişkisini sağlayan önemli bir kavramda açık bölgeselciliktir.

Açık bölgeselcilik, bölgesel grupların, kendi iç engelleriyle birlikte üye olmayan ülkelere karşı da ticari engelleri indireceği bir sistemi ifade etmektedir. APEC ile birlikte gündeme gelen bu sistem, her bir bölgesel grubun bölgeselleşme sürecinde hem

¹⁷¹ Ege , a.g.e , s.53

bölgesel hem de çok taraflı yaklaşımları, serbest bir küresel piyasa temelinde tam liberalizasyonu sağlayacak katkıda bulunmayı sağlamasıdır.¹⁷³

APEC 'in yönetilmesine rehberlik eden sekiz temel ilkedir; serbest ticaret ve yatırım, ikili, bölgesel ve küresel kanallarla uluslararası işbirliği ,bölgesel dayanışma, karşılıklı yarar, farklı toplulukların tanınmasında eşitlik, kurumlar üstü, bürokrasi üstü uzlaşma temeline dayanan karar verme ve üretken realist çıktılar elde etme olan açık bölgeselcilik, AB bölgesel entegrasyon modelini reddeden APEC'in, kararlaştırılmış, planlanmış tek taraflılık düşüncesinin temelidir. Bu durum, her bir üye ekonominin ticaretini ve yatırımını liberalize etmesi için kendi planını hazırlamasını ve her bir planın asıl amaca ulaşmadaki başarısını konu almaktadır. Açık bölgeselcilik bağlamındaki endişe ise; birçok gözlemcinin APEC sürecini "Asyalı yaklaşımı "olarak ele alması, üye ülkelerde siyasal istek ve bürokratik kapasitenin olup olmadığı kuşkusu ve 1997 Asya Krizi'nin yarattığı güvensizliktir.¹⁷⁴

Açık bölgeselciliğin değerlendirilmesinde ortaya konulması gereken özellikler mevcuttur . Bunlar ;¹⁷⁵

- Açık üyelik ,
- Şartsız En Çok Kayırılan Ülke Davranışı ,
- Şartlı En Çok Kayırılan Ülke Davranışı ,
- Küresel Liberalizasyon ,
- Ticareti Kolaylaştırma .

Açık üyelik, herhangi bir ülkenin APEC oluşumunun kurallarını kabul etmek için istekli olması durumunda , oluşuma dahil edilmek için çağrılması anlamını ifade eder. Bu duruma serbest ticaret bölgesi olmayı hedefleyen APEC'in genişlemeye birlikte derinleşmeyi de amaçladığının bir göstergesidir.

Şartsız En Çok Kayırılan Ülke Davranışı,APEC'in ticaret liberalizasyonunu şartsız olarak tüm üye olan ticari ortaklara genişletmesi anlamını taşımaktadır. Bu çerçevede yeni preferanslar ve ayrımcılık uygulanmayacaktır.

Şartlı En Çok Kayırılan Ülke Davranışı , bölgesel bir oluşum olan APEC'in, üzerinde anlaşılan ortak koşullar altında bütün üye olmayan ülkelere karşı ticari engellerde yaptığı indirimleri genelleştirmeyi teklif etmeyi içermektedir. Eğer oluşuma taraf olmayanların

¹⁷² " Asia –Pasific Regionalism and North-East Asia Subregionalism " ,
<http://alhan.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/isa/aktol> , 13 Ocak 2001.

¹⁷³ www.wto.org/PressRelease46 , 24 Nisan 1996

¹⁷⁴ <http://alhan.cc.columbia.edu/sec/dlc/ciao/isa/aktol> , 13 Ocak 2001

büyük bir bölümü öneriyi kabul ederse, APEC liberalizasyonunun genişlemesi WTO' da yer alacak ve çok taraflı bir liberalizasyonu temsil edecektir ki ; geçmişte hiçbir bölgesel oluşum böyle bir öneriyi dile getirmemiştir.

Küresel liberalizasyon, APEC üyeleri için bölgesel hedeflerin peşinde koşarken, küresel temelde ticari engellerini azaltmayı sürdürmektedir. Bu da, tek taraflı liberalizasyonun geçmiş uygulamalarına devam ederek ve Dünya Ticaret Örgütü'ndeki çok taraflı görüşmelerle yapılabilir. Böylece her iki yaklaşımda, yeni ayrımcılık yaratmaktan çekinir ve böylelikle " açık bölgeselcilik " olarak güvenilirliğin temsili olabilir.

Ticareti kolaylaştırma, APEC üyelerinin tarife ve tarife dışı engelleri kaldırmaya yönelik bireysel Eylem Planlarına uymalarıyla mümkün olacaktır ki, bu da, hizmetler, yatırım, standartlar, gümrük işlemleri, fikri mülkiyet, rekabet politikası, kamu alımları, bürokrasinin azaltılması, menşe kuralları, anlaşmazlıkların çözümü, iş adamlarının dolaşımı gibi konuları kapsamaktadır.

Bu bağlamda açık bölgeselcilik ilkesinin yerine getirilebilmesi, beş ayaklı bir formülle mümkün olabilecektir.¹⁷⁶

- 1) Tek taraflı liberalizasyonun maksimum olabilirlik derecesi ,
- 2) APEC'in içsel olarak en çok kayırılan ülke temelinde liberalize olurken, üye olmayan ülkelere karşı ticari engelleri azaltmaya devam edeceğini taahhüt etmesi,
- 3) Karşılıklılık temelinde, bölgesel liberalizasyonu üye olmayanlara karşı da genişletme isteği,
- 4) Herhangi bir APEC üyesinin tek taraflı olarak şartlı veya şartsız temelde üye olmayanlara APEC liberalizasyonunu genişletebilmesini tanıması.
- 5) APEC'in açık bölgeselcilik yönündeki ısrarlı tavrı ve tek taraflı liberalizasyon çerçevesinde ticari engelleri kaldırmayı düşünmesinin arkasında yatan belkide en önemli neden; dünya mal ticareti içindeki güçlü konumudur.

APEC 1999 itibariyle toplam 2,497 trilyon \$ 'lık mal ihracatı ve 2,625 trilyon \$'lık mal ithalatı gerçekleştirmiştir. Özellikle Asya Krizi'nin etkilerinin çok güçlü bir şekilde gerçekleştiği 1998 yılı dışında, bölge toplam ihracat ve ithalatında %7'lik 1990-1999 dönemi ortalamasıyla eşit veya aşan bir düzeyi yakalamıştır. 1999'da bölge içi ihracat

¹⁷⁵ " Open Regionalism" , www.iie.com/CATALOG/WP/1997/97-3.htm , 13.12.1999

¹⁷⁶ y.a.g.c

1.774 trilyon \$, bölge dışı ihracat 723 milyar\$ olarak gerçekleşirken; aynı tarih itibariyle bölge içi ithalat 1,883 trilyon \$, bölge dışı ithalat ise 741 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁷

Sonuç olarak APEC, diğer bölgesel entegrasyonlara oranla değişik bir sistematik çerçevesinde yapılanmasını geliştirmektedir. APEC'e taraf olan ülkelerin farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olması, üye ülkelerin tek taraflı liberalizasyon çerçevesindeki Bireysel Eylem Planları doğrultusunda ticari ve ekonomik liberalizasyonlarını sağlamaya çalışmaları ve açık bölgeselcilik kavramı ile korumacı bir geçiş dönemi yerine serbestleştirici bir entegrasyon başlangıcı oluşturulmaya çalışılması, APEC'in temel yapılanmasının en önemli unsurlarıdır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki APEC, yüksek ticaret hacmi potansiyeline sahip bir oluşum olmasına karşılık, 2010/2020 yılları itibariyle gerçekleştirmek istediği serbest ticaret bölgesi hedefini, küresel liberalizasyonunu ne kadar hızlı uygulayabileceği oranda başarılı olabilecektir.

3.4 ULUSLARARASI TİCARETTE YENİ BÖLGESEL OLUŞUMLAR : TAFTA, AFTA , FTAA

Günümüz uluslararası ticareti bloklaşmaya dayalı liberal ticareti yapıllaştırmaya çalışan bir eğilim içerisindedir. Bu çerçevede de AB, NAFTA,APEC gibi bölgesel ekonomik entegrasyonların yanı sıra kıtaların tek bir ekonomik blok olması veya kıtalararası ekonomik ilişkilerin bloklar temelinde yönetilmek istendiği bir küresel ticaret akımının oluşturulması söz konusu olmaktadır. İşte bu nokta da karşımıza; Trans-Atlantik Serbest Ticaret Bölgesi (TAFTA), ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (AFTA) ve Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) gibi yeni kıtasal hatta kıtalararası entegrasyon modellerinin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu durum göstermektedir ki; dünya artık ülkelerin tek başlarına dış ekonomik ilişkilerini yürütebilecekleri yapıdan ayrı bir biçimde, bölgesel entegrasyonun ülkeler için yarattığı faydaları temel alan bir yapılanma içerisindedir. Bununla birlikte belirtilmesi gereken nokta, gelecekte WTO kuralları çerçevesinde oluşacak ticari veya ekonomik blokların birbirleriyle gerçekleştirecekleri ticaret akımında korumacı eğilimin nereye kadar ve hangi düzeyde gelişimini sağlayabileceği sorunudur.

Bu bağlamda belki de incelenebilecek en ilginç ticari oluşum TAFTA'dır. TAFTA, özellikle iki farklı kıtanın bölgesel ekonomik entegrasyon temsilcileri olan AB ve NAFTA ülkelerini bir araya getirmesi açısından ilginç bir örnektir.

¹⁷⁷ WTO 2000 Annual Report , s.23

TAFTA'nın oluşturulması fikri ilk kez, Haziran 1995'teki AB-ABD zirvesinde Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel tarafından ortaya atılmış ve söz konusu girişimin iki bölge hatta iki kıta arasında geçmişe dayanan dış politika ve güvenlik gibi iyi ilişkileri ekonomik ve ticari açıdan da geliştireceği öngörülmüştür. Özellikle de Uruguay Round'un sona ermesiyle birlikte yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası ticaretin , Dünya Ticaret Örgütü ve Yeni Millenium Round ile birlikte TAFTA'nın da, dünya ticaretinde liberalizasyonun uygulanmasına yönelik etkili bir araç olacağı düşüncesi egemen olmaya başlamıştır.¹⁷⁸

Trans-Atlantik ticareti , Avrupa ülkeleri ile ABD ilişkilerinde her zaman önemli bir etken olmakla birlikte, özellikle Avrupa'nın en son 1995'teki genişlemesinin ardından yönünü eski Doğu Bloğu ülkelerine çevirmesi ve ABD'nin de gerek NAFTA bağlamında gerekse tüm Amerika kıtasını içine alacak FTAA oluşumu çerçevesinde ticari ilişkilerini odaklaması, iki bölgesel ekonomik oluşum arasındaki ticarete azalmaya yol açmıştır. Bunun yanı sıra, AB ve ABD arasına son yıllarda süregelen ticaret savaşları ve birbirlerinin mallarına uyguladıkları yüksek tarife oranları ve tarife dışı engeller, Trans-Atlantik Ticari Ortaklığı'nın henüz tam anlamıyla gerçekleşmesi önündeki zorlukları ortaya koymaktadır.¹⁷⁹

Özellikle dünya ticaretinin WTO kuralları çerçevesinde sağlıklı bir biçimde işlemesi yönünde TAFTA, üçüncü ülkeler için riskli bir girişim olarak göze çarpmaktadır.

TAFTA, dışarıda kalan Asya ülkeleri ve Asyalı üreticiler için bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü TAFTA'nın oluşumu, ticaretin düşük maliyetli üçüncü ülke tedarikçilerinden Trans-Atlantik bölgesine kayması, yatırımların üçüncü ülkelere bölgeye kayması, TAFTA'nın dışında kalan ülkeler açısından ticaret saptırıcı bir etkinin oluşması ve özellikle tarife dışı engellerin bir koruma duvarı olarak üçüncü ülkelere karşı kullanılması anlamını ifade etmektedir.¹⁸⁰ Ancak daha da önemlisi, TAFTA'nın yaklaşık 7 trilyon \$'lık bir mal ticaret hacmiyle dünya ticaretinde bir anlamda tekel durumuna geleceği gerçeğidir.

Yeni bölgesel oluşumlardan bir diğeri ise, ASEAN Serbest Ticaret Bölgesidir.

AFTA, Soğuk Savaş döneminde, Sovyet tehdidine karşı Asya ülkelerini korumak amacıyla siyasi ve güvenlik temelinde kurulan ASEAN'ın, Soğuk Savaş sonrasında

¹⁷⁸ Juergen B. Donges, Andreas Freytag , Ralf Zimmerman ; “ TAFTA : Assuring Its Compability With Global Free Trade “ , *The World Economy* , sayı: 5 , 1997 , s.567

¹⁷⁹ y.a.g.e , s. 568

¹⁸⁰ y.a.g.e , s.571

ekonomik sorunlara ve işbirliğine yönelik ilgisinin artması sonucunda Ocak 1993 tarihinde başlatılan bir girişimdir.¹⁸¹

AFTA ; Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland gibi üçüncü dünyanın yükselen ekonomilerinin oluşturduğu bir bölgesel girişimdir. Söz konusu girişim özellikle, Soğuk Savaş'ın bitimiyle önemini kaybetmeye başlayan ASEAN'ın derinleşen bir entegrasyon çerçevesinde yeniden yapılanmasını sağlayacaktır.

AFTA, diğer serbest ticaret bölgeleri gibi, üye ülkeler arasındaki tarife ve tarife dışı engellerin tercihli bir yapıda kaldırılmasını öngörmektedir. Bu düzenleme çerçevesinde her bir AFTA üyesi, üçüncü ülkelere karşı kendi bağımsız ticaret politikasını uygulayacaktır. Bu çerçevede, AFTA üyeleri arasındaki tarifeler 15 yıl içerisinde %0-5 aralığına indirilecek ve tüm tarife dışı engellerde 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren 8 yıl içinde kaldırılacaktır. Ancak 21 Eylül 1994 'de Tayland 'daki AFTA Zirvesi'nde belirtilen 15 yıllık geçiş süresinin 10 yıla indirilmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle, AFTA sürecinin 1 Ocak 2008 yerine, 1 Ocak 2003'te tamamlanması kararlaştırılmıştır.¹⁸²

Önemli bölgesel ekonomik gruplaşmaların varolduğu Amerika kıtasında, tüm bu bölgesel oluşumları içine alacak süreç, ilk olarak Aralık 1993'te ABD Başkan Yardımcısı Al Gore tarafından ortaya atılmış ve Nisan 1998'de 34 Amerika ülkesinin katıldığı Santiago Zirvesi'nde de söz konusu sürecin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) adıyla başlatılması kararı alınmıştır. Daha sonra alınan bir kararla da tüm Amerikan uluslarının 2005 itibariyle tek bir serbest ticaret bölgesi altında toplanması öngörülmüştür. Bu durum, NAFTA, MERCOSUR, ANDEAN grubu, CACM gibi Amerika kıtasındaki bölgesel ekonomik oluşumların tek bir oluşum çerçevesinde toplanmasını ve yaklaşık 750 milyon nüfuslu ve 10 trilyon \$ 'a yaklaşan bir gayri safi milli hasıla potansiyelini ifade etmektedir.¹⁸³

Ancak FTAA sürecinin 2005 yılı itibariyle sonuçlanmasını Amerika kıtasındaki ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyleri, sayıca çokluğu, piyasa ekonomisi konusundaki olumsuz gelişimlerini korumacılık yöntemiyle ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri, NAFTA'nın böyle bir genişlemeye hazır olmayışı ve fast-track otoritesinin kullanımı konusundaki aksaklıklar açısından zorlamaktadır.

Sonuç olarak , küresel ticarete yön veren hükümetler arası kuruluşlar ve kurallar bölgesel ekonomik ve ticari entegrasyonlar çerçevesinde uygulama alanı buldukça, bölgeselleşme küresel ticareti arttıran bir dinamik olmaya devam edecektir. Bu durum,

¹⁸¹ Mohamed Ariff , “ The Prospects for An ASEAN Free Trade Area” , *The World Economy* , Cilt:18 , 1995 , s. 53

¹⁸² y.a.g.e, s.55

AB, NAFTA ve APEC gibi bölgesel oluşumların kendi aralarındaki ticareti serbestleştirirken, Dünya Ticaret Örgütü çerçevesindeki yükümlülüklerini uygulamaları sonucunu doğurmaktadır.

Bu bağlamda, söz konusu üç önemli blok, derinleşme ve genişlemeye dayalı entegrasyon yapılarıyla ekonomik ve ticari çıkarlarını maksimize etmeye çalışırken, farklı gelişmişlik düzeylerine ve ekonomik sistemlere sahip ülkeleri de serbest piyasa ekonomisi ve küresel ticaretin kurallarına uyumlaştırmaktadırlar. Böylece geçmişin uluslararası ticareti, günümüzün bölgesel veya kıtalararası ticareti olarak gerçekleşmekte ve gerçekleşmeye devam edecektir.

3.5 KÜRESELLEŞME – BÖLGESELLEŞME İKİLEMİ

20.yy'nin ikinci yarısından itibaren somut olarak ortaya çıkan küreselleşme ve bölgeselleşme kavramları günümüzde çok önemli bir tartışmanın da öncülüğünü üstlenmektedir.

Küreselleşme – bölgeselleşme sorunsalı çerçevesinde süregelen tartışmada, önemli üç tartışma noktası vardır;

- 1) Bölgeselleşme, küreselleşmenin gerçekleştirilmesi yolunda sürece dahil olan bir araçtır.
- 2) Bölgeselleşme ile küreselleşme hareketleri birbirleri ile uyum içindedir.
- 3) Bölgeselleşme, küreselleşmeyi ortadan kaldıracak bir unsurdur.

Bu üç tartışmayı bir anda sonuçlandırmak ve bunlara net yanıtlar verebilmek tabiki zordur. Ancak bu üç tartışma konusunda savunulan tezler dikkatle incelendiği zaman net olmasa da bir yanıt bulma olanağı vardır.

Bu bağlamda, özellikle bölgeselleşme hareketinin önem kazandığı, ülkelerin bölge içi ticaretlerini artırarak çok uluslu GATT düzeninden uzaklaştığı ve ileride bloklar arasındaki ticaretin iyice azalacağı belirtilerek, ülkelerin bloklardan birisine mutlaka üye olma gerekliliği önem arz etmektedir. Böylece bu noktadan hareketle küreselleşme ile bölgeselleşme arasında bir uyumdan söz etmek mümkün değildir. Burada iki hareket arasındaki uyumdan çok ayırımdan söz edilmektedir.

¹⁸³ S. Paulo Wrobel , “ A Free Trade of The Americas in 2005 ? “, *International Affairs* , cilt: 74 , sayı: 3 , Temmuz 1998 , s. 548

İlk tartışma noktasına gelecek olursak, "bölgeselleşme, küreselleşmenin gerçekleştirilmesi yolundaki sürece dahil olan bir araç mıdır ? "sorusu üzerinde yoğunlaşırsak, bu tezi destekleyen önemli bazı dayanakların bulunduğunu belirtmek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Bu tez ışığında özellikle, çok taraflı serbestleşmenin güçlendirilmesine ortam hazırlayıp, küreselleşmeyi sağlayabildikleri ölçüde, bölgesel birleşme hareketlerini olumlu karşılamak mümkündür. Örneğin ; Yediler Grubu ve OECD üyesi ülkeler, bölgesel ticaret entegrasyonları çerçevesinde varılmak istenen hedeflerin, çok taraflı bir temele dayalı, ileri ölçüde bir serbestleşmenin amaçlarıyla bağdaştığını ileri sürmektedirler.¹⁸⁴ Bu tezi savunanlar, dünya ticaretinin kurallara bağlanmasını sağlayan Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) ve 1.1.1995 itibariyle GATT'ın yerini alan Dünya Ticaret Örgütü kuruluş antlaşmasının temel amacı olan, " ticari ve ekonomik ilişkiler, tarafların yaşam standardını yükseltecek biçimde yürütülmelidir. " noktasından hareketle, bu amacın bir aracı olarak da dünya ticaretinin serbestleştirilmesi öngörülmektedir.¹⁸⁵

Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi doğrultusunda Dünya Ticaret Örgütü üyeleri birbirlerine taviz verirken dikkat edilecek nokta, üyeler arasında ayrımcılık yapılmaksızın, " en çok kayırlan ülke " kuralı çerçevesinde tavizlerin verilmesidir.

" En çok kayırlan ülke " ilkesi, ya da ticarete ayırım gözetmeme ilkesi GATT Antlaşması'nın 1 . maddesi ile getirilen kurala göre; tüm akit tarafların ithalat ve ihracatla ilgili her türlü gümrük vergisi, resim ve harçlarının uygulama ve idaresinde herhangi bir ülkeye tanıdıkları en iyi işlemi birbirlerine tanımak zorunda olduklarını belirtir. Böylece hiçbir ülke başka bir ülkeye özel ticaret avantajları sağlayamayacak veya onun aleyhine de bir ayrımcılık yapamayacaktır. Kısacası tüm akit taraflar eşit durumdadır ve daha düşük ticaret engelleri yönündeki gelişmelerin yararlarını hepsi bölüşürler .¹⁸⁶

Ancak GATT'ın bu temel ilkesine Antlaşma'nın diğer maddelerinde çeşitli istisnalar getirilmiş ve bunların sonucunda uygulamada bu ilkedan önemli ölçüde sapmalar ortaya çıkmıştır. Bu konuda getirilen en önemli istisna, bölgesel ticaret gruplaşmaları (gümrük birlikleri serbest ticaret bölgeleri) çerçevesinde ülkelerin kendi aralarında, ticareti serbestleştirebilmeleridir. Bu tür ayrımcı bir uygulama aynı madde de iki şarta bağlanmıştır;¹⁸⁷

¹⁸⁴ Karluk , a.g.e , 1996 , s.22

¹⁸⁵ Ege , a.g.e , s.49

¹⁸⁶ Güran , Aktürk ; a.g.e , 1995 , s. 134

¹⁸⁷ Güran , Aktürk ; 1995 , s. 134

- 1) Bölgesel entegrasyona giden gruba üye ülkelerin diğer GATT üyesi ülkelerle ticaretini etkileyen gümrük vergileri ve diğer düzenlemeler entegrasyon öncesi düzeyinden daha kısıtlayıcı olmamalıdır.
- 2) Entegrasyonun belli bir sürede gerçekleştirilmesi öngörülmesi ve bu durum diğer GATT üyelerine açıklanmalıdır.

Bu çerçevede GATT Antlaşmasında bölgesel iktisadi birleşme hareketlerine izin verilmiştir. GATT ve Dünya Ticaret Örgütü de bunu bölgesel düzeyde ticaretin serbestleştirilmesi yolunda bir adım olarak kabul etmiş ve bu nedenle de bölgesel ekonomik birleşmelere olanak sağlamıştır.

Özellikle GATT Uruguay Round görüşmeleri sonucunda oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü, bölgesel oluşumların dünya ticaretinin artmasına katkıda bulunacağını düşünmekte ve böyle bir katkının gerçekleşebilmesi amacıyla örgüt, bölgesel entegrasyonların oluşmasına, serbest ticaret bölgesi ya da gümrük birliği kapsamına giren malların, taraf ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümünü oluşturması koşuluyla izin vermektedir.

Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde sağlanan küreselleşme, bölgesel bütünleşme içindeki ülkelerin diğer ülkelere karşı daha korumacı olmalarına pek olanak vermemektedir. Nitekim GATT'ın yürürlüğe girdiği 1948 yılında gelişmiş ülkelerde ortalama %40 olan ithalat üzerinden alınan ortalama vergi oranları, küreselleşme süreci çerçevesinde günümüzde %4 düzeyine düşmüştür. Ayrıca OECD raporlarına göre, dünya ticaretinden NAFTA , AB ve APEC'in aldıkları toplam pay %70'in üzerindedir.

Bu bağlamda görülmektedir ki, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü bloklar arasında bir araç olarak görev yapmaktadır. Bunun nedeni ise, her bir ülkenin tek tek Uruguay Round yükümlülüklerini yerine getirmesini beklemek yerine, her bir bloğun kendi içersinde uyuma gitmesi, Uruguay Round ve daha sonraki roundlarda alınacak kurallara uyum konusunda çözümü hızlandıracaktır.

Ayrıca dünyada yapılan ticaretin önemli bir bölümü bloklar içinde gerçekleşse de, bu durum dünyadaki ticaretin artmasına yardımcı bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle de 200 milyonluk nüfusu ve Latin Amerika'nın sanayi üretimin %52 'sinin gerçekleştirildiği Amerika kıtasının ikinci bloğu MERCOSUR, özellikle İspanyolların etkisi ile AB ile Serbest Ticaret Antlaşması yapmıştır.¹⁸⁸ Böylece hem bloklar arasındaki

¹⁸⁸ İGEME Araştırma Geliştirme Başkanlığı , *Dünya Ticaretindeki Gelişmeler* , İgeme Yayınları , Ankara , Kasım 1996 , s. 34

ticaretin önü açılmış hem de NAFTA'nın dünya ekonomisindeki konumuna karşı bir tavır alınmak istenmiştir.

Bu çerçevede bölgesel ekonomik entegrasyonlar, uluslararası kuralların tespiti ve uygulanmasına etkili bir şekilde katkıda bulunmakta, daha sonra çok taraflı ticaret sisteminde benimsenebilecek kurallar için de bir ön uygulama alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle de küreselleşme süreci dışa kapalı bir korumacı bloklar oluşturma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyon içine giren ülkeler bir taraftan kendi aralarındaki ticareti serbestleştirirken, Dünya Ticaret Örgütü çerçevesindeki yükümlülükler nedeniyle, üçüncü ülkelere karşı korumacılığı arttıramamaktadırlar. Böylelikle dünya ticareti de genel olarak serbestleşmektedir.

Son tartışma noktasında belirtilen, " bölgeselleşme, küreselleşmeyi ortadan kaldıracak bir unsurdur " görüşü ise, dış ticaretin tarife ve özellikle tarife-dışı engellerle kısıtlanmış bir konumda olduğu tezinden hareketle, küreselleşme hareketinin gelişimine engel olunacağı üzerinde durmaktadır. Ancak, bir önceki tartışma noktasından hareketle, tarife dışı engeller ve eş etkili önlemler her ne kadar dış ticareti kısıtlayıcı bir unsur olarak gözükse de, bölgeselleşme çerçevesinde dünya ticareti hem hacim hem de değer olarak, söz konusu kısıtlamalardan daha fazla artış göstermektedir.

Sonuçta, bölgeselleşme bir anlamda küreselleşmenin karşısında gözükse de, aslında bölgeler arasındaki ekonomik ilişkiler arttıkça, küreselleşme için doğal bir ortam yaratılmış olacaktır. Dolayısıyla bölgeselleşmenin sınırlı kaldığı bir ortamda küreselleşme sağlanamaz ve bölgeselleşmenin küreselleşmeyi hızlandırıcı etkisi zayıflar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETTE KÜRESELLEŞME VE BÖLGESELLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN ROLÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye ‘nin günümüz uluslararası ekonomik konjonktüründe bir yerinin olup olmadığı konusunun açıklığa kavuşturulması için belirtilmesi gereken temel nokta, “ Türkiye küreselleşme eğiliminin dışında mı kalmak istiyor, yoksa küreselleşme sürecini tüm ekonomik, politik, toplumsal, kültürel yapılarıyla kabul etmek mi istiyor ? ” sorusudur.

Bu sorunun yanıtı hiç kuşkusuz, Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi gelişimi dikkate alınacak olursa , küreselleşme sürecine dahil olma yönündedir.

Dünyanın, özellikle ticari açıdan, 1947 yılında GATT’ın oluşumu ile birlikte bir serbestleşme eğilime girdiği tarihten itibaren, Türkiye’nin de dünyadaki bu yeni ekonomik ve ticari yapılanmaya paralel olarak Batılı bir oluşum içerisinde bulunduğu açık bir şekilde ortadadır.

Özellikle 1980’li yılların sonlarından itibaren Türkiye, küresel bağlamdaki yeni ekonomik yapılanmanın getirdiği değişimlerin çok fazla bir şekilde etkisinde kalmaya başlamıştır. Bu da göstermiştir ki; “Küreselleşen dünya , uzak yerlerin, yerel olayların kilometrelerce uzağında gerçekleşen olaylarca şekillendiği, dünya çapındaki toplumsal ilişkiler bağının yoğunlaştığı bir dünyadır. “

Söz konusu “ küresel dünya “ da Türkiye, tek kanallı dönemden uydu yayınlarına , savunma sanayiine yönelik yaşadığı ambargolardan uçak üretimine ve geliştirdiği çok taraflı dışa açık ekonomik ilişkilerine kadar birçok alanda bölgesel bir güç olarak küresel ekonomik ve politik yapılanmalar içerisindeki yerini almış veya almaktadır.

Türkiye bulunduğu coğrafi konum gereği, bir Avrupa ülkesi olduğu kadar, aynı zamanda bir Balkan, bir Ortadoğu, bir Karadeniz, bir Kafkas ve Asya ülkesi olması, zaten jeo-stratejik açıdan bir küresel nitelik taşımaktadır. Ancak günümüzde bir ülke açısından sadece jeo-stratejik önem, yeterli olmamakta ve küresel-bölgesel ekonomik çıkarların ancak coğrafi önemin, planlı ve istikrarlı bir ekonomik güçle desteklenmesi sonucunda olumlu yararlar sağlayacağı açık bir biçimde görülmektedir.

Bu çerçevede bölümde , değişen sistemde bölgesel bir güç olma arzusu içinde bulunan Türkiye’nin, dünya ticaret akımındaki yerini , tarihsel süreç içerisinde Türkiye Cumhuriyeti’nin dış ticaret bağlamındaki gelişimini, küresel ticaretteki bölgesel entegrasyonlar bağlamında Türkiye’nin ikili, çok taraflı ve AB ile olan ilişkilerini ve Türkiye’nin bölgesel güç olmaktan küresel bir aktör konumuna yükselmesine yardım edebilecek geleceğe yönelik alternatiflerini ele almaya çalışacağım .

4.1 DÜNYA TİCARET AKIMINDA TÜRKİYE'NİN YERİ

Türkiye 'nin dünya ticareti içerisindeki yerini belirleyen temel faktörler ,iki ve çok taraflı ticaret ilişkileridir. Söz konusu ilişkiler gerek serbest ticaret anlaşmaları yoluyla gerek bölgesel bir entegrasyon statüsünde bulunan AB bağlamında gerekse Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri ile gerçekleşen ticari ilişkileri kapsamaktadır.

Ülkelerarası ticari ilişkilerinin dışında Türkiye , dünya ticaretinde söz sahibi oluşum ve kurumlara da üyedir. Bunlardan en önemlisi GATT ve GATT Sisteminin devamı olan Dünya Ticaret Örgütüdür. Türkiye, küresel ticaretin yönetilmesini sağlayan önemli unsurlardan biri olan GATT'a 1950-1951 Torquay (İngiltere) Tarife Görüşmeleri sonucunda 21.12.1953 tarih ve 6202 sayılı yasa ile katılmıştır.¹⁸⁹

GATT Uruguay Round sonucunda imzalanan 01.01.1995 tarihinde yürürlüğe giren Nihai Senet ile kurulan Dünya Ticaret Örgütü'ne ise Türkiye 26.01.1995 tarih ve 4047 sayılı yasa ile onaylanması uygun bulunan Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Antlaşması, 31.12.1994 tarihinde geçerli olmak üzere 95/6225 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 25.02.1995 tarihinde onaylayarak üye olmuştur.¹⁹⁰

Bu bağlamda, dış ticaret temelli bir gelişim süreci içerisinde gelişmekte olan bir ülke konumunda yer alan Türkiye 'nin iç ve dış ticaret eğilimleri rakamsal temellerde ortaya konulmalıdır.

Dünyanın 1997 yılından bu yana yaşadığı krizden çıkması ve dünya üretiminde yaşanan hızlı genişlemeye paralel olarak artan ithalat talebi nedeniyle dünya ticaret hacmi de hızla artmaktadır.

Tablo 3: 1998-1999 İtibariyle Dünya Ticareti

	<u>1998</u>	<u>1999</u>
DÜNYA MAL İHRACATI (milyar\$)	5.406	5.460
DÜNYA MAL İTHALATI (milyar\$)	5.514	5.725

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/DTDERGI/ekim2000/baslica%20gos.htm> ,
WTO Basın Bildirisi , 6 Nisan 2000

¹⁸⁹ Karluk , a.g.e , 1998 , s. 141-142

¹⁹⁰ Karluk , a.g.e , 1998 , s.155

1999 itibariyle yaklaşık 11trilyon\$ olarak kaydedilen dünya ticaret akımının 2000 yılında %10 'luk bir artış göstermesi beklenmektedir.

Söz konusu toplam ticaret hacmi içerisinde, 1999 yılında 798,6 milyar \$ ihracat yapan AB %18,9 'luk pay ile ilk sırada yer alırken ,ABD 695 milyar\$'lık ihracat ve %16,4'lük pay ile ikinci sırada, Japonya 419,4 milyar\$ ihracat ve %9,9'luk pay ile üçüncü sırada yer almıştır. Türkiye ise 1999 yılı itibariyle 26,6 milyar\$'lık ihracatı ve %0.5 'lik payı ile yirmi altıncı sırada yer alabilmiştir.¹⁹¹ Aynı şekilde dünya ithalatında ABD 1.059 milyar\$ ve %23,6'luk pay ile ilk sırada yer alırken onu, AB 851,2 milyar \$ ve %18,9'luk pay ile izlemekte, Japonya ise 310,7 milyar \$ ve %6,9 'luk pay ile üçüncü sırada yer almaktadır. ¹⁹² Türkiye'de gerçekleştirdiği 40,7 milyar\$ ithalat ile %0,9 'luk bir payla 19.sırada yer almıştır. ¹⁹³

Dünyadaki her ülke veya ülke grubu gibi, Türkiye'nin dış ticareti de, dünya ekonomisinde yaşanan krizlerden etkilenmiştir. 1997 yılı ortasında başlayan ve yayılarak devam eden küresel krizin küresel mal talebini azaltmasıyla birlikte, Türkiye 'nin dış ticaret hacmi de küçülmüştür.

İthalatta 1998 yılındaki düşüş -%5,4, 1999 yılındaki düşüş -%11,4 olmuştur. İhracatımızda da daha önceki yıllardaki büyüme dönemi sona ermiş ve 1998 yılında ihracat artışı %2,7 düzeyinde, 1999 yılında ise düşüş göstererek -%1,4 düzeyinde yaşanmıştır. Türkiye'nin ithalatı 2000 yılı itibariyle önceki yıla göre %34'lük bir artış göstermiştir. ¹⁹⁴

İthalatımızın sektörler itibariyle gösterdiği eğilimleri incelediğimizde, %35,3 'lük artışın %10 'unu mineral yakıtlar, mineral yağlar; %5,5'ini kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları, %3,5 'ini elektrikli makine ve cihazlar; %3'ünü kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar; %22'sini ise demir ve çelik oluşturmaktadır.¹⁹⁵ 2000 yılının Ocak-Temmuz döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine oranla 7 milyar\$'lık toplam ithalat artışının, %28,3'ünü ham petrolünde içinde yer aldığı "mineral yakıtlar ve yağlar " ın ithalat değerindeki artış, %15,6 'sını "kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları " ithalat değerindeki artış , %9,9 'unu "elektrikli makine ve cihazlar " ithalat değerindeki artış, %8,5 'ini "kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar " ithalat değerindeki artış,

¹⁹¹ Ek-1

¹⁹² " Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye",
www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/sayi4/turkiye.htm , 19 Aralık 2000.

¹⁹³ Ek-2

¹⁹⁴ Ek-7

¹⁹⁵ "Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye",
www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/sayi4/turkiye.htm , 19 Aralık 2000

%6,4 'ünü demir ve çelik ithalat değerindeki artış oluşturmaktadır.¹⁹⁶ Bunların içerisinde sadece ham petrolün ithalat değerindeki artış payı %10,1 'dir .

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, dünya ile birlikte 1998-1999 yıllarında Türkiye'nin de ithalat talebinde yaşanan düşüş, 2000 yılında tırmanışa geçmiş ve petrol fiyatlarındaki hızlı yükselişin ithalat değerini arttırmış olması da, ithalattaki artılın en önemli nedenini oluşturmuştur. Buna ek olarak, krizle birlikte bastırılan talep, özellikle uygun tüketici kredileri ve düşen faizler dolayısıyla , " kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları " gibi tüketim malları ile " pamuk , pamuk ipliği ,pamuklu mensucat ve " demir-çelik " gibi yatırıma dönük hammadde ithalatı ile önemli düzeyde artmıştır. Petrol fiyatlarındaki aşırı yükseliş, ithalatımızı önemli ölçüde arttırmıştır. Ham petrol ithalatı, 2000 yılı Ocak-Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %55,6 artarak 2,4 milyar\$ düzeyine ulaşmıştır. Ham petrol ithalatının toplam ithalat içindeki payı %6,4 'ten %7,4 'e çıkmıştır. Bu dönemde toplam ithalattaki %35,3 'lük artışın %3,6 'sı ham petrol ithalatındaki artıştan kaynaklanmıştır. Bunun yanında , toplam tüketim malı ithalatı %45,5, ara malları ithalatı %36,6 oranında artış göstermiştir.¹⁹⁷

2000 yılında Türkiye'nin ihracatındaki önemli olumsuz gelişme, euro'nun aşırı değer kaybetmesi ile Türkiye'nin ihracatının yaklaşık %35'lik kısmını oluşturan euro cinsinden ihracatın, ihraç mallarının fiyatının düşmesiyle değer kaybına uğramasıdır.

2001 yılını Ocak-Mart döneminde, OECD ülkelerine yapılan ihracat , önceki yılın aynı dönemine göre değer bazında %7 artmış ancak bu ülkelerin ihracatımız içindeki payı %69,9 'dan %69,5 'e düşmüştür. OECD ülkeleri içinde AB ülkelerine yapılan ihracat 2000-2001 Ocak-Mart dönemleri dikkate alındığında değer bazında %6,5 artarken, EFTA ülkelerine yapılan ihracat yine aynı dönemler itibarıyla %8 'lik artış kaydetmiştir. OECD üyesi olmayan ülkelere yapılan ihracatımız yine 2000-2001 Ocak-Mart dönemi karşılaştırması temelinde %6,9 oranında artmıştır. OECD üyesi olmayan ülkeler grubu içinde, Afrika ülkelerine yapılan ihracattaki %6,1 ' lik düşüş ile Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracattaki %22,7 'lik artış önemlidir.¹⁹⁸

İhracatımız içinde 2001 yılı Ocak-Mart dönemi itibarıyla %18,4 gibi bir payla Almanya ilk sırada yer alırken, ikinci sırada yer alan ABD'nin bu dönemde ihracatımızdaki payı % 11,5 olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁹

Toplam ithalatımız içinde 2001 Ocak-Mart dönemi itibarıyla, ülke bazında, Almanya %12,2 ile birinci sırada yer alırken, onu %9,3 ve % 8,2 'lik paylarla İtalya ve Rusya

¹⁹⁶ Ek-8

¹⁹⁷ " Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye " ,
www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/savi4/turkiye.htm , 19 Aralık 2000.

¹⁹⁸ Ek-9

izlemektedir.²⁰⁰ Ülke grupları itibariyle ithalatımız ise , 2001 Ocak-Mart dönemi itibariyle, %60,2'lik bir oranla OECD ülkeleri ile %39,3 'lük bir payla OECD üyesi olmayan ülkeler çerçevesinde özellikle BDT, Ortadoğu ve Doğu Avrupa ülkeleri ile %7,3'e varan artış oranlarıyla gerçekleşmektedir.²⁰¹

Sektörler İtibariyle Türkiye'nin ihracatına baktığımızda ise; tarım, ormancılık ve balıkçılık ihracatı önemli oranlarda düşüş kaydetmiştir. Bu düşüş 2000 yılında, 1999 yılı ile karşılaştırıldığında %20'nin altında olmuştur. Sanayi Ürünleri ihracatımız ise 1999 yılına göre %7,8 'lik bir artış göstererek 2000 yılında 22,476 milyar\$'a ulaşmıştır.²⁰²

Türkiye'nin ihracatı içerisinde önemli paylara sahip ürünler, yaşanan küresel krizlerden oldukça etkilenmiştir. Ancak krizden kaynaklanan bu olumsuzluk 2000 yılının ilk döneminde büyük ölçüde ortadan kalkarak, ihracat artışının başladığı görülmektedir.

Ancak, Türkiye'nin de dış ticaretinde, dünya ticaretinin izlediği yön doğrultusunda, kendi ekonomik konumunu göz önüne alarak, önlemler alması gerekmektedir. Bu önlemlerden en önemlisi, tüketim malları ithalatında kısıtlatmaya gidilmesi için alınmıştır. Bu nedenle tüketici kredilerinden alınan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) %3'ten %8'e çıkarılmış ver ayrıca KDV düzenlemesi ile hacmi 1600 cm ve üzerindeki otomobillerin satışı üzerinden alınan KDV oranı %40'a çıkarılmıştır.²⁰³

İhracatımız bazı temel sorunlarla karşı karşıyadır . Söz konusu sorunları üç açıdan incelemek mümkündür .²⁰⁴

- 1) Sektörel Bağımlılık ,
- 2) Bölgesel Bağımlılık ,
- 3) İstikrarlı İhracat Artışının Sağlanamaması .

Sektörel bağımlılık çerçevesinde ele alınması gereken nokta Türkiye 'nin, ihracatında, belirli dönemler itibariyle sadece belli ürünler üzerinde yoğunlaşması ve söz konusu ürünlerin ihracatını gerçekleştirmesidir.

Bu bağlamda ülke ihracatı 1980-1998 dönemi itibariyle incelendiğinde , ihracat içindeki payları yüksek olan belli başlı ürünlerin tarım, tekstil ve demir-çelik olduğu görülmektedir. Her ne kadar tarım ürünlerinin ihracatı 1990 'lı yıllardan itibaren yerini

¹⁹⁹ Ek-10

²⁰⁰ Ek-11

²⁰¹ Ek-12

²⁰² Ek-13

²⁰³ “ Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye “ ,
www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/savi4/turkiye.htm , 19 Aralık 2000.

sanayi ürünlerine bıraksa da , sanayi ürünleri içerisinde en fazla yoğunlaşılan alanlar da, dokuma-giyim ve demir-çelik olmuştur. Bu durumda özellikle hükümetler, sadece söz konusu sektörler üzerinde teşvikler vererek, bu alanlarda yüksek büyüme yaşanmasına sebep olmuş ve dünyadaki ekonomik krizler sonucunda da Türkiye, sadece bu alanlar üzerinde yatırımlarını yoğunlaştırdığından, özellikle tekstil sektöründe, büyük sektörel ve ekonomik çöküşler yaşamıştır. Özellikle son yıllarda otomotiv sektörünün de devlet koruması ve teşvikleriyle inanılmaz bir şekilde ön plana çıkışı ve bu alandaki yoğunlaşma, ekonomik krizlerin yaşanması ile sosyal ve ekonomik yönden önemli sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle, çok çeşitli kaynaklara ve olanaklara sahip olan Türkiye'nin, ekonomisini belirli sektörlerle bağlaması yerine , stratejik bir çeşitlendirme ile ekonomik kriz dönemlerinde bile en az zararla atlatılabilecek sektörel kararları alması gerekmektedir.

Bölgesel bağımlılık, Türkiye'nin dış ticaretinde sadece belirli bölgeler ve ülke gruplarına dayanan bir dağılımı ifade etmektedir ki; bu durum zaten önemli bir miktarda dış açığa sahip olan ülkemizi, söz konusu ülke veya ülke gruplarıyla yaşanacak ekonomik ve siyasi krizler karşısında zor duruma düşürebilir.

Ülkemizin ithalat ve ihracatında %50'nin üzerinde bir paya sahip olan AB' nin, ekonomik açıdan üzerimizdeki gücünü ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Bunun yanı sıra fosil yakıtlara özellikle de petrol ve doğal gazla karşı artan ihtiyaç, Türkiye'nin söz konusu ürünlere yönelik ithalat stratejisinde ülke açısından çeşitlendirmeye girmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle de Türk dış ticaretinde önemli sayılabilecek yeni açılımlar; Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesindeki ülkeler, Afrika ve Orta Asya olmalıdır.

İstikrarlı ihracat artışının sağlanamaması ise, sürdürülebilir ihracat kavramının Türk dış ticaretine neden bir türlü yerleşmediğiyle ilgili bir sorundan oluşmaktadır.

Sürdürülebilir, diğer bir ifadeyle istikrarlı bir ihracat anlayışının ilk temel unsuru, "ihracatta etik " sorunudur. İhracatta etik ancak " ahde vefa " ilkesinin ticarete uygulanabilirliğinin sağlanması ile olacaktır. Bu da hukuk düzeninin kuralları hiyerarşisinden oluştuğu ve bu hiyerarşinin en üstünde yer alan kuralın da " ahde vefa " ilkesi olduğunun bilinmesiyle ve uygulanmasıyla mümkündür. Bu ilkenin en basit ticari ilişkiler bakımından önemi ise " güven " olgusudur.²⁰⁵

²⁰⁴ Ömer Berki ., " 21. Yüzyılda Türk Ekonomisinin Kutup Yıldızı : İhracat ", **Dış Ticarete Durum** , Özel Sayı , Aralık 1999 , s. 37

²⁰⁵ Ömer Berki , " Ticarete Etik Sorunu ve Sürdürülebilir İhracat " , **İgeme'den Bakış** , sayı:7 , Temmuz-Eylül 1998 , s. 25

İkinci önemli unsur ise, biraz önce belirttiğimiz gibi , gerek ihracat gerekse ithalatta ürün ve ülke çeşitlendirmesine gidilerek, ülke ekonomisinin karşılaştığı sorunlarda bile sürekliliğin sağlanmasıdır.

Üçüncü tamamlayıcı unsur ise, Türkiye'nin ekonomik ve politik açıdan, bulunduğu coğrafya ve toplumsal yapıyla bir anlamda karşılıklı içerse de, istikrarlı bir yapıda varlığını sürdürmesidir.

4.2 TÜRK DIŞ TİCARETİNİN TARİHSEL ANALİZİ

Türk dış ticaretini tarihsel açıdan ele alırken, konuyu dönemsel olarak değerlendirmek, söz konusu dönemlerin koşullarını da ortaya koymak açısından yararlı olacaktır. Bu çerçevede Türk dış ticaretini aşağıdaki dönemlerde inceleyebiliriz;

- 1920-1938 Dönemi
- 1939-1963 Dönemi
- 1963-1980 Dönemi
- 1980 – 2000 Dönemi

Bununla birlikte, söz konusu dönemlerin Türk ekonomisine olan etkisini değerlendirerek, günümüz Türkiye'sinin yeni ulusal ihracat stratejisi üzerinde de durarak, küresel ticaret akımı içerisinde Türk dış ticaretinin nasıl bir revizyona girdiğini belirtmeye çalışacağım .

4.2.1 1920-1938 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları olarak belirtilebilecek bu dönemde, ülkenin karşılaştığı en önemli sorun, ekonomik düzenin yeniden yapılandırılmasıdır.

23 Nisan 1920 'de Ankara'da TBMM'nin toplanmasından dokuz gün sonra 02.05.1920 tarihinde kabul edilen 3 sayılı kanun ile on bir bakandan oluşan " İcra vekilleri Heyeti " arasında sanayi, ticaret, ziraat, orman, veteriner ve maden ile ilgili işleri yürütmek üzere bir " İktisat Vekaleti " yer almıştır. 5 Mart 1924 tarihinde 432 sayılı kanun ile bu vekaletle bağlı ziraat, orman ve Baytar Umum Müdürlükleri ayrılarak bir Ziraat Vekaleti oluşturulmuş; ticaret , sanayi ve maden işleri görevlerini yürütmek için ise Ticaret Vekaleti kurulmuştur. Hükümetin izleyeceği ekonomi politikasını saptamak üzere 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongre'sinde liberal bir rejimin uygulanması ve özel girişimin

korunması öngörülmüştür. 17 Şubat 1923 'te başlayıp 3 Mart 1923'e kadar devam eden Kongre'de alınan kararlar şu şekildedir ,²⁰⁶

- Milli Sanayi'nin geliştirilmesi için bir kanun hazırlanacak ve Gümrük Kanunu değiştirilecek ,
- Sanayicilere düşük maliyetli kuruluş ve işletme sermayesi sağlanacak , kredi imkanları arttırılacak ,
- Yerli üreticiye yurtiçi kara ve deniz ulaşımında ucuz tarife uygulanacak ,
- Madenler milli üretime dönük bir biçimde işletilecek ,
- Anonim şirketlerin kurulmaları kolaylaştırılacak ,
- Ulusal bankalar kurulacak ,
- Demiryolu yapımı hükümetçe bir programa bağlanacak ,
- Teknik eğitimin düzeyi yükseltilecek ,
- Yabancı sermayeye karşı olunmamakla birlikte, yabancı sermayenin ülkenin hammaddelerini, ticaret ve sanayiini kendi tekeline almadan hükümetle ortak girişim şeklinde işletmesi sağlanacaktır.

İktisat Kongre'sinde alınan bu kararlar, bir anlamda Türk ekonomisinin kuruluş yasalarıdır ve Türk dış ticareti içinde doğrudan yada dolaylı olarak önem arz etmektedir.

1927 yılında "Teşvik-i Sanayi Kanunu " çıkarılarak sanayi üretimi belli muafiyetlerle teşvik edilmiştir. Bir yandan tarımsal makine, araç ve gereçleri ithalatında gümrük muafiyeti sağlanmış, öte yandan yerli üretim ve sanayii korumak amacıyla özellikle iplik, kumaş, şeker, un ve diğer gıda maddeleri, deri ve ağaç ürünleri ve çimento gibi maddelerin ithalatı yüksek oranlı gümrük vergileri ile kısıtlanmıştır.²⁰⁷

Söz konusu bu ilk dönemde, ülkemiz ihracat ve ithalatında önemli yeri olan maddeler sırasıyla , ihracatımızda; yaprak tütün , kuru üzüm , kuru incir, fındık pamuk, tiftik, yün, ipek afyon, halı-kilim, canlı hayvan, yumurta, palamut, zeytinyağı, antep fıstığı, badem, kömür ve kromdu. İthalatımız da ise; buğday, un, şeker, pirinç ,kahve, çay, pamuklu dokuma , yünlü dokuma, matbaa kağıdı, demir-çelik, makineler, ziraat aletleri, benzin - gazyağı önemli ithal maddeleriydi.²⁰⁸

Görüldüğü gibi, yeni kurulmakta olan bir ekonominin dış ticaretinde hammadde ve tarımsal ürünler ihraç malı olarak yer alırken; işlenmiş mallar, bazı tarım ürünleri ve petrol ürünleri de ithal ürünler olarak yer almıştır. Bu dönemde dış ticaretimizin ülke temelinde

²⁰⁶ " 1920-1938 Dönemi ", www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/1920don.htm , 2 Ocak 2001

²⁰⁷ y.a.g.e

²⁰⁸ y.a.g.e

dağılımına bakıldığında da bugüne benzer bir tablo ile karşılaşılmaktadır. İhracatımızda dönem itibarıyla ilk sırada yer alan ülkeler sırasıyla İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya ve ABD olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında artış gösteren dış ticaret hacmi, 1927 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizi'nin de etkisiyle ithalatla yaşanan önemli orandaki düşüşler sonucunda dış ticaret hacmi iyice daralmıştır. 1923-1929 yılları arasında dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. Dış ticaretin hacmi 1932 'de en düşük seviyesi olan 88 milyon \$'a inmiştir. 1938 yılında uygulanan liberalizasyon nedeniyle dış ticaret açığı dışında, 1930-1938 döneminde dış ticaret dengesi fazla vermiştir.

1930'lu yılların başlarında hükümet , sadece ihracat geliriyle ödeyebileceği kadar ithalat yapılmasına izin vermiştir. 1930 yılından itibaren ülkeler açısından dış ticaretimizde Almanya'nın öne çıktığını görmekteyiz. Bunun nedeni ise, TL' nin değeri yabancı paralar karşısında yüksek tutulduğu için , mal ihraç etmekte zorlanan Türkiye, Almanya ile yaptığı ikili ticaret antlaşmasıyla mallarını bu ülkeye kolay satma olanağı bulmuştur. Ancak dış ticarette Almanya'ya karşı olan bu aşırı bağımlılık ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yönelik belirtiler nedeniyle dış ticarette yapılan bir antlaşmayla Türkiye –İngiltere yakınlaşması sağlanmıştır.²⁰⁹

1931 yılında çıkarılan 1873 sayılı kanun ile hükümet, yabancı ülkelerle ticaret antlaşmalarını akdetmek, ayrıca ülke ekonomisini ve sanayiini yabancı mallara karşı korumak için gerektiğinde bazı malların ithalatını kısıtlama veya tümüyle yasaklamak veya ithalatı ruhsata bağlamak üzere yetkili kılınmıştır. Bu yeni uygulama ile dış ticaretimizde, kliring anlaşmaları ve kontenjan sistemi dönemi başlamıştır Devletin dış ticaret üzerindeki müdahalesi gittikçe fazla hissedilmeye başlanmış, 1932 yılında çıkarılan bir kanunla hükümete çay ve kahve ithalatında tekel kurma yetkisi verilmiştir. Ayrıca , 29 Mayıs 1932 tarihli ve 1993 sayılı “ Takas Komisyonu Teşkilî Hakkında Kanun “ ile İktisat Bakanlığına bağlı bir Takas Komisyonun kurulmuştur: Genel ve Katma Bütçeli İdareler, belediyeler, genel çıkarlara yararlı kurumların (Kızılay gibi) ithal edecekleri mallara ilişkin istekler bu komisyonda toplanıp, gerektiğinde Bakanlar Kurulu kararı ile bu mallar takasa tabi tutulmuştur. Ancak özel sektör ithalatı, zorunlu takas dışı bırakılmıştır.²¹⁰

Kuruluş yıllarında devlet hazinesinin gelir sağlamak amacıyla, tütün, şeker, tuz, alkollü içkiler, kibrit imali ve ithali de devlet tekeline alındığı gibi; kabotaj hakkının Türk

²⁰⁹ “ Ülkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi “ , www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75vilbk/ulkyap.htm
25 Kasım 2000.

gemilerine tanınması ve yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryollarının millileştirilmesi ile bu alanda devlet işletmeciliği ve ticareti uygulanmıştır.

Bu dönemde dış ticaret uygulamalarına ilişkin bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki, ticaret konusu malları, ticaret senetlerini, ticaret şirketlerini, ticaret ihtilaflarını, tacirlerle ilgili diğer noktaları düzenlemek amacıyla 1926 yılında batı ülkeleri kanunlarından yararlanılarak 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun birinci kitabı çıkarılmıştır. Ancak uygulamada görülen aksaklıkların giderilmesi ve yeniden düzenlenmesi ile hazırlanan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun kabul edilmesi ile 865 sayılı kanun yürürlükten kalkmıştır. İkincisi; 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu'dur. Üçüncüsü; 1930 yılında yürürlüğe giren 1705 sayılı "Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakebesi ve Korunması Hakkında Kanun" dur ki; bu kanun ile ticaret malları üzerinde tağşiş ve hileleri önlemek üzere hükümete yetkiler tanınmıştır. Bu dönemde son olarak, yukarıda belirttiğimiz 1705 sayılı kanuna ek olarak 15.06 .1936 tarihinde çıkarılan madde, hükümete gerekli görülen bölgelerde, belirli malların ihracatıyla meşgul ruhsatnameli tacirlerin birlikler kurmalarını isteme yetkisi verilmiştir. Bu maddenin ilk uygulaması olarak 04.03.1937 tarihinde kabul edilen ve ihracatçı birliklerinin başlangıcı sayılan "Doğu ve Cenup Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçı Birliği T.A.Ş " nin kurulmasıdır.²¹¹

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, yeni bir ekonomik yapının oluşturulması bağlamında kurumsal ve hukuksal yapılanmaları oluşturmaya başlamıştır. Dış ticarette ise, yeni kurulan ekonominin dinamiği durumunda olan sanayi geliştirmeye yönelik ürünler ile tarımsal üretime yönelik ürünlerin ihracat ve ithalatı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Genel olarak bu yıllarda 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve ülke ekonomisinin koşulları dikkate alınarak uzun bir süre tamamen "Korumacı ve Müdahaleci " bir dış ticaret politikası uygulanmış, bu dönemde ekonominin ana hedefi ihracat yapmak değil, ülkenin kendi kendine yeterliliğini sağlayacak bir ekonomik yapı oluşturmak yönünde olmuştur. Bu bağlamda da ülke sanayi, "Genç Endüstri " tezi çerçevesinde yüksek gümrük tarifeleri ile korunmuştur.

²¹⁰ " 1920-1938 Dönemi ", www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/1920don.htm , 2 Ocak 2001.

²¹¹ y.a.g.e

4.2.2 1939-1963 Dönemi

1939 yılından itibaren İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle tarımsal üretimin düşmesi ve yine ithalatımızın da savaş nedeniyle azalması , tüketimin sınırlandırılması ve bazı maddelerin dağıtımının belgeye bağlanması zorunluluğunu getirmiştir.

Bu dönemde fiyatlar genel seviyesinin aşırı derecede yükselmesi üzerine, 18.01.1940 tarihinde yürürlüğe konulan 37680 sayılı Milli Korunma Kanunu hükümete o dönemin zorunlu kıldığı olağanüstü yetkiler vermiştir. Bu kanun ile, hükümete fabrikalarda üretilen malların değer fiyatını ödemek şartıyla el koyup stok etmek, fabrikalara el koyup işletmek, işçilere zorunlu mükellefiyet yüklemek, malların fiyatlarını saptamak, ürünleri belirli yöntemlerle dağıtmak, mal ihracatında satış şartlarını tayin etmek, halkın ihtiyaçlarıyla ilgili olarak iktisadi ve ticari faaliyette bulunmak üzere devlet kurumları kurmak gibi çok geniş yetkiler vermiştir.²¹²

Dış ticaretimiz 1939-1945 arası dönemde İkinci Dünya Savaşı bağlamında eğilimini sürdürmüştür. 1938 yılında 234 milyon\$ olan dış ticaret hacmi, 1940 yılında 138 milyon\$ 'a gerilemiştir ki; ithalattaki düşüş %43 oranında olmuştur. Savaş yıllarında, dış ticaret fazlaları ihracatın artırılmasından çok ithalatın kısılmasıyla sağlanmıştır. Ancak savaş ortamında ihracat yeteri kadar artırılamamıştır.²¹³

Özellikle 1940'lı yılların başında, savaşla birlikte ortaya çıkan politik nedenlerden dolayı Almanya ile dış ticaretimizde belirli bir düşüş yaşanması, Türk mallarının fiyatlarının yüksek olması, İngiltere'nin dış ticaretinde kendi imparatorluğuna dahil ülkelere yönelmesi ve ABD'nin de mesafe olarak uzakta bulunması, söz konusu dönemde Almanya'nın yerini alabilecek bir ticaret ortağı bulunamamasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak, 1942 'den sonra da Almanya'nın dış ticaretimizdeki payı yeniden yükselmiş ve 1944 yılının sonuna kadar da birinci ülke olma özelliğini korumuştur. 1945 yılından sonra ise dış ticaretimizde ABD, İngiltere ve diğer Batı Avrupa ülkelerine yönelim başlamıştır.

Bu dönemde ithalatımızda ise, Türkiye'nin ithal ettiği malları üreten ülkelerin arzı azaltmaları, ulaşım güçlükleri gibi savaş koşulları, ithalatın düşmesine yol açmıştır. İthalatın düşmesi de, sermaye ve ara malı ithalatını da düşürdüğü için, bu durum yerli sanayii olumsuz yönde etkilemiştir.

1940 'lı yılların ikinci yarısından itibaren artık ithalat ve ihracat artış hızları arasındaki paralellik bozulmuş ve 1947 yılından itibaren dış ticaret dengesi açık vermeye başlamıştır.

²¹² “ 1939-1963 Dönemi “, www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75vilbk/1939don.htm , 2 Ocak 2001.

Söz konusu dönem içerisinde alınan ekonomik kararların dış ticaretimize yönelik etkileri görülmektedir.

1946'da gerçekleştirilen Cumhuriyet tarihindeki ilk devalüasyon, bir istikrar programından çok, savaş sonrası döneme ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamaya, ithalatı kısımaya, ihracatı arttırmaya yönelik önemleri kapsamıştır. Cumhuriyet tarihindeki bu ilk devalüasyon, ihracat ürünleri fiyatlarını savaş döneminde ortaya çıkan enflasyonun etkilerinden arındırmak ve elde biriken mal stoklarını ihracata yönlendirmek amacıyla yapılmıştır.²¹⁴

1950'li yıllerde ülkedeki ekonomik yönetim düşüncesinin liberalizasyon çerçevesinde gelişmesi, Türkiye'ye yönelik dış yardımın artması, tarımda makinalaşma, makinalaşmadan dolayı yüksek ürün elde edilmesi ve Kore Savaşı'nın yarattığı dünya konjonktürünün etkisiyle Türkiye ekonomisinde hızlı bir gelişme yaşanmıştır.

1950'li yılların başlarından itibaren başlayan söz konusu ekonomik dinamizm Türk dış ticaretine olumlu etkilerde bulunmuştur.

1953 yılı, 1950-1960 döneminin en yüksek dış ticaret hacmine sahip olmuştur. 1950-1953 yıllarındaki gelişme ve potansiyel talep ile birlikte ekonominin ithal talebi çok yüksek olmuştur. İhracattaki artışa karşılık, ithalattaki artışın çok daha fazla olması, açığın; döviz rezervleri, dış yardımlar ve özel kredilerle kapatılmasını gerektirmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin dünya ticaret hacmi içindeki yeri, en yüksek seviyesi olan %0,64'e yükselmiştir.

1950 yılında ithalatın değer olarak yaklaşık %46'sı yatırım malları, %33,4'ü hammadde ve ara mallarından oluşmakta, tüketim mallarının toplam ithalat değerindeki payı dönemin başında %20 olmuş, bu oran dönem sonunda %10'un altına gerilemiştir. Bu düşmenin en önemli sebebi, tüketim mallarına getirilen ithalat kısıtlamaları ve bu çerçevede tüketim mallarının yurtiçinde üretimlerinin artmasıdır.²¹⁵

1950-1960 dönemi itibariyle Türkiye, ihracatçısı olduğu tarım ürünleri ve madensel hammaddeler ve ithalatçısı durumunda bulunduğu yatırım ve ara malları itibariyle sanayileşme sürecinin başında bir ülke görünümünü çizmiştir.

Genel olarak 1939-1963 dönemini değerlendirdiğimizde, karşımıza içiçe iki farklı ekonomik yapı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki 1939-1945 arası Savaş'ın etkilerinin ekonomi üzerinde belirleyici olduğu ve Türkiye'nin Savaş'ın dışında kalması sonucunda oluşan dış ticaret fazlasının ithal kısıtlamalarıyla birlikte yaşandığı dönem; ikincisi ise

²¹³ "Ülkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi", www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/ulkyap.htm, 25 Kasım 2000.

²¹⁴ "1939-1963 Dönemi", www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/1939don.htm, 2 Ocak 2001.

1946-1963 yılları arasında savaş sonrası oluşmaya başlayan ekonomik yapılanma içerisinde Türkiye'nin batılı bir eğilim çerçevesinde liberalizasyona dayalı bir dış ticaret politikası izlediği ve sanayileşmeye yönelik adımları çerçevesinde aldığı yeniden yapılanmaya yönelik yardımlar (Marshall yardımı) ve ithalatında sanayisini kurmaya yönelik mal kalemlerinde yaşanan artış sonucunda ortaya çıkan ve halen devam eden dış ticaret açığıdır.

4.2.3 1963- 1980 Dönemi

Bu dönem, Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmaya başlamasıyla birlikte " Planlı Kalkınma Dönemi " olarak bilinmektedir.

Ekonominin genel eğilimi açısından , Planlı Kalkınma Döneminde, sırasıyla 1970, 1978 ve 1979 istikrar kararları ile Türk Lirası devalüasyona tabi tutulmuş ve 1970'li yılların ikinci yarısından sonra petrol kriziyle de şiddetlenen ekonomik bunalıma karşı ticari açıdan, ithalata yönelik kısıtlamalar ve ihracatı teşviğe yönelik politikalar uygulanmaya çalışılmıştır.

Türk dış ticareti açısından, bu dönemi iki ayrı bölümde inceleyecek olursak; 1970'lere kadar olan ilk dönemde ithal ikameci stratejisinin çok daha yoğun bir şekilde uygulandığı ve ihracatın özendirilmesi yerine caydırıldığı, iç pazara yönelik üretimin teşvik edildiği ortaya çıkmaktadır. 1970'li yıllarda ise, geniş kapsamlı vergi iadesi uygulamaları ile sanayi ürünleri ihracatını özendirici politikaların izlendiği görülmekle birlikte , uygulanan sabit kur politikası sonucunda , Türkiye'nin ihracatının dünya ihracatı içindeki payı sürekli olarak gerileyerek, 1960 yılında %0,26, 1973 yılında %0,24, 1979 yılında ise %14 oranında gerçekleşmiştir. 1980 yılında ise , birinci ve ikinci petrol krizlerinin 1970'li yılların başında ve sonunda yarattığı ekonomik bunalıma paralel olarak, Türkiye ekonomisinde yaşanan sorunların aşılması için "24 Ocak Kararları" uygulamaya konulmuştur.

24 Ocak Kararları ile dış ticarete farklı bir açıdan bakılmış ve bu bağlamda da Türkiye "ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini " terk ederek "ihracata dayalı sanayileşme " stratejisini benimsemiştir. Söz konusu strateji ile, sanayileşme açısından emek yoğun, yerli hammaddelere dayanan ve dünya pazarlarında Türkiye açısından rekabet gücü olduğu varsayılan sektörlerin desteklenmesi ve dış ticaret politikasının ana hedeflerinden birisinin de dünya ekonomisi ile bütünleşmek olduğu belirtilmiştir.

²¹⁵ " Ülkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi ", www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/ulkyap.htm
25 Kasım 2000.

Bu strateji değişikliğinin arkasında yatan temel neden, ithal ikameci sanayileşme politikasının yarattığı yüksek gümrük duvarları ile korunan ve bu nedenle de rasyonel kaynak dağılımının gerçekleşmediği iç pazara dönük ve dünya pazarlarında rekabet şansına sahip olmayan yapıdaki sanayiinin, dış rekabete açık bir üretim yapısında kavuşturulmasıdır. Böylece 24 Ocak Kararları çerçevesinde yapılan devalüasyon ile ihracata ivme kazandırılması amaçlanmıştır.

1960-1980 dönemi arasında dış ticaretimizin başlıca sektörler itibariyle dağılımına baktığımızda, tarım ve hayvancılığın toplam ihracatımız içindeki payının 1963 yılında %79,4, 1967 yılında %81,6, 1972 yılında %68,6, 1977 yılında da %59,4 olduğu görülmektedir. Toplam ihracatımız içinde madencilik ve taşocaklığı sektörünün payı; 1963 yılında %3, 1967 ve 1972 yılında %4, 1977 yılında ise %7,2 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi rnlerinin toplam ihracatımız içindeki payı ise sırasıyla; 1963 yılında %17,6, 1967 yılında %14,3, 1972 yılında %27,4, 1977 yılında da %33,4 olmuştur.²¹⁶

Bu dönemde ithalatın sektörel dağılım incelendiğinde; 1960 yılında toplam ithalatımız içinde %52,2 'lik büyük bir paya sahip olan yatırım mallarının, yıllar itibariyle düştüğünü ve 1980 itibariyle %20 seviyesine gerilediği görülmektedir. 1960 yılında toplam ithalatımız içinde %9,5 'lik paya sahip olan tüketim mallarının ise 1972 yılında %4,7 'ye, 1977 yılında %3,1 'e, 1980 yılında da %2,1 'e düştüğü grlmştir. İthalatımız içindeki hammadde ve ara malı ithalatının payı ise gelişme göstererek ; 1960 yılında %38,3, 1972 yılında %45,2, 1977 yılında %58 , 1980 yılında da %77,9'luk oranla yükselmiştir.²¹⁷

Söz konusu dönem, dış ticaret açısından hacim olarak yüksek ancak dış açık olarak artan, dengesiz bir eğilim içinde yaşanmıştır. Sektörler temelinde ise, tarım sektörünün ihracatımız içindeki payının bu dönemde de önemli bir yer tuttuğu görülmekle birlikte, özellikle sanayiinin gösterdiği gelişime paralel olarak tüketim malları ithalatının düşüp, hammadde ve ara malı ithalatının artması önemli bir gelişmedir.

²¹⁶ “ lkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi “, www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75vilbk/ulkyap.htm , 25 Kasım 2000.

4.2.4 1980-2000 Dönemi

24 Ocak 1980 'de alınan ekonomik kararların dış ticaretimize olan etkisi, ihracata dayalı sanayileşmenin, yeni bir program olarak Türk ekonomisindeki yerini alması olmuştur.

Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş ve miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılarak, koruma oranları giderek düşürülmüş ve dış ticarete liberal bir yapı benimsenmeye başlanmıştır.

Bu dönemde, 24 Ocak Kararlarının da etkisiyle birlikte, dış rekabete açık, karşılaştırmalı üstünlüklerin gözden geçirildiği, ihracatta sanayi mallarının payının yükseldiği, artan ithalat talebine bağlı olarak ticaret açığının büyüdüğü; tekstil ,inşaat ve hafif sanayiinin ihracatta önemli bir paya sahip olduğu bir döneme girilmiştir.

1980'de yurt dışında inşaat, tesisat ve montaj işleri ile teknik hizmetler yapacak girişimcilerin bu işler ile ilgili olarak yurt dışına gerekli mal ve malzeme ihraç şekilleri belirlenmiş, bedeli Türkiye 'de peşin dövizle ödenmiş malların ve kesin satışı yapıp da yurt dışında az veya çok işçilik gördükten sonra veya ambalajlandıktan sonra alıcısına teslim edilecek malların ihracına izin verilmiştir. Sınır ticareti ve re-export 'a ilişkin uygulama esasları, ihracı sınırlamaya tabi mallar listesi, ilk defa 1984 yılı ihracat rejiminde bir bütün olarak yer almıştır. 1984 ve 1985 yılları ihracat rejimlerinde genel olarak formaliteler azaltılmış, daha önce Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın sorumluluğunda olan pek çok yetki, çeşitli illerdeki ihracatçı birliklerine aktarılmıştır.²¹⁸

Türkiye'de ihracatı teşvik politikası kapsamında 1980'den sonra uygulanan başlıca teşvik araçları; ucuz maliyetli ihracat kredisi, vergi iade sistemi, destekleme fiyat istikrar fonundan yapılan ödemeler, ihracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı imkanı, KDV muafiyeti, döviz tahsisi, döviz kuru politikası, kurumlar vergisi muafiyeti, ihracat karşılığı dövizlerden mahsup, vergi, resim ve harç istisnası ve geçici kabul rejimi ile ithalat olarak sıralanabilir.²¹⁹

1984 yılında yürürlüğe giren ithalat rejimi ile kota listeleri tamamen kaldırılmıştır. Söz konusu rejim ile yürürlüğe giren ithalat politikasının unsurları; iç fiyatların yükselmesini önleyebilmek ve tüketiciyi korumak amacıyla aşırı derecede korunan sanayinin rekabete açılması, dış ticaretin mümkün olduğu kadar serbestleştirilmesi, fon ödemek suretiyle ithal edilecek madde sayısının artırılması ve böylece yeteri kadar üretilmeyen veya dağıtımında aksaklıklar görülen maddelerin fiyatlarında görülen aşırı

²¹⁷ y.a.g.e

²¹⁸ " 1980 Sonrası Dönem " , www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/1980so.htm , 2 Ocak 2001.

yükselmenin önlenmesidir. İthalat politikasının belirlenen bu temel hedeflere ulaşabilmesi için,yasak ve izne tabi maddeler listeleri yayınlanarak (silah,cephane ve uyuşturucu mallar gibi), bunlar dışında kalan malların ithali serbest bırakılmıştır. ²²⁰

Bu dönemde serbest bölgelerin kurulması ile de, dış ticarete önemli liberalizasyon adımı atılmıştır.

1985 yılında yürürlüğe konulan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu, ihracatı arttırmak amacıyla serbest bölge kurma ve bölgelerdeki yerli ve yabancı yatırımları teşvik etme düşüncesiyle hazırlanmıştır. Serbest bölgeler, gümrük hattı dışında sayılmakta olup, bu bölgelerde; vergi , resim harç ,gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine ilişkin mevzuat hükümleri uygulanmamaktadır. Bu çerçevede serbest ticaret bölgesiyle Türkiye'nin diğer bölgeleri arasındaki ticaret ,dış ticaret rejimi kapsamına alınmakla birlikte, serbest bölgeler ile diğer ülkeler arasındaki ticari ilişkiler dış ticaret rejimi kapsamı dışında tutulmuştur. ²²¹

Türk dış ticaretinin bir anlamda küresel ve bölgesel ticaret içindeki rolünü belirleyecek önemli kararlardan ikisi, 1995 yılında yürürlüğe giren Dahilde İşleme Rejimi ile 1997 yılında yürürlüğe giren Hariçte İşleme Rejimidir.

Dahilde İşleme Rejimi , firmaların , öngörülen süre zarfında işlendikten sonra ihraç edilmek şartıyla, ihraç ürünlerinin üretiminde ihtiyaç duydukları malları, ithalatta alınması gereken her türlü vergiden muaf olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın getirmelerine olanak sağlayan bir sistemdir.²²²

Dahilde İşleme Rejimi Kararı , Hariçte İşleme Rejimi Kararı gibi, AB ile gümrük birliğine girildikten sonra AB mevzuatı ile uyumlu olacak şekilde uygulamaya konulmuştur.

Dahilde İşleme Rejimi, İthalatta Şartlı Muafiyet Sistemi ve ithalat sonrasında vergilerin geri ödenmesi sisteminden oluşmaktadır.

İthalatta Şartlı Muafiyet Sistemi, Türkiye gümrük bölgesinde yerleşik firmaların, Dahilde İşleme İzin Belgeleri kapsamında ihracı taahhüt edilen işlem görmüş ürünlerin üretimi için gerekli hammadde, yardımcı madde, yarı mamul, mamul ile ambalaj ve işletme malzemelerini bedelli veya bedelsiz olarak ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın ithalat sırasında alınması gereken vergi tutarı kadar teminat vermek şartıyla, gümrük muafiyeti olarak ithal edebilmeleridir. İthalat sonrasında alınan vergilerin geri ödenmesi, Türkiye gümrük bölgesinde yerleşik firmaların, serbest dolaşıma girmiş bir

²¹⁹ y.a.g.e

²²⁰ y.a.g.e

²²¹ y.a.g.e

eşyayı, işlem görmüş ürünler şeklinde Dahilde İşleme İzin Belgesi kapsamında, üçüncü ülkelere ihraç etmelerinden sonra ithalat sırasında ödemiş oldukları vergileri geri alabilmeleridir.²²³

Hariçte İşleme Rejimi (Geçici İhracat) ise, serbest dolaşımdaki eşyanın, işlenmek üzere Türkiye gümrük bölgesinden geçici olarak üçüncü ülkelere gönderilmesi ve bu faaliyetler sonucu elde edilen ürünlere tam veya kısmi muafiyet uygulanmak suretiyle tekrar serbest dolaşıma girmesidir. Söz konusu rejim , 31.12.1995 tarihli ve 97/7617 sayılı karar ile Dış Ticaret Müsteşarlığınca yürürlüğe konulmuştur.²²⁴

İhracata dayalı kalkınma stratejisi ile birlikte, ülke ekonomisindeki atıl kapasiteler ihracata yönlendirilmiş ve ülkemiz dış ticaret hacmi ve özellikle ihracatında önemli artışlar gerçekleşmiştir.

1980 yılında 2,9 milyar\$ olan ihracat , 1981 yılında 4,7 milyar \$ 'a, ithalat 7,9 milyar \$'dan, 9 milyar \$ 'a yükselmiştir. 1981 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %36,8 'den,%52,6 'ya yükselmiş, 2000 yılında ise 27 milyar \$'lık ihracata karşın 54 milyar\$'lık ithalat gerçekleştirilmiştir.²²⁵

1963 yılında ihracatın %79'u tarım ve hayvancılık, %17'si ise sanayi ürünlerinden oluşmakta iken, 1980 yılında bun oranlar sırasıyla %57 ve %36 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracat ürünlerindeki nisbi payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel olarak gerileyerek 1995 'te %11 düzeyine inmiştir. Bununla birlikte sanayi ürünlerinin payı 1980'de %36'dan 1995'te %87'ye çıkmıştır. 1997 yılında ise, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı %87 olarak gerçekleşmiştir. Bunda sanayi ürünleri ihracatını teşvik etmeye yönelik politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısarak sanayi üretimini dış piyasalara yönlendirme önlemleri etkili olmuştur.²²⁶

1997 itibariyle Türkiye'nin ihracatının ülkesel ve bölgesel dağılımına bakıldığında ise; ihracatımızda en önemli sırayı %59 pay ile OECD ülkelerinin aldığı, bunun içinde %47'lik paya sahip olan AB ülkelerinin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Türkiye'nin son yıllardaki önemli ihracat pazarı haline gelen BDT ülkelerinin payı ise %13,4, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün payı ise %14,4 düzeyindedir. Bu çerçevede görülmektedir ki; ihracatımız bölgesel temelde AB ülkelerine bağlıdır. AB ülkeleri

²²² Feridun Başer , “ Türkiye ve AB’ de Dahilde İşleme Rejimi Uygulamaları “, İKV Dergisi , sayı: 143 , Ocak-Nisan 1999 , s. 18

²²³ İGEME Araştırma Geliştirme Başkanlığı , Trade Secrets KOBİ’lerin İhracat El Kitabı , İgeme Yayınları , Ankara , 2000 , s. 100

²²⁴ Şule Yıldırım , İhracatta Pratik Bilgiler , İgeme Yayınları , Ankara , 1997 , s.13

²²⁵ Ek-7

içerisinde Almanya, ihracatımızda %20'lik bir payla ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'nin ithalatının sektörel gruplara göre dağılımı incelendiğinde ise, en önemli sektörün, 1997 yılı içinde toplam %85'lik pay ile sanayi sektörü olduğu görülmektedir. Bu sektörde, imalat sanayi ürünleri önemli yer tutmaktadır. Petrol dışı ithalatın sektörel yapısı incelendiğinde ise; ilk sırada elektrik-elektronik ve makina sanayi ürünleri yer almakta, bunu sırasıyla otomotiv ana ve yan sanayii, demir-çelik, kimya sanayi ürünleri, optik alet ve cihazlar takip etmektedir.²²⁷

1997 yılı itibariyle ithalatın bölgesel dağılımı ihracat ile benzerlik göstermekte ve OECD ülkelerinin genel ithalatımız içindeki payı %70 düzeyinde olup, sadece AB' nin payı ise %52 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ülkeler açısından ithalatın dağılımında ilk sırada yer alanlar ise; Almanya, İtalya, ABD, Fransa, İngiltere ve Rusya' dır. Sonuç olarak, 1980-2000 dönemi Türk dış ticareti açısından, genel ekonomik değişimler bağlamında, yapısal ve kurumsal bir yeniden yapılanma sürecini teşkil etmektedir. 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarının terk edilerek ihracata dayalı sanayileşme politikasının benimsenmesi ve uygulanmaya konulması yeniden yapılanmanın en önemli unsurudur. Bu strateji değişikliği bağlamında ihracata yönelik teşvikler ve yasal düzenlemeler de konunun desteklenmesi açısından önem arz etmektedir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren tarımsal ürünlerin ihracatımızdaki payının düşüş göstermesi ve yerini sanayi ürünlerindeki artışa bırakması ve ithalatımızda da sanayi ürünlerinin payının artması, nihai sanayi ürün üretebilme olanağımızın ivme kazanmasının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çerçevede önümüzdeki bölümde inceleyeceğimiz diğer bir konuda 2000 yılı itibariyle Türk dış ticaretine, dünya ekonomisinin eğilimleri dikkate alınarak, önemli avantajlar sağlayacak olan Ulusal İhracat Stratejisidir.

4.2.5 Ulusal İhracat Stratejisi

Ulusal İhracat Stratejisi, Türkiye'nin ekonomik olarak 1980'lerden bu yana revize etmeye çalıştığı ekonomik yapılanmasının ve ihracata dayalı sanayileşme politikasının ileri bir aşamasıdır.

1980'lerden itibaren ihracatta tarımsal ürünlerden sanayi ürünlerine doğru ivme kazanan dış ticaretimiz, 1990'lardan itibaren dünyada meydana gelen ekonomik

²²⁶ “ Ülkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi “, www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/ulkvap.htm, 25 Kasım 2000.

²²⁷ Adnan Moldibi , “ Türk Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi “, *Dış Ticarete Durum* , sayı:39 , Ağustos 1998 , s. 18-19

gelişmeler karşısında yetersiz kalmaya başlamıştı. Bunların yanında uluslararası alanda ülkelerin yalnız olarak başaramadıkları ya da krizlere karşı koyamadıkları durumlarda bloklaşma veya bölgesel entegrasyon hareketine yönelmeleri ile birlikte, dünya ticaretinde yapısal olarak farklılıklar yaşanmaya başlamıştır. Bu nokta da, bölgesel entegrasyonlara üyelik veya uluslararası kuruluşlarda aktif rol oynama önem kazanmaya başlamıştır. Türkiye 01.01.1996 tarihi itibarıyla AB ile gümrük birliği oluşturarak, ekonomik ve ticari anlamda önemli bir bölgesel entegrasyonun oluşumuna dahil olma sürecine girmiştir. Uluslararası ekonomik ve ticari kuruluşlar açısından ise, Türkiye GATT'ın devamı niteliğinde olan ve 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ile ticaret alanında belirli bazı taahhütler altına girmiştir.

Türkiye'nin yeni küresel ekonomik düzen içerisinde yer alması da kendi iç ekonomik yapısında bazı değişiklikleri gündeme getirmiştir ki; bu değişikliğin yaşandığı en önemli alanda dış ticaret olmuştur.

Özellikle ihracatını arttırmak isteyen Türkiye'nin, imalat sanayiindeki üretim kapasitesini, verimlilik artışını, yeni sabit sermaye yatırımı, teknolojik değişme ve ilerlemeyi gerçekleştirmesi ve teknoloji yoğun sektörlerde yoğun yatırım atılımına başlanılmasını gerekmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin ulusal ihracat stratejisi olarak ortaya koyduğu yeni ticari politikanın temel hedefi; " dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan yararlanma olanaklarını ararken, dünya ekonomisinin getirdiği tehditleri ortadan kaldıracak politikaların uygulanması ve uluslararası ticaretten daha fazla pay alınmasının sağlanmasıdır. "

Söz konusu temel hedef çerçevesinde uygulanacak stratejinin unsurları ise ;²²⁸

- Katma değeri yüksek, bilgi ve teknoloji yoğun ürünleri ihraç etmek ,
- Sürdürülebilir ihracat artışını sağlamak ,
- Alım gücü yüksek, genç nüfuslu dinamik pazarlara yönelmek ,
- Nihai tüketiciye ulaşmak ,
- İhracatı, organize kuruluşlar (Çok Ortaklı Sektörel Dış Ticaret Şirketleri) aracılığıyla gerçekleştirmek .

Ulusal İhracat Stratejisinin uygulamaya konulmasıyla birlikte, Türkiye'nin yeni küresel ekonomik düzen içerisinde yer almasını sağlayacak belirleyici unsurlardan biri

²²⁸ Ömer Berki , " 2005 Yılı Ulusal İhracat Stratejisi " , İğeme'den Bakış , yıl:3 , sayı:9 , Ocak-Mart 1999 , s.3

de; küreselleşme eğiliminin önem kazanmasıyla hızlı bir değişim ve gelişim içerisine giren küresel pazarlama anlayışı olacaktır. Bu çerçevede dünyamız hızlı bir şekilde tek pazar haline gelirken, bu çerçevede de çokuluslu şirketler arasındaki rekabet artmaktadır. Artık gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte pazarlamanın ülkesel boyuttan sıyrılıp, uluslararası ve küresel bir anlayış çerçevesinde ele alınmaya başlaması, küresel pazarlama kavramının ve küresel pazarlama stratejilerinin gelişmesine yol açmıştır.

Küreselleşmenin dayattığı yok edici rekabet şartlarında örgütsel yapıların ve süreçlerin değiştirilmesi önem kazanmaktadır. Günümüzde değişimi yönetecek ve işletmenin yeniden yapılanmasını sağlayabilecek katılımcı yönetim anlayışını yaşama geçirebilecek yöneticilere ihtiyaç vardır. Sertleşen rekabet şartlarında örgütsel değişimin sağlanması kadar güçlü bir pazarlama örgütü kurmak önem taşımaktadır. Bu nedenle de pazarlama birim ya da örgütleri bilgiye dayalı olmak zorundadır. Bu çerçevede artık, kar maksimizasyonuna dayanan pazarlama anlayışı yerine, pazar payı maksimizasyonuna yönelmiş anlayış hakim olmaktadır.²²⁹

Rekabette üstünlük sağlamada , kalite ve verimlik anahtar konumundadır. Kalite, müşterinin isteği ve ona uygun olma anlamındadır. Artık günümüzde kalitenin üretilmesi anlayışı benimsenmekte ve kalite maliyetini sıfıra indirme, sıfır hata ile çalışabilme temel hedefler arasına girmiştir. İşletmelerde yönetim ve üretim süreçlerini sürekli geliştirmeyi , sıfır hata ile üretimi hedefleyen ve bir değişim aracı olarak görülen Toplam Kalite Yönetimi anlayışına geçiş bir zorunluluk haline gelmiştir.²³⁰

Küresel pazarlamanın diğer önemli bir noktası da, insanların zevk ve alışkanlıklarının aynılaştırılması çabaları sürerken, esnek üretimde başarılı olan kimi işletmelerin farklı zevk ve alışkanlıkların tatminine yönelik üretim ve pazarlama sistemleri getirmeleridir. Diğer bir ifadeyle , küresel endüstrilerde rakipler , tüketici istek ve ihtiyaçlarını küresel kalite standartlarına uygun olan standartlaştırılmış mal ve hizmetlerle karşılamaya yönelmektedirler. Küresel anlamda oluşturulan standartların, küresel boyutta kabul görmesi için ise yoğun reklam çalışmaları yapılmakta ve standart bir küresel ürünün farklı tüketicilerin tatminine yönelik , farklı dizayn edilebilen ürünlerin üretimi daha da önem kazanmaktadır.²³¹

Bu bağlamda küresel pazarlama , geleneksel rekabet unsurlarının (emek, ve hammadde bolluğu gibi) geri plana düştüğü; iyi yetişmiş insan gücünün, iyi işleyen bir piyasa mekanizmasının, nihai pazarlara ulaşmayı sağlayan gelişmiş bir bilgi yapısının ve

²²⁹ Abdulvahap Baydaş , Haluk Satır ., “Globalleşme Sürecinde Rekabet ve Bilgiye Dayanan Yeni Pazarlama Anlayışı “, *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi* , yıl:13 , sayı:152 , Kasım 1998 , s.50

²³⁰ y.a.g.e , s.51

²³¹ y.a.g.e , s.52

nihai pazarlara kolaylıkla mal sevk edilmesini sağlayan gelişmiş bir ulaştırma – haberleşme ağının ön plana çıktığı; tüm dünyanın tek bir pazar olarak alındığı ve aynı pazarlama programının çok uluslu işletme tarafından çeşitli ülkelerde uygulandığı bir eğilimdir.²³²

Yeni ihracat stratejisinin üzerinde yoğunlaşacağı hedef sektörler , hedef pazarlar ve strateji hedefleri doğrultusunda alınması gereken önlemler aşağıdaki bölümlerde açıklanacaktır.

4.2.5.1 Hedef Sektörler

Hedef sektörlerin belirlenmesi, Türkiye'nin mevcut dış ticaret akımıyla dünya ticaretinin karşılaştırılması ve farklılıkların ortaya konması ile söz konusu olmaktadır. Kısa vadede uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek durumdaki ürünler ve ürün grupları tespit edilmiş ve sonra Türkiye'nin mevcut üretim ve ihracat yapısı göz önünde tutularak, dünya ticaretindeki yoğunlaşmanın hangi sektörlerle doğru kaydığı incelenmiş ve Türkiye için hedef sektörler, bu çalışmaların sonucuna göre belirlenmiştir.

Bu çerçevede Türkiye 2000'li yıllarda dünya ticaretinin yönelimine uygun olarak, katma değeri yüksek, sermaye ve bilgi yoğun ileri teknoloji içeren sektörlerle doğru yönelmelidir. Ancak burada Türkiye'nin üretim yapısı da dikkate alınmalı ve dünya ticaretinde payı gittikçe artan sektörler hedef olarak belirlenmelidir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar sonucunda hedef sektörler ;²³³

- Elektrikli ve Elektronik Makine ve Cihazlar Sanayii,
- Otomotiv Ana ve Yan Sanayii ,
- Makine ve İmalat Sanayi,
- Bilişim Sektörü ,
- Demir-çelik (Yassı ürün) sanayi,
- Gıda Sanayi,
- Toprak Sanayi Ürünleri ,
- Tekstil ve Konfeksiyon Sanayi (Moda ve Markaya Yönelik)

Söz konusu sektörlerin Türkiye için " neden hedef sektör ? " konumunda olduğunu tek tek inceleyeceğiz.

²³² Ömer Akat , *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi* , İkinci Baskı , Ekin Kitabevi , Bursa , 1998 , s.4

Elektrikli ve elektronik makine ve cihazlar sanayi, özellikle dünya ihracatında gittikçe artan oranda bir paya ve dinamik yapıya sahip olması ve son zamanlarda Türkiye’de de bu sektöre yönelik “beyaz eşya “, “ev elektroniği” yatırımları yapılması ve söz konusu ürünlerin ihracatında artış yaşanması dolayısıyla hedef sektör konumunda ilk sıradadır.

Otomotiv ana ve yan sanayii, yapılan yatırımlar sonucunda sağladığı teknolojik gelişme, yarattığı yüksek katma değer ve istihdam ile dünya ekonomisindeki önemli bir dinamiktir. Bu çerçevede de Türkiye’deki yabancı otomobil şirketlerinin gerek ortaklıklar gerekse tek başlarına yaptıkları yatırımlar ile gerçekleştirdikleri teknoloji transferi ve yarattıkları istihdam bağlamında, hedef sektör olarak değerlendirilmiştir.

Makine ve imalat sanayi, Türkiye’nin sanayisinin lokomotif durumunda bulunan ve diğer sektörlerle göre Türk ekonomisindeki yeri daha eski olan bir sektördür. Söz konusu sektörde ihracatın yeterli düzeyde ivme kazanması için özellikle ar-ge faaliyetlerine destek verilmesi ve finansman sorununun çözümlenmesi gerekmektedir.

Bilişim sektörü, gerek bilgisayar teknolojilerinin ve internetin son on yılda gösterdiği hızlı çıkış gerekse iletişim teknolojilerinin Türkiye’de özelleştirilme çabaları içerisinde yer alması dolayısıyla önemlidir. Bu bağlamda sektörün, başta fiziki yatırım gerektirmemesi, enerji ve hammadde ihtiyacının çok fazla olmamasına karşılık yüksek katma değer ve teknolojik girdi sağlaması yönüyle hedef olarak gösterilmesi doğaldır.

Demir-çelik sanayi , 1980 yılından sonra izlenen teşvik politikaları nedeniyle yapısal bir sorunla karşı karşıyadır. Dünya demir üretiminde yassı ürünler önemli bir paya sahip olduğu halde Türkiye’de bunun tam tersi , üretiminin %85’i uzun ürünlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, yassı ürün ve çelik üretimine yönelik teknoloji geliştirerek veya transfer ederek demir-çelik üretiminde ve ihracatındaki ürün yapılandırmasını değiştirmelidir.

Gıda sanayi, dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artmasına paralel olarak büyümekte ve gelişmektedir. Türkiye’nin kendi ihtiyaçlarına cevap verecek ve geriye kalan miktarı ihraç edecek tarımsal potansiyeli ve uygun iklim koşulları mevcuttur. Ancak yapılması gereken işlenmiş tarım ürünlerinin katma değer yaratarak ihraç edilmesidir. Bu çerçevede tarım ürünlerinin işlenmesine uygun teknolojik alt yapı oluşturulmalıdır.

Toprak ürünleri sanayi , dünya ticaretinde öncelik açısından ön sıralarda yer almasa da özellikle, Türkiye’nin seramik ve cam sanayinin alt yapısına minimum teknolojik destekle katma değer ve istihdam yaratma imkanı sunacaktır. Böylelikle geçmişten günümüze bir gelenek haline gelen seramikçilik ve camcılık bir ihracat kalemi olarak gelir sağlayacaktır.

²³³ y.a.g.e , s.3

Tekstil ve konfeksiyon sektörü , Türkiye'nin ihracatı içerisinde %40'lık bir paya sahip olsa da, sektörün dünya ticareti içindeki üretim stratejisi değişmekte ve dünya ihracatı içindeki payı azalma eğilimine girmektedir. Bu çerçevede Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün temel amacı ; fason ve markasız ürün ihracatı yerine , katma değeri yüksek, marka ve moda yönelik üretim ve ihracat olmalıdır.

Türkiye'nin , dünya ticaretinin yönelimleri açısından yukarıda belirtilen sektörler çerçevesinde yatırımlarını gerçekleştirmesi, ihracat yapısını olumlu yönde değiştirecektir.

4.2.5.2 Hedef Pazarlar

Türk dış ticareti ve özellikle ihracatı açısından "çeşitlendirme " kavramı büyük önem arz etmektedir. 2000'li yıllarda Türkiye'nin ihracat stratejisi tek bir bölge veya ülkeye endeksli gerçekleşmemeli, bunun tersine ülkemizin coğrafi konumunun sağladığı avantajlar ve dünya ticaretindeki bölgesel gelişmeler izlenerek, dinamik ve genç nüfuslu pazarlara yönelmesi temel bir strateji olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede ihracatımızın, ülke bazında Almanya; bölgesel entegrasyon bazında da AB temelinde gerçekleşmemesi için alternatif pazarlara yönelmesi şart olmuştur.

Böylece Türkiye'nin hedef pazarları belirlenirken ele alınacak kriterler; ithalatı veya ithalat potansiyeli yüksek, dinamik ve alım gücü yüksek pazarlara yönelmektir.

Türkiye için belirlenen temel hedef pazarlar ise ; ²³⁴

- BDT ülkeleri (Rusya, Ukrayna ve Orta Asya Cumhuriyetleri)
- Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri
- Kuzey Amerika
- Uzakdoğu (Çin, Japonya, Hindistan, Endonezya, Malezya ve Singapur)
- Latin Amerika (Meksika, Brezilya Arjantin)

Söz konusu ülkeler veya bölgeler arasında ciddi ekonomik krizler sonucunda, ekonomileri zarar görmüş ülkeler olsa da , orta ve uzun vadeli ihracat politikaları çerçevesinde belirtilen ülkelerin hedef pazar olarak doğru birer seçim oldukları görülecektir.

Kasım 2000 itibarıyla, belirttiğimiz hedef pazarlara ek olarak, ticaret ataşeleri tarafından ihracat potansiyeli yüksek 10 yeni ihraç pazarı (hedef pazar) tespit edilmiştir.

²³⁴ Ömer Berki , " 21. Yüzyılda Türk Ekonomisinin Kurup Yıldızı : İhracat " , Dış Ticarete Durum , Özel sayı , Aralık 1999 , s. 43

Söz konusu hedef pazarlar ve Türkiye'nin bu pazarlarda ihracat potansiyeli yüksek olan ürünleri aşağıda belirtilmiştir.²³⁵

- Bosna-Hersek (Ton balığı, salça, konserve, yemeklik yağlar, taze sebze – meyve, kuru yemiş, yedek parça, ağaç işleme makine ve aletleri, inşaat makineleri ve malzemeleri)
- Polonya (mücevherat, pvc profil, konfeksiyon, zeytinyağı, polietilen filmler, folyolar, konsantre meyve suları)
- Çin (yapı malzemeleri, mermer, kereste, beyaz et, kuru meyve, tütün, plastik inşaat malzemeleri , seramik , deri , cam)
- Danimarka (örme giyim , dokuma giyim, ev tekstili ve diğer tekstil ürünleri, renkli tv, işlenmiş bağırsaklar , yaş ve kuru meyve, sebze ve diğer gıda ürünleri, araba lastikleri , karo ve fayans , mobilya)
- Hong Kong (Demir-çelik, kumaş , döşemelik kumaş, işlenmiş deri, mermer, banyo küveti, lavabo , seramik karolar , çimento , işlenmiş altın , kuru meyve)
- Suudi Arabistan (halı , mobilya , ev tekstili , markalı gıda ürünleri)
- İran (yemeklik yağ, mısır arpa, pirinç, buğday, kozmetik ve deterjanlar , gıda katkı maddeleri, tekstil ara ve hammaddeleri, deri eşya ve giysiler, ayakkabı, boya, makine sanayi ürünleri, demir-çelik, oto yedek parça , mobil telefon, kauçuk ve plastik, elektrikli makine ve cihazlar , çeşitli gıda maddeleri , çikolata ve şekerleme)
- İsveç (Tekstil ve konfeksiyon, elektrikli ev ve mutfak aletleri , taze-kuru yada dondurulmuş meyve ve sebze, sıvı yağlar, konserve , dondurulmuş gıda, alkollü içkiler (özellikle rakı) , seramik, cam, camdan eşya, pamuk, bal, reçel , peynir, çay, porselenden ev eşyaları, ayakkabı, tıbbi alet ve cihazlar, dekoratif ev eşyaları)
- Hollanda'ya ise, Türkiye'deki her türlü malın, hatta ihracatçılarca transit ticaret kapsamında üçüncü ülkelerden sağlanan malların bile satılması mümkündür.
- Romanya'da ise , gelirin düşük olması, mal tercihinde fiyatı ön plana çıkarmakta ve ihracata engel hiçbir mevzuat bulunmamaktadır.

Türkiye'nin belirtilen hedef pazarlara özellikle ticaret merkezleri ve zincir mağazalar oluşturarak girmesi hem daha kolay hem de avantajlıdır. Bunun en güzel örneği; Rusya ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Ramstore alışveriş mağaza zincirleridir.

Bu nokta da, ülkemizin belirtilen hedef pazarlara yönelik ihracatının önündeki en büyük engel ise, bazı pazarlara olan fiziki uzaklığı ve ulaşım sorunudur. Sorunun çözümü

²³⁵ Milliyet Ekonomi , “ 10 Yeni İhracat Kapısı “ , 19 Kasım 2000.

ise, geleneksel ihracat anlayışından sıyrılıp, hedef pazarlardaki üretim ve satışa yönelik yatırımların yapılması ve artırılmasıdır.

4.2.5.3 Ulusal İhracat Stratejisi Hedefleri Doğrultusunda Alınması Gereken Önlemler

Ulusal İhracat Stratejisi belirlenirken dünya üretim ve ihracat koşullarıyla birlikte Türkiye'nin üretim ve ihracat kapasitesi göz önüne alınmakta ve bu çerçevede hedef sektörler ve pazarlar belirlenmektedir. Ancak burada bir gerçek vardır ki o da; uygun ve sürdürülebilir ve çeşitlilik arz eden, bir ihracat yapısına ulaşmak için sanayinin rekabet gücünün dünya ekonomisinde oluşacak olumlu ya da olumsuz koşullara uyum sağlayacak nitelikte olması gerekir.

Bunun içinde sürdürülebilir sağlam bir ihracat aşağıdaki koşulların yerine getirilebilmesine bağlıdır;²³⁶

- Teknolojik yapının yenilenmesi ,
- Stratejik pazarlama yöntemlerinin gözden geçirilmesi ,
- Girdi maliyetlerinin düşürülmesi ,
- Uluslararası mevzuata uyum ve ulusal mevzuatta koordinasyon sağlanması ,
- Yeniden yapılanmanın sağlanması .

Teknolojik yapının yenilenmesi , uluslararası ticarete ülkelerin rekabet üstünlüğünü yakalamalarında ve korumalarında önemli bir unsurdur. Özellikle küreselleşen ticari ve ekonomik ortamda ülkelerin mevcut teknolojik yapılarını yenileyerek, teknolojik alt yapılarını sağlamlaştırma girişimleri, onların uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü artırmaktadır. Bu bağlamda küresel pazarlama anlayışı çerçevesinde de teknoloji ve ar-ge faaliyetleri özellikle rekabet ve ürün açısından önemli bir yere sahiptir. Teknoloji, bir işletmenin sadece üretim işlevinde uygulanan bir yöntem değil, işletmenin tüm işlevlerinde karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik " tüm yöntemler " bütünüdür.²³⁷ Diğer bir tanıma göre ise teknoloji; mal ve hizmetlerin tasarımı, üretimi, geliştirilmesi ve dağıtım gibi işlevleri olanaklı kılan mühendislik ve yönetime ilişkin bilgilerin tümüdür. Bu bilgiler (know-how); fabrika, tesis, makine, araç gibi sermaye malları olarak ifade

²³⁶ " Strateji Hedefleri Doğrultusunda Alınması Gereken Tedbirler " , www.dtm.gov.tr/IHR/ihstr/strateji.htm , 2 Ocak 2001.

²³⁷ Bora Çalış , Adnan Mesut . , "Teknoloji , Yeni Ürün Geliştirme ve Üretim Stratejileri " , Uluslararası İşletmecilik Yüksek Lisans Çalışması , İzmir , 1998 , s. 1

edilebileceği gibi , kişilerinde beyinlerinde (teknik bilgi) , yazılı dokümantasyon ve belgeler olarak da karşımıza çıkabilir.²³⁸

Günümüzde teknoloji, tüm işletmelerin başarısında büyük rol oynamaktadır. Özellikle rekabetin çok şiddetli olduğu uluslar arası piyasalarda bu nokta daha da öne çıkmaktadır. Özellikle bir işletmenin ürünlerini satabilmesi için artık, söz konusu ürünlerin rakiplerinden üstün bir yanı (kalite ve maliyet olarak) bulunmalıdır. Bunun içinde işletme sürekli , satışları ve karları istenen noktalarda olsa bile , rakiplerinin boş durmayacakları düşüncesinden yola çıkarak, ürün temelindeki teknolojik rekabet üstünlüklerini devam ettirmeye ve geliştirmeye çalışacaktır. İleri düzeyde teknolojiye sahip olmak iki temel yolla mümkündür; ar-ge faaliyetleri ile işletmenin teknolojiyi kendi üretmesi ve başkaları tarafından geliştirilmiş teknolojinin transferi.

Bu çerçevede teknoloji transferi, lisans antlaşmaları, ortak yatırımlar (joint venture), teknoloji içeren sermaye malları ithal, teknik yardım programları, taklit-kopya ve endüstri casusluğu, yönetim antlaşması, franchising, leasing, geri satın alım(buy-back), dengeleme(off-set) antlaşmaları ,yap-işlet-devret ve stratejik ortaklık gibi yöntemlerle gerçekleştirilmektedir.

Ar-ge faaliyetleri ise, yeni teknolojilerin ortaya çıkarılması ya da var olan teknolojilerin geliştirilmesi ile bunların ürün veya yeni ürün geliştirme aşamalarında uygulanmasını kapsamaktadır. Bunların sağlanabilmesi için teknik potansiyelle birlikte bilimsel yeteneğe ve güçlü finansman olanaklarına ihtiyaç vardır.

Artık küresel işletmeler , ar-ge faaliyetlerini eskiden olduğu gibi sadece tek bir ülkede konuşlandırmamaktadırlar. Ar-ge çalışmaları birden çok ülkede yapılabilmektedir. Firmaları bu yola iten faktörler ise şu şekilde sıralanabilir ; ²³⁹

- Öncelikle ar-ge çalışmaları hedef pazarlara daha yakın konumlandırılarak daha gerçekçi sonuçlar elde edilebilir.
- Hükümetlerin bu tür çalışmalara sağladıkları teşviklerde firmalara cazip gelebilir.
- Alt yapı olanaklarının daha iyi olması
- Rakiplerin bu alandaki başarısı da firmaların kararlarında rol oynamaktadır.
- Ürünlerin sunulacağı pazarların sürekli destek ihtiyacı
- Rakiplere daha yakın olma isteği .

²³⁸ Muammer Doğan , *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi* , İstikbal Matbaası , İzmir , 1989 , s.163

²³⁹ Çalış , Mesut , a.g.e , s.8

Türkiye’de de , küreselleşen Türk sanayi firmalarının başarısı sadece yatırım ,üretim ve pazarlama da değil, aynı zamanda teknoloji boyutunda da önemli ivmeler kazanmıştır. Bunun en önemli iki örneği; dünya havacılık endüstrisinin kalbinin attığı ABD’ye üretiminin %90’ını ihraç eder konuma gelen ve Boeing’ten Airbus ‘a, Sikorsky helikopterlerinden CASA nakliye uçaklarına kadar birçok hava taşıtının motor parçalarının dünyadaki tek tedarikçisi durumuna gelen TUSAŞ ve ASELSAN’ın mühendis kadrosunu transfer eden, dünyada sadece birkaç firmanın üretebildiği DECT adı verilen standartlara uygun dijital telsiz telefon üreten Başarı Elektronik’tir.²⁴⁰

Türkiye’nin de, özellikle KOBİ’ler açısından teknolojik yapının yenilenmesi hatta yeniden oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapmakta ve ulusal ihracat stratejisinin yapılandırılması için bu konuda gerekli önlemleri almaktadır.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalar temelinde, “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikası “ oluşturulmasına yönelik olarak 25 Ağustos 1997 tarihinde Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunca önerilen önlemlerin hayata geçirilmesi gelmektedir. Bu çerçevede Türkiye’nin öncelikli olarak yapması gereken noktaların başında “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikasının” yönüne uygun olarak “ Ulusal İnovasyon Sistemini “ oluşturarak bilim-teknoloji-üretim zincirini kurması gelmektedir. Söz konusu zincirin oluşturulmasında kullanılacak halkalar ise aşağıdaki gibidir ; ²⁴¹

- Eğitim Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi : Temelde oluşturulmaya çalışılan teknolojik alt yapıyı kullanabilecek veya hayata geçirebilecek nitelikli personelin yetiştirilmesidir. Bu sürecin de küçük ve orta boy işletmelerden başlanarak geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede gerek yüksek öğretim kurumlarının gerek mesleki eğitim kurumlarının gerekse özel ve kamu alanındaki kurumların eğitim programları geliştirilmeli ve desteklenmelidir.
- Türkiye Akreditasyon Konseyi Yasası’nın Çıkarılması : Özellikle ihracatçılarımızın gündeminde olan ve Gümrük Birliği normlarına uyum kapsamında Türkiye Akreditasyon Konseyi Kuruluş Yasa Tasarısının (TÜRKAK) yasalaşması sonucunda uygulamaya konulacak noktadır.
- Ulusal Ar-ge Bütçesi Oluşturulması : Temelde, yaratıcı faaliyetlerin ekonomik olarak desteklenmesidir. Özellikle ar-geye GSYİH’den 1995 itibariyle %0,3’lük bir pay ayıran Türkiye’nin, ar-geye yönelik faaliyette bulunan araştırmacı ve kurumlara yeterli kaynak aktarılmasını içermektedir.

²⁴⁰ Nazım Güvenç , **Küreselleşme ve Türkiye** , Birinci Baskı , BDS Yayınları , İstanbul , 1998, s.285

²⁴¹ “ Teknolojik Yapının Yenilenmesi “, www.dtm.gov.tr/IHR/ihstr/teknolo.htm , 2 Ocak 2001.

- Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezinin Kurulması : Eğitim kurumlarıyla, ar-ge kurumlarının ulusal ve uluslararası düzeyde bilgi kaynaklarına söz konusu merkez aracılığıyla ulaşılabilmesini sağlayacaktır. Özellikle e-ticaretin geliştirilmesi de merkezin kurulması ve hızlı bilgi akımının sağlanması ile söz konusu olacaktır.
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası'nın Çıkarılması : Özellikle üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde, teknoloji yoğun bir üretim ve yatırım yapmak amacıyla Türkiye'de tekno-parklar adıyla, yeni Silikon Vadileri, yatırım alanları yaratmak için çıkarılıp uygulanmaya konulması gereken bir yasadır.
- Üniversite-Sanayi Ortak İşbirliği Merkezlerinin Kurulması : Teknoloji üretiminin bilim ve sanayi ortaklığıyla dayanışma içerisinde gerçekleştirilmesi için oluşturulacak işbirliği merkezlerinin finansmanının yatırım ve ihracatta devlet yardımları kapsamında ele alınmasına yönelik bir uygulamadır.
- Risk Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Yaygınlaştırılması : Temelde yaratıcı girişimciliği teşvik etmek amacıyla konuyla ilgili yasal düzenlemelerin yürürlüğe konulması gerekmektedir.

Stratejik Pazarlama Yöntemleri , Türkiye'nin dış pazarlara yönelik pazarlama strateji ve politikalarını oluşturmaya yönelik girişimleri kapsamaktadır. Bu çerçevede ürünün tanıtılması faaliyetleri, tanıtım sonucunda nihai üreticiye satış yoluyla ulaşmasıdır. Söz konusu hizmet zincirinin oluşturulmasındaki ilk halka Türk malı imajının oluşturulması ve bu çerçevede, marka yaratılmaya çalışarak , tanıtım faaliyetlerine önem verilmelidir.

Söz konusu faaliyetler içerisinde markanın çok önemli bir payı vardır. Markalar, ürünleri rakiplerinden ayırıcı isimlerden, sembollerden ve şekillerden oluşmaktadır. Markalar, tüketicilerin ürünleri tanımalarını ve tekrar satın alabilmelerini sağladıkları gibi, kalıcı fiyat-kalite imajı yaratarak ürünlerin pazarda başarılı olmalarını sağlar.²⁴²

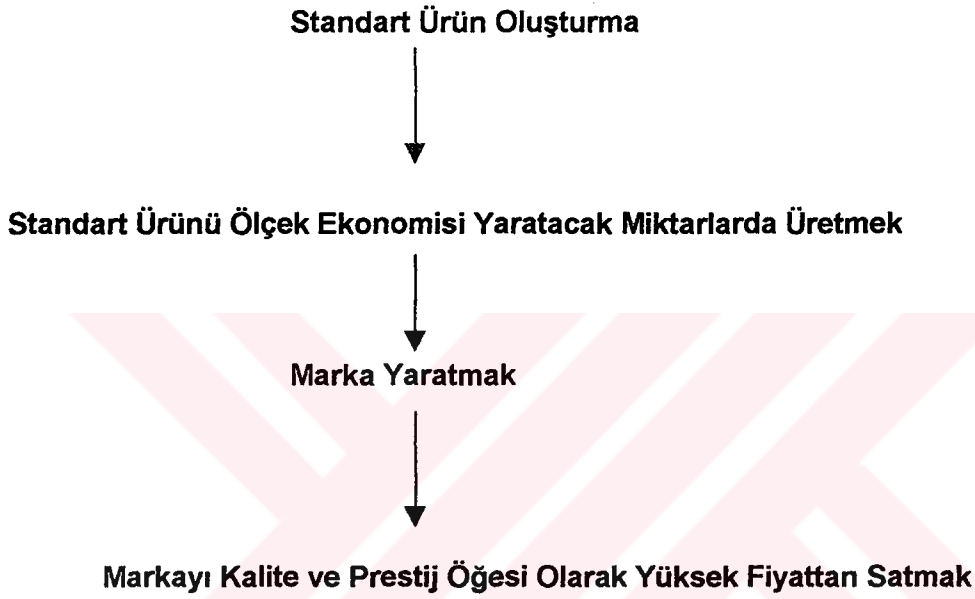
Markanın tüketici için olan avantajı en beğendiği ürün türünü kolaylıkla saptama, anımsama ve seçmesini kolaylaştırmaktır. İmalatçı da markalarını saptarken çeşitli hedeflere yönelebilir. Kuvvetli ve ürünle uyumlu marka, onu rakiplerinden farklılaştıracağı için ayrı fiyat uygulamasına da olanak verir. Yerleşmiş ve tutulmuş bir marka işletmenin yeni ürünler çıkarmasına da yardımcı olur.²⁴³ Örneğin; Armani bir ürün ile marka yarattıktan sonra, giyim, erkek parfümü, gözlükler ve diğer bazı ürünler ile ürün kapsamını genişletmiştir. Bunun yanında Levi's ilk önce kot pantolon ile piyasalara marka olarak belli bir yer edindikten sonra kot pantolon dışındaki diğer giyim eşyaları ile de kapsamını

²⁴² Akat , a.g.e , s.84

genişletmiştir. Bu bir anlamda , tek bir ürün ile yaratılan imajın kapsamının birçok ürünle genişletilmesi, diğeri bir ifadeyle kapsam ekonomisinden yararlanmayı ifade eder. Ancak unutulmaması gereken nokta da, bu stratejinin getirdiğı riskin yeni bir ürünün başarısızlığı sonucunda aynı markayı taşıyan tüm ürünlerin olumsuz yönde etkilenmesidir.

Normal bir ürünün, prestijli bir marka haline gelme aşamaları aşağıdaki gibidir ;

şekil 1: Marka Yaratma Süreci

Kaynak : ESENER, Ömer ., **Stratejik Ortaklıklar**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul , 1997 , s.33

Böylece üretici , mevcut ürünlere yenilerini eklediğinde, ilk ürünlerdeki aşamalardan tekrar geçmek sorunda kalmayarak önemli bir avantaj yakalamaktadır.

Bir markanın yaratılmasında ya da bir ürünün markalanmasını belirleyen en önemli faktörlerden bazıları; kolay okunabilirlik, söylenişinin rahat olup olmaması, akılda kalıcılığı, anlamı, sesi veya biçiminin ülke kültürüne ters düşüp düşmediğı ve ürünü rakiplerinden farklılaştırıp, özelliklerini vurgulayabilirliğidir . Markayı seçtikten sonraki en önemli konu ise, onu korumanın gerekliliğidir. Çünkü başarılı markalar firmanın bina, makine gibi

²⁴³ Cem Kozlu , **Uluslararası Pazarlama** , Genişletilmiş Altıncı Baskı , Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara , 1998 , s. 94

varlıkları arasındadır. Onun için her ülkenin yasalarına göre gerekli yerlere başvurarak, marka tescil ettirilmeli ve tescil tarihinden belli bir süre içinde kullanılmalıdır.²⁴⁴

Bu konuda Türkiye’de yapılan önemli bir çalışmada; “ Türk Ürünlerinin Yurt Dışında Markalaşması, Tanıtım ve Tutundurulması ile Türk Malı İmajının Yerleştirilmesine Yönelik Faaliyetlerin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ “ in 29.01.2000 tarihiyle yayınlanmasıdır.²⁴⁵ Söz konusu tebliğ ile amaçlanan; Türkiye ‘de kendi unvan ve/veya markasıyla ticari ve / veya sınai faaliyette bulunan şirketler ile Sektörel Dış Ticaret Şirketlerinin uluslararası pazarlarda ürünlerine Türk malı imajı ve marka oluşturmak amacıyla yurtdışında yapacakları, marka tescili dahil tanıtım ve tutundurma ile Türk malı imajının yerleştirilmesine yönelik faaliyetleri dolayısıyla yaptıkları giderlerin uluslar arası kurallara göre devletçe karşılanmasıdır.²⁴⁶ Bu bağlamda, Türkiye ‘deki firmaların küresel bir marka olma tutkusu ve Türk markasıyla dünyada boy gösterme çabalarından birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Üretiminin %70 ‘ini ihraç eder durumda bulunan ABBATE markası, Öztay Tekstil tarafından, günlük 22 bin gömlek kapasitesi ile dünyanın en büyüğü konumunda yaratılmıştır. Bilecik’teki fabrika alanının yanına 1998 ‘de üretime geçmiş 50 milyon dolarlık kumaş fabrikası dört yüz yıllık İtalyan Albini firması ortaklığıyla beraber üstün teknoloji kumaş üreterek, bu kumaşın yarısı ABBATE gömleklerinde kullanılarak yarısı da sadece kumaş olarak ihraç edilmektedir.²⁴⁷

Fransa 98’in sponsorlarından Sony firması ile sözleşme yapan Çalışkan Holding iştiraklerinden Köytaş Tekstil, kupanın başlamasına iki gün kala, öngördüğü malların sevkini tamamlamış ve 20 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Fransa 98’in renk ve desenlerini taşıyan ürünlerde Köytaş’ın markası Romans’ın damgası da yer almıştı. Burada firma açısından önemli olan nokta, fason imalatın artık istikrarlı olmadığı ve büyük firmaların istediği zaman işi kesebileceği ve Uzakdoğu ülkelerine kayabileceği endişesidir. Bu nedenle gelecek, firmanın kendi markasıdır.²⁴⁸

On iki yıl önce İstanbul ‘da küçük bir atölyede fason üretimle başlayan erkek giyim firması Ramsey, İngiltere ‘de yirmi mağazadan oluşan zincir kurmuş durumdadır. Buradaki Ramsey markasının ortaya çıkış stratejisi, Türkiye ‘nin yabancı markalarla dolu olduğu gerçeğinden hareketle, onlarla Türkiye ‘de mücadele etmenin zor olduğu düşüncesi ve uluslararası rekabete açılmasıdır. Ramsey, fason üretimden şu anda kendi

²⁴⁴ Kozlu , a.g.e , s.95

²⁴⁵ Ek-5

²⁴⁶ Ekrem Demirtaş ., “ 21. Yüzyılda İhracat ve Yeni Pazar Bulma “, *İzto Dış Ticaret Dergisi* , sayı: 19 , Şubat 2000 , s.1

²⁴⁷ Güvenç , a.g.e , s.252

²⁴⁸ Güvenç , a.g.e , s.256

markasını yaratmış bir firma konumuna gelmiştir. Fason üretim firma için bir aşama olmuştur. Markanın yaratılışı ise çok ilginçtir ; firmanın yönetim kurulu başkanı Remzi Gür'ün adının İngilizce okunuşu şu anda firmanın markasıdır. ²⁴⁹

Güney Afrika 'dan Bolivya 'ya, Avustralya 'dan Kore 'ye kadar 68 ülkeye fırın ihraç eden Teba, yıllık üretiminin %80 'ini ihraç etmektedir. ABD'de NASA' nın " Goddard Uzay Uçuşları Merkezindeki klima santrallerinin yenilenmesi ihalesini kazanmış olan Teba için "ihracatın yönlendirdiği ve büyüttüğü şirket " tanımı yapılmış ve Teba'yı diğer beyaz eşya üreticilerinden ayıran şeyin faaliyetinin çoğunun ihracata yönelik oluşu olduğu ifade edilmektedir. ²⁵⁰

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere marka olmak; iç piyasaya sürülen ürünün başarısından kaynaklanan ihracat evresi, ürünün ihracatı ile dış pazarlarda imajının gelişmesi, fason üretime geçilmesi , bu imajın yabancı ortaklıklardan sağlanan bilgi, eğitilmiş işgücü ve teknoloji uyarlaması ile fason üretimden kendi markasını pazarlamaya yönelmesi aşamalarından oluşur.

Tanıtım faaliyetleri dışında, satışı veya ihracatı gerçekleştirmeyi sağlayan ikinci halka dağıtım kanallarının oluşturulmasıdır. Söz konusu dağıtım kanalları ortaklık şeklinde de olabilir. Bu konuyla ilgili olarak "Yurt Dışında Ofis – Mağaza Açma, İşletme ve Marka Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin " devlet yardımı ile Türk Eximbank tarafından kullanılan "Yurt Dışı Mağazalar Yatırım Kredisi " önem kazanmaktadır. ²⁵¹

Ulusal İhracat Stratejisi içinde önem verilmesi gereken diğer iki konu da, Türkiye'nin ihracatında önemsemediği re-export ve transit ticarettir. Bu konuda, Türk Hükümetinin ve Türk firmalarının gerekli duyarlılığı göstermesi, Asya ile Avrupa arasında köprü durumunda olan Türkiye'nin ihracat gelirlerini önemli ölçüde arttıracaktır.

Girdi Maliyetlerinin Düşürülmesi, Türk şirketlerinin başta da KOBİ'lerin küresel piyasada rakipleriyle rekabet etmelerini kolaylaştıracak ve daha sağlam bir şekilde yere basmalarını sağlayacak dolaylı desteklemeleri içermektedir.

Söz konusu desteklemenin sağlanacağı alanlar ;²⁵²

- Kur politikası ,
- Enerji ,
- İhracatın finansmanı ,
- Hammaddedir .

²⁴⁹ Güvenç , a.g.e , s.257

²⁵⁰ Güvenç , a.g.e , s.263

²⁵¹ "Stratejik Pazarlama Yöntemleri " , www.dtm.gov.tr/IHR/ihrrstr/2strate.htm , 2 Ocak 2001

²⁵² " Girdi Maliyetlerinin Düşürülmesi " , www.dtm.gov.tr/IHR/ihrrstr/3girdi.htm , 2 Ocak 2001.

- Kur politikası : Döviz kuru politikası ekonomik liberalleşmenin bir sonucu olarak piyasanın hareketlerine bırakılmalıdır. Kur politikalarına yönelik devlet müdahaleleri ekonomik dengesizliğe yol açmakta ve özellikle ihracatın, dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemesine yol açmaktadır. Ancak döviz kurunu etkileyen bir etken olan faiz oranının artması durumunda da, artan sermaye hareketleri döviz kurunu düşürücü etki yapmaktadır ve bu da göstermektedir ki; kur politikası ile faiz oranları arasındaki ilişki ülkenin genel ekonomik istikrarının sonucudur.

- Enerji: Uluslararası pazarlarda rekabet edebilmenin bir yolu da üretimdeki enerji kullanımının işletmeler açısından ucuz olabilmesidir. Bunun gerçekleşebilmesi için , son yıllarda azalan enerji yatırımlarını, özel sektörü de bu alana çekerek, yap-işlet-devret veya yap-işlet modelleriyle ve devlet tarafından verilecek teşviklerle arttırmaktır. Böylece üreticiye dolaylı bir sübvansiyon ile ihracatına yönelik katkı sağlanmış olur.

- İhracatın Finansmanı :Türkiye'nin uluslararası ticari kuruluşlara taraf olması nedeniyle, 01.06.1995 'ten itibaren GATT kurallarına uygun olarak nakdi teşviklerin yerini "İhracatta Devlet Yardımları " adı altında uygulama almıştır. Devlet yardımları için öngörülen kaynağın, Dış Ticaret Müsteşarlığı bütçesi içinde yer alması sorun yaratmaktadır. Devlet yardımları için gerekli kaynak, genel bütçe içerisinde yer alan Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ve bu fona transfer edilecek ödenekler olarak belirtilmekte ve ödemeler bu fondan yapılmaktadır. Söz konusu ödeneğin Dış Ticaret Müsteşarlığı bütçesine konulması, devlet yardımlarının zamanında ve aksamadan yürütülmesi bakımından önem taşımaktadır.²⁵³ İhracatın nakdi teşvikler yerine, kredi, sigorta ve garanti programlarıyla teşvik edilmesi, özellikle Türkiye'de 1987 'de kurulan Türk Eximbank tarafından finanse edilmektedir ki, bu da toplam ihracatımızın %20-%25 'inin finanse edilmesidir. Ancak, Türk Eximbank'ın yaşadığı veya yaşayacağı önemli iki sorun, dünyadaki benzerlerine karşıt olarak, bankanın daha çok kısa vadeli ihracat kredileriyle ihracatçıya destek vermek olup, sigorta ve garanti programlarının payının daha düşük düzeyde olması ve Türk Eximbank'ın dışında ihracatın finansmanına diğer bankaların dahil edilmesi yönündeki girişimlerin yetersizliğidir. Bu bağlamda Türk Eximbank'ın üzerindeki yük, ihracat kredilerini ticari bankaların üstlenmesi ve böylelikle Türk Eximbank'ın bir garanti ve sigorta kurumu halini almasıyla azalacaktır.

- Hammadde : Ülke mallarının dış pazarlarda rekabetini sağlayan önemli etkenlerden biri de, ürünün ihraç fiyatıdır. İhraç fiyatı, ürünün işletmeye olan maliyetinin sonucunda tespit edilmekte olup, özellikle Türkiye gibi sanayi ürünlerinin üretiminde

²⁵³ y.a.g.c

dışarıdan hammadde girdisi sağlayan bir ülkenin dikkat etmesi gereken bir noktadır. Özellikle Türkiye-AB Gümrük Birliği Kararıyla, Türkiye'nin AB ülkelerinden yaptığı ithalatta gümrük vergilerinin kaldırılmış olmasına ve bu ülkelerden yapılacak ithalatla girdi maliyetlerinin ihrac fiyatına olumlu yansıtılacak olmasına karşılık, Türkiye'nin ayrıca üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta, Ortak Gümrük Tarifesine bağlı olması düşündürücüdür, Çünkü AB' ye üye gelişmiş ülkeler artık, bilgi teknolojilerini üretmeye yönelik sanayi-ötesi bir yapılanma içindedirler.

Uluslararası Mevzuata Uyum ve Ulusal Mevzuatta Koordinasyon , Türkiye'nin gerek uluslararası gerekse bölgesel oluşumlara entegrasyonu bağlamında, söz konusu oluşumların kurallarını ve hükümlerini taraf olma sıfatıyla uygulama ve düzenleme gereğini kapsamaktadır.

Bu bağlamda Türkiye , Dünya Ticaret Örgütü'nün, iş standartları, rekabet politikaları, devlet ihaleleri gibi konuları , dünya ticaretine ilişkin bağlayıcı düzenlemeler kapsamına dahil etme yönünde çaba göstermelidir.

Bölgesel ekonomik bütünleşme açısından , Türkiye'nin 1959 yılına kadar uzanan AB ile ilişkileri, oluşturulan Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'nin, ticaretle ilgili teknik engeller ve kontroller, standartlar, devlet yardımları, sübvansiyonlar rekabet hukuku, ortak ticaret politikaları, devlet tekellerinin kaldırılması, kamu ihaleleri gibi birçok alanda AB' ye uyum sürecini içermektedir. Buna ek olarak, gümrük birliği çerçevesinde, AB' nin Ortak Ticaret Politikasına uyum zorunluluğu nedeniyle, AB' nin tercihli ticaret antlaşmalarının üstlenilmesi zorunluluğu vardır .²⁵⁴

Yeniden Yapılanmanın Sağlanması , ihracatın sadece satış mantığıyla yürütülmesinden çok , konunun; ulaştırma, haberleşme ve yabancı sermaye alt yapısının oluşturulması çerçevesinde ele alınıp, üretimden ihracata gidilen bir sürecin varolduğu düşüncesinin yerleşmesidir.

Bu nokta da, ulaştırma açısından, hem yük hem de insan taşımacılığının büyük oranla karayollarına bağımlı olarak gerçekleştirilmesine son verilmeli ve potansiyeli olan demir ve deniz yolu taşımacılığına gerek uluslararası gerek ulusal bazda önem verilmelidir. Haberleşme açısından Türkiye'nin 2000'li yıllarda gelişecek olan rekabet ortamında ucuz, verimli, süratli , kaliteli ve güvenli hizmet veren ve kullanıcıya alternatif olanaklar sunan bir haberleşme sistemine sahip olması gerekir.²⁵⁵

²⁵⁴ “ Uluslararası Mevzuata Uyum ve Ulusal Mevzuatta Koordinasyon “, www.dtm.gov.tr/IHR/ihstr/4ulus.htm , 2 Ocak 2001.

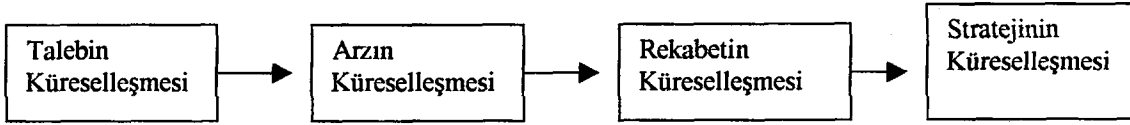
²⁵⁵ Berki , a.g.e , Ocak-Mart 1999 , s.5

Yabancı sermaye konusunda ise, Türkiye'nin, kısa vadeli sermaye akımlarının ülke ekonomisinde yarattığı belirsizlik ve istikrarsızlığı ortadan kaldıracak, uzun vadeli sermayeye ortam hazırlayacak politika ve teşvikleri sağlayıcı önlemler getirmelidir.

Sonuç olarak yukarıda sürdürülebilir sağlam bir ihracat için açıkladığımız tüm bu koşulların tek bir noktada bulunduğu yer ; rekabettir. Söz konusu stratejiler, küresel boyutta rakiplerle rekabet edebilmek ve küresel pazardan en fazla dilimi alabilmek için çok uluslu işletmelerin en doğru şekilde oluşturması gerekli politikalaradır.

Küresel ticarete pazarlama anlayışının stratejiler bağlamında küreselleşmesi aşağıdaki gibidir .

Şekil 2 : Pazarlama Stratejisinin Küreselleşmesi

Kaynak : Esener , a.g.e , s.23

Burada da görüldüğü üzere, talebin ve arzın küreselleşmesi, ardından rekabetin küreselleşmesine dönüşmektedir. Çünkü bu ürünleri sağlayanların pazarları ulusal sınırları aşmış küresel pazar olmaktadır. Rekabetin küreselleşmesi, ürünlerin küreselleşmesine /standartlaşmasına ve bu son çerçevede rekabet içindeki işletmelerin küresel stratejiler üretmesini gerektirmektedir.

Bu bağlamda işletmeleri, küresel olmaya yönelten itici güçleri şu şekilde açıklayabiliriz ; ²⁵⁶

- Homojen Müşteri İhtiyaçları : Küreselleşen işletmenin karar vermesi gereken, hangi ürünün standartlaştırılması ve hangilerinin değişik pazarlara göre özelleştirilmesidir.
- Küresel Müşteriler : Diğer bir ifadeyle müşteriler ulusal veya çok uluslu olsa da, ürün standarttır.
- Global Kanallar : Ürünlerin dağıtımı küresel olarak, minimum ise bölgesel olarak yapılmaktadır.

²⁵⁶ Esener , a.g.e , s.36-37

- Transfer Edilebilir Pazarlama : Markalar ve reklamların yerel pazarlara uyarılmasına gerek kalmayacaktır. Aynı pazarlama yöntemi başka ülkelere de transfer edilebilecektir.
- Ölçek ve Kapsam Ekonomisi : Küresel pazar, küreselleşen şirkete genişleyen pazarların ve standartlaşan ürünlerin avantajını getirecektir.
- Öğrenme ve Deneyim : Küreselleşen işletme daha çok pazarlara daha yoğunlukla gireceğinden, öğrendikleri de o ölçüde yüksek olacaktır.
- Kaynak Bulma Etkinliği : Merkezileştirilmiş satın alma, önemli maliyet avantajları getirecektir.
- Avantajlı Lojistik : Taşıma giderlerinin satış hacmine oranı olumlu gelişeceğinden işletme üretim üzerine daha fazla yoğunlaşma imkanı elde edecektir.
- Ürün Geliştirme Maliyetleri : Birçok ulusal ürün yerine birkaç küresel veya bölgesel ürün üreterek ürün geliştirme giderlerinden önemli tasarruflar sağlanabilir.
- Avantajlı Ticaret Politikaları : Hükümetlerin uygulayacağı ithal tarife ve kotaları, ihracat sübvansiyonları tarife dışı engeller , genel olarak liberal yaklaşımlar, teknoloji transferi yükümlülüklerindeki iyileştirmeler küreselleşen işletmenin pazarlama faaliyetlerini etkileyecektir.
- Ortak Pazarlama Kuralları : Ülkelerin pazarlama konusundaki serbesti ve sınırlamaları tek düze pazarlama ve reklam yapmak isteyen işletmenin bu amacını kolaylaştıracak veya zorlaştıracaktır.
- Küreselleşmiş Rakipler : Küresel pazarlara girerken rakipleri takip etmek veya rakipten önce harekete geçmek gerekebilir. Küresel işletmenin rakiplerin pazardaki konumunu, kendi pazar payını arttırabildiği oranda zorlaştırabilir.

Bu bağlamda, Türk Dış Ticareti'nin, Cumhuriyet Döneminden bugüne kadar kattığı mesafe, uluslararası ticari eğilimlerden farklı olmamakla birlikte , ülkemize özgü koşulların ekonomiye olan olumsuz etkisi de belirtilmeye değerdir. Özellikle Türkiye'nin 1980'den itibaren dış ticaretindeki yapısal değişim, Ulusal İhracat Stratejisi uygulamaları için bir temel oluşturmaktadır. Ancak, Ulusal İhracat Stratejisi ile 21.yy'de başarılı bir dış ticaret politikası izlemek isteyen Türkiye'nin, alt yapıya yönelik yatırımlarına hız vermesinin yanı sıra, üç önemli noktaya da dikkat etmesi gerekir . Bunlar ;

- 1) KOBİ'lere yönelik teşviklerin artırılması ,
- 2) Uluslararası ticaretteki mal akım değişikliklerinin ve normlardaki yeniliklerin takip edilmesi ,

- 3) İhracatta pazar ve ürün çeşitlendirilmesine gidilerek, dış ticarete bağımlılığın minimuma indirilmesidir.
- 4) Dünyadaki gelişimiyle paralel olarak Türkiye’de de e-ticaret alt yapısının hazırlanması.

Bu çerçevede aşağıdaki bölümde , dünya ticaretinde 21. yüzyılın önemli bir ticaret aracı olması ve Ulusal İhracat Stratejisinin teknolojik alt yapının yenilenmesine yönelik önlemler alması nedeniyle, Türkiye’de e-ticaretin öneminden söz edilecektir.

4.2.6 Türkiye’de E-Ticaretin Önemi

Türkiye’de e-ticaretin, hangi ölçülerde algılandığının daha iyi ortaya konulabilmesi için , dünyada e-ticaretin gösterdiği gelişime bakmakta yarar vardır.

Bu çerçevede e-ticaretle birdenbire patlayan mal ticareti, özellikle ABD tarafından kayıt dışı bir işlem olarak nitelendirilmekte ve normal olarak da ürünlerin sınırlardan geçerken tabi olduğu gümrük vergilerinin, internet üzerinden yapılan bu alışverişte söz konusu bile olmadığı görülmektedir. Örneğin ; tarifeye bağlı bir compact disk, internet yoluyla içerisindeki müzikler, bir kullanıcıdan diğerine aktarılarak gümrüklendirilmemiş bir şekilde e-ticarete konu olmaktadır.²⁵⁷ Bu türden sorunlar Dünya Ticaret Örgütü’nün önemli gündem maddelerindendir.

Elektronik ticaret ile özellikle küçük ve orta boy işletmelerin tedarik ve dağıtım hizmetleri daha etkin olmakta, üretim şirketleri de interneti ABD’den ,Avrupa’dan ve Doğu Asya’nın bölümlerinden yayılan küresel tedarik zincirlerini yönetmek için kullanmaktadırlar.²⁵⁸ Bu da işlem hızının artmasıyla birlikte oluşan düşük maliyet ve karlılık artışı demektir.

Özellikle pazarlama alanında, bazı mallar, üreticiler ,alıcılar ve deniz aşırı müşteriler edinmeyi amaçlayan işletmeler açısından e-ticaret, önemli bir pazarlama aracıdır.

Kısa sürede ticarete böyle bir küresel güce ulaşan e-ticaretin rakamsal değerlerle ortaya koyulması, konunun dünya ekonomisinde ciddi bir noktaya ulaştığını girmek bakımından önemlidir.

²⁵⁷ “ World Trade Survey “, *The Economist* , 3 Ekim 1998 , s. 17

²⁵⁸ Peter Gallagher ., “ E-Commerce Trends “, *International Trade Forum* , sayı:2 , 1999, s.18-19

1996 yılında tüm dünyada internete bağlanan kişi sayısı 40 milyon civarındayken; 1997 yılı sonunda bu sayı 100 milyona yükselmiştir. 2005 yılı sonunda ise bu rakamın 717 milyona ulaşacağı tahminleri vardır.²⁵⁹

ABD’de internet üzerinden yapılan ticaretten elde edilen /edilecek gelirlerin yıllar itibariyle dağılımı ise şu şekildedir ;

Tablo 4 : ABD’nin İnternet Üzerinden Elde Ettiği/Edeceği Gelirler

YILLAR	SATIŞ GELİRLERİ (MİLYAR DOLAR)
1996	1
1997	8,5
1998	12
1999	40
2000	100
2001	155

Kaynak: ABD Ticaret Bakanlığı Verileri

Tüm dünyada elektronik ticaretten elde edilen / edilecek gelirlerin yıllar itibariyle gelişimi ise;

Tablo 5 : Dünyada Elde Edilen/Edilecek E-Ticaret Gelirleri

YILLAR	GELİRLER (MİLYAR \$)
1996	2,7
1997	21,3
1998	73,9
2002	1,2 trilyon\$

Kaynak : <http://www2000.osgm.vanderbilt.edu/novak/what/sld002.htm> , 19 Aralık 2000

²⁵⁹ Zeynep Ersoy ., **Elektronik Ticaret ve Ticaret Noktaları** , İgeme Yayınları , Ankara , 1999 , s. 38

1996 yılında internet üzerinden gerçekleştirilen ticaret, dünya ticaret hacminin %2'si düzeyine ulaşmıştır. Bu oranın 2003 yılına kadar %5 düzeyine ulaşacağı ve 2007 yılında ise %14 düzeyine varacağı tahmin edilmektedir.²⁶⁰

ABD'de kamu ve özel sektörlerinde , uygulanan e-ticaretin maliyetlere olan etkisine bakıldığında ise, ABD Savunma Bakanlığı'nın doküman başına 2.40\$ olduğu, ABD gümrüklerindeki hata oranının %17'den %1.7 'ye düştüğü, General Motors'un posta ve materyal yerine Electronic Data Interchange ile yılda 36 milyon \$ tasarrufta bulunduğu ve Visa'nın yetki verme süresinin beş dakikadan bir saniyeye düştüğü belirtilmektedir.²⁶¹

Bunların yanı sıra, 1996 'da Amazon .Com internette 16 milyon\$, 1997 'de 148 milyon\$'lık kitap satışı yapmıştır. Ocak 1997'de Dell Computers internette günde 1 milyon dolardan biraz daha az düzeyde , bilgisayar satışı yapmakta iken, Aralık 1997'de şirket günlük satışları 6 milyon dolara ulaşmıştır.²⁶²

Internet üzerinden firmaların doğrudan tüketicilere yaptığı on-line satışların değeri 1998 yılında 14.9 milyar dolar iken, 1999 sonunda bu rakam 36 milyar dolara ulaşmıştır.²⁶³ Bu çerçevede görülmektedir ki, internet kullanımının yoğunluğu ekonomik kalkınmanın düzeyini ifade etmektedir.

Elektronik ticareti gündemine almış ülke ve uluslararası örgütlerin, üzerinde politika oluşturmak için belirledikleri başlıca hedefler şunlardır ,²⁶⁴

- Enformasyon alt yapısına erişimi sağlamak ,
- Elektronik sistemler ve işlemler içinde yer alan hizmet sağlayıcılar , kullanıcılar ve tüketiciler için güven tesis etmek ,
- Başta vergiler ve gümrükler olmak üzere, hukuki ve idari konularda basit, öngörülebilir ve düzenleyici bir ortam hazırlamak,
- Fiziksel mallar ve hizmetler için ödeme ve teslimde doğan lojistik problemleri en aza indirmek .

Türkiye'de e-ticaret konusundaki gelişim, dünyanın içinde bulunduğu elektronik çığırılığın bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶⁰ Mehmet Biçkes , “ Elektronik Ticaret “ , **Pazarlama Dünyası** , yıl:14 , sayı:2000-02 , Mart-Nisan 2000 , s. 14

²⁶¹ y.a.g.e , s.44

²⁶² Ersoy , a.g.e , s.38

²⁶³ Ersoy , a.g.e , s.39

²⁶⁴ İstanbul Metal Maden İhracatçıları Birliği , “Elektronik Ticaret “ , **Metal Maden İhracat Dergisi** , cilt:8 , sayı: 47 , Mart-Nisan 1999 , s. 11

Türkiye 'de e-ticaretin gelişimi, işletmelerin mal ve hizmet pazarlama anlayışı çerçevesinde şekillenmekte ve finans, reklamcılık, gıda sektörlerini geniş bir şekilde kapsayan bir doğrultuda sürmektedir.

Bu çerçevede ihracatçılarımızın internetten yoğun bir şekilde ;

- Pazar araştırması ,
- Ürün ve firma tanıtımı ,
- Müşteri bulma ,
- E-mail ile haberleşme ,
- Modern bağlantısı ile faks yollama ,
- Kağıtsız ticaret gibi konularda yararlanmaktadırlar.

Özellikle ülkemizde KOBİ'lerin dış ticaret ve pazarlama, yeni pazarlara yönelme veya ihracata başlama gibi konulardaki uyum sorunları, e-ticaret ile daha kısa sürede çözülecektir.

Türkiye'de internetteki host (internet üzerinden yayın yapan kişi ve kurum) sayısı ise son birkaç yılda önemli artış göstermesine rağmen, 1997 Kasım ayı verileri çerçevesinde 31,730 'dur. Aynı yıl Avrupa'daki ülkelerde bu sayı , Danimarka da 164.761, İspanya 'da 194,196, İtalya'da ise 282,052 'dir. Arada bu kadar büyük bir farkın bulunmasının başlıca sebepleri olarak, bu alanda yeterli yatırımın yapılmaması, hatlardaki yetersizlik ve uygulanan fiyat tarifelerinin yüksekliği sayılabilir. ²⁶⁵

Türkiye'nin kurumsal ve yasal olarak e-ticaret konusundaki girişimleri, 1994 yılında UNCTAD'ın Ticaret Noktaları Projesine (Elektronik ticaret uygulamalarını bütün unsurlarıyla içermesi planlanan bir çalışmadır. Projenin en önemli bölümü, elektronik imza sertifikasyonu ve smart kart uygulamalarını kapsayan çalışmadır.) katılması ve Bakanlar Deklarasyonunu imzalamasıyla başlamıştır. ²⁶⁶

Dış ticaret için yapılan diğer projelerin başında , Gümrük Müsteşarlığınca yürütülen BİLGE – Gümrük İdaresinin Otomasyonu gelmektedir. Gümrük işlemlerinin elektronik ortama aktarılması başarılı olmuş olup, elektronik imza ve sertifikalandırma işlemlerinin projenin ilerleyen aşamalarında sisteme entegre edilmesi planlanmaktadır. BİLGE Projesi ile, gümrük beyannamelerinin internette açılacak bir bölüm üzerinden ve firmaların kendi

²⁶⁵ Biçkes , a.g.e , s.44

²⁶⁶ Ersoy , a.g.e , 1999 , s. 87

bilgisayarlarına yükleyecekleri bir yazılım aracılığıyla gümrüklere iletilmesi mümkün hale gelecektir.²⁶⁷

Türkiye’de e-ticaretin yaygınlaşmasına yönelik yapılan bir diğer çalışma da, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından başlatılmıştır. Söz konusu çalışma, ihracatçıların hedef pazarlara girişlerini kolaylaştırmak amacıyla tasarlanan “ Pazara Giriş Projesi “ dir . Sanal ortamda kurulacak “pazara giriş web sitesi “ ile “ tek kaynaktan bilgi temini “(One Stop Info) sağlanabilecektir. Bu da çeşitli kaynaklardan edinilecek bilgilerin web sitesinde sınıflandırılarak ihracatçıların kullanımına sunulmasıyla mümkün olacaktır. Web sitesinde; pazara giriş ana sayfası, bilgi talep ve şikayet hattı, dış ticaret politikalarına interaktif katılım hattı, ülke ve sektör bilgileri ve e-expo (sanal fuar) bölümleri yer alacaktır. Proje çerçevesinde, firmaların karşılaştıkları sorunları iletebilecekleri “bilgi talep ve şikayet hattının kurulması ile; ihracat işlemlerinde haksız ticari uygulamayla karşı karşıya kalan, pazara giriş engeliyle karşılaşan, ürünlerine tarife dışı engel ve idari zorluklar çıkarılan işadamlarının sorunlarının çözümüne yardımcı olunacaktır. “Pazara Giriş Projesi “ kapsamındaki web sitesinde yer alacak bölümler ise şunlardır ,²⁶⁸

- Serbest Ticaret Antlaşmaları ve diğer ticari antlaşmalar ,
- Avrupa Birliği hakkında her türlü bilgi ,
- Ülke bilgileri (ülke bazında pazara giriş engelleri, tarifeler, ülke profilleri, linkler, sektör ve madde raporları)
- Teknik engeller (standartlar, etiketleme, bitki ve hayvan sağlığı) konusunda uygulaması süren engeller,
- İhracat sorunları (Dışa açılma sürecindeki KOBİ'lere dönük rehber, ihracat teşvikleri)
- Fuarlar ve tanıtım ,
- E-expo ,
- Damping ve sübvansiyonlar hakkında detaylı bilgi ,
- Tarifeler ve gümrük engelleri ,
- Ticaret Antlaşmaları arşivi ,
- Dış ticaret politikalarına aktif katılım , bilgi talep ve şikayet hattı .

²⁶⁷ Ersoy , a.g.e , 1999 , s.88

²⁶⁸ Milliyet Ekonomi , “Sanal Fuarla Ticaret Atağı “, 19 Aralık 2000.

Elektronik ticaret konusundaki yasal çalışmaların yürütülmesi ve gerekli alt yapı çalışmalarının tamamlanmasını sağlamak amacıyla Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu-ETKK kurulmuştur.

Ülkemizde e-ticaretin yaygınlaştırılması amacıyla Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun (BTYK) 25.08.1997 tarihli kararı gereğince Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın koordinasyonunda ve TÜBİTAK'ın sekreterliğinde, ilgili kurumların katılımı ile bir Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu –ETKK toplanması kararlaştırılmıştır. ETKK' nın mayıs 1998 raporunda, elektronik ticaretin özendirilmesi konusundaki görüşleri şu şekildedir,²⁶⁹

- Hedef KOBİ'ler olmak üzere, e-ticaret ile ilgilenen kişi ve kurumlar için e-ticareti tanıtıcı eğitim programlarının düzenlenmesi ,
- E-ticaretin gerektirdiği bilgisayar yazılım ve donanımı sahip olmak isteyen KOBİ'lere finansal destek sağlanması ,
- Servis sağlayıcılara rekabet kuralları gözetilerek özendirici olanakların sağlanması ve sunulan iletişim hizmetleri için alınan ücretlerin olabildiğince düşük seviyede tutulması ,
- Gerekli düzenlemelerle kamu alım – satım işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi böylece devletin her konuda olduğu gibi öncülük görevini üstlenmesi gereklidir.

ETKK Mayıs 1998 raporunda, Türkiye 'de e-ticaretin dört aşamada gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. Bu aşamalar sırasıyla ;²⁷⁰

- 1) Birinci aşama, bilgisayar ağları üzerinden bilgi ve belgelerin değişimidir.
- 2) İkinci aşama, sipariş verme, faturalama, sözleşme yapma, sigortalama, nakliye ve ödeme gibi işlemlerin elektronik ortama aktarılmasıdır.
- 3) Üçüncü aşama, elektronik kayıtların belge olarak kabul edilmesi, iç ve dış ticaret mevzuatı, gümrük mevzuatı ve elektronik ortamda vergilendirme gibi devletin yetkili olduğu konularda uluslararası uygulamalarda dikkate alınarak yasal düzenlemelerin yapılmasıdır.
- 4) Dördüncü aşama ise, internet üzerinden güvenilir şekilde bilgi ve belge değişiminin sağlanmasıdır. Böylece iç ve dış ticaret mümkün olduğunca geniş bir kesime yayılmış olacaktır.

²⁶⁹ Ersoy , a.g.e , 1999 , s. 92

²⁷⁰ Bıçkes , a.g.e , s.44

Sonuç olarak, ülkemizde internet kullanımına ve e-pazarlamaya yönelik yoğun bir ilgi olmasına rağmen, bu konuyla ilgili yasal çalışmaların halen gerçekleştirilmemiş olması endişe vericidir.

4.3 TÜRKİYE’NİN KÜRESEL VE BÖLGESEL TERCİHLERİ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI TİCARETTE OYNADIĞI ROL

Değişim her alanda olduğu gibi, ticaret alanında da sürekli kapsamını genişleterek ülkelerarası ilişkilerden küresel ilişkilere doğru ilerlemektedir. Bu sürekli akım dünya ile birlikte Türkiye’nin de hızlı değişen ve gelişen dünya ticaretine uyum sağlaması, kendi ekonomik ve ticari yapılanmasına önemli değişiklikleri yansıtmasına bağlıdır.

Ekonomik bir sınıflandırmanın ürünü olan Kuzey-Güney kutuplaşması çerçevesinde Türkiye seçimini kuzeyden yana kullanarak yönünü gelişmiş ülkelere çevirmiştir. Ancak burada unutulmaması gereken nokta, güneyin potansiyellerinin kullanılarak kuzeyin gelişmişliğinin yakalanmasıdır.

Ancak günümüzde ülkeler izolasyona dayalı politikalar izleyemez duruma gelmişlerdir. Bu bağlamda ülkeler özellikle ekonomilerini ve ticaretlerini kolektif bir yapıya oturtmak zorundadır. Bu da belirli coğrafyayı paylaşan ülkelerin; pazarlarını, ekonomilerini, üretim süreçlerini hatta siyasi ve stratejik güçlerini birleştirme yönünde harcadıkları çabaları tanımlamak için kullanılan bölgesel entegrasyon kavramıyla açıklanabilir.²⁷¹

Ülkelerarası bloklaşma eğiliminin önem kazanması, Türkiye’yi de etkilemiş , geo-stratejik açıdan önemli olan konumunun yanı sıra, ekonomik – ticari açıdan da önemli potansiyellere sahip olması nedeniyle Türkiye, blokların dışında kalan ülkelerin ihracat , teknoloji, kültürel ve siyasi gereksinmelerinin karşılanmasının sınırlandırılacağını da göz önüne alarak, kendi bölgesine yakın ekonomik entegrasyonlara girme veya bölgesinde yeni ekonomik bütünleşmeler oluşturma çabasına girişmiştir.

Türkiye , uluslararası ticarete etkin bir şekilde belirleyici olarak rol almamış olsa da, sonuçlarından doğrudan etkilenmektedir. Özellikle de dünya ticaretinde serbestleşmeyi ön gören Uruguay Round Müzakereleri sonucunda Dünya Ticaret Örgüt’ünü kuran anlaşmaya taraf olarak, küreselleşme yolunda da uluslararası taahhütler altına girmiştir.

²⁷¹ Sabahattin Şen , *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye* , Üçüncü Baskı , Bağlam Yayınları , İstanbul . 1994 , s.218

Özellikle 1980'lerden bu yana uygulanan dış ticaret politikaları çerçevesinde Türkiye, dünya ekonomisine entegrasyon bakımından olumlu bir gelişme göstermiş olup, belirtilen dönemi üç aşamadan oluşan ve sürekliliği bulunan bir serbestleşme dönemi olarak nitelendirmek mümkündür. Söz konusu liberalizasyonun ilk aşaması, 24 Ocak Kararlarıyla dış ticaret politikası bağlamında ihracatın artmasını, ithalatın ise giderek serbestleşmesini amaçlayan uygulamalardır. Bu çerçevede ihracatın serbestleştirilmesine yönelik yapılan hukuki düzenlemelere ek olarak ihracatçılara; vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli hammadde ithalatı, ihracat kredileri gibi parasal ve mali teşvikler ile Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Destekleme Fiyat İstikrar Fon 'undan finansman desteği sağlanması gibi uygulamalar sonucunda ihracatımız 1980'de 2,9 milyar\$ iken, 1990 yılında 12,9 milyar \$ 'a ulaşmış ve sanayi ürünleri ihracatında önemli artışlar sağlanmıştır.²⁷²

Aynı dönemde Türkiye, ithalatta, 14.06. 1989 tarih ve 3577 sayılı yasanın kabul edilmesiyle, ülkeye damping ve / veya sübvansiyonlu bir şekilde yapılan ve serbest ticareti bozan ithalata karşı, önlem alma olanağına kavuşmuştur. Yasa hükümleri uyarınca, 08.09.1989 tarih ve 89/14506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla "İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Kararını " 01 Ekim 1989 tarihinden itibaren yürürlüğe koymuş ve uygulama yönetmeliği de aynı tarihte yayınlanmıştır.²⁷³

1990-1997 yıllarını kapsayan serbestleşmenin ikinci döneminde ise; AB ile ilişkilerimiz yeni bir boyut kazanmış, bir yandan Türkiye – AB Ortaklık Konseyi'nin Kasım 1992'de gerçekleşen toplantısı ile Gümrük Birliği için son aşamaya geçilmiş ve 01.01.1996'da Türkiye, AB ile Gümrük Birliği'ne girmiştir. Uluslararası ticari kuruluşlarla ilişkiler açısından ise Türkiye, Dünya Ticaret Örgüt'ünü kuran ve uluslararası ticaret kurallarının bağlayıcılığını arttıran Uruguay Round Nihai Senedine taraf olmuş ve dış ticaret rejimimizin uluslararası normlar doğrultusunda yeniden yapılanmaya başlamıştır.

Üçüncü aşama ise, 1997 sonrası dönemi kapsayan ve Türkiye'nin önümüzdeki on yıl içinde uygulayacağı ekonomi ve ticaret stratejisini belirleyecek olan dönemdir. Bu dönemde Türkiye, daha önceki bölümde belirtilen Ulusal İhracat Stratejisinin yanı sıra, ekonomik ve ticaret diplomasisine dayalı stratejik faktör programını uygulamalıdır.

Söz konusu on stratejik faktör sırasıyla aşağıda belirtilmiştir ;²⁷⁴

²⁷² Ömer Berki , " 21 . Yüzyılda Türk Ekonomisinin Kutup Yıldızı : İhracat " , Dış Ticarete Durum , Özel Sayı , Aralık 1999 , s. 31

²⁷³ Karluk , a.g.e , 1998 , s. 181

²⁷⁴ Can Fuat Gürlel , " Küreselleşmenin Yeni Aşaması ve Türkiye'nin Konumu " , NPQ Türkiye . cilt:2 , sayı:4 , yıl:2000 , s.19-20.

- 1) Bölgesel Ekonomik ve Ticari İşbirliği Örgütleri : Türkiye, bölgesinde kurulmasına öncülük ettiği ve üyesi olduğu bölgesel ekonomik ve ticari işbirliği örgütleri; Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İstikrar Paketi ve İşbirliği Şartı, Ekonomik İşbirliği Örgütü ile Ortadoğu – Kuzey Afrika İşbirliği kurumlarının faaliyetlerini hızlandırmalıdır. Bu örgütlerin tamamında yer alan tek ülke olan Türkiye, böylelikle bölgesel ticaretin genişletilerek bölgede geniş bir serbest ticaret alanı kurulmasını sağlamalıdır.
- 2) AB ile Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Antlaşmaları : Türkiye, AB ile sağladığı Gümrük Birliği'nin yanı sıra, EFTA –Avrupa Serbest Ticaret Birliği üyeleri olan İsviçre, Norveç, İzlanda, Lichtenstein ve İsrail, Romanya, Macaristan, Çek ve Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Estonya, Bulgaristan, Slovenya, Makedonya ve Polonya ile imzaladığı Serbest Ticaret Antlaşmaları ile uluslararası sermaye, uluslararası ve bölgesel ticaret için çok geniş bir serbest ticaret alanı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye 'nin, Fas, Tunus, Mısır, Filistin ile Serbest Ticaret Antlaşmaları müzakereleri devam etmektedir. Ayrıca Türkiye dış ticarete AB normlarının ve uluslararası normların bölgede uygulanmasına aracılık etmektedir.
- 3) Serbest Ticaret Bölgeleri : Türkiye çok geniş bir ticaret potansiyeline sahip Avrasya coğrafyasına yönelik faaliyet gösterecek serbest ticaret bölgeleri oluşturmalıdır. Uzmanlaşmış sanayi alanları, teknolojiye ve bölgesel hammadde kaynaklarına dayalı sanayi üretimi yaparak bölge ticaretine konu olacaktır. Serbest ticaret alanları ise, İkinci İpek Ticaret Yolu ve Avrasya Koridoru üzerinde transit ticaret ve çok taraflı - ikili ticarete avantajlar sağlayacak ticaret bölgeleri olmalıdır. Böylece Avrasya bölgesinin kaynaklarının uluslararası pazarlara açılması ve taşınmasında Türkiye merkez rolü oynayacaktır.
- 4) Enerji Kaynaklarının Uluslararası Piyasalara Taşınması ve Akdeniz Petrol Borsası : Türkiye, Hazar ve Orta Asya petrol ve doğal gazının batı pazarlarına taşınmasına öncelik vermelidir. Baku-Ceyhan projesinin gerçekleştirilmesi ile bu bölgeden dünyaya sunulacak Azerbaycan ve Kazakistan petrolünün fiyat oluşumu Ceyhan veya İstanbul 'da kurulacak Akdeniz Petrol Borsasında gerçekleşecektir. Türkiye 'nin bölge doğal gazına petrolden daha çok ihtiyacı vardır. Türkiye önümüzdeki on yıl içinde enerji açığını bölge ülkelerinden ithal edeceği doğal gaz ile kapatmaya

çalışacaktır. Bu çerçevede Türkmenistan doğal gazı öncelikli olup, Azerbaycan ve İran doğal gazı ikinci ve üçüncü sıradadır. Türkiye, Mısır ve Suriye'den de doğal gaz alarak karşılığında bu ülkeler ile ikili ve bölgesel ticareti genişletecektir.

- 5) Bölgesel Altın Ticareti ve İstanbul Altın Borsası : Türkiye, bölge ülkelerinin altın arzı ile altın talebini İstanbul Altın Borsası aracılığıyla karşılamalı ve Hong Kong ile Londra arasında Avrasya bölgesindeki değerli maden ticaretine aracılık etmelidir.
- 6) Bölgesel Emtia Borsaları : Türkiye, öncülüğünü İzmir Vadeli İşlemler Borsası'nın yaptığı emtia borsalarının sayısını arttırmalı ve sadece Türkiye 'nin değil bölge ülkelerinin emtiaları da kayıtlı olmalı ve işlem görmelidir.
- 7) Su ve Akdeniz Su Borsası : Türkiye , önümüzdeki dönemde sahip olduğu " su "yu, uluslararası hukuki düzenlemelere bağlı kalarak, ihtiyacı bulunan Ortadoğu ve Arap Yarımadası ülkelerine satarak bölgesel barışa da katkıda bulunmuş olacaktır. Orta vadede suyun fiyatı, kurulacak "Akdeniz Su Borsa'sında " belirlenmelidir,
- 8) Bölgesel Finans Merkezi : Türkiye , bölge ülkelerinin finansal piyasalarının uluslararası finans piyasaları ile bütünleştirilmesinde aracı olurken, bölge ülkelere yönelik uluslararası sermaye hareketlerinin de bölgesel merkezi olacaktır. Sermaye piyasaları aracılığıyla , bölge borsaları arası işbirliği ve eş zamanlı işlem sağlayacak borsalar arası iletişim ve işbirliği merkezi platformu Avrasya Borsalar Federasyonu (FEAS) ile İMKB olacaktır. Bölge ülkelere yönelik sermaye hareketlerinin yönetimi ile TC Merkez Bankası merkezli bölge ülkeleri arası ödeme sisteminin kurulması diğer hedeflerdendir.
- 9) Avrasya Ulaştırma Koridoru ve İkinci İpek Ticaret Yolu : Türkiye, Avrasya bölgesi içinde yük ve yolcu taşımacılığında kara , demir ve deniz yolları ile bölgesel merkez ve köprü rolünü oynayacaktır. Avrasya Ulaştırma Koridoru Londra ile Çin Denizi arasını birbirine bağlayacaktır ve bu uzun yol İkinci İpek Ticaret Yolu olarak Avrasya kıtası içindeki ticaretin ana hattı olacaktır. İkinci İpek Ticaret Yolu, Avrupa ile Asya arasında üç yoldan birbirine bağlanmaktadır. Kara ve demiryolu Türkiye üzerinden geçmektedir . Türkiye bu hattı tamamlayacak otoyol ve demiryolu (Kars-Tiflis demiryolu, Ankara Doğu ve Güneydoğu Anadolu bağlantılı otoyolları) yatırımlarına öncelik

vermelidir. İstanbul, Mersin ve İzmir limanları ise, deniz taşımacılığı ilke Avrasya – Amerika arasındaki ticarete ana limanlar olacaktır.

- 10) GAP Projesi : Türkiye, 2000-2010 yılları arasında mevcut GAP Master Planının yerini alacak GAP Bölgesel Kalkınma Planı ile GAP'ı tamamlamayı ve tüm bölge ülkelerinin tarım ürünü ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda, yukarıda belirtilen stratejik faktörler çerçevesinde, küresel ve bölgesel tercihlerimizi üç açıdan değerlendirebiliriz ;

- 1) Uluslararası kuruluş ve organizasyonlarla kurulan ilişkiler (Dünya Ticaret Örgütü, G-20 gibi) ,
- 2) Serbest Ticaret Antlaşmaları ,
- 3) Bölgesel ekonomik bütünleşmeler çerçevesindeki ilişkiler (AB , KEİ , ECO vb)

Ancak belirtilen tercihler bağlamında önemli olan nokta, uluslararası ekonomik sistemde " çevre " ülke konumunda olan Türkiye 'nin nasıl "merkez " ülke konumuna yükseleceği sorunsalıdır.

4.3.1 Uluslararası Ticari ve Ekonomik Kuruluş ve Organizasyonlarla Kurulan İlişkiler

Küreselleşen ekonomi, devletler arasındaki gümrüklerin kaldırılması, sermaye serbestisinin sağlanması, şirketlerin pek çok coğrafyada faaliyette bulunmalarını engelleyen önlemlerin giderilmesi türünden uygulamalara hız kazandırmıştır. Bu bağlamda, rekabet koşullarının sağlanması, özelleştirme, her türlü teşvik ve sübvansiyonun kaldırılması ve son olarak devletin küçültülmesi gibi uygulamalar, küreselleşmenin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik olarak gelişmektedir. Bu çerçevede, artık sistemde dünya ticareti ve ekonomisini serbestleştirmeye yönelik faaliyette bulunan ve normlar koyan uluslararası kuruluş ve organizasyonlar aktör konumunda bulunmaktadır.²⁷⁵

²⁷⁵ Dedeoğlu , a.g.e , Ocak 1999 , s.6

Dünya ticaret ve ekonomisinin normlarını belirleyen uluslararası kuruluş ve organizasyonlar, normların uygulamasında, bölgesel bütünleşmelerin aktif rollerde bulunması yönünde bir tutum göstermişlerdir.

Bu nokta da Türkiye, uluslararası ticari yükümlülüklerini AB' ye üye olma kriterleri çerçevesinde yerine getirirken, söz konusu uluslararası ticari yükümlülüklerin ve normların kaynağı olan DTÖ'de ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri düzenlemek amacıyla kurulan G-20 oluşumunda da Türkiye 'nin yer aldığını görmekteyiz. Bunların dışında, OECD ülkelerinin de başta AB ülkeleri olmak üzere, Türkiye 'nin ithalat ve ihracatında önemli bir paya sahip olduğunu görmekteyiz.

Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü ile olan ilişkilerinde, gelişme yolundaki ülke statüsünde olduğu için , gelişme yolundaki ülkelere sağlanan kolaylıklara sahiptir. Ancak, AB ile olan ilişkilerimizde benzer kolaylıkları olmadığı için ve aynı zamanda Gümrük Birliği Antlaşmasına uymamız gerektiğinden, Dünya Ticaret Örgütü tarafından sağlanan avantajların birçoğunu kullanamamaktayız . Bu nedenle, dış ticaretteki teşvik sistemlerimizin sadece Dünya Ticaret Örgütü kurallarına göre değil, aynı zamanda AB' nin kurallarına da uyum sağlaması gerekmektedir. Türkiye, AB' ye karşı ortaklık rejimi çerçevesinde gümrük vergisi indirimlerini konsolide eden kararnameler dışında, 1993 yılına kadar ithalat rejimi veya başka tür bir düzenleme ile GATT üyeliğinin yükümlülükleri dışında, bir ülkeye veya bölgesel bütünleşmeye herhangi bir ölçüde ticari taviz tanımamıştır.²⁷⁶

Türkiye 'nin , 1951 yılında taraf olduğu GATT Antlaşması'nın doğal bir gelişimi olan Uruguay Round sonuçları ile, dünya ülkelerine yaptığımız ihracatta yararlanılan bütün yasal avantajlarda bu antlaşmadan kaynaklanmakta, karşılığında ,ithalatımızda da benzer olanakları Dünya Ticaret Örgütü'ne taraf ülkelere tanımamız zorunlu olmaktadır. DTÖ'yü kuran antlaşma çerçevesinde; tekstil, tarifeler, tarım, anti-damping uygulamaları, sübvansiyon ve karşı önlemler , koruma önlemleri , fikri mülkiyet hakları , yatırım tedbirleri, standartlar, hizmet ticareti gibi konularda uymak zorunda olduğumuz yükümlükler bulunmaktadır.

Türkiye 'nin, Uruguay Round görüşmeleri sonucunda bir taraf olarak üstleneceği yükümlülükler ise şu şekildedir .

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tüm sanayi ürünlerinde 01.01.1995 tarihinden itibaren beş yılda eşit dilimlerle halinde %33 oranında tarife indirimleri yapmaları

²⁷⁶ Evren Özkale , “Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Gösteren Dünya da Türkiye'nin Yeri “, *İgeme'den Bakış* , yıl :2 , sayı:8 , Ekim-Aralık 1998 , s.25

kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra gelişmiş ölkeler ve belirli gelişmekte olan ölkeler bazı sanayi ürünlerinde ve sektörlerde tarifeleri tümöyle kaldırma konusunda anlaşmaya varmışlardır. Böylece gelişmiş ölkeler pazarlarına gümrüksüz olarak girecek ürünlerin oranı önemli ölçöde artarak %20'den %44 'e yökselecektir. Sanayi ürünleri için geçerli olacak ağırlıklı tarife düzeyi 01 Ocak 1999 tarihinde gelişmiş ölkelerden %6,3 'den %3,8 'e, gelişmekte olan ölkelerle de %15,3'ten %12,3 'e , geçiş ekonomisine sahip ölkelerde ise, %8,6 'dan % 6'ya dölşecektir.²⁷⁷

Uruguay Round uyarınca tarım ürünlerinde gelişmekte olan ölkelerin 10 yılda %24 oranında tarife indirimi yapması yükömlölöğü getirilmiştir. Bu çerçevede ölkemiz de tarım ürünleri için gümrük tarifelerini 10 yıl için ortalama %24 oranında dölşörecektir. Bununla birlikte Türkiye, ihracat için bütçesinden her yıl ayırmakta olduğu sübvansiyon harcamalarını %24 , ihracat sübvansiyonu için uyguladığı miktarı ise %14 oranında 10 yıl içinde azaltacaktır. İç desteklerde, gelişme yolundaki ölkeler 10 yıllık bir sürede %13,33 oranında indirim yükömlölöğü altına girmişlerdir. Ancak tarım ürünlerinde Türkiye'nin iç destek miktarının %10'nun altında olması nedeniyle, ölkemiz tarım ürünlerinde uyguladığı iç desteklerde indirim taahhüdünde bulunmamıştır.²⁷⁸

Dönya Ticaret Örgötü'nün Tekstil ve Giyim Antlaşmasının hedefi, GATT gözetiminde hazırlanarak 1974 yılında yürörlöğe giren Çok Elyafılilar Antlaşması kapsamında veya diğer gönöüllö ihracat kısıtlamaları anlaşmalarıyla kotalar dahilinde yürötülen tekstil ticaretinin, güçlendirilmiş GATT kural ve disiplinleri ile uyumlu hale getirilmesidir. Tekstil ve giyim sektörünün Dönya Ticaret Örgötü'ne entegrasyonu, 1990 yılı toplam tekstil ve giyim ithalatı üzerinden dört aşamada yapılacaktır. Bu aşamalar sırasıyla ;²⁷⁹

- 1) 1 Ocak 1995 : %16
- 2) 1 Ocak 1998 : %17
- 3) 1 Ocak 2002 : %18
- 4) 1 Ocak 2005 : Kalan Bölüm

Bu nokta da Türkiye , birinci ve ikinci dilim entegrasyonları sırasıyla %18 ve %18,03 olarak gerçekteşirmiştir. 31 Aralık 1994 tarihinde Çok Elyafılilar Antlaşması kapsamında yer alan bötün kısıtlamalar, yeni antlaşmaya taşınmış olup, aşamalar Dönya Ticaret Örgötü'ne entegre edilmektedir.

²⁷⁷ www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/trkulus.htm , 2 Ocak 2001.

²⁷⁸ y.a.g.e

²⁷⁹ y.a.g.e

Dünya Ticaret Örgütü'nün 1998 yılında , Ticaret Politikalarını İzleme Mekanizması çerçevesinde Türkiye'ye ilişkin olarak hazırladığı raporunda da , ülkemizin Gümrük Birliği uyarınca gerçekleştirdiği düzenlemelerin Dünya Ticaret Örgütü'nden kaynaklanan yükümlülüklerimizle de paralel , ancak bunların çok ötesinde olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda 1990-1997 yılları arasında dünya ticaret hacmi ortalama %6,5 oranında artarken , Türkiye'nin ticaret hacmi %14 oranında büyümüştür.²⁸⁰

Türkiye , uluslararası düzeyde bir oluşum olan G-20 'nin de bir üyesidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla kurulmuş olan G-20'de, G-8 ülkeleri ve AB ile IMF-Dünya Bankası temsilcisinin yanı sıra , gelişmekte olan on ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler; Brezilya, Arjantin, Meksika, G. Kore, Çin, Hindistan, G. Afrika, Suudi Arabistan, Rusya ve Türkiye'dir. Söz konusu ülkelerin özellikleri, gelişmiş ülkeler ile geniş ticaret hacimlerinin bulunmasıdır. Aynı zamanda bu ülkeler, bölgelerinde ekonomik büyümenin ve ticari gelişimin itici ülkeleri ve merkezleri konumunda veya potansiyelindedir. Bu nokta da, G-20 içindeki organizasyon, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan on ülke ticari ve finansal serbestleşmenin yönetimini birlikte üstlenecek ve gelişmekte olan on ülke, bölgesindeki ülkeler (yeni pazarlar) gelişmiş ülkeler ve uluslararası pazarlar arasında köprü rolü oynayacaktır.²⁸¹

Türkiye 'nin G-20 içindeki konumu , özellikle içinde bulunduğu bölgenin gelişme potansiyelinin yüksek olması ve bulunduğu coğrafi konum itibarıyla, bölgedeki gerek yeraltı gerekse mal kaynakları açısından ikili ticaret potansiyellerinin bulunması nedeniyle önemlidir.

Türkiye 'nin dış ticaretinde geleneksel olarak OECD ülkelerinin büyük bir önemi olduğu görülmektedir. Özellikle 1970 ve 1980 yıllarında Türkiye'nin ihracat ve ithalatında OECD ülkeleri sırasıyla %78 ve %69 oranında pay almıştır. 1995'e gelindiğinde ise söz konusu ülkelerin payı; ihracatımızda %61, ithalatımızda %66 'ya ulaşmış, 1997 yılında ihracatımız içindeki payı ise %58,4 olarak gerçekleşmiştir.²⁸²

1999 ve 2000 itibarıyla OECD ülkelerinin yapılan toplam ihracat içindeki payı sırasıyla ; %69,2 ve %67,7 olurken²⁸³, söz konusu ülkelerin aynı dönemde ithalat içindeki payları ise %68,2 ve %64,9 'dur.²⁸⁴

²⁸⁰ Berki , a.g.e , Aralık 1999 , s.33

²⁸¹ Gürlel , a.g.e , s.19

²⁸² " Ülkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi " , www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75vilbk/ulkyap.htm 2 Ocak 2001.

²⁸³ Ek-9

²⁸⁴ Ek-12

4.3.2 Serbest Ticaret Antlaşmaları

Türkiye 'nin dış ticaretini hem serbestleştirmeye yönelik çabalar hem de dış ticarete pazar çeşitlendirmesi çerçevesinde ele alınması gereken Serbest Ticaret Antlaşmaları, bölgesel entegrasyonun kapsamının genişletilmesi açısından da önem arz etmektedir.

Özellikle AB ile 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanan Gümrük Birliği, DTÖ kapsamında diğer ülkelerce yapılmakta olan gümrük indirimleri bir yana bırakılacak olursa, üçüncü ülkelere karşı tek taraflı bir liberalleşme niteliği taşımaktadır. Gümrük Birliği uyarınca AB' nin Ortak Gümrük Tarifesi'nin üstlenilmesi sonucunda Türkiye, korumalarında çok önemli indirimler gerçekleştirmiştir. Dış ticarete ithalat ağırlıklı bir gelişmeye yol açan bu durumun ihracat lehine çevrilebilmesi veya en azından dengeli bir gelişme sağlanması Türkiye 'nin ülke ve mal ihracatını çeşitlendirebileceği yeni olanakların yaratılmasına bağlıdır. Gümrük Birliği kapsamında, Ortak Ticaret Politikaları uygulanması gerekliliğinin bir sonucu olarak yapılmakta olan Serbest Ticaret Antlaşmaları, bu amaca dönük en önemli araçlardır.

Bu bağlamda ihracatçılarımızın yeni pazarların artmasıyla ve ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesiyle birlikte, rekabet stratejilerini gözden geçirmeleri ve hatta yenilemeleri söz konusu olacaktır.

Türkiye, 6 Mart 1995 tarihinde imzaladığı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde, 1996 yılından itibaren beş yıllık bir süreçte, AB' nin imzaladığı ikili antlaşmalar çerçevesinde uyguladığı tercihli ticaret rejimini üstlenecektir. Özellikle söz konusu rejimin üstlenilmesinde öncelik verilecek ülkeler AB ile karşılıklı taviz içeren antlaşmaları olan ülkelerdir. Türkiye, AB' ye karşı ortaklık rejimi çerçevesinde gümrük vergisi indirimlerini konsolide eden kararname dışı, 1993 yılına kadar ithalat rejimi veya başka tür bir düzenleme ile GATT üyeliğinin yükümlülükleri dışında, bir ülkeye veya bölgesel bütünleşmeye herhangi bir ölçüde ticari taviz tanımamıştır.²⁸⁵

- Ülkemiz ihracatının ülke ve madde temelinde çeşitlendirilmesi ,
- İlgili ülke ile ticaret hacminin kısa vadede iki katına çıkartılması ,
- Antlaşma imzalanan ülkenin AB ve diğer üçüncü ülkelerle mevcut antlaşması kapsamında tanıdığı tavizli rejimi, Türkiye 'ye yansıtmasının sağlanması sayesinde, Türk sanayicisinin bu ülke pazarında eşit rekabet koşullarına sahip olması ,

²⁸⁵ İstanbul Metal Maden İhracatçıları Birlikleri , “Serbest Ticaret Antlaşmaları “, **Metal Maden İhracat Dergisi** , cilt:8 , sayı: 49 , Temmuz-Ağustos 1999, s. 11

- Hammaddelerini antlaşma yapılan ülkeden sağlayan Türk sanayicilerinin üretim maliyetlerinin azaltılması ,
- Ortak yatırım ve işbirliği olanaklarının geliştirilmesi ,
- Avrupa genelinde oluşturulacak menşe kümülasyonu içerisinde yer alınması için gerekli hukuki alt yapının hazırlanması ,
- Gümrük Birliği'nin bir gereği olarak Ortak Ticaret Politikasına uyumun sağlanması.

Söz konusu unsurlar Türkiye 'nin dış ticaretinde, özellikle ihracatında uygulamaya koyduğu Ulusal İhracat Stratejisinin uygulama alanını oluşturmaktadır.

Yukarıda belirtilen , Avrupa genelinde oluşturulacak Menşe Kümülayonu veya diğer adıyla Pan-Avrupa kümülasyonu ; Avrupa'daki Serbest Ticaret Antlaşmaları ile birbirine bağlanmış ülkeler arasında 1 Temmuz 1997 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren sistem çerçevesinde, sisteme taraf olan ülkeler arasında menşe kurallarından kaynaklanan engellemelerin kaldırılması ve birbirleri menşeli ürünleri sınırsızca kullanmalarına imkan sağlayan bir oluşumdur. Böylece tarafların , üçüncü ülke kaynaklı girdiler yerine birbirleri menşeli girdileri kullanmaları teşvik edilerek, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. ²⁸⁶

Türkiye 'de 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren tüm Avrupa'yı içine alan menşe kümülasyonu sistemine dahil edilmiş olup, böylelikle Serbest Ticaret Antlaşmalarıyla sağlanacak ticaret artışının daha da artması beklenmektedir.

Türkiye, AB ile arasında oluşturulan Gümrük Birliği ilişkisi ve Birliğin Ortak Ticaret Politikasına uyum süreci çerçevesinde; EFTA, İsrail , Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Letonya, Slovenya, Bulgaristan, Makedonya ve Polonya ile serbest ticaret antlaşmaları imzalamıştır. Fas, Tunus, Mısır, Faroe Adaları ve Filistin ile görüşmeler ise sürdürülmekte olup, Ürdün ve Malta'ya ise serbest ticaret antlaşmaları taslak metinleri iletilmiştir.

Türkiye-EFTA Serbest Ticaret Antlaşması , 10 Aralık 1991 tarihinde imzalanarak, 1992 yılı nisan ayında yürürlüğe konulmuştur. Böylelikle EFTA ülkeleri pazarlarına yapılmakta olan ihracatımız önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. ²⁸⁷

Söz konusu antlaşma ile EFTA ülkeleri ile Türkiye arasında, ticaretteki engellerin kaldırılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, EFTA ülkeleri ile Türkiye arasındaki

²⁸⁶ Reyhan Atmaca , “ Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası Bağlamında Serbest Ticaret Antlaşmalarının Değerlendirilmesi “, *Dış Ticarete Durum* , Özel Sayı , Aralık 1999, s. 35

²⁸⁷ “Türkiye'nin Serbest Ticaret Antlaşmaları ve Otonom Rejimleri “, www.dtm.gov.tr/ab/STA/bilesik.htm , 13 Ocak 2001.

ticarette , ithalat ve ihracata hiçbir yeni gümrük vergisi ve eş etkili vergi veya resim konmayacaktır.

Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Antlaşması , 14 Mart 1996 tarihinde imzalanmış ve 1 Mayıs 1997 tarihi itibarıyla de, geçerli olmak üzere yürürlüğe konulmuştur. İsrail ile imzalanan antlaşma il , ABD, AB ve EFTA ile serbest ticaret antlaşmaları akdetmiş bir ülkenin pazarına girilmekle birlikte , özellikle ABD pazarına da girmek açısından önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca Akdeniz ülkeleri ve AB arasında oluşturulması öngörülen serbest ticaret alanı ile bütünleşme için gerekli ilk adım da atılmıştır. Söz konusu antlaşma ile, Türkiye ile İsrail, kademeli olarak en geç 1 Ocak 2000 tarihinde sona erecek bir geçiş dönemi boyunca, bu antlaşmanın hükümlerine göre ve GATT 1994 ve Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran antlaşmaya ekli diğer çok taraflı mal ticareti antlaşmalarına uygun olarak bir Serbest Ticaret Alanı tesis edeceklerdir.²⁸⁸

Türkiye-Macaristan Serbest Ticaret Antlaşması , 8 Ocak 1997 tarihinde imzalanmış, Nisan 1998 'de de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu antlaşma ile taraflar arasında 2001 yılına kadar bir serbest ticaret alanı kurulması öngörülmektedir. Antlaşma ile sanayi ürünleri, bir kısım tarım ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinde kolaylıkların sağlanması planlanmıştır.

Antlaşmanın başlıca amaçları ,²⁸⁹

- Türkiye-Macaristan arasında beş yıllık bir geçiş dönemi sonucunda , 01.01.2001 tarihi itibarıyla GATT 1994 hükümleriyle uyumluluk gösteren bir serbest ticaret alanı oluşturulması ,
- 1/95 sayılı Gümrük Birliği'ne ilişkin Ortaklık Konseyi Karar'ında belirtilen yükümlülükler çerçevesinde , Türkiye'nin Topluluğun tercihli ticaret politikasına, bu bağlamda, AB ile Macaristan arasında yürürlükte bulunan Avrupa Antlaşmasına uyum sağlanmasıdır.

Antlaşmanın içeriği bağlamında ise, iki ülke arasında gümrük vergilerinin ve diğer kısıtlamaların kaldırılacağı ana mal grupları ise; sanayi ürünleri , tarım ve işlenmiş tarım ürünleri, tekstil ve konfeksiyon ürünleridir.

Sanayi ürünleri açısından her iki tarafta , gümrük vergileri ile eş etkili vergilerini, hassas ürünleri dışında kaldıracaktır.

²⁸⁸ y.a.g.e

²⁸⁹ İstanbul Ticaret Odası , **Macaristan Ülke Profili** , İstanbul Ticaret Odası Yayınları , İstanbul , 1998. s.45

Macaristan ve Türkiye'nin hassas olan sanayi ürünlerindeki indirim planı şu şekildedir;²⁹⁰

	<u>İndirim Oranı</u>
	Temel verginin
1.1.1997	%60'ına
1.1.1998	%45'ine
1.1.1999	%30'una
1.1.2000	%15'ine
1.1.2001	vergiler kaldırılacak.

Türkiye , 2/95 sayılı Ortaklık Konseyi kapsamındaki otomotiv ve sanayi ürünlerinde ise, sektörün hassalığı (özellikle kamyon ve traktörde) ve Dünya Ticaret Örgütü yükümlülükleri çerçevesinde 1997 yılından itibaren bazı otomotiv ürünlerinin korumalarında yapılacak indirimleri dikkate alarak, diğer sanayi ürünlerinden farklı bir indirim planı belirlemiştir. Bu plana göre ;²⁹¹

	<u>İndirim Oranı</u>
	Temel verginin
1.1.1997	%85'ine
1.1.1998	%75'ine
1.1.1999	%65'ine
1.1.2000	%40'ına
1.1.2001	vergiler kaldırılacak

Bu çerçevede, 2001 yılı itibariyle hassas sanayi ürünlerinde, Türkiye-Macaristan Serbest Ticaret Antlaşması gereği vergiler kaldırılmıştır.

Macaristan, Türkiye'nin ihracatında önemli paya sahip olan; renkli televizyon alıcıları, bazı dokunmuş mensucat ürünleri, doğal borat konsantreleri ,bazı sabunlar, krom cevherleri, viskon ipliği liflerinden dokumalar, polietilen ve propilen şeritlerden çuval ve torbalar, bazı alaşımsız demir-çelik ürünleri, dizel ve yarı-dizel motorların aksam ve parçaları, demiryolu taşımacılığında kullanılan konteynerler; ürünleri libere edecektir.

²⁹⁰ y.a.g.e , s. 49

²⁹¹ y.a.g.e , s.49

Diğer ürünlerde ise Macaristan , antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren %40'lık bir indirim yapmıştır. ²⁹²

Tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinde ise, Türkiye açısından en önemli pazara giriş avantajı, narenciye ürünleri, fındık, tütün, bira ve kuru meyvelerde sağlanmıştır. Macaristan açısından ise, buğday, mısır (Türkiye'de üretim olmayan dönemlerde) ve canlı hayvanlarda alınan tavizler büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede Macaristan Türkiye'ye 12.000 tavizli narenciye kontenjanı açarken, Türkiye, Macaristan kaynaklı canlı hayvanlara 4000 tonluk bir tavizli tarife kontenjanı açacaktır. ²⁹³

Tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde ise, Macaristan'ın ortalama %18 düzeyindeki koruma oranı, 1997 yılı içerisinde Dünya Ticaret Örgütü kurallarına uygun olarak, izin verilmiş olan ödemeler dengesi önlemlerinin de sona ermesiyle %7 düzeyine inmiştir. Macaristan'dan Türkiye'ye yönelik tekstil ürünlerinin ihracatında ise herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. ²⁹⁴

Türkiye-Romanya Serbest Ticaret Antlaşması, 29 Nisan 1997 tarihinde imzalanmış ve 2 Şubat 1998 'de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu antlaşma ile, gümrük vergilerinin ve diğer kısıtlamaların aşamalı bir biçimde kaldırılması yoluyla iki ülke arasında ticari ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunulması ve iki ülke arasında dış ticaretteki sapmaların önlenmesi amaçlanmıştır. ²⁹⁵ İki ülke arasındaki ticari kısıtlamalar 1.1.2002 tarihinde sona erecek bir geçiş dönemi boyunca kaldırılacaktır.

Türkiye ile Romanya arasında ticarete konu olan mal gruplarına baktığımızda; Türkiye Romanya'dan özellikle, kimyasal ürünler, metal ve metal ürünleri, elektrik ekipmanları, traktör, petrol ve sondaj ekipmanları, otomobil, tohum ve diğer tarımsal ürünler, et ve canlı hayvanlar madeni ve bitkisel yağlar, tekstil ve konfeksiyon ürünleri, ayakkabı ve deriden mamul eşyalar ithal etmekte; Romanya'ya ise, makine, enerji sektörüyle ilgili çeşitli materyaller, gıda ve tarımsal ürünler, elektronik ekipmanlar, dayanıklı tüketim malları, tekstil ve konfeksiyon ürünleri, deriden mamul mallar, meyve ve sebzeler, inşaat malzemeleri ihraç etmektedir. ²⁹⁶

Türkiye-Estonya Serbest Ticaret Antlaşması , bir serbest ticaret alanı oluşturulması planı çerçevesinde 03.06.1997 tarihinde imzalanmış, 06.03.1998 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak 01.07.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

²⁹² y.a.g.e , s.50

²⁹³ y.a.g.e , s.51

²⁹⁴ y.a.g.e , s. 57

²⁹⁵ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi , **AB Kapısındaki Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Türkiye –Profil'98** , Plaka Matbaacılık , Ankara , 1998 , s.61

²⁹⁶ y.a.g.e , s.61

Söz konusu antlaşmanın başlıca dört amacı vardır ,²⁹⁷

- 1) Karşılıklı ticaretin genişletilmesi yoluyla, Türkiye ile Estonya arasındaki ekonomik ilişkilerin uyumlu şekilde gelişmesini teşvik etmek ,
- 2) Türkiye ile Estonya arasındaki ticarete adil rekabet koşulları yaratmak
- 3) Ticaretteki engellerin kaldırılması ile, dünya ticaretinin gelişmesi ve genişlemesine katkıda bulunmak ,
- 4) Türkiye ile Estonya arasındaki işbirliğini arttırmak .

Söz konusu antlaşma ile genel olarak tüm sanayi ürünlerinde (çeşitli kimyevi maddeler, pamuk, kendir gibi maddeler hariç) antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren taraflar, ithalata yeni gümrük vergisi veya eş etkili vergi koymayacak ve uygulanan gümrük vergilerini ve eş etkili vergileri kaldıracaklardır . Aynı şekilde tarım ürünlerinin ihracat ve ithalatında hiçbir yeni gümrük vergisi ya da eş etkili vergi konmayacak, var olanlar arttırılmayacak, ithalat ve ihracata hiçbir miktar kısıtlaması veya eş etkili vergi konmayacaktır .²⁹⁸

Türkiye – Letonya Serbest Ticaret Antlaşması ,1997 yılında başlayan görüşmeler sonucu 16 Haziran 1998 tarihinde imzalanmış ancak henüz onaylanmamıştır.

Letonya ile Türkiye arasındaki dış ticaret şu ana mal grupları çerçevesinde gerçekleşmektedir; Letonya Türkiye'ye, orman ürünleri, demir-çelik sanayi ve dokumacılık ürünleri ihraç etmekte; buna karşılık Türkiye 'den tekstil, meyve, deri ve kösele, elektrikli makine ve cihazlar, çeşitli ulaşım araçları satın almaktadır .²⁹⁹

Türkiye-Litvanya Serbest Ticaret Antlaşması , 2 Haziran 1997 tarihinde imzalanmış ve 1 Mart 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşma ile iki ülke arasındaki ticaret, AB tercihli ticaret rejimi çerçevesinde düzenlenerek , ticareti kısıtlayıcı engeller kaldırılacaktır. Türkiye-Litvanya arasındaki tüm ticari engeller, 1 Ocak 2001 tarihinde sona erecek geçiş dönemi sonucunda kaldırılacaktır.

Türkiye-Çek ve Slovak Cumhuriyetleri Serbest Ticaret Antlaşmaları, Çek Cumhuriyeti ile 3 Ekim 1997 tarihinde, Slovak Cumhuriyeti ile de 20 Ekim 1997 'de imzalanmış olup, her iki antlaşmada 1 Eylül 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çek ve

²⁹⁷ İstanbul Ticaret Odası , Estonya-Litvanya Ülke Profili , İstanbul Ticaret Odası Yayınları İstanbul, 1998 , s. 42

²⁹⁸ y.a.g.e , s.42

²⁹⁹ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi , a.g.e , s.145

Slovak Cumhuriyetleri ile aramızdaki tüm ticari kısıtlamalar 1 Ocak 2001 tarihinde tamamlanmış geçiş süreci ile kaldırılmıştır.³⁰⁰

Türkiye-Slovenya Serbest Ticaret Antlaşması , 5 Mayıs 1998 tarihinde imzalanmış ancak antlaşma halen yürürlüğe girmemiştir. Söz konusu antlaşma ile iki ülke arasındaki ticari kısıtlamaların 1 Ocak 2001 tarihi itibarıyla kaldırılması öngörülmüştür.

Türkiye-Polonya Serbest Ticaret Antlaşması , 4 Ekim 1999 tarihinde imzalanmış ve 1 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu antlaşma ile iki ülke arasındaki ticari kısıtlamalar 1 Ocak 2002 tarihinde tamamlanacak olan geçiş dönemi sonunda kaldırılacaktır.

Türkiye-Makedonya Serbest Ticaret Antlaşması , 7 Eylül 1999 tarihinde imzalanmış ancak halen antlaşmanın onay işlemi tamamlanmamıştır.

Türkiye-Bulgaristan Serbest Ticaret Antlaşması , 11 Temmuz 1998 tarihinde imzalanmış ve 01.01.1999 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, Türkiye ile Bulgaristan arasında ticaretin serbestleştirilmesine yönelik süreç başlamıştır. 1 Ocak 2002 tarihinde tamamlanacak bir geçiş dönemi sonucunda iki ülke arasındaki ticari kısıtlamalar, Dünya Ticaret Örgütü Antlaşması hükümleri çerçevesinde kaldırılacak ve diğer antlaşmalarda olduğu gibi bir serbest ticaret alanı kurulacaktır.

Yukarıda belirtilen ve çoğunluğunu Türkiye'nin Doğu Bloğu ülkeleriyle yaptığı serbest ticaret antlaşmalarının oluşturduğu düzenlemeler, ticari kısıtlamaların kaldırılacağı geçiş dönemi sonuna kadar olan dönemde, genellikle tarım, işlenmiş tarım, hayvancılık ve balıkçılık ürünlerinde Türkiye ile antlaşmaya taraf olan ülkeler aşamalı bir tarife indirimini esas almıştır. Söz konusu ülkeler arasında sadece Makedonya ile yapılan antlaşmada tarife kotası belirlenmesine rağmen, vergiler, herhangi bir geçiş dönemini gerektirmeksizin kaldırılmıştır.

Türkiye'nin Akdeniz ülkeleri ile serbest ticaret antlaşmaları çerçevesinde ikili ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışması temelde AB ile Akdeniz ülkeleri arasında devam etmekte olan Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde şekillendirilmektedir.

Bu çerçevede Türkiye, K. Afrika ülkelerinden Mısır, Fas, Tunus ile imzalayacağı serbest ticaret antlaşmalarıyla gümrükler sıfırlanacak ve 1 milyar\$'lık ek ihracat olanağı sağlanacaktır.³⁰¹

Türkiye'nin Mısır ile yapacağı serbest ticaret antlaşması, en çok otomotiv ve otomotiv yan sanayinin işine yarayacaktır. Çünkü bu ülkeye yapılan ihracatta en büyük payı oluşturan otomobil ve bunlara ait aksam ve parçaları halen %60-%160 arasında

³⁰⁰ "Türkiye'nin Serbest Ticaret Antlaşmaları ve Otonom Rejimleri ",
www.dtm.gov.tr/ab/STA/bilesik.htm , 13 Ocak 2001

değişen gümrük vergisi oranlarına tabidir. Gümrüklerin sıfırlanmasıyla birlikte, doğrudan otomobil satışının yanı sıra halen , bu ülkede TOFAŞ tarafından üretilen otomobiller için yedek parça ihracatında da büyük avantaj sağlanacaktır.³⁰²

Türkiye'nin Fas ile yapacağı serbest ticaret antlaşması ise, Afrika ülkelerine ulaşılmasında önemli etken olması beklenmekle birlikte, özellikle AB, K. Amerika ve diğer bölgelere yönelik ihracatta Türkiye menşeli hammadde ve yarı-mamul ürünler için Fas'ın hariçte işleme ve fason üretim üssü olma potansiyeli taşımaktadır. Fason üretim özellikle tekstil ve konfeksiyonda geçerli olacaktır. Diğer işbirliği alanları ise, otomotiv, beyaz eşya, yurt dışı müteahhitlik, tarım, ilaç sanayi, deniz ticareti , elektrik ve elektronik sanayi, katma değeri yüksek fosfat ve türevleri üretimidir. Türkiye'nin Fas'tan yaptığı ithalatın yaklaşık %90'ı fosfat , fosfat hammaddeleri ve türevleri ile odun hamurundan oluşmaktadır. İhracatta ise , makine ve aksamı, demir-çelik ürünleri ile nakil araçları ağırlık taşımaktadır. Tunus'ta Fas gibi fason üretim açısından önemli olanaklar sağlayacak kapasite de olup, Tunus'a yapılan ihracatın yarısından fazlasını giyim eşya ve aksesuarlar oluşturmuştur. Ortadoğu ülkesi olan Filistin ile yapılacak serbest ticaret antlaşması ise daha çok müteahhitlik hizmetleri ve inşaat malzemeleri ihracatı açısından önem taşımaktadır.³⁰³

Sonuç olarak, söz konusu antlaşmalar 125 milyon üzerinde bir pazar ve 500 milyar\$'lık bir ticaret hacmi ile Türkiye'nin ihracatı için pazar çeşitlemesi yaratacak, daha önce bu pazarlara girme olanağı bulmuş ülkelerin malları karşısında Türk malları içinde eşit rekabet koşulları sağlayacak ve Türk sanayicisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve yarı mamullerin uygun koşullarda ithali sağlanacaktır. Özellikle de eski Doğu Bloğu ülkeleriyle yapılan antlaşmalar sayesinde Türkiye'nin dış ticaret açığı olan bu ülkelere karşı dış fazla yaratabilme olanağı sağlanmış olacaktır.

4.3.3 Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

Türkiye'nin Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana önem verdiği Batılılaşma Projesi, İkinci Dünya Savaş 'ı sonrasında batı kurumlarıyla işbirliği ve batı kurumlarına katılım biçiminde yeni bir boyut kazanmıştır. Bu çerçevede de AB, o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu, ile ilişkiler kurulmaya başlanmış ve Soğuk Savaş dönemi, Türkiye 'nin Avrupa'nın bir parçası olma yolundaki girişimlerinin üst seviyelere ulaştığı bir dönem olmuştur. Ancak Soğuk Savaş 'ın bitimiyle birlikte , Batı'nın karşısında kitlesel bir tehdidin varlığını yitirmesi, uluslararası sistemin artık yeniden yapılanması gerçeğini göz önüne

³⁰¹ “ Kuzey Afrika ile Gümrükler Sıfırlanıyor “, *Aktüel Para* , sayı:241 , 11-17 Nisan 1999 , s. 22

³⁰² y.a.g.e , s.23

sermiştir. Bu çerçevede de , gerek Avrupa gerekse ABD , Soğuk Savaş 'ın nükleer güç tehdidi ve savunma stratejileri politikalarından, ekonominin ve ticaretin ön planda tutulduğu, özellikle tek bir Avrupa'nın yaratılmasını esas alan ekonomik ve siyasal bütünleşme projelerine ağırlık verilmiştir.

İşte bu ortamda Türkiye, Soğuk Savaş dönemindeki askeri ve coğrafi öneminden kaynaklanan desteği eskisi kadar görememiş ve bu bağlamda da kendi dış politika stratejilerini ekonomi ve ticaret temeline kaydırarak, jeo- stratejik önemini söz konusu iki unsur çerçevesinde değerlendirmeye karar vermiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Avrupa bir bütün iken , Soğuk Savaş döneminden sonra söz konusu bütün "iki batı " biçiminde Türkiye 'nin karşısına çıkmıştır. Bunlardan biri, stratejik ilişkileri ve işbirliğini temsil ederken, diğeri bölgesel bütünleşme hedefini ifade etmektedir.

Türkiye , söz konusu ikili anlayış içerisinde tercihini, gerek Soğuk Savaş döneminde gerekse Soğuk Savaş sonrası dönemde de bölgesel bütünleşme yönünde kullanmıştır.

Bu çerçevede, Türkiye tercihini Avrupa bütünleşmesinden yana koyarak, o dönemki adıyla Avrupa Topluluğu'na 31 Temmuz 1959 tarihinde katılmak için müracaat etmiştir. Görüşmeler 1959 yılında eylül ayında başlayarak dört yıl sürmüş ve anlaşma 23 Haziran 1963'te parafe edilerek, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara 'da imzalandıktan sonra, söz konusu antlaşma Türkiye ve Topluluk üyesi altı ülkenin parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁰⁴

Ankara Antlaşması olarak bilinen antlaşmayla Türkiye, AT ile ortaklık ilişkisi kurmuş ve söz konusu antlaşma ile günümüze kadar sancılı bir şekilde süregelen Türkiye-AB ilişkilerinin temeli atılmıştır.

Söz konusu Ortaklık Antlaşmasının kapsamı çerçevesindeki en önemli noktalar, Türkiye ile Topluluk arasında kurulacak olan ortaklık ilişkisinin dönemleri ve ortaklık organlarıdır.

Ortaklık organları; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Karma Parlamento Komisyonu ve Gümrük İşbirliği Komitesinden oluşmaktadır.

Ortaklık Antlaşması olan Ankara Antlaşmasının dönemleri ise; hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç aşamalıdır.

Hazırlık dönemi, Türkiye – AET ilişkilerinin geliştirilmesi açısından, Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemekte olup , geçiş dönemi ve son dönem boyunca üstleneceği yükümlülükleri yerine getirebilmesi için Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi

³⁰³ y.a.g.e , s.23

öngörülmüştür. Bu dönem içinde kullanılmak üzere, Türkiye 'ye Birinci Mali Protokol kapsamında 175 milyon ECU kredi de sağlanmıştır. Bu dönemin en az beş, en çok on yıl sürmesi öngörülmüştür.

Geçiş dönemi ise, hazırlık döneminin uzaması nedeniyle 23 Kasım 1970 'de Katma Protokol'ün imzalanmasının ardından, üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanması gereken Katma Protokol'ün ticari hükümleri, onay işlemlerinin zaman alabileceği düşüncesiyle, ayrıca akdedilen Geçici Antlaşma ile 01.09.1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak geçiş döneminin hukuken başlaması, Katma Protokol'ün 1 Ocak 1973 günü yürürlüğe girmesiyle olmuştur. Geçiş döneminin amacı, tarafların karşılıklı ve denkli yükümlükler esası üzerinden Gümrük Birliği'nin, gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye 'nin ekonomi politikalarını Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırmaktır. Bu dönemin en fazla on iki yıllık bir süreyi kapsaması öngörülmüştür. Ankara Antlaşması'nın Katma Protokolle düzenlenen geçiş döneminin tamamlanmasının ardından ise son döneme geçilmiştir. Son dönemde Türkiye ile Topluluk arasında Gümrük Birliğine dayanmaktadır ki; bu dönemde, tarafların ekonomi politikaları arasındaki eş güdümün güçlendirilmesinin sağlanması esas alınmıştır. Son dönem için bir süre saptanmamış , söz konusu süre taraflara bırakılmıştır. ³⁰⁵

Belirtildiği gibi , Türkiye-AB ilişkilerinde son dönem ise, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında alındıktan sonra başlamıştır.

Bu bağlam da, Türkiye 'nin AB ile ilişkilerini Gümrük Birliği kararına kadar olan dönem ve Gümrük Birliği sonrası olmak üzere, iki dönemde inceleyebiliriz .

4.3.3.1 Gümrük Birliği Öncesi Dönem ve Gümrük Birliği Kararı Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri

Türkiye-AB ilişkilerinin, Gümrük Birliği kararına kadar dönemdeki başlangıç noktasının Ortaklı Antlaşmasının aşamalarından olan geçiş aşaması oluşturmaktadır.

Ocak 1973 tarihinde Katma Protokolün yürürlüğe girmesiyle hukuken başlayan geçiş aşaması ; “ malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süreler de dahil olmak üzere , kişilerin , hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması; ekonomi ve ticaret politikalarının

³⁰⁴ “ Türkiye'nin Uluslararası Entegrasyonlara Katılımı “, www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/trkulus.htm , 2 Ocak 2001

³⁰⁵ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı , Avrupa Birliği ve Türkiye , Üçüncü Baskı , Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları , Ankara , 1996 , s.215

uyumlaştırılması konularını hükme bağlar .³⁰⁶ Böylece Katma Protokol geçiş dönemini düzenleyen bir belge olmakla birlikte, son dönemde gerçekleştirilen Gümrük Birliği için uygun alt yapının oluşturulmasını da sağlamıştır.

Geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokolün Sanayi ve Tarım Ürünleri ile birlikte, Gümrük Birliği'ne geçiş sürecindeki yükümlülükleri aşağıda açıklanmıştır.

Katma Protokolde, Gümrük Birliği'nin sanayi mallarının ticaretinde taraflar arasındaki gümrük vergilerinin, eş etkili vergilerin ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını ve Türkiye 'nin Topluluğun Ortak Gümrük tarifesine uyumunu gerektirmektedir.³⁰⁷

Topluluk, Gümrük Birliği alanındaki yükümlülüklerini 1 Eylül 1971'den Geçici Antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte yerine getirmeye başlamıştır . Söz konusu yükümlülükler aşağıdaki gibidir ;³⁰⁸

- Türkiye çıkışlı sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergileri Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte kaldırmayı kabul etmiştir.
- Türkiye çıkışlı pamuk ipliği, pamuklu dokuma ve makine halılarında gümrük vergileri Topluluk tarafından dört indirimle 12 yılda kaldırılacaktır.
- Petrol ürünlerinde gümrük vergisi muafiyeti belli bir kota sınırı içinde uygulanacaktır.
- Topluluk, petrol ürünleri ve ham ipek dışında bütün sanayi ürünlerindeki miktar kısıtlamalarını kaldırmayı kabul etmiştir.

Bunların yanı sıra, Topluluk bazı tekstil ürünlerinde 1978 yılından itibaren bazı ülkelerle yaptığı gönüllü ihracat kısıtlaması antlaşmalarını, Türkiye ile de yapmak istemiş ancak Türkiye söz konusu antlaşmayı yapmayı Gümrük Birliği sürecine girdiği ve bu yüzden üçüncü ülkelerden farklı konumda olduğunu belirterek, antlaşmayı imzalamıştır. Diğer taraftan ise, Topluluk Türkiye 'nin tekstil ve demir-çelik gibi bazı ürünlerin, damping mevzuatı çerçevesinde önlemler olarak güçlükler çıkarmıştır. Topluluk miktar kısıtlamasını ikame edecek anti-damping vergiler koyma yöntemini sıkça kullanmıştır.³⁰⁹

³⁰⁶ y.a.g.e , s.227

³⁰⁷ Güran , a.g.e , 1999 , s.178

³⁰⁸ Karluk , a.g.e , 1996 , s. 412

³⁰⁹ Güran , a.g.e , 1999 , s.179

Türkiye 'nin Gümrük Birliği alanındaki yükümlülükleri ise üç aşamada oluşmaktadır;

- 1) İthalatından alınan gümrük vergisi ve eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılması
- 2) Miktar kısıtlamalarının kaldırılması ,
- 3) Topluluğun Ortak Gümrük tarifesine uyum .

İthalatından alınan gümrük vergisi ve eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılması konusundaki uygulamalar aşağıdaki gibidir ;³¹⁰

- Türkiye , Topluluk çıkışlı sanayi ürünleri ithalatına uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimleri 12 yılda sıfırlayacaktır .
- Mevcut sanayi dallarından rekabet gücü az olanlar ile gelişmekte olan sanayilerin güçlenmesine olanak tanımak amacıyla; makine mühendisliği malları, tarım ve elektronik makineleri, taşıt araçları gibi maddelerin gümrük vergileri 22 yılda kaldırılacaktır.

Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle 12 yıllık ve 22 yıllık listede yer alan ürünlerin gümrük indirimleri başlamıştır.

1995 yılı itibariyle 12 yıllık listede toplam indirim %95 'e, 22 yıllık listede ise %90 ' a ulaşmıştır. 1996 yılından itibaren Gümrük Birliği'ne geçilmesi ile birlikte söz konusu kalan indirimlerde tamamlanmıştır.

Miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına ilişkin uygulamalar aşağıdaki gibidir ;³¹¹

- Türkiye , Topluluktan 1967 yılında yaptığı ithalat değerinin %35 'ine denk bir liberasyonu konsolide edeceğini ve konsolide liberasyon oranını 1976, 1981, 1986 ve 1991 yıllarında sırasıyla; %40, %45 , %60 ve % 80 'e yükselteceğini, 1995 yılında da Topluluk çıkışlı ithalata %100 liberasyon uygulayacağını kabul etmiştir.

Söz konusu uygulama ile Gümrük Birliği kararının gerçekleşmesine kadar olan sürede Topluluğa uygulanan miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır.

Topluluğun Ortak Gümrük tarifesine uyumu ile ilgili uygulamalar aşağıdaki gibidir;³¹²

³¹⁰ Karluk , a.g.e , 1996 , s.413

³¹¹ Güran , a.g.e , 1999 , s.182

³¹² Karluk , a.g.e , 1996 , s.416

- Türkiye 12 yıllık ve 22 yıllık süreler sonunda Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesine uyumunu sağlayacaktır.
- Türkiye , 12 yıllık listede, 1977 'de %20, 1980 'de %20, 1982 'de %20 ve 1985'te ise %40 'lık uyum ile toplamda %100'lük uyumu gerçekleştirecektir. 22 yıllık listede ise, 1983 'de %20, 1989'da %30, 1991'de %20 ve 1995 'te %30 'luk uyum ile %100'lük uyumu gerçekleştirecektir.

Türkiye 'nin Ortak Gümrük Tarifesine uyum yükümlüklerini 1989'a kadar sürekli ertelemesinin nedeni, söz konusu tarihlerde Topluluğun Ortak Gümrük tarifesi ortalamasının %7, Türkiye 'nin gümrük tarifeleri ortalaması ise %40-%50 düzeyindeydi. Aradaki farkın oldukça büyük olması yüzünden Türkiye, 25 Aralık 1976 tarihinde, gümrük indirimlerinde olduğu gibi Ortak Gümrük Tarifesine uyum konusundaki yükümlülüklerini de dondurmıştır.³¹³ 1989 yılından itibaren ; 1989-1994 yılında yapılan uyumlarla Ortak Gümrük tarifesine uyum, 12 yıllık liste de %80 'e, 22 yıllık liste de ise %70 'e ulaşmıştır. 1/95 tarihli Ortaklık Konseyi kararı çerçevesinde de geriye kalan uyumun gerekleri tamamlanarak, 1986 yılı başından itibaren Gümrük Birliği ile Ortak Gümrük tarifesine tam uyum sağlanmıştır.

Gümrük Birliği ile ilgili tartışmalar , sanılanın aksine 1996 yılından itibaren değil, Katma Protokolün imzalandığı ve Gümrük Birliği'ne doğru giden geçiş döneminin başladığı yıllarda başlamıştır. Korumacı bir ekonomik ortamda gelişen sanayiler, Katma Protokol 'de belirtilen Gümrük Birliği'ne geçişin çok kısa olduğunu ve sanayileşmeyi olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir. Bu dönemde, Topluluk ile yakın ilişkileri sürekli desteklemiş olan İstanbul Sanayi Odası ve İktisadi Kalkınma Vakfı gibi kuruluşların bile, bu dönemde, Gümrük Birliği'ne karşı olumsuz bir tutum içinde bulundukları gözlemlenmiştir.

Özellikle 1970'lerde başta Bretton Woods sisteminin çözülmesi ve arkasından gelen iki önemli petrol krizi dünya ekonomisi ve ticaretini önemli bir biçimde etkilerken, sanayileşmekte olan bir ülke konumunda bulunan Türkiye 'nin de bu durumdan etkilenmemesi mümkün değildi.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye – Topluluk ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen faktörler ;³¹⁴

³¹³ Karluk , a.g.e , 1996 , s.416

³¹⁴ Karluk , a.g.e , 1996, s. 395

- Topluluğun 1973'te genişlemesi ile , Topluluğa verilen ödümler yaygınlaşmıştır.
- Topluluğun EFTA ile 1972-1973 yıllarında gerçekleştirdiği sınai serbest ticaret bölgesinden Türkiye zarar görmüştür.
- Topluluk ile olan dış ticaret açıkları büyümüş , Topluluğun özellikle Lome Sözleşmeleri çerçevesinde Afrika-Karayip-Pasifik ülkeleri ve Akdeniz ülkeleri ile ilişkilere yönelmesi Türkiye 'nin aldığı ödümleri bir anlamda geçersiz kılmıştır.
- Genel Tercihler Sisteminin , 1971 'de yürürlüğe konulması ve bundan Türkiye 'nin yararlandırılmaması, ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir.
- GATT çerçevesinde düzenlenen çok taraflı ticaret görüşmeleri sonucunda, Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'nin %6 oranına kadar inmesi, Türkiye 'nin yükümlüklerini arttırmıştır.

Tüm faktörler çerçevesinde Türkiye, Avrupa Topluluğundan gümrük indirim planına ilişkin olarak kabul edilebilir bir teklif alamayınca da, Katma Protokol çerçevesinde 25 Aralık 1976 'da tek taraflı olarak yükümlülüklerini dondurmıştır.

Türkiye 'nin 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile yeniden dışa açılma ve uluslararası ekonomik sisteme entegre olma isteği çerçevesinde , Avrupa Topluluğu ile arasında olan engellerin belli bir kısmını aşacak düzeye gelmiştir. Bu nokta da Türkiye, 14.04.1987 'de, Ankara Antlaşması 'ndan ayrı bir biçimde, geçiş döneminin ve son dönemin tamamlanmasını beklemeden, AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ancak söz konusu başvuru, 18.12.1989 tarihli Avrupa Komisyonu'nun olumsuz raporu doğrultusunda Konsey tarafından da reddedilmiştir. Ancak 1990 tarihinde Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından bir Teknik İşbirliği Programı sunulmuş ve bu programa ilişkin antlaşma üzerinde taraflar uzlaşma sağlayarak 1992 'de ilgili antlaşmayı imzalamışlardır.

Ortaklık Konseyi'nin 06 Mart 1995 tarihli toplantısında alınan 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ile Türkiye-AB arasında Katma Protokolle belirlenen geçiş dönemi sona ermiş ve gümrük birliği sağlanarak son döneme geçilmiştir.

Söz konusu karar toplantısında Gümrük Birliği kararının yanı sıra alınmış diğer kararlar şu şekildedir ; ³¹⁵

- Taraflar arasındaki ilişkilerin Ortaklık Antlaşmasının öngörmediği alanlarda da güçlendirilmesini amaçlayan bir Tavsiye Kararı ,

³¹⁵ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı , a.g.e , s. 284

- Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı , 1 Ocak 2001 tarihine kadar Ortak Gümrük tarifesinin üzerinde vergi uygulayacağı hassas ürünleri içeren 2/95 sayılı karar,
- Türk ekonomisinin Gümrük Birliği'ne bağlı olarak geçireceği değişiklikler sırasında ihtiyaç duyacağı mali yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen Topluluk Deklarasyonu ,

Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği'nin ticaret açısından kapsamı ve getirdikleri şunlardır ;³¹⁶

- Gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili vergi ve önlemlerin kaldırılması ,
- Ticarete teknik engellerin kaldırılması ,
- Ortak Gümrük Tarifesi ,
- Hassas ürünler, Topluluğun tercihli rejimlerinin Türkiye tarafından üstlenilmesi ,
- İşlenmiş tarım ürünleri ithalatında uygulanacak sisteme ilişkin mevzuat ,
- Türkiye 'nin, AB' nin Ortak Tarım Politikası'na uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim ,
- Gümrüklere ilişkin hükümler, Türkiye 'nin Ortak Gümrük Kod'una uyum ve karşılıklı idari işbirliği .

Türkiye – AB Gümrük Birliği ile ortaya çıkan ve Türkiye 'nin gerçekleştirmesi gereken iki önemli nokta vardır .Bunlar; AB' nin ortak ticaret ve rekabet politikalarının uyumlaştırılması ve AB' nin tercihli rejimlerinin (otonom rejimler, tercihli ticaret antlaşmaları) Türkiye tarafından beş yıl içinde üstlenilmesidir. Söz konusu tercihli rejimler AB' nin Ortak Gümrük tarife oranlarının çok altında alınan vergilerle veya vergiden muaf olarak gerçekleşen rejimlerdir. Türkiye, bu konudaki yükümlüklerini önce bölümde üzerinde durulan tercihli rejimlerden biri olan serbest ticaret antlaşmaları yaparak üstlenmektedir. Ayrıca Türkiye, Gümrük Birliği kapsamındaki, AB' nin Ortak Gümrük Tarifesi oranını 01.01.2001 tarihi itibarıyla uygulamaya başlamıştır. Bu çerçevede de Türkiye 'nin üçüncü ülkelere uyguladığı ve Ortak Gümrük Tarife oranlarından daha yüksek gümrük tarifelerini 1 Ocak 2001 'e kadar koruyabileceği, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile kararlaştırılmıştır.

³¹⁶ Karluk , a.g.e , 1996, s.530

1/95 sayılı Oraklık Konseyi Kararı gereğince, AB' nin Ortak Ticaret ve Rekabet politikalarına uyumu çerçevesinde uygulanacak mevzuatın genel olarak içeriği aşağıdaki gibidir ;

- Malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası ile ilgili hükümler , tarım ürünü dışında kalan , Türkiye 'de ya da Topluluk'ta üretilen ya da üçüncü ülke kaynaklı olup serbest dolaşıma konulan ürünlere uygulanır. (Madde 2- 3)
- İthalatta ve ihracatta uygulanan gümrük vergileri, eş etkili vergiler, miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemler, Kararın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılacaktır. Bununla birlikte Topluluğun, Türkiye kaynaklı petrol ürünlerine tanıdığı 740.250 tonluk tarife kontenjanı kaldırılacaktır. Türkiye, kararın yürürlüğe girmesinden itibaren belli bir süre için, kullanılmış motorlu taşıt ithalini, yürürlükteki ithalat rejimindeki düzenleme çerçevesinde izne tabi tutmaya devam edecektir.(Madde 4-7)
- Türkiye , ticarete teknik engellerin kaldırılması konusundaki Topluluk araçlarını; standardizasyon, ölçüm, kalibrasyon, kalite, akreditasyon, test ve sertifikalandırma konusundaki Topluluk mevzuatını , Karar'ın yürürlüğe girdiği tarihten beş yıl içinde benimseyecektir. (Madde 8-11)
- Türkiye, Kararın yürürlüğe girmesiyle birlikte Topluluğun Ortak Ticaret Politikası ve Ortak Gümrük Tarifesi mevzuatına uygun önlemleri uygulamaya koyacaktır. Türkiye , tek taraflı olarak Ortak Gümrük Tarifesi'ni geçici süre ile askıya alma ve değiştirme hakkına sahiptir. (Madde 12-14)
- Türkiye , Katma Protokol çerçevesinde, bazı ürünler itibariyle, 01.01.20001 tarihine kadar Ortak Gümrük Tarifesi üzerinde vergi uygulayabilecektir. Hassas ürünler listesi 01.01.1996 tarihinden başlayarak beş yıl içinde ortak gümrük tarifesine yaklaştırılması öngörülen temel vergi oranlarını da içerecek şekilde, 2/95 sayılı Oraklık Konseyi Kararı ile belirlenmiştir. Söz konusu ürünler; bazı petrol yağları (motor benzini, petrol eteri , gazyağı, jet yakıtı , marine dizel, fuel oil, clarfid oil, ve diğer solventler) ; deri ve köseleden, plastik madde yapraklarından, dokumaya elverişli maddelerden ve kartondan yapılmış sandık, çanta, bavul ve kılıflar; torba imali için beyazlatılmış kağıtlar, çimento ve gübre torbaları, ayakkabı ve ayakkabı aksamı, porselen ve seramikten bazı sofralar ve mutfak eşyası, bazı traktör, midibüs ve minibüs , binek otomobilleri, eşya taşımaya ait motorlu taşıtlar . (Madde 15)
- Türkiye, Oraklık Konseyi Kararı'nın yürürlüğe girişinden itibaren 5 yıllık bir geçiş dönemi içinde, karşılıklı yarar temelinde, Topluluğun üçüncü ülkelere olan otonom ya da tercihli antlaşmalarını üstlenecektir. (Madde 16)

- Türkiye , Topluluk mevzuatı çerçevesinde , işlenmiş tarım ürünleri sanayi ve tarım payları belirlenmiş ve toplam korumanın sanayi payına denk kısmının topluluğa karşı sıfırlanması öngörülmüştür. Aynı şekilde Topluluk da, Türkiye 'ye karşı daha önce sıfırlamadığı sanayi paylarındaki korumayı kaldıracaktır. Bu ürünler içiçe temel tarım ürünlerini (hububat,şeker,süt) bulunduran ürünlerdir. (çikolata, şekerlemeler, çocuk mamaları, bisküvi ve pastacılık ürünleri, makarna, dondurma ve hazır gıdalar, margarin gibi) (Madde 17-21)

Türkiye-AB Gümrük Birliği Kararı'nın, tarım ,tekstil ve konfeksiyon ve demir-çelik ürünleri bağlamında sektörel açıdan değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Bu çerçevede tarım ürünlerinde, Ankara Antlaşması ve geçiş dönemini kapsayan bir biçimde Türkiye lehine açılan düşük gümrük vergili tarife kontenjanları ile başlayan tavizli rejim, daha sonraki yıllarda Topluluğun tek taraflı kararı ile genişletilmiştir. Topluluğun Ortak Tarım Politikasına dahil olmayan tarımsal ürünler, yaş meyve sebze ürünlerine ait toplam on bir adet tarife pozisyonu, iç ve kabuklu fındık, domates salçaları ve diğer domates konservele dışında , Topluluğa ithal edilen Türkiye kaynaklı tarım ürünlerinde gümrük vergileri sıfırlanmıştır.³¹⁷

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda da belirtildiği gibi ve AB' nin Ortak Tarım Politikasına uygun bir şekilde, sadece işlenmiş tarım ürünlerinde Türkiye'nin uygulayacağı gümrük vergilerinin, tarım ve sanayi payı olarak ayrı bir şekilde belirlenmesi ve toplam işlenmiş sanayi payına denk gelen bölümünün karşılıklı olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır. Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, işlenmiş tarım ürünlerinde gerçekleşecektir. Burada amaç, temel tarım ürünlerinde var olan korumanın, işlenmiş tarım ürünlerinin içerdiği "temel tarım ürünleri " bakımından da sürdürülmesini sağlayarak, bu ürünleri kullanan AB sanayicisinin haksız rekabetle karşılaşmasını önlemektir. Söz konusu temel tarım ürünleri Ortaklık Konseyi Kararı'nın 18.maddesinde belirtilmiştir. Bunlar ; ekmeklik buğday , durum buğdayı (sert buğday) , çavdar, arpa, mısır , pirinç, toz şeker, izoglukoz yağsız süt tozu, yağlı süt tozu ve tereyağıdır. ³¹⁸

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girişinden itibaren Türkiye, tarım ürünlerini ikiye ayırarak, içlerindeki tarım ve sanayi paylarını belirlemiştir.

Bu çerçevede tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ile ilgili üç ayrı sınıflandırma yapılmıştır, ³¹⁹

³¹⁷ Karluk , a.g.e , 1996 , s.556

³¹⁸ Karluk , a.g.e , 1996 , s.561-562

- 1) Bazı işlenmiş tarım ürünlerinde (makarna,dondurma, ekmek mayası, margarin vb) 01.01.1996 tarihiyle uyum sağlanması ,
- 2) Bir bölüm üründe (çikolata,şekerlemeler,hazır gıdalar) Temmuz 1995 'de başlayarak üç aşamada, 01.01.1997 tarihi itibariyle hedef tarım payına ulaşılması,
- 3) Kalan diğer ürünlerde (çiklet,bisküvi,pastacılık ürünleri) ise, 01.01.1996 tarihinden, 01.01.1999 tarihine kadar 3 yıl içinde hedef tarım payına ulaşılması kararlaştırılmıştır.

AB' ye yönelik tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatı, diğer sanayi ürünlerinde olduğu gibi, herhangi bir kısıtlamaya bağlı olmaksızın gerçekleştirilecek ve üçüncü ülkeler kaynaklı ithalat ise, 50 ülke temelinde değişen ürünler itibariyle kota ve gözetim önlemlerine tabi tutulmuştur. Ayrıca Gümrük Birliği öncesinde söz konusu ürünlerin AB' ye ihracatında serbest dolaşım ilkesi değil , menşe kuralları geçerliydi. Ancak AB' nin Ortak Ticaret Politikası'na uyum çerçevesinde, Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyumunu tamamlaması ile birlikte taraflar arasındaki tekstil ve konfeksiyon ürünleri ticareti diğer sanayi ürünlerinde olduğu gibi menşe kurallarına konu olmayacak , söz konusu ürünün ticareti , serbest dolaşım ilkesi uygulanarak yapılacaktır.³²⁰

Gümrük Birliği kapsamında Türkiye-AB arasında, demir-çelik ürünlerinin serbest dolaşımı henüz sağlanmış değildir. Bunun nedeni, söz konusu ürünlerin, 1952'de yürürlüğe giren Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşmasının ancak 2002 yılında süresinin dolması ile Avrupa Tek Pazarı kurallarına tabi olabileceğidir. Bu nokta da, şimdilik Türkiye-AB arasındaki demir-çelik ürünlerinin ticareti, 21 Aralık 1995 tarihinde imzalanan AKÇT'yi kuran Antlaşmanın yetki alanına giren ürünlerin ticaretine ilişkin serbest ticaret antlaşması ile düzenlenmektedir. Böylece söz konusu serbest ticaret antlaşmasına göre AKÇT ürünlerinde Türkiye ve AB, birbirlerine uyguladıkları gümrük vergilerini kaldıracaklardır. Ancak antlaşmanın bir serbest ticaret antlaşması olması, Türkiye 'nin üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulama zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, söz konusu serbest ticaret antlaşması uyarınca, AB, Türk menşeli bütün AKÇT ürünleri için gümrük vergilerini hemen sıfırlayacaktır. Ancak Türkiye, özellikle uzun demir-çelik ürünleri ile bazı alaşımlı çelik ürünlerindeki gümrük

³¹⁹ Karluk , a.g.e , 1996 , s.563

³²⁰ Karluk , a.g.e , 1996 , s.572

vergilerini üç yıl içerisinde, zamanla AB menşeli ürünler için sıfıra çekecektir ki; bu da söz konusu ürünlerin yerli üreticilerine , bir uyum süresi tanımaktadır.³²¹

4.3.3.2 Gümrük Birliği Sonrası Türkiye-AB İlişkileri

Gümrük Birliği sonrasında, Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri iki açıdan inceleyebiliriz. Bunlardan ilki, 1997 Lüksemburg zirvesiyle başlayan ve 2000 yılında Nice'de yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi'ne kadar geçen süreçte AB' nin genişleme süreci içinde kendimizi kabul ettirmek istediğimiz zirveler dönemi . İkincisi ise; 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde , yerine getirilmesi gereken, özellikle Birliğin Ortak Ticaret ve Ortak Rekabet politikalarına uyumu içeren, düzenlemelerde ulaşılan mesafedir.

1995 yılında AB' nin, 1993 Avrupa Konseyi Bakanlar Zirvesinde belirlenen üyelik kriterleri çerçevesinde Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişleme sürecini, hazırlanan “ White Paper “ ile başlatması ve bu durumun 1997 Avrupa Konseyi Lüksemburg Zirvesi'nde karara bağlanıp , belirtilen aday ülkeler arasında Türkiye'nin adının bulunmaması, Türk dış politikasının 1999 Helsinki ve 2000 Nice Zirvesi'ne kadar olan süreçlerde aktif bir politika izlemesine yol açmıştır.

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye 'nin, aday ülkelerin içerisinde gösterilmemesi ve buna bağlı olarak da söz konusu ülkelerin katılım ortaklığı ile avantajlardan yararlanamayacağı gerçeği, AB' nin 1963 Ankara Antlaşması'ndan kaynaklanan hukuki konumu göz ardı etmesinin açık bir göstergesiydi.

Söz konusu gelişmeler sonrasında ortaya çıkan olumsuz ortam ve Türkiye 'nin Lüksemburg Zirvesi'ndeki karara ilişkin sert tepkisi, AB Komisyonu'nun ilişkilerin geliştirilmesi ve Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi amacıyla hazırladığı “Türkiye İçin Avrupa Stratejisi “ konulu belge ile bir başka boyut kazanmıştır.

04.03.1998'de yayınlanan söz konusu belge ile, Türkiye 'nin AB' ye tam üye olarak katılma yeterliliğine sahip olduğunu ve adaylık statüsü kazanan devletlerle aynı kriterler çerçevesinde değerlendirileceği teyit edilmiştir. Bu bağlamda da Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak için bir strateji oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır. Söz konusu strateji, aşağıdaki unsurlardan oluşmalıydı ;³²²

³²¹ Karluk , a.g.e , s.577

- Ankara Antlaşması'nın sağladığı olanakların geliştirilmesi ,
- Gümrük Birliği'nin yoğunlaştırılması ,
- Mali işbirliğinin uygulanması ,
- Yasaların yakınlaştırılması ve birlik mevzuatının kabul edilmesi ,
- Türkiye'nin AB dahilindeki belirli programlara ve belirli kuruluşlara katılımı .

AB Komisyonu tarafından hazırlanan "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi " konulu operasyonel teklif, konumuz açısından birkaç nokta itibarıyla önem taşımaktadır.

Söz konusu önerilerden ilki, Türk sanayinin, Tek Pazar'dan maksimum yarar elde etmesine ve rekabet gücünü iyileştirmesine yardım etmeye yönelik aşağıdaki faaliyetleri sağlayabileceği avantajlardır ; ³²³

- Tek pazara giriş için gerekli belgeleme ve kalite kontrol araçlarının (laboratuvarlar ve şebekler) kurulmasına yardım, bu amaçla teknik yardım sağlanması .
- Yenilik ve bilgi teknolojisi çerçevesinde; teknoloji transferi, en iyi uygulama örnekleri üzerine bilgi alışverişi, teknoloji transferi merkezleri ve şebekeleri kurulması için yardım .
- Özel sektörün gelişmesi için destek noktasında ; sanayinin çeşitlenmesi, işletmeler kurulması, mali ortamın iyileştirilmesi, girişimcilerin eğitilmesi ve işbirliğinin teşvik edilmesi amacıyla projeler hazırlamak için gereken uzmanlık hizmetleri .

İkinci öneri ise; Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye 'nin Pan-Avrupa Menşee Kuralları Sistemine dahil olmasıyla ilgilidir . Buna göre ;

- 1998 içinde, Komisyon, Türkiye 'nin Gümrük Birliği Kararı çerçevesindeki yükümlülükleri gereğince, ortak üye ülkelerle serbest ticaret antlaşmaları müzakere edilmesiyle ilgili olarak Türk makamlarının yaklaşımlarına olumlu yanıt vermelerini onlardan talep etmek için, ortak üye ülkelerle toplantılardan (gümrük alt komitesi, gümrük idareleri genel müdürlükleri, ortaklık komiteleri) yararlanacaktır.
- 1998 ortasına kadar, Komisyon, AB ile kümülasyon sistemine dahil ülkeler arasındaki antlaşmalarda yer alan menşee protokollerinin Türkiye'yi de içinde alacak

³²² " Türkiye İçin Avrupa Stratejisi – Komisyonun İlk Operasyonel Teklifleri " ,
www.eureptr.org.tr/kitap/stratrr.rtf , 2 Ocak 2001

³²³ y.a.g.e

şekilde düzenlenmesi için teklifler hazırlayacaktır. Böylece Türkiye, 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren kümülasyonu sistemine fiilen girmiştir.

Ortak Ticaret Politikası ile uyumlaşma konusundaki teklif ise, Türkiye 'nin AB' nin tercihli rejimini serbest ticaret antlaşmaları bağlamında üstlenilmesini içermektedir.

Türk tekstil ürünlerinin, hariçte işlenmesi konusundaki Komisyon teklifinde ise; tekstil ürünlerinin hariçte işlenmesiyle ilgili olarak Türkiye 'nin bu konudaki sorunları, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Akdeniz ülkelerinin çoğu için Topluluk kotalarının (1 Ocak 1998'den itibaren) kaldırılmasıyla kısmen giderilmiştir. Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden ve Akdeniz ülkelerinden başka , AB üyesi olmayan ülkelerle hariçte işleme düzenlemeleri geliştirmek isterse, Komisyon onunla uygun çözümler üzerinde görüşmeye hazırdır.

Ayrıca söz konusu operasyonel teklifte vurgulanan diğer bir önemli nokta da; Türkiye 'nin aynı zamanda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın bir üyesi olduğunu belirten noktadır.

1999 Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi'ne giden süreçte, Türkiye için Avrupa Komisyonu tarafından iki ilerleme raporu hazırlanmıştır. Söz konusu raporun ilki 4 Kasım 1998 tarihinde hazırlanmış, ikinci ilerleme raporu ise Helsinki Zirvesi'nden yaklaşık iki ay önce yayınlanmıştır. Söz konusu raporda, ilk rapordan farklı olarak Türkiye'yi, aday ülkelerin tabi olduğu Kopenhag Kriterleri çerçevesinde değerlendirmiş ve son bir yıl içerisinde kaydedilen gelişmeler incelenmiştir.

Ekonomik ve ticari açıdan İkinci İlerleme Raporu'nda aşağıdaki konular üzerinde durulmuştur.³²⁴

Ekonomik açıdan ;

- Türkiye 'nin piyasa ekonomisine özgü birçok özelliğe sahip olduğu, imzalanan serbest ticaret antlaşmaları ile dış ticarete liberalizasyona gidildiği , fiyatların büyük ölçüde piyasa güçlerince belirlendiği, ancak tarım ve finans sektörlerini de içeren bazı alanlarda piyasa ekonomisinin düzgün işleyişi sürecinin henüz tamamlanmadığı, uluslararası tahkim konusunda kabul edilen anayasa değişikliğinin olumlu yanlarına rağmen, uygulamaya yönelik iyileştirici düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu, yine de küresel gelişmeler karşısında gösterilen

³²⁴ "Türkiye-AB İlişkileri" , www.dtm.gov.tr/ab/Abgenisleme/genisleme.htm , 15 Ocak 2001.

performansın ekonomideki esnekliği ve hızlı uyum yeteneğini yansıttığı vurgulanmıştır.

- Sektörlerin bir kısmı orta vadede AB içinde rekabet edebilirliğe sahipken , özellikle tarım sektöründe ve kamu kontrolündeki bankalarda önemli ölçüde gelişmeye ihtiyaç duyulduğu, Türk girişimcileri Gümrük Birliği ile değişen rekabet güçlerini arttıracak olanakların sunulmasının gerektiği ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı kısa vadeli bakış açısının Türk sektörlerinin AB pazarındaki rekabet edilebilirliğini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir.

Ticaret açısından ;

- Malların serbest dolaşımı, sanayi ürünleri bakımından genel olarak yeterli olduğu, Avrupa standartlarının kabulü konusunda belirli bir ilerlemenin kaydedildiği, ancak ticarete teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin çerçeve mevzuatın kabul edilmemiş olmasının önemli bir eksik olduğu vurgulanmıştır.

- Rekabet açısından; kamuya ait bazı kuruluşların, başta Tekel olmak üzere, rekabeti bozucu ayrıcalıklı haklara sahip olduğu vurgulanmıştır.

- Ticaret politikası açısından ; Türkiye'nin uyumunun güven verici olduğu ve Topluluğun tercihli ticaret politikalarına uyumun hızla sağlandığı vurgulanmıştır.

- Gümrüklerin, kaydedilen gelişmelere rağmen henüz tam uyumun sağlanmadığı belirtilmiş ve Türkiye'nin Gümrük Rejimi ile AB' nin Gümrük Kodu arasındaki mevcut farklılıkların, özellikle serbest bölgeler açısından giderilemediği vurgulanmıştır.

Helsinki Zirvesi'nin öncesinde yayınlanan söz konusu raporun ardından, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen zirvede , İkinci İlerleme Raporu ışığında, Türkiye 'ye resmi olarak aday statüsü tanınmıştır.

Bu çerçevede Türkiye 'nin, aday statüsünü kazanmasıyla yükümlülük altına girdiği ilk konu, İkinci İlerleme Raporu doğrultusunda, Topluluk müktesebatının üstlenilmesi ve katılım öncesi hazırlıkların tamamlanmasına yönelik kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koyan " Katılım Ortaklığı " belgesini hazırlamasıdır.

Türkiye'nin aday statüsü kazanmasıyla gündeme gelen diğer bir konu; mali yardımların miktarı ve niteliğidir. Türkiye, 1964-1982 döneminde üç protokol ve tamamlayıcı protokoller çerçevesinde, AB'den 827 milyon ECU gibi, dönemin diğer ortaklık statüsünde bulunan ülkelere göre az sayılabilecek miktarda yardım almıştır. Bu

çerçevede Türkiye , katılım öncesi süreçte, aday statüsünde yer alan ancak serbest piyasa ekonomisine yeni yeni uyum sağlayan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine kaynak sağlayan PHARE programından değil, AB ile olan Gümrük Birliği deneyimi ve serbest piyasa ekonomisine sahip olması nedeniyle, MEDA programından kaynak aktarılması söz konusu olacaktır. Bu durumda, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın önemli bir üyesi olan Türkiye için hem söz konusu programın önemini arttıracak hem de gerekli yardımın, eğer veto engeli aşılsa, Türkiye'ye akması sağlanacaktır. Bu kapsamda Türkiye 'ye 2000-2002 döneminde MEDA II bütçe kaynaklarından %60'ı Türkiye'nin altyapı çalışmaları ve sektörel politikaları, %35'i katılım süreci ve %5 'i sivil topluma yönelik olarak toplam 381 milyon ECU' lük hibe sağlanması öngörülmektedir ki ; söz konusu yardıma Avrupa Yatırım Bankası kredileri dahil değildir.³²⁵

10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nin bitiminde yayınlanan Başkanlık Sonuç Belgesi'nde Türkiye ile ilgili olarak ; Türkiye 'nin AB' ye katılmaya yönelik bir aday devlet olduğu tanınmakla birlikte, siyasi kriterlerin , ekonomik kriterlerin çözülebilirliğine olan güven ve uzlaşmanın tersine, öznel-soyut bir çerçevede çözülebilirliğinin mümkün olmaması yönünde değerlendirmelere gidilmiştir. Bu da Türkiye 'nin adaylık statüsünün uzun yıllar sürebileceğinin bir göstergesidir.

Helsinki Zirvesi sonunda, Türkiye 'nin aday ülke olarak Birliğe katılım sürecine dahil edilmesi, Türkiye için yeni bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur.

Bu bağlamda 2000 yılı Aralık ayında yapılan Nice Zirvesi'nde, aday ülke statüsünde bulunan Türkiye tarafından hazırlanan ve kısa-orta vadeli hedefleri içeren Katılım Ortaklığı Belgesi kabul edilmiştir. Böylelikle, söz konusu hedefler çerçevesinde Türkiye 'nin yükümlülüklerini yerine getirmeye yönelik çalışmaları içeren süreçte başlamıştır.

Bu çerçevede Katılım Ortaklığı'nın amacı , AB üyeliği yolunda Türkiye'nin kaydettiği gelişmeler hakkında, Avrupa Komisyonu'nun 2000 İlerleme Raporu'nda saptanan ileriye yönelik çalışmaların öncelikli alanlarını, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye'ye sağlanacak mali olanakları ve bu yardıma ilişkin koşulları tek bir çerçeve altında toplamaktadır. Türkiye 'nin, Katılım Ortaklığı temelinde, AB mevzuatına uyuma ilişkin Ulusal Programını bu yıl içinde benimsemesi beklenmektedir. Ulusal Program, Katılım Ortaklığı'nın ayrılmaz bir parçası olmamakla birlikte, belgenin kapsadığı öncelikler Katılım Ortaklığı'na uyumalıdır.³²⁶

³²⁵ y.a.g.c

³²⁶ "Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000 ", www.eureptr.org.tr/turkiyeicinkatilimortakligitr.rtf , 2 Ocak 2001 , s.1

Katılım Ortaklığı'nın öncelikleri ve orta vadeli hedefleri , kısa ve orta vade olarak iki gruba ayrılmıştır . Kısa vadeli hedefler, Türkiye'nin 2001 yılına kadar tamamlaması veya somut olarak ileriye götürecek adımları atması beklentisi esas alınarak seçilmiştir. Orta vadeli hedefler ise, tamamlanması bir yıldan fazla sürmesi mümkün, ancak olanaklar ölçüsünde 2001 yılı içinde başlatılması beklenenlerdir.

Bu nokta da AB Komisyonu'nun İlerleme raporundaki analizler temel alınarak Türkiye için belirlenen kısa ve orta vadeli öncelikler ve hedefler, ekonomik ölçütler, iç pazar ve gümrük itibarıyla aşağıda belirtilmiştir.³²⁷

Kısa Vadeli Hedefler

Ekonomik Ölçütler ;

- Özellikle kamu harcamalarının denetim altına alınmasına ilişkin olarak, IMF ve Dünya Bankası ile üzerinde anlaşılan, hali hazırda enflasyonla mücadele ve yapısal reform programının uygulanmasının sağlanması .
- Saydamlığın ve izlemenin güvenceye alınması amacıyla yönelik olarak mali sektör reformunun uygulanmasına süratle başlanması .
- AB usulleri ve katılım öncesi ekonomik programın sunulması ile uyumlu olmak üzere, yıllık mali durum bildirimini içeren bir katılım öncesi mali izleme yöntemi hazırlanması . Katılım öncesi ekonomik program ile, ülkenin kapsamlı bir ekonomik program yoluyla AB' ye katılıma hazırlanması amaçlanmaktadır.
- Tarımsal reformların sürdürülmesi,
- Sosyal unsur dikkate alınarak devlet işletmelerinin özelleştirmelerine devam edilmesi .

İç Pazar ;

- Fikri haklar mevzuatı uyumuna devam edilmesi ve korsanlıkla mücadelenin güçlendirilmesi .
- Avrupa standartları, belgelendirme ve uygunluk değerlendirme ve markalama konularında uyumun hızlandırılması; mevcut piyasa izleme ve değerlendirme yapılarının araç ve eğitim ile desteklenerek güçlendirilmeye başlanması, ticaret önündeki teknik engellerin kaldırılması .

³²⁷ y.a.g.e , s.3-5

- Rekabet alanında, saydamlık ve devlet yardımının düzenli izlenmesinin sağlanmasına temel teşkil etmek için devlet yardımının kontrolü konusundaki sorumluluğu belirtecek mevzuatın kabulü .

Orta Vadeli Hedefler

Ekonomik Ölçütler ;

- Özelleştirme sürecinin tamamlanması ,
- Tarım ve mali sektör reformlarının tamamlanması ,
- Emeklilik ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğinin güvenceye alınması
- Genç kuşağa ve dezavantajlı bölgelere özel önem verilerek genel eğitim ve sağlık düzeyinin yükseltilmesinin sağlanması .

İç Pazar ;

- Malların serbest dolaşımı konusunda, AB müktesebatı ile uyumun tamamlanması, Avrupa standartları ile uyumun tamamlanması ; mevcut belgelendirme, piyasa denetimi ve uygunluk denetimi yapılarının güçlendirilmesinin tamamlanması
- Sermayenin serbest dolaşımı konusunda özellikle yabancı yatırımcılar için kısıtlamaların kaldırılarak uyumun tamamlanması ,
- Rekabet açısından , bölgesel yardım projeleri dahil olmak üzere devlet yardımlarına ilişkin AB müktesebatı ile uyumun tamamlanması ve tekeller ve özel haklardan yararlanan işletmeler ile ilgili mevzuatın uyumu.

Ancak burada belirtilmesi gereken nokta, Katılım Ortaklığı Belgesiyle ortaya konulan kısa ve orta vadeli hedeflerin, Kopenhag kriterleri çerçevesindeki siyasi ölçütlerin temel alınarak gerçekleşmesinin izlenmesi ve bu bağlamda da genel koşullara uymamazlık halinde, önerilen çerçeve yönetmeliğinin 4 . maddesi uyarınca, Konsey tarafından mali yardımların askıya alınması kararının alınabilecek olmasıdır.

Türkiye, AB ile Gümrük Birliği sonrası ilişkilerinde Birliğin, Ortak Ticaret ve Rekabet Politikalarına uyumu konusunda da gelişme sağlamıştır.

Ortak Ticaret Politikası alanında, Türkiye'nin uyum sağlaması gereken Topluluk mevzuatı , 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 12. maddesinde belirtilmiştir. Bunlar;

- İthalatta ortak kurallarla ilgili mevzuat ,
- Bazı üçüncü ülkeler kaynaklı ithalatta ortak kurallarla ilgili mevzuat ,
- Miktar kısıtlamalarının idaresi ve dağıtımındaki kurallarla ilgili mevzuat ,
- Dampingli ve sübvansiyonlu ithalata karşı korunmayla ilgili mevzuat ,
- İhracatta Ortak Kurallarla ilgili mevzuat ,
- Resmi destekli ihracat kredileriyle ilgili mevzuat ,
- Tekstil ve konfeksiyon için hariçte işleme rejimine ilişkin mevzuat ,
- Tekstil ve konfeksiyon ithalatında ortak kurallara ilişkin mevzuat ,
- Otonom düzenlemelerle gerçekleştirilen tekstil ürünleri ithalatına ilişkin mevzuattır.

Söz konusu Topluluk mevzuatının büyük bir kısmının uyum çalışmaları tamamlanmıştır.³²⁸ Türkiye yukarıda belirtilen mevzuatın yanında, AB' nin üçüncü ülkelere yönelik olarak uyguladığı otonom ve tercihli rejimleri de yaptığı serbest ticaret antlaşmaları ile uyum sağlamaktadır.

Türkiye gerek Gümrük Birliği'nden önce gerekse Gümrük Birliği'nden kaynaklanan sorumlulukları çerçevesinde Topluluğun rekabet mevzuatına uyum konusunda da gerekli çalışmaları yapmaktadır.

Türkiye 'de rekabet politikasına ilişkin ilk düzenleme 13 Aralık 1994 tarih ve 22140 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Rekabetin Korunması Hakkında Kanun " dur. Ancak, Rekabet Kurulu üyelerinin atanma işlemlerinin çok gecikmesi nedeniyle , söz konusu Kanun kapsamında Mart 1997 'ye kadar herhangi bir işlem yapılamamıştır. Kanunun rekabete ilişkin yasaklama hükümleri, 4-7. maddelerle düzenlenmiş bulunmaktadır. 4 . madde ile, belirli bir mal ve hizmet piyasasında rekabeti sınırlayıcı antlaşma , uyumlu eylem ve kararlar yasaklanmaktadır. Yasaklamanın hangi durumlara uygulanacağı sayılmakla birlikte belli bir sınırlamaya tabi tutulmamaktadır. 6. madde , hakim durumun kötüye kullanılması, 7 . madde, "birleşme veya devralmaya ilişkin " yasaklamalarla ilgilidir. Türkiye 'de rekabet hukukunun yasal dayanağı yukarıda belirttiğimiz Kanun olmakla birlikte, konuyla ilgili diğer hukuksal metinlerinde, 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı ve Avrupa Topluluklarını kuran antlaşma, göz önüne alınması gerekebilir. Bu çerçevede Türkiye-AB ilişkilerinde Rekabet Politikaları, Gümrük Birliği'nin rekabet kuralları 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 32-38. maddelerinde

³²⁸ Ek-14

düzenlenmiştir. Kararın 32.maddesinde rekabeti kısıtlayıcı antlaşmalar, 33. maddesinde hakim durumun kötüye kullanılması, 34. madde de devlet yardımları ele alınmaktadır.³²⁹

Gümrük Birliği kararının yürürlüğe giriş tarihinden itibaren Türkiye, Birlik üyesi olmayan ülkeler için Birliğin ticaret politikasına büyük ölçüde benzeyen hükümleri ve önlemleri yürürlüğe koyacaktır. Bu düzenlemelerden biri de, AB Konseyi'nin dampingli uygulamalara karşı hükümler içeren 2423/88 sayılı tüzüğüdür. Ancak Uruguay Round görüşmelerinin sona ermesiyle birlikte, GATT'ın Anti-damping Antlaşması hükümleri çerçevesinde 1994'te AB' de de anti – damping konusunda değişiklikler olmuş ve bu durum Türkiye'ye de yansımıştır.³³⁰

Bu çerçevede, Belirli Ülkelere Menşeli Malların İthalatın Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/7348 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden önce 19 Ekim 1995 tarihli 22438 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

4.3.3.3 Türkiye-AB Dış Ticareti

Türkiye'nin dış ticaretinde AB çok önemli bir yere sahiptir. OECD ülkeleriyle yapılmakta olan ticaret içerisinde AB önemli bir yer tutmaktadır. 1970 yılında AB ülkelerine ihracat, toplam ihracatımız içinde %50'lik bir paya sahipti. Bu oran 1979 'a kadar %50'nin altına düşmemiş, 1981 ve 1982 yıllarında ise sırasıyla %33 ve %31 seviyesine inmiştir. Bu durumda özellikle dünya petrol fiyatlarındaki artış ve Türkiye'nin, söz konusu dönem itibarıyla içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlığın önemli bir payı vardır. 1983 yılından itibaren, Türkiye'nin ihracatında AB ülkelerinin payı giderek yükselmeye başlamış ve %36 seviyesine ulaşmıştır. 1985 yılında bu oran %40 'lar seviyesine ulaşmış ,daha sonraki yıllar itibarıyla AB ülkelerinin ihracatçımızdaki payı sırasıyla; 1987'de %47,8 , 1995'te %51,2, 1997'de %46,2 olarak gerçekleşmiştir. AB ülkelerinden ithalatın toplam ithalatımız içindeki payı da, ihracatımızın paralelinde bir eğilim göstermiştir. 1980'lerin ilk yarısında, AB ülkelerinin ithalatımız içindeki payı %30 düzeyinde iken, bu oran 1980'lerin ikinci yarısında %40'lar seviyesinde seyretmiştir. 1995 yılında ise, %47,2 olarak gerçekleşmiş, 1997 yılında bu oran %51'e kadar yükselmiştir.³³¹

³²⁹ Devrim Yağmur , “Rekabet Politikası ve Anti-Damping Politikası “. www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak98/rekabet.htm , 15 Ocak 2001

³³⁰ T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı , a.g.e , s.52

³³¹ “ Ülkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi “, www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/ulkyap.htm, 25 Kasım 2000.

1999 yılı itibariyle AB 'nin, Türkiye 'nin toplam ihracatı içindeki payı 14,333 milyar \$ ile %53,9 olarak gerçekleşirken, toplam ithalatımız içindeki payı 21, 419 milyar\$ ile %52,6 oranında gerçekleşmiştir.³³² Ülke temelinde ele aldığımızda gerek ihracatımızda gerek ithalatımızda en önemli paya sahip olan ülke Almanya'dır. Almanya'yı, İtalya, İngiltere ve Fransa izlemektedir.

Türkiye'nin AB ile ticaretinin mal gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise; ihracat açısından 1994-1999 döneminde en fazla ihracatın tüketim mallarında gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu dönem itibariyle ikinci sırayı, ara malı ihracı , üçüncü sırayı ise yatırım malları ihracı almaktadır. Bu çerçevede 1999 yılı itibariyle gerçekleştirilen mal grupları ihracı sırasıyla ; 631 milyon \$ ile yatırım malları, 4, 981 milyar \$ ile ara malları ve 8,737 milyar \$ ile tüketim malları şeklindedir. İthalat açısından bakıldığında ise; Topluluktan ithal edilen mal gruplarında ilk sırayı (1999 yılı itibariyle) 11,823 milyar \$ ile ara malları, ikinci sırayı 6,069 milyar \$ ile yatırım malları ve üçüncü sırayı da 3,525 milyar\$ ile tüketim malları almaktadır.³³³

Sektörler itibariyle Türkiye-AB dış ticaretinin yapısına bakıldığında; ihracat temelinde tekstil ve konfeksiyon ürünleri 1999 yılı itibariyle 6,363 milyar\$ ile ilk sırada yer alırken, ikinci sırada 2,705 milyar\$ ile 84, 85 ve 87 . fasıllar, üçüncü sırada 2,547 milyar\$ ile diğer sanayi ürünleri, dördüncü sırada da 1,900 milyar\$ ile tarım ürünleri yer almaktadır.

1999 yılı itibariyle AB' ye ihracatımız itibariyle sektörel bazda en fazla payı 84,85 ve 87. fasıllar almaktadır. 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Kararı'ndan, ihracat açısından olumsuz yönde etkilenen sektörlerimiz ise tarım , tekstil ve konfeksiyon ve demir-çeliktir. Sektörler itibariyle, 1999 ithalat rakamlarını değerlendirdiğimizde, en fazla ithalatın 10,428 milyar \$ ile 84 , 85 ve 87 . fasıllar da gerçekleştiği görülmektedir. 84, 85 ve 87 . fasılları sırasıyla ; 8, 241 milyar \$ ile diğer sanayi ürünleri, 1, 318 milyar \$ ile tekstil ve konfeksiyon izlemektedir. 1996 Gümrük Birliği Kararı ile, demir-çelik ve diğer sanayi ürünleri ithalatında düşüş yaşanırken, tek artış gösteren sektör tekstil ve konfeksiyon olmuştur.³³⁴

³³² Ek-15

³³³ Ek-16

4.3.3.4 Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye

1960'lerden itibaren Topluluğun Akdeniz ülkelerine duyduğu ilgi, Akdeniz politikası bağlamındaki eğilimin bu yıllardan itibaren başlamasına neden olmuştur. Topluluğun Akdeniz politikasının oluşmaya başladığı bu ilk yıllarda Türkiye ve Yunanistan Toplulukla özel ilişkisi bulunan tek Akdeniz ülkeleridirler.

1960'lerden itibaren Toplulukla Akdeniz ülkeleri arasında yapılan ikili tercihli ticaret antlaşmalarının bölge de eşitsizlik ve istikrarsızlık yaratabileceği düşünülerek, 1970 'li yılların başından itibaren söz konusu antlaşmalar yerine, Topluluğun Küresel Akdeniz Politikasını başlatması ve birçok Akdeniz ülkesine Toplulukla ilişkilerinde çeşitli ayrıcalıklar tanınması Türkiye 'nin Toplulukla olan ilişkisini zayıflatmış gibi görünse de, Topluluk Küresel Akdeniz Politikası'nın Türkiye ve Yunanistan ile olan ilişkilerini etkilemeyeceğini belirtmiştir.³³⁵

Daha çok güney Akdeniz ülkelerine yönelik olan ve iki taraflı ilişkileri ortak bir çerçeveye oturtmayı amaçlayan Küresel Akdeniz Politikası ile ilişkilerin, ticari boyutun yanı sıra mali ve teknik işbirliğini kapsayacak şekilde genişletilmesi sağlanmıştır.

Ancak 1970'lerde Türkiye 'nin Topluluk ile varolan özel ilişkisi fazla gelişmemiştir. Bunun asıl nedeni, Topluluğun geliştirdiği Küresel Akdeniz Politikası değil Türkiye ile Topluluk arasında ikili ilişkilerde yaşanan sorunlardı. Özellikle, 1974 Kıbrıs Krizi, Türkiye'nin ekonomik yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki isteksizliği ve Topluluğun Türkiye'nin en önemli ihrac ürünlerinden olan tekstil ürünlerine zorunlu kota koyması gibi gelişmeler ilişkileri soğuklaştırmıştır.³³⁶

1995 yılına gelindiğinde, Akdeniz Politikası Barselona Konferansı ile doruk noktasına ulaşmıştır. 27-28 Kasım 1995 tarihinde 15 AB üyesi ile 12 Akdeniz ülkesinin (Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye, Filistin) katılımıyla gerçekleştirilen Barselona Konferansı'nda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı adıyla yeni bir oluşum başlatılmıştır. Söz konusu oluşumun, konferans sonundaki en önemli kararı, AB ve Akdeniz ülkeleri arasında 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması ve bu çerçevede Fas, Tunus ve İsrail ile serbest ticaret antlaşması yapılmasıdır.³³⁷

Türkiye açısından oluşturulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın en önemli iki yönü; Akdeniz politikası çerçevesinde oluşturulacak yeni Avrupa kurumlarına katılarak uzun bir

³³⁴ Ek-17

³³⁵ Atıla Eralp, *Türkiye ve Avrupa*, Birinci Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s.372

³³⁶ y.a.g.e, s.373

³³⁷ Güran, a.g.e, 1999, s.132

geçmişe dayalı ilişkileri daha da sıkılaştırmak ve Akdeniz yardım programı çerçevesinde 1995-1999 yılları itibariyle AB bütçesinden söz konusu oluşum için ayrılacak 4,865 milyar ECU'den pay almaktır.

Türkiye, bu iki önemli unsurdan ilkinin , AB ile Gümrük Birliği ilişkisine girmiş bir ülke olarak başarmışsa da, ikinci unsur olan mali kaynak yaratma isteği Yunanistan'ın vetosuna katılmıştır. Ancak Türkiye 'nin Helsinki Zirvesiyle birlikte aday ülke statüsünün tanınması ve Aralık 2000 'deki Nice Zirvesi'nde de Katılım Ortaklığı belgesinin kabul edilerek AB' ye katılım öncesindeki sürecin başlaması ve bu çerçevede Topluluğun Türkiye'ye Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak düşündüğü PHARE programından mali kaynak aktarmayacağı yönündeki kesin tavırlar, söz konusu kaynağın Avrupa-Akdeniz Ortaklığı fonundan karşılanmasını kaçınılmaz bir durum haline getirmiştir.

Genel bağlamda, Türkiye'nin AB' ye katılımı , Türk diplomatik kaynaklarının da belirttiği üzere, 2010 'dan önce mümkün olamayacaktır. Söz konusu tahminde, ifade edilen en iyimser tahmindir.

Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'nin Nice Zirvesi'nde kabulü ile, geçmiş dönemlerde Gümrük Birliği'ne girişle ilgili yaşadığımız uzun sürecin, bu bağlamda da sürmesi beklenmektedir. Özellikle AB' nin, Türkiye'nin gerek adaylık gerekse tam üyeliği üzerinde belirtilen öznel-soyut siyasi kriterler bir anlamda ülkemizin, Topluluğun ekonomik kriterlerine uyumunu gölgelemektedir.

Konuya, Türkiye'nin bölgesel bir güç konumunda olması açısından bakıldığında ise, AB' nin bu bağlamdaki tutumunun, Türkiye'nin kendi başına aktör özelliklerinin değil, belirli bölgelerdeki dengelerin göz önüne alınması şeklinde olduğu açıkça ortadadır. Çünkü AB tarafından güç dengelerinin izlendiği bölgeler, özellikle ekonomik ve ticari açıdan; Ortadoğu, Trans-Kafkasya ve Balkanlar ile K. Afrika'yı kapsayan Akdeniz havzasıdır ve AB, Türkiye'nin bu bölgeler üzerinde doğrudan bir yaptırım gücünün bulunmadığını bildikleri için Türkiye'nin bölgesinde kuracağı bölgesel oluşumların etkilerini belirlemek arzusundadır.

Açıkça Topluluk, bugün Türkiye'yi içine alarak katlanacağı maliyeti , büyük bir olasılıkla Türkiye 'nin kuracağı diğer bölgesel oluşumlar ile mücadeleden daha yüksek olarak hesaplamaktadır. Ancak burada belirtilmesi gereken nokta , Türkiye'nin AB' ye tam üye olmak için bölgesel oluşumlar yoluyla Topluluğa ekonomik ve ticari baskı yapması da yanlış bir davranış olacaktır. Böyle bir strateji yerine AB' nin; Doğu Avrupa'ya yönelik genişleme politikası, Kafkaslar ve Orta Asya petroleri ve Akdeniz ülkelerine yönelik ilgisi gözden geçirilerek, söz konusu ülkelerle ekonomik – ticari ilişkilerin gerek bölgesel

bütünleşme gerekse ikili ticaret antlaşmaları düzeyinde geliştirilip AB' ye, Türkiye 'nin söz konu bölge ve ülkeler üzerindeki etkisini kabul ettirdikten sonra AB üzerinde katılım yönünde baskı uygulanmalıdır. Çünkü şu haliyle Türkiye'nin, AB' ye üye olması demek; AB bütçesine yapacağı katkının (bütçenin %2,7 'si) yaklaşık beş katına yakını kullanması, AB bütçesinin en büyük harcama kalemi olan (AB bütçesinin %60 'dan fazlası) Ortak Tarım Politikası finansmanından en fazla payı alması ve Türkiye 'nin Avrupa Parlamentosundaki koltuk sayısının 90 olmasıdır.³³⁸ Bu da Türkiye 'nin AB' de Almanya'dan sonraki en önemli ülke konumuna gelmesi durumunu ortaya çıkaracaktır ki; söz konusu durum AB tarafından kabul dilemez bir boyutu ifade etmektedir.

Konunun diğer iki önemli yönü de, artık Avrupa açısından, değişen uluslararası sistemin bir sonucu olarak, Türkiye 'nin olmazsa olmaz bir jeo-stratejik öneminin olmaması, diğer bir ifadeyle Soğuk Savaş'ın bitimiyle Türkiye'ye alternatif ülkelerin bulunması ve AB içinde Türkiye'yi katılım yönünde sonuna kadar destekleyecek bir gücün bulunmamasıdır. Önceleri söz konusu gücün Almanya olarak gösterilmesinin de yanlış olduğu geçen yıllarla birlikte daha iyi anlaşılmıştır. Çünkü Almanya, desteğini ve gücünü genişleme sürecinin unsurları olan Doğu Avrupa ülkelerine yönlendirmekte ve AB derinleşme politikalarına Türkiye 'yi katarak maliyet üstlenmek istememektedir.

Aralık 2000 tarihinde gerçekleştirilen Nice Zirvesinde, genişleme süreci içindeki ülkelerle ilgili olarak; Birliğin icra organı AB Komisyonu, karar alma organı AB Bakanlar Konseyi ve danışma organı Avrupa Parlamentosu'ndaki temsil haklarının belirlenmesinde, Türkiye'nin söz konusu yapılanmanın dışında tutulması ve Türkiye'ye " görüşmeleri tamamlamayan ülke " denilmesi ve bu konularla ilgili olarak Türkiye için ayrı bir konferans düzenleneceğinin belirtilmesi, 1963'ten günümüze kadar olan dönemdeki AB' ye katılım politikamızda yeni bir sayfanın açılacağına belirtisidir.³³⁹

Sonuç olarak Türkiye , özellikle AB' ye katılımların Doğu Avrupa merkezli olarak artmasıyla birlikte , söz konusu ülkelerin Türkiye'nin ihraç ürünlerine rakip ürünler üretmesiyle, AB' deki pazar payını korumakta güçlük çekecektir. Böylece Türkiye 'nin AB' deki rekabet olanağı daralacak ve AB-Türkiye arasındaki Gümrük Birliği işlerliğini yitirir bir konuma gelecektir.

Bu bağlamda, AB ile ilişkilerin alternatifsiz bir şekilde yürütülmesinin önüne geçilmeli ve AB' ye katılım için kısa ve orta vade de gerekli çalışmaların yapılmasına devam etmekle birlikte Türkiye, bölgesinde özellikle petrol, doğal gaz ve su temelinde üçlü bir enerji dağıtım merkezi, AB' nin kurum, kural ve mevzuatlarına uyum göstermiş bir

³³⁸ Dedeoğlu , a.g.e , s.13

³³⁹ Radikal , "Nice Tarihe Geçti Bile " , 11 Aralık 2000

ticaret odağı ve siyasi istikrarını ekonomik istikrarına yansıtmış olan demokratik bir ülke statüsünü kazanmalıdır.

4.4 TÜRKİYE’NİN BÖLGESİNDEKİ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ

1980’li yılların sonlarından itibaren, iki kutuplu sistemin çözülmeye başlamasıyla birlikte uluslararası sistemde devletler, ulusal stratejilerindeki önceliklerini de gözden geçirmeye ve değiştirmeye başlamışlardır.

Özellikle SSCB’nin dağılışıyla birlikte, gerek Doğu Avrupa ülkelerinin gerekse SSCB’den bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlerin serbest piyasa ekonomisi ve liberal ticaret kurallarına uyumun zorluğu söz konusu ülkeler için, dünya ile entegrede önemli bir sorun olmaya başlamıştı.

Bu nokta da Türkiye ‘nin, değişen uluslararası konjonktüre uyum çabaları çerçevesinde “bölgeye” ve bölgeselleşmeye önem veren çalışmaları ve girişimleri ile söz konusu ülkelerin dünya ile entegre olma çabalarının kesiştiği oluşum Karadeniz Ekonomik İşbirliğidir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği, aşağıda ayrıntılı bir biçimde açıklanacak olan kuruluş, yapısı ve hedefleri itibariyle üye ülkelerin serbest piyasa ekonomisine ve liberal ticaret kurallarına uyumundan bir serbest ticaret alanı oluşturmaya giden süreçte önemli bir rol oynamaya yönelik potansiyeli olan bir açılamdır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin yanı sıra Ekonomik İşbirliği Örgütü’de, her ne kadar kuruluşu 1960’lı yıllara kadar uzansa da, yenileştirilmiş yapısı ve hedefleri doğrultusunda bölgedeki bir diğer işbirliği yapılanmasıdır. Söz konusu oluşum özellikle Orta Asya ülkelerinin ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan yeniden yapılanmalarına katkıda bulunmakla birlikte, bölge ülkelerinde bulunan önemli miktarda enerji potansiyellerinin değerlendirilmesinde Türkiye açısından önemli bir işleve sahip olacaktır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği dışında , içinde Türkiye ‘nin de yer aldığı bölgedeki diğer bir ekonomik işbirliği girişimi olan Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün yenilenmiş yapısı ve işleyiş tarzı da bu bölümde irdelenecektir.

4.4.1 Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

KEİ, çoğunluğu Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra dağılan doğu bloğu ülkeleri; Rusya ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinin oluşturduğu, amaçları ekonomilerini güçlendirmek olan zayıf bir bölgesel ekonomik gruplaşmadır. KEİ'nin "zayıf" bir bölgesel gruplaşma olarak ifade edilmesinin nedeni ise; tek pazarın olduğu, ekonomi politikalarının uyumlaştırıldığı, iç pazarda tarifelerin kaldırılıp dışa karşı tek bir tarifenin uygulandığı bölgesel bir bütünleşmenin yerine; bölgenin ihtiyaçlarına cevap veren, katılımcı devletlerin arasındaki mevcut ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi temeline dayanan, coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar, ekonomik tamamlayıcılık özelliklerini dikkate alan, somut projelere dönük, özel sektör ağırlıklı, esnek bir ekonomik işbirliği modeli olmasıdır. KEİ'de ekonomik bütünleşme bir yükümlülük olmamasına rağmen, bu noktaya gelindiğinde, ekonomik bütünleşmeye açık bir yapıya sahiptir. Bu çerçevede KEİ, herhangi bir geleneksel ekonomik işbirliği modeline uymaz. KEİ'nin şekli, üyelerinin ihtiyaçlarının, birbirleri ile olan ilişkilerini geliştirmenin ve liberalize etmenin, benzer piyasalara sahip olmanın, coğrafi yakınlığın getirdiği benzerliklerle dinamik piyasa ekonomisine geçişin tamamlanması biçimindedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesinin arkasındaki dört temel ilke aşağıdaki gibidir,³⁴⁰

- 1) Tarafların ekonomilerini, dünya ekonomisiyle bütünleştirmeye yönelik geliştirmelerini ,
- 2) Coğrafi yakınlıktan kaynaklanan katılımcı ülkeler arasındaki yakınlığın iyi bir şekilde değerlendirilmesini ,
- 3) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyelerinin birbirlerini liberal piyasa ekonomisine geçişi desteklemelerini ,
- 4) En önemlisi ise, KEİ'nin bölgede barış, refah ve dengenin kurulmasını amaçlayan ve böylece bölgenin kalkınmasını, ticaret ve ekonomisini geliştirmesini sağlayacak bir yapıda çalışmasıdır.

4.4.1.1 KEİ' nin Kuruluşu , Yapısı ve Hedefleri

Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile ilgili görüşmeler, 1990 yılında başlamış ve böyle bir ekonomik işbirliği yapılanmasını oluşturulmasına ilişkin toplantılar sırasıyla; 19-21 Aralık 1990 'da Ankara'da, 12-13 Mart 1991 tarihinde Bükreş'te, 23-24 Nisan 1991 tarihinde Sofya'da ve 11-12 Temmuz 1991 tarihinde Moskova'da yapılarak , işbirliğine temel olacak konular üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

Söz konusu konular , hükümetlerin geliştirebilecekleri ortak projeler için; ulaştırma ve haberleşme, istatistik, ekonomi ve ticari bilgi değişimi, enerji, madencilik ve ana maddelerin işlenmesi, turizm , tarım ve tarımsal sanayi , veteriner ve sağlık korunması, ilaç sanayi gibi alanlarda işbirliği sağlanmasını içermektedir.³⁴¹

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin, Türkiye 'nin inisiyatifiyle oluşturulması ve alt yapısının hazırlanmasının ardından oluşum, 25 Haziran 1992 'de düzenlenen zirve toplantısının sonucunda sunulan İstanbul Bildirisi ile resmi olarak kurulmuştur. Söz konusu zirveye katılan ve bildirinin altına imza koyan 11 devlet de (Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna) oluşumun kurucu üyeleri olarak resmi bir kimlik kazanmışlardır. Söz konusu üyelerin dışında, KEİ üyeliği , üye ülkelerin görüşlerinin alınması ve görüş birliği sağlanması durumunda diğer ülkelere açıktır. Gözlemci üyelik ise; diğer ülkelerin yanı sıra uluslararası kuruluşlara açıktır. Bu çerçevede KEİ'e; İsrail, Mısır, Polonya, Slovakya Cumhuriyeti, Tunus, İtalya , Avusturya ile AB gözlemci statüsündedirler .

KEİ' yi oluşturan üye devletlerin dünya ekonomisindeki statülerini incelediğimizde; Türkiye 'nin AB ile Gümrük Birliği ilişkisi içinde olduğunu, Yunanistan'ın AB üyesi olduğunu, diğer dokuz üyenin ise , AB ile değişik nitelikte anlaşmalara dayanan ilişkileri çerçevesinde piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olduklarını görmekteyiz . Söz konusu dokuz üye arasında, Bulgaristan ve Romanya'nın AB' nin genişleme politikası çerçevesinde Topluluğa girmesi de öngörülmektedir.

1992 İstanbul Zirvesiyle kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin başlangıç dönemi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Daimi Sekreteryası'nın İstanbul'da 15 Mart 1994 tarihinde kurulması ile tamamlanmış ve 11 üye devletin parlamentolarında onaylanan KEİ Temel

³⁴⁰ Muzaffer Dartan , “ Black Sea Economic Cooperation (BSEC) : Proposals and Possibilities With Particular Reference to the EU “, **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi** , cilt:7 , sayı:1-2 , 1999 , s.12

³⁴¹ Karluk , a.g.e , 1999 , s.516

Yasası, 1 Mayıs 1999 'da yürürlüğe girerek oluşumun yerleşme dönemi de arkada bırakılmıştır.³⁴²

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin yapısını oluşturan dört önemli organ vardır ;

- 1) Dışişleri Bakanları Toplantısı ,
- 2) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi ,
- 3) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi ,
- 4) KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası ,

KEİ Dışişleri Bakanları Toplantısı , oluşumun en yüksek karar alma organıdır. Dışişleri Bakanları Toplantısı, KEİ'nin işleyişinden; alt organların kurulması ve çalışmaların yönlendirilmesinden, gözlemci statüsü tanınmasıyla ilgili kararların alınmasından ve iç tüzüğün kabul ve değiştirilmesinden sorumludur. Söz konusu toplantılar, altı ayda en az bir kez yapılır.³⁴³

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi , üye devletlerin iş çevrelerini temsil etmektedir. KEİK, 11 taraf ülke arasında bir iş konseyi sistemi çerçevesinde işlemektedir. Söz konusu sistem, taraf ülkeler arasında ticari ve sanayi işbirliği geliştirme amacına yönelik çalışırken bunun yanı sıra özel sektörün turizm, imalat sanayi gibi alanlardaki yatırım projeleri bir arada incelenmekte ve söz konusu projelerin gerçekleştirilmesine yönelik finansman olanakları değerlendirilmektedir. Belirtilen projelerin gerçekleşmesi içinde üye ülkeler alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi için kamu kuruluşlarına yardımcı olmaktadır .³⁴⁴

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenterler Asamblesi , 26 Şubat 1993 tarihinde KEİ üyesi ülkelerin İstanbul'da imzaladıkları bir deklarasyonla oluşturulmuştur. Söz konusu deklarasyon ile, ekonomik ve ticari işbirliğinin üye ülkeler arasındaki gelişimini sağlamanın yanı sıra, dışişleri bakanları toplantılarında alınan kararların uygulanması için gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi amacı yer almaktadır. KEİPA'nın en yüksek karar alma organı genel kuruldur. Ayrıca, KEİPA'ya üye ülkelerin delegasyon başkanlarından oluşan Daimi Komite ve alt organlar (İhtisas Komisyonları) bulunmaktadır. KEİPA'nın Sekreteryaya Hizmetlerini ise KEİ Uluslararası Sekreteryası yürütmektedir.³⁴⁵

³⁴² Nurver Nureş , “Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) : Fırsatlar Teşebbüsü “ . **Dış Ticarete Durum**, Özel Sayı , Aralık 1999, s. 71

³⁴³ Güran , a.g.e , 1999 , s.218

³⁴⁴ Güran , a.g.e , 1999 , s.220

³⁴⁵ Güran , a.g.e , 1999 , s.220

Üye ülkelerin demografik durumları temelinde KEİPA'daki temsil sistemi şu şekilde dağılmıştır ;³⁴⁶

- Nüfusu bir ile beş milyon arasında olan ; Arnavutluk, Ermenistan, Moldova dörder üye ile ,
- Nüfusu beş ile on milyon arasında bulunan; Gürcistan, Azerbaycan, Bulgaristan beşer üye ile,
- Nüfusu on ile yirmi milyon arasında bulunan Yunanistan altı üye ile ,
- Nüfusu yirmi ile elli milyon arasında bulunan Romanya yedi üye ile ,
- Nüfusu elli ile yüz milyon arasında bulunan; Ukrayna ve Türkiye dokuzar üye ile,
- Nüfusu yüz milyonun üzerinde bulunan Rusya ise on iki üye ile KEİPA'da temsil edilmektedir.

KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası , 30 Haziran 1994 tarihinde Tiflis'te yapılan KEİB Dışişleri Bakanlığı Toplantısında kurulmuştur. Bankanın merkezi Selanik'tedir. Bankanın en yetkili organı Guvernörler Heyetidir. Banka yönetim kurulu, katılan devletlere tayin edilen birer direktörden oluşurken, bankanın üyeleri KEİ ülkeleri temsilcileri ile uluslararası banka ve finansman kuruluşlarından oluşmaktadır.

KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın amaçları ise aşağıdaki gibidir ;³⁴⁷

- Bölge ticaretini ve özel ticari işletmeleri desteklemek amacıyla özel sektör girişimlerine yardım etmek ,
- Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesindeki ticari hareketi finanse etmek ve çok taraflı uluslararası finans kuruluşlarıyla işbirliği kurarak onlardan yardım sağlamak
- Bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunarak, bölge insanının refahını yükseltecek projelere yönelik destek vermek ,
- Bölge ülkelerinin ekonomik politikalarında ve bu bağlamda alt yapı projelerini desteklemek .

KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın 30 Haziran 1994 tarihinde kurulmasıyla birlikte, üye ülkelerin KEİ bütçesine katılma payları da belirlenmiştir. Buna göre; Türkiye, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Yunanistan %16 'şar; Bulgaristan, Romanya %8'şer ;

³⁴⁶ Dartan , a.g.e , 1999 , s.15

³⁴⁷ Dartan , a.g.e , 1999 , s.10

Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Moldova %4 katılma payı ödeyeceklerdir.

KEİ'nin kuruluş ve yapısının hangi amaçlar doğrultusunda yürütüleceği de belirlenmiştir. Söz konusu amaçların en önemlisi, hiç şüphesiz ki; KEİ'ye üye ülkelerin kendi aralarında ve KEİB üyesi ülkelerle AB arasında Serbest Ticaret Antlaşmaları imzalanması ve en geç 2010 yılına kadar bir Serbest Ticaret Alanı oluşturulması çerçevesindeki hedeftir. Ancak bu hedef üye ülkelerin serbest piyasa ekonomisine uyum sorunları dikkate alındığında 2010 itibarıyla çok uzak bir hedef olarak görülmektedir. Bu çerçevede diğer amaçlar ;³⁴⁸

- Üye ülkelerin dünya ülkeleri ile bütünleşmelerine yönelik ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi ,
- Bölge ülkeleri arasında işbirliğinin çeşitlendirilmesinin yanı sıra daha da geliştirilerek; ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelerin artırılması ve serbest girişimciliğin teşvik edilmesi ,
- Üye ülkelerdeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi ve ticari engellerin ortadan kaldırılarak serbest bölgelerle işbirliğine gidilmesi ,
- Üye ülkeler arasında karşılıklı ekonomik ve ticari işbirliğinin genişletilmesi ve Karadeniz 'de uygulanması planlanan projeler için uluslararası finans kuruluşlarının desteğinin alınarak harekete geçirilmesi ,
- Ticaret ve sanayi, ulaşım, iletişim, ekonomik ve ticari bilgi değişimi, enerji, madencilik, tarım ve tarımsal sanayi gibi alanlarda projelerin geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik adımlar atılması .

Söz konusu amaçlar çerçevesinde yürütülen ve ya oluşturulan birkaç proje bulunmaktadır. Bunlar; uygulama aşamasına gelmiş olan KAFOS (Türkiye – Bulgaristan – Romanya – Moldova arasında Denizaltı Fiber-optik Sistemi) , oluşturulma aşamasında olan İTUR (İtalya-Türkiye-Ukrayna ve Rusya Federasyonu arasında fiber-optik sistemi) ve DOKAP (İstanbul –Hopa Fiber-optik , Hopa-Bakü Radyo Link İletişim Sistemi) projeleridir.³⁴⁹

³⁴⁸ Güran , a.g.e , 1999 , s.221

³⁴⁹ Karluk , a.g.e , 1999 , s.520

4.4.1.2 KEİ'nin Dış Ticareti

KEİ'nin bölgesel bir oluşum olarak dikkati çeken en önemli özelliği bölgenin Ortadoğu'dan sonra dünyanın ikinci büyük, potansiyel olarak da bir numaralı zengin yer altı kaynaklarına sahip yeni bir pazar olmasıdır.

Özellikle 330 milyonluk bir nüfus , 20 milyon kilometrekarelik bir alan ve yıllık 300 milyar\$'lık bir dış ticaret hacmi ile bölge, AB ve ABD açısından büyük bir öneme sahiptir.³⁵⁰

Bölge, uluslararası ticarete temel ve ara mallar arzında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca insan kaynağı yönünden yetişmiş bir işgücü potansiyeline sahip olan ülke önemli deniz yollarının kesiştiği ve deniz ticareti açısından da nakliyat, gemi inşaat, tamir ve onarım, yakıt ikmali gibi konularda da önemli bir yere sahiptir.

Bölge ticaretinde Rusya'nın, önemli yeri olmakla birlikte, bölge dışına yönelik ticaretinde hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Ancak bölge ülkelerinin hepsi de, gelişmekte olan bir eğilim içinde olduklarından, dış ticaret açığı vermektedirler .

Bölge ticaretinde 1997 rakamları esas alındığında, Rusya'yı sırasıyla Ukrayna, Türkiye, Yunanistan ve Romanya takip etmektedir. Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan bölgede, Türkiye 'nin önemli ticaret ortakları olarak karşımıza çıkmakta ve bu doğrultu da Rusya, Ukrayna ve Bulgaristan, Türkiye 'ye ihracat yapanların başında gelmekte ; Rusya, Romanya ve Yunanistan ise Türkiye için en cazip ihracat pazarlarını oluşturmaktadır.³⁵¹

KEİ içerisinde önemli bir potansiyele sahip olan Rusya Federasyonu ile yapılan ikili antlaşmalar çerçevesinde, iki taraf arasındaki dış ticaret hacminde artışlar meydana gelmiştir. 1995 yılında Rusya, Türkiye 'nin toplam ihracatında %5,7, toplam ithalatımızda ise %5,8 oranında yer tutmuştur. 1997 yılı içerisinde Rusya'nın toplam ihracatımız içindeki payı %7,8 olurken, toplam ithalatımızdaki payı ise %4,5 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle iki yıl içinde ithalatta meydana gelen azalışla birlikte ihracatta meydana gelen artış olumlu bir gelişmedir.³⁵²

1993-1998 döneminde Türkiye 'nin Rusya'ya ihracatı yılda 505 milyon\$'ı bulurken, bu değer 1,3 milyar \$ 'a çıkmış; ithalat ise 1 milyar \$'dan 2,2 milyar \$'a erişmiştir. Aynı dönem itibarıyla Türkiye 'nin KEİ ülkelerine toplam ihracatı yılda 1,04 milyar \$ 'dan 3,2 milyar \$ 'a, ithalatı ise 2,8 milyar \$ 'dan 4,3 milyar \$ 'a yükselmiştir. Bölge ile

³⁵⁰ Nureş , a.g.e , s.72

³⁵¹ Nureş , a.g.e , s.75

³⁵² “ Ülkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi “, www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/ulkvayp.htm, 25 Kasım 2000

ticaretimizde, ihracata konu olan mallar, çeşitli tüketim ve dayanıklı tüketim malları, temizlik malzemeleri, taze sebze ve meyve, işlenmiş yiyecek maddeleri, tekstil ve hazır giysiler, elektrik aksamı, inşaat ürünleri gibi unsurlardan oluşmakta; ithalata konu olan mallar ise, petrol, doğal gaz, demir-çelik ürünleri, suni gübreler ve kimyasal maddelerden oluşmaktadır.³⁵³ KEİ' ye üye olan ülkelerle olan dış ticaretimizde açık vermemize neden olan mallar ise; enerji, ara mallar ve kimyasal maddelerin ithalindeki yüksek orandır.

KEİ'nin sadece gevşek bir ekonomik işbirliği modeli olduğunu kanıtlayan bir başka nokta da, 1992 İstanbul Zirvesi Deklarasyonu'nda bulunan dış ticarete yönelik alacakları tavrın belirtildiği kuraldır. Bu kural, ticareti önleyici engellerin kaldırılmasında alınan önlemlerin tarafların üçüncü ülkelere olan yükümlülüklerini hiçbir şekilde etkileyemeyeceği konusundaki hükümdür.³⁵⁴

KEİ' ye üye olan ülkelerle yapılan ticaretin bir başka yönü de, 1991 'den itibaren görülmektedir. Söz konusu yeni ticari ilişki "kayıt dışı ticaret " olarak belirtilen " bavul ticareti " dir. Söz konusu bavul ticareti ancak bölge ülkelerinin serbest piyasa ekonomisiyle yeni yeni tanıştıkları ve kendi pazarlarında doygunluğa ulaşmamış mallar üzerinden yapıldığından özellikle 1996-1998 döneminde önemli sayısal rakamlara ulaşsa da söz konusu ticaretin bölge ülkelerinin hızla dışa açılmalarıyla birlikte düşüş gösterdiği görülmüştür.

Bavul ticaretinin en yoğun olduğu dönem olan 1996-1998 döneminde Türkiye 'ye; 1996 'da 8,8 milyar \$, 1997 'de 5,8 milyar\$ ve 1998 'de 3,06 milyar \$ girdiği belirtilmektedir.³⁵⁵

İhracatta sonra önemli gelir kaynağı durumunda olan " bavul ticaretinin " istikrarsız bir eğilim çerçevesinde azalmakta olması, bölge – içi ticaret kadar önemli bir diğer olgunun görülmesine yol açmıştır : bölge - içi turizm .

330 milyon insanın yaşadığı bir oluşum içerisinde, coğrafi yakınlık ve Türk turizm alt yapısının üye ülkeler içinde Yunanistan ile birlikte gelişmiş bir sistem içerisinde işlediği göz önünde tutulursa söz konusu potansiyelin önemle değerlendirilmesi konusunu gündeme getirecektir. Özellikle, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan dahil BDT'den, 1997 'de ülkemize ortalama 2.1 milyon turist gelmiştir. Bunun yaklaşık 1,5 milyonu Rusya'dandır. Bunların 1997 yılında Türkiye'ye bıraktığı döviz miktarı ise yaklaşık 1,5 milyar \$ düzeyindedir.³⁵⁶

³⁵³ Nureş , a.g.e , s. 75-76

³⁵⁴ Karluk , a.g.e , 1999 , s.223

³⁵⁵ Nureş , a.g.e , s.76

³⁵⁶ Nureş , a.g.e , s.77

Bölge ve bölge-dışı ticaretin teşviki çerçevesinde uygulanması gereken noktalar ise; standardizasyonun sağlanması, rekabet gücü ve ihracat malarının çeşitlenmesi, KOBİ'lere gerek bölgesel gerekse uluslararası temelde destek sağlanması ve dış ticareti destekleyici kredilerin uluslararası bölgesel kuruluşlar aracılığıyla sağlanmasıdır.

4.4.1.3 KEİ Çerçevesinde Enerji Projeleri

KEİ bölgesi, mal ve hizmetler açısından yeni bir pazar olmakla birlikte içerdiği doğal kaynak potansiyeli ile AB ve ABD'nin geleceğe yönelik stratejik hedeflerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Dünyanın doğal gaz rezervlerinin %40'ını , petrol rezervlerinin %15 'ini ve kömür rezervlerinin %31'ini içeren bölgenin, Basra Körfezi'nden sonra ikinci sırada olması ekonomik açıdan, uluslararası strateji alanında büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.³⁵⁷

Bu durumun dünya ekonomisi açısından bir başka olumlu noktası da, Ortadoğu'nun dışında bir petrol üretim mekanizmasının hayata geçirilerek, dünya petrol piyasasında Arapların tekelinin kırılması ve rekabet oluşumunun sağlanmasıdır.

Bölgedeki yer altı zenginliklerine sahip olan ülkelerin çoğunun KEİ üyesi olması da, özellikle AB' nin KEİ ile ilişkilerini daha yakın düzeyde tutmasına ve Orta Asya'dan Kafkasya'dan uzanan petrol ve doğal gaz boru hatları ile Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik proje ve girişimleri hayata geçirmeye başlamasına neden olmuştur. Bu bağlamda söz konusu enerji projelerinin ve yatırımlarının hayata geçirilmesinde bölgesel bir güç konumunda bulunan ve KEİ'nin kurucularından olan Türkiye 'nin rolü de o derece önemli olacaktır.

Özellikle Hazar petrolü ve Türkmen doğalgazını dünya pazarlarına ulaştıracak boru hatları ve taşıma kanallarının rotaları ile ilgili olarak Türkiye ile birlikte çok sayıda devletin de çeşitli beklentileri bulunmaktadır.

Örneğin; Güneydoğu Asya ülkeleri, petrolün Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na ulaştırılmasını; İran, Petrolün kendi üzerinden Abadan'a indirilmesini ve oradan Basra Körfezi'ne aktarılmasını; Rusya ise iki seçenek ortaya sürerek; petrolün ya Novorossisk Limanı'na kadar taşındıktan sonra tankerlerle Türk boğazlarından geçirilmesini ya da daha maliyetli bir şekilde Hazar petrolünün Novorossisk'ten

³⁵⁷ Dartan , a.g.e , 1999 , s.25

Bulgaristan limanlarına ulaştırılmasını ve Yunanistan üzerinden de dağıtılması yönünde görüş bildirmektedirler.³⁵⁸

Türkiye ise söz konusu proje ve önerilerin maliyetini ve tehlikesini öne sürerek kendi çıkarlarını da göz önüne alarak Hazar petrollerinin dünya piyasalarına taşınması konusunda iki seçenek öne sürmüştür. Bunlardan ilki ; Azerbaycan-Ermenistan hattından Ceyhan'a ulaştırılması düşünülen hat, ikincisi ise , Azerbaycan – Gürcistan hattının Türk topraklarından Ceyhan'a ulaştırılmasıdır. Söz konusu iki seçenek, Bakü-Novorossisk projesinden daha maliyetli olsa da, tehlike içermemesi açısından uygundur. Ancak buradaki engelleyici faktörler; Rusya'nın bölgedeki önemli nüfuz etkisini hala eski cumhuriyetleri üzerinde kullanıyor olması, son zamanlarda Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde yaşanan gerginliğin bölgeye getireceği istikrarsızlık ve Gürcistan'daki iç karışıklık temelindeki istikrarsızlıktır. Ancak burada unutulmaması gereken nokta, ABD'nin Bakü-Ceyhan Projesi'ne desteğinin sürmesi ve Rusya dahil diğer bölge ülkelerinin de söz konusu projeye destek vermesine bağlıdır. Her ne kadar Bakü-Novorossisk arasında boru hattı bulunsa da, söz konusu hattın 20 yılı aşan bir dönemdir hizmet veriyor olması ve kapasitesinin düşüklüğü sadece erken üretilmiş petrolün buradan geçebileceği düşüncesini gözler önüne sermekte ve daha sonra Kazak petrolünün de devreye girmesiyle, söz konusu hattın yetersiz kalacağı ve asıl üretimle birlikte hatta sorunlar yaşanacağı açık bir gelişme olarak ön görülmektedir.³⁵⁹ Bu nedenle, Bakü-Ceyhan hattı şu an için Bakü-Novorossisk hattına göre maliyetli görünse de gelecekteki petrol üretim artışını karşılayacak nitelikte bir projedir.

Bu çerçevede, geçen yıl itibariyle günlük yaklaşık 700.000 varile ulaşacağı tahmin edilen Azeri ve Kazak petrol üretiminin Bakü-Ceyhan hattından geçmesi halinde Türkiye 'nin kazanacağı avantajlar şunlardır ;³⁶⁰

- Söz konusu projenin gerçekleşmesi ile Türkiye, dünya petrol piyasalarından daha ucuza petrol alabilecektir.
- Söz konusu boru hattının kullanımı ile Türkiye 'nin transit gelirlerinde önemli artışlar sağlanacaktır.
- Söz konusu proje Türkiye 'nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan limanında bir petrol endüstrisi kurmasına yol açacaktır.
- Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki etkinliği daha da güçlenecektir.

³⁵⁸ Dedeoğlu , a.g.e , s.16

³⁵⁹ Dartan , a.g.e , 1999 , s.29

Türkiye, Hazar petrolünün geçişinin kendi topraklarından sağlanması halinde kazanacağı avantajları çok iyi bilmektedir. Bu bağlamda da girişimlerini sürdürmektedir.

Söz konusu girişimlerden biri geçen temmuz ayında, Hazar bölgesi doğal gaz ve petrolünü Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırmayı amaçlayan projeye, iki ülke ve AB Komisyonu arasında imzalanan memorandumla başlanılmasına karar verilmiştir. Proje ile Türkiye, Yunanistan ve AB Komisyonu arasında oluşturulan çalışma grubunun öncelikli amacını, iki ülkede bulunan doğal gaz şebekelerinin birbirine bağlanması oluşturmaktadır. Bu aşmaktan sonraki hedef ise , şebekenin İtalya üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırılmasıdır. Böylece Türkiye, Hazar Bölgesi doğal gaz ve petrolünü Avrupa'ya taşıyacak bir köprü konumunda olacak ve Türkiye 'den geçmesi planlanan boru hatları ile 2010 'a kadar Avrupa'da belirgin bir biçimde hissedilmeye başlanacak olan doğal gaz eksikliği kapatılmaya çalışılacaktır.³⁶¹

Sonuç olarak, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı, 21.yy 'de Türkiye 'nin bölgede askeri gücünün yanında önemli bir ekonomik güç olması yolundaki en önemli unsurdur. Ancak Türkiye 'nin karşısındaki önemli engellerden biri, Rusya'yla birlikte, ABD'nin İran'ı yerleşmiş petrol sanayisinden dolayı KEİ bölgesinde kullanma ve Kafkas petrol sanayi ile İran petrol sanayiini entegre etmeyi içeren geleceğe yönelik düşünceleridir.

Bu çerçevede Türkiye, kurucusu olduğu KEİ'nin potansiyel gücünü değerlendirerek AB ile olan ilişkilerini stratejik ve ekonomik temelde güçlendirmeli, Orta Asya ülkelerinin stratejik pazarlara açılımında etkin rol oynamalı ve petrol-doğal gaz ithalinde ülke çeşitlendirmesine giderek özellikle ileride Rusya tarafından uygulanabilecek doğal gaz kısıtlamalarına karşı önlemini almalıdır.

4.4.1.4 KEİ-AB İlişkileri

Karadeniz Ekonomik İşbirliği, sadece AB ile değil diğer tüm ticaret blokları ve uluslararası kuruluşlar ile ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek isteyen bir oluşumdur. KEİ'nin üyesi durumunda bulunup aynı zamanda da AB ile yakın ilişki içerisinde bulunan Türkiye, Yunanistan ,Bulgaristan ve Romanya'nın, oluşumun diğer ülkelerine AB' ye katılım hedefinin benimsetilmesi açısından önemli sorumlulukları bulunmaktadır.

KEİ'nin üyelerinin AB ile ilişkilerini geliştirme ve hatta uzun vade de AB' ye üye olma isteklerinin arkasında yatan sadece ekonomik kalkınma ve gelişimi sağlamak değil aynı zamanda siyasi ve askeri güvenlik ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. KEİ

³⁶⁰ Dartan , a.g.e , 1999 , s.30

³⁶¹ Milliyet , "Enerji Köprüsünün İlk İmzası Atıldı " , 8 Temmuz 2000

ülkelerinin AB' ye katılımı için hazır olup olmadıklarını anlamaları, AB' nin katılım için öngördüğü dört temel ilkeyi ne kadar zaman içinde gerçekleştireceklerine bağlıdır. Söz konusu dört temel ilke şunlardır ;³⁶²

- 1) Coğrafi konumun önemi; AB ülkeleri birbirleri ile sınırdış olan ülkelerdir.
- 2) Aday ülkelerin ekonomik sistemlerinin AB ile uyumlu bir yapıda olması .
- 3) Ülkenin ekonomik kalkınma seviyesi ilerlemiş düzeyde olmalı .
- 4) Ülkenin istikrarlı bir siyasal sistemi olmalıdır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyesi ülkelerin, AB ile olan ilişkilerinin düzeysel boyutunu , dört farklı ülke grubu çerçevesinde gruplandırarak açıklayabiliriz.³⁶³

Birinci grup; oluşumun üye ülkeleri arasında AB ile ilişkileri en üst düzeyde ve yoğun olan ülkelerdir : Türkiye ve Yunanistan . Yunanistan, KEİ'nin üyesi olmakla birlikte, AB' nin de bir üyesidir. Türkiye 'nin ise, Avrupa ile ilişkileri tarihsel açıdan eskilere uzanırken, AB ile ilişkiler ise Birlikle ortaklık ilişkisi yaratan 1963 Ankara Antlaşmasıyla başlamış ve 1 Ocak 1996 AB-Türkiye arasında Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla birlikte ileri bir düzeye taşınmıştır. Son olarak da Türkiye, Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde alınan kararla adaylık statüsü kazanmıştır. Bunun yanı sıra Avrupa 'da 2,5 milyonun üzerinde Türkün yaşaması da Avrupa ile olan ilişkilerimizdeki yoğunluğu gösteren bir olgudur.

İkinci grup ; Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna'dan oluşmaktadır. Bulgaristan ve Romanya ile AB arasında serbest ticaret antlaşmaları çerçevesinde bir serbest ticaret alanı oluşturulmuştur. Böylece Birlikle söz konusu ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri ve kotalar kaldırılmıştır. Buna ek olarak, Romanya ve Bulgaristan AB' ye aday olarak gösterilen 12 ülke arasında yer almaktadırlar . AB, Moldova ve Ukrayna ile bir ortaklık ve işbirliği antlaşması imzalamıştır . "En Çok Kayınlan Ülke " ilkesi, bu gruptaki her bir ülkeye uygulanmış , ayrıca Moldova ve Ukrayna Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemine dahil edilmiştir. Bu da, söz konusu ülkelere ithal edilecek malların "Ortak Gümrük Tarifesine " tabi olmayacağı anlamına gelmektedir. Arnavutluğa 'da diğer ülkeler gibi, Most Favoured Nation statüsü tanınmış ve ülke Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemine dahil edilmiştir.

³⁶² Dartan , a.g.e , 1999 , s.33

³⁶³ Dartan , a.g.e , 1999 , s.34

Üçüncü grup ; Ermenistan, Azerbaycan ,Gürcistan. Söz konusu ülkeler, iç ve etnik çatışmalardan etkilenmiştir ve bu ülkelerin Batı Avrupa 'dan coğrafi olarak izolasyonundan dolayı, AB üyeliği için düşünülmemektedirler.

Dördüncü grup ; Rusya . Rusya , belki de tüm bu belirtilen ülke gruplamaları içinde kendi çerçevesinde özel bir konuma sahiptir. Çünkü Rusya, diğer KEİ üyelerine göre daha büyük ve alan bakımından daha geniş bir ülkedir. Rusya'nın liberal piyasa ekonomisiyle birlikte çoğulcu siyasal sisteme geçerken zor deneyimleri olmuştur. Ayrıca yaşanan iç karışıklıklar ve ekonomik kriz Rusya'yı geniş bir reform sürecinin içine sokmuştur. Ancak gerek AB' nin Rusya ile imzaladığı ortaklık ve işbirliği antlaşması, gerekse uluslararası finansal kuruluşların Rusya'ya olan yardımı ve Rusya'nın G-7'ler içinde yer alması, ülkenin dışa açık bir politika izlediğinin ve halen potansiyel bağlamda bir dünya gücü olduğunun göstergesidir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin, bölge-dışı ülkelerle olan ilişkileri teşvik eden bir yönü de İstanbul Zirvesi'ndeki deklarasyonda belirtilmiştir. Buna göre ; " oluşum, üye ülkelerin üçüncü ülkelerle , uluslararası kuruluşlarla ve AB gibi bölgesel entegrasyonlarla ilişki kurma girişimlerini engelleyici bir tavır içinde bulunamaz. "

AB, KEİ' ye üye ülkelerin ekonomik ve politik olarak gelişimlerini sağlayıcı ve gelecekte AB' ye katılım için hazır olacakları bir basamak olarak görmektedir. Söz konusu çerçevede KEİ'ye taraf ülkeler, AB ile sıkı ilişkiler geliştirerek, AB 'ye katılım için gerekli ön koşulları yerine getirme çerçevesinde KEİ oluşumunu bir araç olarak kullanırken, AB' de söz konusu oluşumu, bölgenin potansiyel enerji kaynaklarını Avrupa'ya nakletmekte bir yardımcı unsur olarak görmekte ve bir anlamda da gelecekteki AB üyelerinin KEİ içerisinde ekonomik ve politik gelişmelerini tamamlamaları için işbirliğini sürdürmektedir. Ancak burada unutulmaması gereken nokta, KEİ'nin AB' nin bir alternatifi değil tamamlayıcı bir alt sistemi olduğudur.

Bu bağlamda AB' nin KEİ'ye yönelik dört yaklaşımlı bir politikası bulunmaktadır;³⁶⁴

- 1) KEİ üyesi ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlayıcı yapısal ve siyasal destek de bulunmak. Bununla beraber ticaret alanında işbirliğini geliştirerek, küresel ekonominin gereklerine uygun olarak, bölge niteliklerini belirleyecek bir kalıp yaratılmasına yardımcı olmak.
- 2) AB, yakın ilişki içinde bulunduğu Doğu Avrupa ülkeleri aracılığıyla, bölgede demokratik yapılanmanın oluşumunu sağlamaya yönelik yardımda bulunmak .

³⁶⁴ Dartan , a.g.e , 1999 , s.35

- 3) Bölgenin istikrarsız siyasal ve askeri yapısının getirdiği güvenlik sorununu çözebilecek girişimlerde bulunmak ve bölge ülkelerini bu girişimlere taraf yaparak, çevresinde ve özellikle Doğu Avrupa'da bir güvenlik sorunu çıkmasını engellemeye çalışmak.
- 4) KEİ bölgesiyle ilişkilerin geliştirilmesi için, ilişki kurulabilecek finansal, sosyal ve ekonomik kurumların (Ticaret ve Kalkınma Bankası, Uluslararası Karadeniz Araştırmaları Merkezi, Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi gibi) oluşumuna katkıda bulunmak.

Tüm bu veriler ışığında, KEİ bölgesi konusunda yapılacak değerlendirme şu unsurlar kapsamaktadır,³⁶⁵

- KEİ bölgesinin siyasal ve ekonomik problemleri vardır.
- Bölge, gelişime açık bir potansiyele sahiptir. Ancak bunun için bölge-dışı ilişkilerini yapısallaştırması gerekir. Bölge , AB ile ilişkilerini yüksek düzeyde ve deneyimi olan ülkeleri (Yunanistan ve Türkiye) ekonomik ve siyasal gelişimini sağlama da örnek almalıdır.
- KEİ, üyelerinin AB' ye katılım için başvurabileceği bir basamaktır.
- Dünya ekonomisine tam olarak entegre olmuş bir Türkiye 'nin KEİ içerisindeki rolü, bölgesel ekonomik entegrasyonlar içerisinde Türkiye 'nin inisiyatifini kullanması çerçevesinde düşünülmelidir.

4.4.2 Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)

Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün temelleri 1964 yılına kadar uzanmaktadır. Söz konusu dönemde, kurucu üyeler olan İran, Pakistan ve Türkiye, Soğuk Savaş ortamında Kalkınma için Bölgesel İşbirliği (RCD) adıyla kurdukları örgütün amaçlarını; " bölge-içi ticaretin geliştirilmesi, hızlı sanayileşme için ortak amaçlı tesislerin kurulması " olarak belirlemişlerdir

Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Örgütü, çeşitli sektörlerde işbirliğini geliştirmeye yönelik olarak telekomünikasyon, ulaştırma, turizm, bankacılık ve sigortacılık gibi alanlarda uzman komiteler kurmuştur. Ancak Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Örgütü, gerek bölge-içi ticaretin geliştirilmesine katkıda bulunamamış ve üç ülkenin toplam

³⁶⁵ Dartan , a.g.e , 1999 , s.37-38

ticareti %2 oranında gerçekleştirebilmiş gerekse ortak projelerin uygulanmasında örgüt yetersiz kalmıştır .³⁶⁶

Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Örgütü'nün sona erme sürecini başlatan ise, 1980'nin başından itibaren İran'da meydana gelen siyasal karışıklık ve rejim değişimi olmuştur. Söz konusu dinamik, bir anlamda Kalkınma için Bölgesel İşbirliği 'nin sonunu hazırlamıştır. Ancak 1980'lerin ortalarından itibaren üç ülke arasında yapılan işbirliğini canlandırma toplantıları çerçevesinde yeni bir yapılanmayla ECO'nun oluşum süreci başlatılmıştır.

4.4.2.1 ECO' nun Kuruluşu ve Yapısı

Ekonomik İşbirliği Örgütü, RCD' nin amaçları doğrultusunda ve belirtilen amaçların gerçekleştirilmesinde daha etkin bir rol oynaması düşünülerek RCD' yi oluşturan 1977 tarihli İzmir Antlaşma'sında yapılan değişikliklerle 1990 yılında oluşturulmuştur.

ECO'nun 1992'de Pakistan'da gerçekleştirilen ilk Bakanlar Konseyi toplantısında üye sayısı; İran, Türkiye ,Pakistan dışında bölgedeki 7 ülkenin (Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan ,Kırgızistan, Kazakistan ,Tacikistan ,Afganistan) katılımıyla 10 'a yükselmiş ve KKTC'nin de üye olmamakla birlikte, örgütün bazı çalışma ve toplantılarına katılması yönünde görüş bildirilmiştir.

ECO'nun yapısını oluşturan organlar; Bakanlar Konseyi, Temsilciler Konseyi, Bölgesel Planlama Konseyi, Teknik Komiteler ve Sekreteryası 'dır.³⁶⁷

Bakanlar Konseyi, örgütün üst karar alma organıdır. Üye ülkelerin Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla yılda en az bir defa toplanır.

Temsilciler Konseyi , üye ülkelerin Tahran'daki temsilcileri ile İran Dışişleri Bakanlığından, bir genel müdürden oluşmakta ve Bakanlar Konseyi adına hareket edebilmektedir. Söz konusu Konsey, örgütün bütçesini hazırlamakla birlikte Bakanların aldıkları kararların uygulamasını yapmaktadır.

Bölgesel Planlama Konseyi, üye ülkelerin Planlama Müsteşarlarından oluşmaktadır. Görevi ise; ECO' nun amaçlarının gerçekleşmesi için faaliyet programları geliştirmek ve Teknik Komitelerin toplantı raporlarını, faaliyet programlarını inceleyerek konuyla ilgili görüş ve önerilerini Bakanlar Konseyi 'ne sunmaktır.

Teknik Komiteler, ilgi alanlarına göre işbirliği konuları ile ilgili teknik seviyedeki çalışmaları yapmak ve kendilerine gönderilen projelerle ilgili çalışmaları sonuçlandırmakla

³⁶⁶ Güran , a.g.e , 1999 , s.214

³⁶⁷ Karluk , a.g.e , 1999 , s.499

görevlidir. Teknik Komite toplantılarında alınan kararlar, Bölgesel Planlama Konseyi ve Bakanlar Konseyi tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmektedir. ECO' da sekiz teknik komite bulunmaktadır. Bunlar; Ekonomik ve Ticari İşbirliği Komitesi, Ulaştırma ve Haberleşme Alanlarında İşbirliği Komitesi, Sınai ve Teknik İşbirliği Komitesi, Tarımsal İşbirliği Komitesi, Eğitim –Bilim ve Kültür İşbirliği Komitesi , Enerji Alanında İşbirliği Komitesi, Çevre ve Sağlık Alanlarında İşbirliği Komitesi ve Uyuşturucu kullanımının Denetiminde İşbirliği Komitesi .

ECO'nun yapısını oluşturan organlarının dışında başka kurum ve faaliyetlerde mevcuttur. Bunlardan en önemlileri; ECO Tercihli Ticaret Protokolü ve ECO Ticaret ve Kalkınma Bankasıdır.³⁶⁸

ECO Tercihli Ticaret Protokolü , menşe kuralları belgesi ve mal listeleri Türkiye, İran ve Pakistan tarafından imzalanmış ve onaylanmıştır. Ancak, uygulamanın başlaması için, üye ülkelerce bazı idari düzenlemelerin tamamlanması beklenmektedir. Protokolün ekinde yer alan Türkiye 'nin taviz vereceği mallar listesi, AB' ye karşı yükümlülükler göz önüne alınarak belirlenmiştir.

ECO Ticaret ve Kalkınma Bankası , RCD döneminin ardından ECO'nun oluşması ile birlikte hayata geçmiştir. Bankanın merkezinin İstanbul olması kararlaştırılmış ve Bankanın kuruluşundan itibaren 6 ay içinde İran ve Pakistan 'da birer şube açılması öngörülmüştür.

4.4.2.2 ECO ' dan Geleceğe Yönelik Beklentiler

ECO, yapısal olarak 1992 yılında üye sayısını 10'a çıkarmasıyla birlikte ve 300 milyonu geçen bir demografik yapı , 7,9 milyon kilometrekarelik bir alanla, APEC, NAFTA ve AB'den sonra dünyanın önemli bir bölgesel işbirliği örgütü olmasına karşılık, işlevsel açıdan etkinliği tartışılan bir yapılanmadır.

1992 yılında Tahran'da Tercihli Tarifeler Protokol'ünün imzalanmasıyla, bölgedeki ticareti engelleyen tarife ve tarife-dışı engellerin aşamalı bir biçimde hedef alınmasına karşın, üye ülkeler arasında ancak %10 oranında bir tarife indirimi gerçekleştirilmiştir. Fakat, söz konusu indirim biçimsel bir indirim olarak görülmektedir. Özellikle, Türkiye-İran-Pakistan arasında yapılması öngörülen gümrük vergisi indirimleri hazırlıkları sırasında, Türkiye'nin AB ile olan ilişkisi, sistemi engelleyen bir etken olmuştur. Çünkü AB ile yapılan antlaşmalarla Türkiye-ECO ilişkilerinin korunacağına ilişkin hükümler olmasına rağmen, ECO' daki ilişkilerin AB ile olan ilişkilere nasıl yansıtılacağı üzerinde

³⁶⁸ Karluk , a.g.e . 1999 , s.501

durulmamıştır. Türkiye, ikili ticari ilişkiler anlamında , Pakistan'a AB' nin Ortak Gümrük Tarifelerini uygulamaktadır. Bu durum, iki ülke arasındaki tercihli ticaret antlaşmasını geçersiz kılan bir gelişmedir .³⁶⁹

Bu bağlamda ECO'nun hedeflerine ulaşmasını zorlaştıran etkenler şunlardır ;

- Bölgenin ekonomik açıdan dünyaya entegre olamamış yapısı ve siyasi istikrarsızlıkla birlikte iç çatışmaların bölge ülkelerinde varolması, ECO' nun strateji belirlemedeki eksikliği çerçevesinde söz konusu stratejiye uygun araç ve olanakların belirlenmemiş olmasına yol açmaktadır.
- Türkiye-İran-Pakistan dışında örgüte daha sonra katılan üyelerin gerekli dinamizmi ortaya koyamamaları ve bundan dolayı örgüt faaliyetlerinin söz konusu üç ülke temelinde gerçekleştirilmeye çalışılması .
- Üye ülkelerin ekonomik, ticari ve politik yapılar açısından yeterince gelişmemiş olması ve Türkiye'nin liberal piyasa şartları çerçevesinde faaliyetlerin sürdürülmesini istemesi.
- Teknik komitelerde yer alan projelerin ikili ilişkilere yönelik olması ve bunun da diğer ülkelerin örgütten dışlanmaları hissine kapılmalarına yol açması .

Belirtilen olumsuz etkenlere rağmen ECO üyelerinin çoğu, özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri , petrol-doğal gaz gibi kaynaklar açısından zengin bir potansiyele sahip oldukları için, Türkiye'nin inisiyatifiyle KEİ benzeri model çerçevesinde üye ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonuna katılımının sağlanması söz konusu olabilecektir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin jeo-stratejik konumu dikkate alındığında, yaklaşık olarak 10-15 yıllık bir dönemde, ülkemizin ithalat ve ihracatı üzerinde AB dışında etkili olabilecek diğer iki bölge, KEİ ve ECO bölgesidir. Türkiye'nin dünya ekonomisine entegrasyonu çerçevesinde daha çok gelişmiş ve zengin ülkelerle olan dış ticaretini yoğunlaştırması olumlu bir etken olmakla birlikte KEİ ve ECO üyesi ülkelerle, tarihsel ve kültürel yakınlığın getirdiği olumlu etkiyle, geliştireceği yakın ilişkiler hem söz konusu ülkelerin AB ve dünya ile ekonomik – politik bütünleşmesini sağlayacak hem de Türkiye'ye bölge ülkelerini stratejik pazarlara yönlendiren ve üzerinden enerji dağıtımının tüm dünya piyasalarına yapıldığı önemli bir statü kazandıracaktır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki; Türkiye'nin bölgesel ekonomik bütünleşmelerle gireceği ticari ilişkilerde ihracat yapısındaki sorunları çözme gerekliliği bulunmaktadır. Bunun için ilgili kurum ve kuruluşların çalışmaları ile ihracatçıya ve özellikle KOBİ'lere dolaylı destekler sağlanmasına, ihracatta yeni hedef

³⁶⁹ Karluk , a.g.e , 1999 , s.503

ülke ve pazarların hızlı bir biçimde belirlenip, söz konusu pazarlara küresel rekabette önemli unsurlar olan teknoloji , güçlü marka ve tanıtım ile girilebilmesine çalışılmalıdır.

Bu bağlamda, şu an için Türkiye'nin küresel ticari ortamdaki aktörleri ve davranışlarını etkileyebilme durumu var mıdır ? sorusunun yanıtı "HAYIR "olacaktır. Ancak Türkiye'nin, belirtildiği gibi belli coğrafyalardaki etkinliğini inkar etmekte gereksiz bir uğraşıdır.

Türkiye, küreselleşen dünyada güçlü bir konuma gelebilmek için bölgesel ekonomik bütünleşme çabalarını sürdürmekle beraber, temel tercih AB olmalıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüz uluslararası sistemi, geçmişe dayalı ulus-devlet anlayışını reddeden bir yapıda ve ulusal hükümetlerin yaptıkları her türlü önlem, kısıtlama ve tepkiye kendi tepkisini geliştirerek, dinamikleri çerçevesinde hareket eğilimi göstermektedir.

Geçmişe baktığımızda, dünyamızdaki toplumsal gelişimin, politik, ekonomik,kültürel yapılanmaya temel teşkil ettiğini görmekteyiz. Tarihsel çerçevede insanoğlunun gelişim şeması, bulma-üretme-tüketme üçlüsü etrafında şekillenmiştir. Ateşi bulan insanoğlu,günümüzde kendi zekasının ürünü olan “düşünebilen robotlar”, hatta kendinin aynısını üretmeye kadar ulaşan gelişimi gerçekleştirmiştir. Sözü ettiğimiz toplumsal gelişimle birlikte gelen politik ,ekonomik ve kültürel gelişim sürecinin ortaya çıkardığı unsurlar olan, küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimleri de, söz konusu sürecin gelişiminin ulusal düzeyden çıkıp kıtalararası düzeye ulaşılmasını sağlayan mekanizmalardır.

Küreselleşme mekanizması, insanoğlunun varolduğu günden bugüne gelişimin yarattığı araçları kullanan bir yapı olmuştur. Bu çerçevede insanoğlu, yaşadığı yapının içerisinde hep süregelen bir dinamizm çerçevesinde yaşamını kolaylaştırarak etkinliklere girmiş ve söz konusu etkinlikleri de kendi coğrafyasıyla sınırlı tutamamıştır. Diğer bir ifadeyle, üretilen her düşünce veya obje, insanın kendi doğasında da varolan devingen bir yapıda dolaşımını sağlamış ve bu durumu gerek insanoğlu gerek derebeylikler gerekse imparatorluklar ve ulus-devletler sınırlayamamışlardır.

15.yy'den günümüze kadar geçen zaman boyunca küreselleşme kavramının ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve tarihsel temellerinin nasıl bir değişim ve gelişim çerçevesinde ilerlediğini belirtirken, konunun ekonomik küreselleşmenin gelişimi noktasında değerlendirilmesi önem kazanmaktadır . Çünkü 19.yy'den günümüze kadar meydana gelen politik ve toplumsal değişikliklerin temelinde uluslararası alandaki ekonomik mücadeleler ve sistemin bu mücadeleler çerçevesinde biçimlenmesi yatmaktadır. Böylelikle, ekonomik küreselleşme ve kapitalizm birlikteliğinin yarattığı gelişimi belirtmek konunun şüphesiz ki, uluslararası ticaret temeline de etkisinin olacağının göstergesidir.

Bu çerçevede küreselleşme eğiliminin ekonomik ve ticari açıdan belki de dönüm noktası sayılabilecek iki yardımcı unsuru; ulaşım araçlarının gelişmesi ve bu bağlamda gerçekleşen coğrafi keşiflerin yapılmasıyla birlikte de, günümüzde varolan idari yapılanmanın temelini oluşturan ulus-devlet sisteminin ortaya çıkmasıdır. Ancak bilinmelidir ki; şu an itibarıyla bilgi teknolojilerindeki gelişimin durdurulamazlığı, sınır temeline ve kültürel temele dayanan ulus-devlet yapılanmasının belki de en tehlikeli düşmanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi teknolojilerinin gelişimindeki durdurulamazlığın, ulus-devlet yapılanmasını eriten en önemli unsuru da internet ve internet kanalıyla yapılan e-ticarettir. Bu çerçevede dünyada 1996 yılında internet üzerinden gerçekleştirilen ticaret, dünya ticaret hacminin %2'si düzeyine ulaşmıştır. Bu oranın 2003 yılına kadar %5 düzeyine ulaşacağı ve 2007 yılında ise %14 düzeyine varacağı tahmin edilmektedir. 2002 itibarıyla e-ticaretten elde edilmesi öngörülen gelirlerin ise 1,2 trilyon\$ olması beklenmektedir. Türkiye 'de ise e-ticaretin gelişimi, işletmelerin mal ve hizmet pazarlama anlayışı çerçevesinde şekillenmekte ve finans, reklamcılık, gıda sektörlerini geniş bir şekilde kapsayan bir doğrultuda sürmektedir. Özellikle ülkemizde KOBİ'lerin dış ticaret ve pazarlama, yeni pazarlara yönelme veya ihracata başlama gibi konulardaki uyum sorunları, e-ticaret ile daha kısa sürede çözülecektir.

Ülkeler artık politik ve askeri gücün etkilerinin bir dereceye kadar kullanabilirliğini görmeye başlamış ve bu çerçevede dünyadaki "güç" kavramının içeriği değişmeye başlamıştır. Artık "güç" kavramı, ekonomik ve teknolojik temelde ele alınmakta ve belirtilen politik ve askeri yapılanmalar ise yardımcı unsur olarak destekleyici bir işlev görmektedirler. İşte bu çerçevede, üç gelişme, uluslararası ekonomide egemen bir konuma gelmiş ve küreselleşmenin ana hatlarını oluşturmuştur. Bunlar kısaca;

- 1) Bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle, kullanılabilir nitelikteki her türlü bilginin uluslararası toplumun kullanımına sunulması,
- 2) Ulusal hükümetlerin, bütçelerini denkleştirmek doğrultusundaki girişimlerinde uluslararası finans piyasalarının kullanımının üst düzeye çıkması,
- 3) Özel sektörde yatırımcının "ulusal sınır" kavramından sıyrılıp, dünyayı bir küresel yatırım yeri, insanları da talebi oluşturan ögeler olarak görmeye başlamasıdır.

Özellikle İkinci Dünya Savaş'ından sonra artan bir şekilde ortaya çıkan bu gelişmeler, ulusalcılık ötesi bir olgu, "küreselleşme" yi yaratmış ve bu olgunun meşru zemindeki yapılanmasını ise uluslarüstü kuruluşların koyduğu kuralların uygulanmasını sağlayan bölgeselleşme eğilimi oluşturmuş ve oluşturmaktadır.

Küreselleşme eğiliminin doğal ve gerekli bir unsuru olan bölgeselleşme eğilimi ve bölgesel yapılanma, ülkelerin uluslararası çıkarlarını korumada artık otarşik bir oluşum çerçevesinde hareket edemeyecekleri gerçeğinden oluşmuştur. Bu nokta da ülkeler, ilk önce politik ve askeri yönden oluşturdukları kutuplaşmaları, daha sonraları "gücün" tanımının değişmesiyle ekonomik ve ticari çerçevede yapılandırmaya çalışmaktadırlar. Böylece uluslararası ekonomide bütünleşme hareketi; tercihli ticaret antlaşmaları, serbest ticaret bölgeleri, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik olarak birbirini geliştiren ve değişen bir düzlemde yapılanmaya başlamıştır. Bu çerçevede global ekonomik entegrasyon, ülkeler arasında mal, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve ülkelerin ekonomik işbirliği alanlarının gelişmesi temelinde değerlendirilen bir olgudur. Ülkelerin, küresel anlamdaki bu işbirliği ve hatta ortaklık girişimleri dünyanın, bölgeselleşerek küreselleşme yolunu tercih etmiş durumda olduğunun bir göstergesidir. Böylelikle bu süreç içerisinde, bölgeselleşmenin aktörleri de bölgesel bütünleşme çabaları, diğer bir ifadeyle bölgesel entegrasyonlardır. Bu çerçevede ülkeler, sınırlarını açmak, serbest ticareti geliştirmek ve ölçek ekonomisinden çıkar sağlamak istiyorlarsa da, diğer taraftan, tek başlarına başa çıkamayacakları idari, ekonomik ve politik sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bu durumda küresel ekonomik entegrasyonun doğası da bölgeselleşmeyi gerektirmektedir.

Söz konusu gelişme, şu tartışmayı da ortaya çıkartmıştır; "Bölgeselleşme, küresel ekonomik ve ticari sistemi engelleyici bir unsur mudur ? " çalışmanın bir anlamda temelini oluşturan bu sorunun yanıtı, Türkiye'nin küresel ekonomik ve ticari yapılanma içerisindeki yerinin daha açık bir biçimde görülmesini de sağlamıştır.

Dünya sadece, gelişmiş ülkeler bağlamında değil, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler temelinde de bölgeselleşerek küreselleşme çerçevesinde ekonomik, ticari, politik, sosyal gelişimini devam ettirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ekonomik bütünleşmeler yönündeki girişimleri, bölgeselleşme eğiliminin önem kazandığı İkinci Dünya Savaş 'ından itibaren iki boyutta hız kazanmaya başlamıştır. Bunlardan ilki,

uluslararası ekonomik işbirliği kuruluşlarında yer almak, ikincisi ise; geliştirmekte olan ülkelerin aralarında ekonomik bütünleşme oluşturmaya yönelik girişimlerdir.

Ancak geliştirmekte olan ülkelerin, aralarında ekonomik bütünleşmeyi sağlamaya yönelik girişimleri, söz konusu ülkelerin kendine özgü amaç ve koşulları çerçevesinde değerlendirildiği ölçüde başarılı olabilmektedir. Geliştirmekte olan ülkelerin temel hedefini belirlemek, ekonomik bütünleşmeye giden yolda önemli bir başlangıçtır.

Bu nokta da, belirtilen bölgesel gelişmeler çerçevesinde, özellikle dünya ticari yapılanmasında, önemli bölgesel ekonomik entegrasyon ve oluşumların (Avrupa Birliği, NAFTA, APEC) çok taraflı ticaret sistemini yönlendiren ve yönetmeye çalışan (Dünya Ticaret Örgütü ve GATT gibi) kurum ve kurallar çerçevesinde hareket ettiği ve serbest ticaret antlaşmalarının içeriğini oluşturan vergilerin kaldırılması konusundaki hükümlerin bile GATT Sistemi ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde işlediği düşünülürse, küreselleşme eğiliminin ancak bölgesel entegrasyonların çok taraflı ticaret kurallarını liberal çerçevede uygulamasıyla gerçekleşebileceği de görülmelidir.

Dünya ticaretini yönetme çerçevesinde oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü, uluslararası ticaretteki kuralların uygulanabilirliğinin sağlanması açısından etkili olmamakla birlikte, bir anlamda Dünya Ticaret Örgütü'nün görevini AB, NAFTA, APEC gibi bölgesel ekonomik entegrasyonlar üstlenmektedir. Bu durum az önceki tartışmanın da bir anlamda yanıtını içermektedir. Çünkü Avrupa Birliği, NAFTA, APEC gibi bölgesel oluşumların her ne kadar bölge içi ticaret akımları, bölge dışı ticari ilişkilerine göre daha yüksek bir düzeyde gerçekleşse de; Avrupa Birliği'nin derinleşme ve genişlemeye dayanan stratejileri, Doğu Avrupa'ya yönelik genişleme çabaları, Akdeniz Politikası ve Lome Sözleşmeleri çerçevesindeki ilişkileri ile domino bölgeselcilik yönünde bir strateji oluşturmakta; NAFTA'nın genişlemeyi esas alan bir çerçevede tüm Amerika kıtasını içine alacak bir yönelimde serbest ticaret bölgesi oluşturma girişimleri; APEC'in ortaya attığı "açık bölgeselcilik" kavramı ile taraf ülkeleri tek taraflı liberalizasyona yönelterek sorumluluğu paylaşırması ve açık üyelik ilkesinin önemi; "kıtasallaşarak küreselleşme" yapılanmasının bir ön hazırlığı durumundadır.

Dünya ticaretindeki bölgeler her ne kadar bölge içi ticareti artırıcı ve bölge dışı ticareti kısıtlayıcı bir görüntü içinde olsalar da, bölgesel ticaret bloklarının giderek yaygınlaşarak, “kıtasallaşarak küreselleşme “ bağlamında oluşmaya başlaması ve artık artan bölgesel ticari ve ekonomik entegrasyonların birbiriyle ticari ilişkiler kurarak bloklar arası ticaret akımının yerleşmesi, küresel ticaretteki serbestleşme eğiliminin devamlı olacağının bir kanıtıdır. Bu çerçevede ticaret bloklarının kuruluş aşamasındaki geçici korumacılığın sürekli bir durum olmasını engelleyici önlemler almak ve günümüz ticaretinde kısıtlayıcı bir unsur olarak yer alan tarife - dışı engellerin önlenmesine yönelik somut adımlar atılmasını sağlamak önem arz etmektedir.

Son on yıl içerisinde, bölgesel yaklaşımın artan bir şekilde önemli hale gelmesi ve bölgesel oluşumun kurulması ve oluşturulmasındaki kolaylık, bölgesel gruplaşmaların çoğunun serbest ticareti uygulama amacına yönelik olmasını sağlamıştır. Bölgesel ekonomik düzenlemelerin başarılı olmasında da geleneksel siyasal rekabetlerin üstesinden gelmeye yönelik istek yatmaktadır. Örneğin; MERCOSUR’un, nükleer boyuttaki Arjantin-Brezilya silahlanma yarışını sona erdirmesi, başarılı bir APEC oluşumunun Asya-Pasifik bölgesindeki çatışma riskini azaltacağı gerçeği ve Güney Asya Serbest Ticaret Alanının kurulmasının Hindistan ve Pakistan arasındaki sorunların çözümünde yardımcı olacağı düşüncesidir.

Bölgeselleşmenin küreselleşme eğilimine yardımcı ve küreselleşmeyi engellemeyen bir eğilim olmasının en önemli koşulu; etkili küresel ticari kuralların varlığı ve bu kuralları uygulamaya zorlayacak bir kurumun bölgesel ve küresel düzenlemeler arasındaki çatışmaları engelleyici bir rolde bulunmasıdır. Özellikle küresel sistem sorunlarla karşılaştığında yeni bölgesel düzenlemeler, küresel rejime bir alternatif olarak ihtiyaç duyulursa getirilebilir. Özellikle 2010 itibarıyla küresel serbest ticarete baktığımızda Kuzey-Güney çatışmalarının ve farklılığının riskini azaltabilecek bir küresel – bölgesel yapılanma herkesin hayalindedir.

Bu bağlamda, söz konusu üç önemli blok, derinleşme ve genişlemeye dayalı entegrasyon yapılarıyla ekonomik ve ticari çıkarlarını maksimize etmeye çalışırken, farklı gelişmişlik düzeylerine ve ekonomik sistemlere sahip ülkeleri de serbest piyasa ekonomisi ve küresel ticaretin kurallarına uyumlaştırmakta ve geçmişin uluslararası ticareti, günümüzün bölgesel veya kıtalararası ticareti olarak gerçekleştirmekte ve gerçekleştirmeye devam edecektir. Böylece Amerika, Avrupa, Asya ve hatta bazı ülkeler

itibariyle kabile toplumu statüsünde bulunan Afrika bile, ulusal devletlerden arınmış kıta esasına dayanan ve küresel ticaretin kurallarını kıtasal çerçevede gerçekleştiren, ticari-ekonomik ilişkilerini de bu yönde ele alan bir düzen oluşturacaktır. Söz konusu yapılanmanın en önemli gelişimini de, tercihli ticaret antlaşmalarından tam birliğe giden süreçte AFTA, FTAA, TAFTA gibi kıtasal ekonomik bütünleşme düzeylerinin başarısı sağlayacaktır.

Bölgeselleşmenin küreselleşmeyi engelleyici bir etken olamayacağı yönündeki belirti ve örneklere karşı belki de, bölgeselleşmenin korumacılığa yol açacağı ve uluslararası ticareti engelleyici bir faktör olarak korumacı blokların ortaya çıkacağı görüşünü savunanların üzerinde durduğu en önemli konu ise , uluslararası ticareti engelleyici nitelikteki tarifeler ve tarife dışı engellerdir.

Bu nokta da, rasyonel bir düzlemde belirtilen bu görüşün gerçeklik payı yüksek olmasına rağmen, bölgesel ekonomik ve ticari bütünleşmelerin belli bir dönem süresince ülke olma düşüncesinden sıyrılarak, bütün olan bir bölgesel oluşumun parçası olma dürtüsünden hareketle, sanayilerini dış rekabete karşı korumaları doğal bir davranıştır. Ancak, bölgesel ekonomik entegrasyonun üyelerinin, entegrasyona uyumlarının sağlanması ve dış rekabete hazır bir sanayi yaratmaları için gerekli olan bu yöntem ancak tarife-dışı engellerin yerini daha belirgin bir yapıya sahip olan tarifelerin alması ve çok taraflı ticaret sisteminin de söz konusu tarifeleri aşamalı bir biçimde azaltması, korumacılığın gerekli ancak sürdürülebilir olmaması gerektiği yönündeki önemli bir görüştür.

Küreselleşme-bölgeselleşme eğilimlerinin uluslararası ticaretteki rollerinin belirlenmesi, bir anlamda yukarıda söz ettiğimiz gibi Türkiye'nin uluslararası ekonomik ve ticari sistemdeki yerinin nasıl bir süreçte geliştiğinin ve gelişeceğinin de göstergesidir.

Türkiye'nin belirtilen uluslararası ekonomik ve ticari tablonun içindeki yeri, Avrupa Birliği temelinde, Ulusal İhracat Stratejisinin hayata geçirilmesi bağlamında ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi bölgesel işbirliği girişimlerinde üstleneceği önemli roller ile belirlenecektir. Bu çerçevede tek bir gerçek vardır ki, o da Türkiye'nin Avrupa Birliği ile geri dönülmez bir ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel ilişki içerisine girdiğidir. Belirtilen konuda Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak, gelişmiş ülkeler kategorisine çıkmada Avrupa Birliği temelinde hareket etmelidir. Ancak Avrupa

Birliği dışında Türkiye'nin ekonomik ve ticari alanda gerçekleştirebileceği önemli görev ise, özellikle askeri güç konumundaki istikrarını ekonomik ve ticari boyutta da göstererek, doğal kaynaklar bakımından önemli potansiyellere sahip KEİ ve ECO bölgesel girişimlerinde, Avrupa Birliği'ne üyelik çerçevesinde Doğu Avrupa ülkelerine göre kendisine daha avantajlı bir konum sağlayacak etkinliği gösterebilmesidir. Bu da Türkiye 'nin Avrupa Birliği'nin de ilişki içerisinde bulunduğu ya da bulunacağı alt bölgesel oluşumlardaki etkinliğini arttırması ile söz konusu olacaktır. Bu bağlamda , AB ile ilişkilerin alternatifsiz bir şekilde yürütülmesinin önüne geçilmeli ve AB' ye katılım için kısa ve orta vade de gerekli çalışmaların yapılmasına devam etmekle birlikte Türkiye, bölgesinde özellikle petrol, doğal gaz ve su temelinde üçlü bir enerji dağıtım merkezi, AB' nin kurum, kural ve mevzuatlarına uyum göstermiş bir ticaret odağı ve politik istikrarını ekonomik istikrarına yansıtmiş olan demokratik bir ülke statüsünü kazanmalıdır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki; Türkiye'nin bölgesel ekonomik btnleşmelerle gireceği ticari ilişkilerde ihracat yapısındaki sorunları zme gerekliliği bulunmaktadır. Bunun için ilgili kurum ve kuruluşların çalışmaları ile ihracatçıya ve özellikle KOBİ'lere dolaylı destekler sağlanması, ihracatta yeni hedef ülke ve pazarların hızlı bir biçimde belirlenip, söz konusu pazarlara küresel rekabette önemli unsurlar olan teknoloji , güçlü marka ve tanıtım ile girilebilmesine çalışılmalıdır.

Ekonomik ve ticari bağlamdaki bu değerlendirmelere karşın Türkiye'nin, Avrupa Birliği'nin soyut siyasi ve güvenlik kriterleri çevresinde yakın bir gelecekte Birlik ile uzlaşma sağlaması mümkün değildir. Bu nedenle de, Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren süregelen "batılılaşma projesinin " bir modeli olmalı ve Türkiye bu modele en üst düzeyde ekonomik, politik, sosyal açıdan uyum gösterme zorunluluğu içinde olması gerekliliği bilincini taşımalı ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik konusunda da istikrarlı, gerçekçi ve rasyonel bir temelde hareket etmelidir. Bu çerçevede, şu an için Türkiye'nin küresel ticari ortamdaki aktörleri ve davranışlarını etkileyebilme durumu var mıdır ? sorusunun yanıtı "HAYIR "olacaktır. Ancak Türkiye'nin, belirtildiği gibi belli coğrafyalardaki etkinliğini inkar etmekte gereksiz bir uğraşıdır.

Sonuç olarak dünya ticaretindeki bölgeler her ne kadar bölge içi ticareti arttırıcı ve bölge dışı ticareti kısıtlayıcı bir görüntü içinde olsalar da, bölgesel ticaret bloklarının giderek yaygınlaşarak, "kıtasallaşarak küreselleşme " bağlamında oluşmaya başlaması ve artık artan bölgesel ticari ve ekonomik entegrasyonların birbiriyle ticari ilişkiler kurarak bloklararası ticaret akımının yerleşmesi, küresel ticaretteki serbestleşme eğiliminin

devamlı olacağının bir kanıtıdır. Bu çerçevede ticaret bloklarının kuruluş aşamasındaki geçici korumacılığın sürekli bir durum olmasını engelleyici önlemler almak ve günümüz ticaretinde kısıtlayıcı bir unsur olarak yer alan tarife - dışı engellerin önlenmesine yönelik somut adımlar atılmasını sağlamak önem arz etmektedir.

Unutulmamalıdır ki; dünyanın değişik bölgelerinde, farklı ekonomik sistemlere, farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ancak aynı doğrultuda hareket etmek isteyen ülkeler bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKAT, Ömer . , **Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi**, İkinci Baskı, Ekin Kitabevi , Bursa , 1998 .
- AMİN, Samir. , **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, Çeviren : Vasıf Erenus, Birinci Baskı , Sarmal Yayınevi , İstanbul , 1999.
- AVRUPA EKONOMİK DANIŞMA MERKEZİ , **AB Kapısındaki Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Türkiye- Profil ' 98** , Plaka Matbaacılık , Ankara , 1998 .
- CANBOLAT, İbrahim . , **Uluslararası Politikada Üçüncü Dünya**, Birinci Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995 .
- DOĞAN, Muammer ., **İşletme Ekonomisi ve Yönetimi**, İstikbal Matbaası , İzmir , 1989
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI , **Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. yy'de Türkiye**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1997.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Ekonomik Bütünleşmeler**, Devlet Planlama Teşkilatı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu , Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara , 1995 .
- EKİN, Nusret . , **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, Güncelleştirilmiş 2. Baskı, İstanbul Ticaret Odası Yayınları , İstanbul , 1999.
- ERALP, Atila . , **Türkiye ve Avrupa** , Birinci Baskı, İmge Kitabevi , Ankara , 1997.
- ERSOY, Zeynep ., **Elektronik Ticaret ve Ticaret Noktaları**, İgeme Yayınları, Ankara, 1999.
- ESENER, Ömer ., **Stratejik Ortaklıklar**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul , 1997.
- GÜRAN, Nevzat . , **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Birinci Baskı , Anadolu Matbaacılık ,İzmir , 1999.
- GÜRAN, Nevzat ; AKTÜRK , İsmail . , **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, İkinci Baskı Karınca Matbaacılık, İzmir , 1995 .
- GÜVENÇ, Nazım . , **Küreselleşme ve Türkiye**, Birinci Baskı, BDS Yayınları İstanbul,1998.
- İGEME Araştırma Geliştirme Başkanlığı,**Trade Secrets KOBİ'lerin İhracat El Kitabı**, İgeme Yayınları, Ankara , 2000.
- İGEME Araştırma Geliştirme Başkanlığı,**GATT-Uruguay Round : Uluslararası Ticarete ve İş Çevrelerine Etkileri**, İgeme Yayınları, Ankara , 1997.

- İGEME Araştırma Geliştirme Başkanlığı, **Dünya Ticaretindeki Gelişmeler**, İgeme Yayınları, Ankara, Kasım 1996 .
- İSTANBUL TİCARET ODASI, **Estonya-Litvanya Ülke Profili**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları , İstanbul , 1998.
- İSTANBUL TİCARET ODASI , **Macaristan Ülke Profili** , İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul , 1998.
- KARLUK, Rıdvan. , **Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar**, Dördüncü Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara , 1998 .
- KARLUK, Rıdvan. , **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Dördüncü Baskı, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları , İstanbul , 1996 .
- KAZGAN, Gülten . , **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, Birinci Baskı, Altın Kitaplar , İstanbul , 1997 .
- KOZLU, Cem . , **Uluslararası Pazarlama**, Genişletilmiş Altıncı Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara , 1998 .
- SMİTH, Steve; BAYLİS , John . , **The Globalization of World Politics**, Oxford University Press, New York , 1997.
- SEYİDOĞLU, Halil . , **Uluslararası İktisat**, Geliştirilmiş Onbirinci Baskı, Güzem Yayınları İstanbul , 1996 .
- ŞEN, Sabahattin . , **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Üçüncü Baskı , Bağlam Yayınları İstanbul , 1994.
- T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **AB ve Türkiye**, 3. Baskı, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları , Ankara , 1996 .
- TUTAR, Hasan . , **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- YILDIRIM, Şule . , **İhracatta Pratik Bilgiler**, İgeme Yayınları, Ankara, 1997.

Sürelî Yayınlar

- AKALIN, Gülsüm Özkan . , "Dünya Ekonomisinde Yönetim Arayışı :Dünya Ticaret Örgütü", **Banka ve Ekonomik Yorumlar 7** , Yıl:36 , Temmuz 1999.
- AKTAN, Coşkun Can . , " Korumacılık Mı, Serbest Ticaret Mi? ", **Banka ve Ekonomik Yorumlar 8** , Yıl:35 , Ağustos 1998 .
- AKTAN, Coşkun Can . , " Globalleşme, Bölgeselleşme, Yerelleşme ", **Dış Ticaret Dergisi** , sayı:10 , yıl:3 , Temmuz 1998.

- AKMAN, M.Sait ; DARTAN , Muzaffer ., "The Regionalism In The World Economy : Novel Expectations From An Old Habit" , **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi** , Cilt:6 , Sayı :1 , 1998.
- ARDA, Mehmet ., "Uluslararası Ticaret Sistemi ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle Toplantısından Beklentiler", **Dış Ticarete Durum** , Özel Sayı , Aralık 1999.
- ARİFF, Mohamed ., "The Prospects for An ASEAN Free Trade Area", **The World Economy** , Vol:18 , 1995 .
- ATMACA, Reyhan ., "Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası Bağlamında Serbest Ticaret Antlaşmalarının Değerlendirilmesi" , **Dış Ticarete Durum**, Özel Sayı, Aralık 1999.
- BAŞER, Feridun ., "Türkiye ve AB' de Dahilde İşleme Rejimi Uygulamaları" , **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı : 143 , Ocak-Nisan 1999.
- BAYDAŞ, Abdulvahap ; SATIR , Haluk ., "Globalleşme Sürecinde Rekabet ve Bilgiye Dayanan Yeni Pazarlama Anlayışı" , **İktisat-İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl :13, Sayı :152 , Kasım 1998 .
- BERKİ, Ömer ., "Ticarete Etik Sorunu ve Sürdürülebilir İhracat" , **İgeme'den Bakış**, Sayı:7 , Temmuz-Eylül 1998 .
- BERKİ, Ömer ., "2005 Yılı Ulusal İhracat Stratejisi" , **İgeme'den Bakış** , Yıl:3 , Sayı:9, Ocak-Mart 1999.
- BERKİ, Ömer ., "21. Yüzyılda Türk Ekonomisinin Kutup Yıldızı : İhracat" , **Dış Ticarete Durum**, Özel Sayı , Aralık 1999.
- BİÇKES, Mehmet . , " Elektronik Ticaret " , **Pazarlama Dünyası**, Yıl :14, Sayı : 2000-02 , Mart-Nisan 2000 .
- BORMANN, Axel; KOOPMAN, George ., "Dünya Ticaretinde Bölgeselleşme ve Bölgecilik" , **Intereconomics**, Temmuz /Ağustos 1994.
- ÇİLLER, Tansu ., "Both Regionalism and Globalization Will Shape Our Future", **Dünya Gazetesi**, Özel Sayı , 1 Ağustos 1995 .
- DARTAN, Muzaffer ., "Black Sea Economic Cooperation (BSEC) : Proposals and Possibilities with Particular Reference to The EU", **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt :7 , Sayı :1-2 , 1999.
- DEMİRTAŞ, Ekrem ., "21. Yüzyılda İhracat ve Yeni Pazar Bulma" , **İzto Dış Ticaret Dergisi** , Sayı:19 , Şubat 2000.
- DEDEOĞLU, Beril ., "Türkiye'de 90'ların Sonunda Dış Politika Davranışları ve Bu Davranışları Etkileyen Temel Faktörler" , **İktisat Dergisi**, Sayı : 386 , Ocak 1999.
- DONGES B. Juergen ; FREYTAG, Andreas ; ZİMMERMAN , Ralf ., "TAFTA : Assuring Its Compability With Global Free Trade" , **The World Economy** , No:5 , 1997.

- EGE, Aylin ., "Ekonomik Yönden Bölgeselleşme : AB ,NAFTA ,APEC" , **İktisadi Kalkınma Vakfı Görüş** , sayı :140 , Ocak-Nisan 1998.
- GALLAGHER, Peter ., "E-Commerce Trends" , **International Trade Forum**, Sayı:2 1999.
- GÜNEŞ, İzzet Fehmi ., " 21. Yüzyıl Başlarında Küresel Ticaretin Yönü " , **Dış Ticarete Durum** , Sayı :42 , Temmuz 1999.
- GÜRLESEL, Can Fuat ., " Küreselleşmenin Yeni Aşaması ve Türkiye'nin Konumu " , **NPQ Türkiye** , Cilt :2 , Sayı :4 , Yıl: 2000.
- KUTLU, Erol ., "Küreselleşme ve Etkileri" , **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi** , Cilt:14, Sayı :1-2 , 1998.
- MANSFIELD, Edward D. ; MİLNER , Helen V. , "The New Wave of Regionalism" , **International Organization** , cilt: 53, sayı:3, Yaz 1999.
- MASCA, Mahmut ., "Küreselleşmenin Ekonomik Yönden Analizi", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi** , Say:4 , Yıl:1998.
- MOLDİBİ, Adnan ., "Türk Dış Ticaretinin Tarihsel Gelişimi" , **Dış Ticarete Durum**, Sayı : 39 , Ağustos 1998.
- NUREŞ, Nurver ., "Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) : Fırsatlar Teşebbüsü" , **Dış Ticarete Durum** , Özel Sayı, Aralık 1999.
- ÖZKALE, Evren ., "Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Gösteren Dünya da Türkiye'nin Yeri" , **İgeme'den Bakış** , Yıl :2 , Sayı :8 , Ekim –Aralık 1998.
- SALMAN, Sevil ., "Küreselleşme ve Dış Ticaret" , **Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri İhracat Bülteni** , Yıl:5 , Sayı: 57-58 , Ocak-Şubat 1999.
- ULUKAYA , Evrim ., "2000'li Yıllarda Dünya Ekonomik Düzeni ve Türkiye : Yeni Dünya Düzenine Uyum Koşulları" , **İgeme'den Bakış** , Yıl:3 , Sayı :12 , Ekim -Aralık 1999.
- UYSAL, Yaşar ., "Küresel ve Bölgesel Entegrasyonlar Çerçevesinde Değişen Güçler Dengesi ve Dünya Ticaret Örgütü'nün Rolü" , **İgeme'den Bakış** , Yıl :2, Sayı :8 , Ekim-Aralık 1998.
- WROBEL , S. Paulo ., "A Free Trade Of The Americas in 2005 ?" , **International Affairs**, Vol:74 , No:3 , Temmuz 1998 .
- “İkinci Küreselleşme Dalgası” , **Türk Henkel Dergisi** , Nisan 1998 .
- “Elektronik Ticaret “ , **İstanbul Metal Maden İhracatçı Birlikleri Metal Maden İhracat Dergisi** , Cilt :8 , Sayı:47 , Mart-Nisan 1999.
- “Serbest Ticaret Antlaşmaları” , **İstanbul Metal Maden İhracatçı Birlikleri Metal Maden İhracat Dergisi** , Cilt :8 , Sayı :49 , Temmuz-Ağustos 1999.
- “Kuzey Afrika ile Gümrükler Sıfırlanıyor” , **Aktüel Para** , Sayı : 241 , 11-17 Nisan 1999.

- “Küreselleşmenin Yeni Ürünü : Bölgeselleşme” , **Türk Henkel Dergisi** , Şubat 1999.
- “Küreselleşme” , **ASOMEDYA** , Nisan 1999.
- “China and The WTO” , **The Economist** , 20-26 Kasım 1999.
- “Çin’in WTO’ ya Dönüşü Muhteşem Oluyor” **İhracatta Görünüm**, Sayı:50 , Aralık 1999.
- “Ticarette Liberalleşme ve Dünya Ticaret Örgütü” , **İMMİB Metal Maden İhracat Dergisi**, Cilt:8 , Sayı :48 , Mayıs-Haziran 1999.
- “External Relations” , **European Policy Analyst**, 3 rd Quarter 1999.
- “World Trade Survey” , **The Economist**, 3 Ekim 1998 .
- “NAFTA’yı Tanıyor Muz ?” , **Ekonomi Başak Dergisi** , Yıl : 21 , Sayı : 97, Ocak-Şubat 1998.
- Hürriyet** , “Gümrükte AB’ ye Biraz Daha Uyduk , Japon ve ABD Otosuna Gün Doğdu” 1 Ocak 2001 .
- Radikal**, “Nice Tarihe Geçti Bile” , 11 Aralık 2000.
- Milliyet Ekonomi**, “10 Yeni İhracat Kapısı” , 19 Kasım 2000.
- Milliyet Ekonomi**, “Sanal Fuarla Ticaret Atağı” , 19 Kasım 2000.
- Milliyet**, “Enerji Köprüsünün İlk İmzası Atıldı” , 8 Temmuz 2000.
- Milliyet**, “Ticaret Savaşları” , 27 Temmuz 1999.

Working Papers

- ÇALIŞ, Bora ; MESUT , Adnan ., “ Teknoloji , Yeni Ürün Geliştirme ve Üretim Stratejileri”, **Uluslararası İşletmecilik Yüksek Lisans Çalışması** , İzmir , 1998 .
- GRETHER, Jean Marie ; OLARREAGA , Marcelo ., “ Preferential and Non-Preferential Trade Flows in World Trade “, **World Trade Organization Economic Research and Analysis Division** , Working Paper , September 1998.
- AKSULU, İkbāl ., “ Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans Ders Notları “, **D.E.Ü Uluslararası İşletmecilik Yüksek Lisans Bölümü** , İzmir , 1998.

İnternet Alıntıları

- AKSÖYEK, Ataman ., “ Değişen Dünya Düzeni “, www.elegans.com.tr/sonautumn/html/aksoyek.html , Kış 2000.
- AKTAN, Coşkun Can ., “Global Ekonomik Entegrasyon ve Türkiye “, www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak99/global.htm , 19 Aralık 2000.

- BAL, Kadir ., "Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması " www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak97/dunya.htm , 15 Ocak 2001 .
- ARISOY, Ebru ; TOKÖZLÜ ; Alper ., "2020 'de Dünya Ekonomisi" , www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/2020.htm , 13 Ocak 2001 .
- ERDEMİR, Burak ., "AB' nin Ticaret Politikasına İlişkin Değerlendirme" www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak98/avrupa.htm , 15 Ocak 2001 .
- GÖKAL, İsmail ., "Global Değişim , Stratejik Ticaret Politikası ve Türkiye İçin Bir Ticaret Senaryosu", www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nis97/4.htm , 19 Aralık 2000.
- LUBBERS, R.F.M ; KOOREVAAR , J.G ., " Küreselleşme Çağında Yönetim " , www.globalize.org/publication/govcor.html , 26-27 Kasım 1999.
- ŞENYURT, Deniz ., "AB' nin Uruguay Round Taahhütleri Çerçevesinde Yaptığı İndirimler ve Ticari Liberalizasyona Etki Düzeyi ile Seattle Bakanlar Konferansı Sonrası " , www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/ab.htm , 1 Şubat 2001.
- YAĞMUR , Devrim ., "Rekabet Politikası ve Anti-Damping Politikası" www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak98/rekabet.htm , 15 Ocak 2001 .
- YILDIZ, Mircan ., "Bütünleşme Biçimleri ve AB" www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm , 13 Ocak 2001.
- “Ülkemizin Dış Ticaretinin Yapısal Değişimi ”, <http://www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/ulkyap.htm> , 25 Kasım 2000.
- “Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000”, www.eureptr.org.tr/turkiyeicinkatilimortakligitr.rtf, 2 Ocak 2001 .
- “Türkiye İçin Avrupa Stratejisi – Komisyonun İlk Operasyonel Teklifleri” www.eureptr.org.tr/kitap/strattr.rtf , 2 Ocak 2001 .
- “Türkiye-AB İlişkileri”, www.dtm.gov.tr/ab/Abgenisleme/genisleme.htm , 15 Ocak 2001 .
- “WTO 1998 Annual Report”, www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anre98_e.pdf , 15 Ocak 2001
- “WTO 1999 Annual Report “, www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anre99_e.pdf , 2 Ocak 2001
- “WTO 2000 Annual Report , www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anre2000_e.pdf , 15 Ocak 2001.
- “Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türkiye” , www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/sayi4/turkiye.htm , 19 Aralık 2000.
- “AB Genişlemesi” , www.eureptr.org.tr/genisleme.pdf , 2 Ocak 2001.
- “ABD-Avrupa Ticaret Savaşı” www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/sayi4/ticaretssavasi.htm, 19 Aralık 2000.

- “Asia-Pasific Regionalism and North-East Asia Subregionalism” ,
<http://alhan.cccolumbia.edu/sec/dlc/ciao/isa/akto1> , 13 Ocak 2001.
- “Open Regionalism” , www.iie.com/CATALOG/WP/1997 , 13.12.1999.
- “Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım Müzakereleri” ,
www.dtm.gov.tr/anl/tarim_muz/genel.htm , 15 Ocak 2001 .
- “Türkiye’nin Serbest Ticaret Antlaşmaları ve Otonom Rejimleri” ,
www.dtm.gov.tr/ab/STA/bilesik.htm , 13 Ocak 2001 .
- “The Global Trading System and The Developing Countries in 2000 .” ,
www.iie.com/CATALOG/WP/1999/99-6.htm , 19 Aralık 2000
- “Uluslararası Mevzuata Uyum ve Ulusal Mevzuatta Koordinasyon”
www.dtm.gov.tr/IHR/ihrrstr/4uluslar.htm , 2 Ocak 2001.
- “Strateji Hedefleri Doğrultusunda Alınması Gereken Tedbirler”
www.dtm.gov.tr/IHR/ihrrstr/strateji.htm , 2 Ocak 2001 .
- “ Stratejik Pazarlama Yöntemleri “ , www.dtm.gov.tr/IHR/ihrrstr/2strate.htm , 2 Ocak 2001
- “Türkiye’nin Uluslararası Entegrasyonlara Katılımı “ ,
www.dtm.gov.tr/EKONOMİ/75yilbk/trkulus.htm , 2 Ocak 2001 .
- “ 1920-1938 Dönemi “ , www.dtm.gov.tr/EKONOMİ/75yilbk/1920don.htm , 2 Ocak 2001 .
- “ 1939-1963 Dönemi “ , www.dtm.gov.tr/EKONOMİ/75yilbk/1939don.htm , 2 Ocak 2001.
- “1980 Sonrası Dönem” , www.dtm.gov.tr/EKONOMİ/75yilbk/1980so.htm ,
2 Ocak 2001.
- “ Girdi Maliyetlerinin Düşürülmesi “ , www.dtm.gov.tr/IHR/ihrrstr/3girdi.htm , 2 Ocak 2001
- “ Teknolojik Yapının Yenilenmesi “ , www.dtm.gov.tr/IHR/ihrrstr/teknolo.htm ,
2 Ocak 2001.
- www.wto.org/PressRelease46 , 2 Ocak 2001

A large, stylized graphic consisting of two overlapping 'X' shapes in a light pink color, centered horizontally and partially behind the text.

EKLER

EK I : BÖLGELER İTİBARI İLE DEĞER BAZINDA DÜNYA MAL TİCARETİ (1990-1997)
(Milyar \$ ve Yüzde)

İHRACAT(f.o.b)				İTHALAT (c.i.f)			
Değer 1997	1990-1997	Yıllık Değişim 1996	1997	Değer 1997	1990-1997	Yıllık Değişim 1996	1997
5300	6,8	4,3	3,2	5470	6,8	4,9	3
903	8,2	6,4	9,2	1100	8	6,2	10,3
279	9,8	12,3	10,4	319	14,7	11,4	17,5
110	15,2	21,1	14,7	113	15,9	25,5	23,6
169	7	7,1	7,8	206	13,3	2,6	14,5
2276	4,8	3,6	-0,9	2263	4,1	3,3	-0,8
2105	4,9	3,5	-0,8	2070	4,1	2,9	-1,1
826	6,6	5,9	3,1	787	4,5	4,5	2,4
179	6,6	6,7	3,5	193	6,9	13,5	8,8
90	7,2	2,6	96,9	118	11,6	15,2	5,6
66		9,3	-4,2	49		0,9	13,2
123	2,7	12,7	2	127	4,7	-0,3	3,2
30	3,7	2,5	5,8	33	8,7	-1,4	9,3
47	0,3	24,7	1,4	26	1,4	-7	0,6
164	2,9	13,9	0,4	144	5,5	7	1,6
1379	9,3	0,6	5,4	1321	9,3	4,8	0,2
421	5,6	-7,3	2,5	339	5,3	4	-3
183	16,7	1,5	20,9	142	15,1	5,1	2,5
351	12,8	4,7	5,2	367	11,9	7,6	-3,2

(a) Cezayir,Angola,Kongo,Gabon,Libya,Nijerya

(b) Endonezya,G.Kore,Malezya,Filipinler,Tayland

EK II : BÖLGELER İTİBARIYLA DÜNYA MAL TİCARETİ HACMİ (1990-1997)
(Yıllık Yüzde Değişim)

İHRACAT					İTHALAT				
Ortalama 1990-1997	1995	1996	1997	Ortalama 1990-1997	1995	1996	1997		
6,5	9	5,5	10	Dünya	9	5,5	9,5		
7,5	9	6,5	11	K.Amerika	7,5	5,5	13,5		
9	12	11	11,5	Latin Amerika	4,5	11,5	21		
14,5	25,5	19	19	Meksika	-15	22,5	26,5		
6	8,5	5,5	9,5	Batı Avrupa	7,5	5	7,5		
6	8,5	5,5	9,5	Avrupa Birliği(15)	7	5	7,5		
5	15,5	6	10	Geçiş Ekonomileri	15	13	16		
4,5	10	3,5	12	Asya	14	5	6		
2,5	4	-0,5	9,5	Japonya	12,5	2,5	2,5		
13,5	17,5	9	17	Asya(5)a	19,5	7,5	2,5		

(a) Endonezya,G.Kore,Malezya,Filipinler,Tayland

Kaynak : WTO 1998 Annual Report , www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anrep98_e.pdf , 15 Ocak 2001 , s.15

EK III : BÖLGELER İTİBARIYLA DÜNYA MAL TİCARETİ HACMİ (1990-1999)
(Yıllık Yüzde Değişimi)

İHRACAT			İTHALAT		
1990-1999	1998	1999	1990-1999	1998	1999
6,5	5	5	6,5	4,5	6
7	3,5	6	8,5	10,5	11
8,5	7,5	7,5	10,5	8,5	-1
6	6	4	5,5	8	4
6	6,5	3,5	5,5	8,5	4
4	5	-1,5	3	4,5	-9
7,5	3,5	7,5	7	-8,5	11,5
2,5	-1,5	2	4,5	-5,5	9,5
10	5	9	7	-14,5	14
				</	

(a) Meksika Hariç

(b) Endonezya,G.Kore,Malezya,Filipinler,Tayland,Singapur

Kaynak : WTO 2000 Annual Report , www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anre2000_e.pdf ,

15 Ocak 2001 , s. 17

EK IV : BÖLGELER İTİBARI İLE DEĞER BAZINDA DÜNYA MAL TİCARETİ (1990-1999)
(Milyar \$ ve Yüzde)

İHRACAT				İTHALAT			
Değer	Yıllık Yüzde Değişimi		Değer	Yıllık Yüzde Değişim			
1999	1990-1999	1998	1999	1990-1999	1998	1999	1999
5473	5	-2	3	Dünya	5729	6	-1
934	7	-1	4	K.Amerika(a)	1280	8	5
297	8	-1	6	Latin Amerika	335	11	5
2353	4	4	0	Batı Avrupa	2418	4	6
2180	4	4	-1	Avrupa Birliği (15)	2232	4	6
214	6	-5	-1	Orta/Doğu Avrupa/Baltık Devletleri	214	5	-2
102	7	9	1	Orta ve Doğu Avrupa	131	10	11
112	...	-14	-2	Baltık Devletleri	83	...	-14
112	1	-16	9	Afrika	133	4	1
170	3	-23	24	Ortadoğu	150	5	-3
1394	7	-6	8	Asya	1200	6	-18
419	4	-8	8	Japonya	311	3	-17
195	14	0	6	Çin	166	13	-1
546	8	-7	8	Altı Doğu Asya Ülkeleri(b)	485	6	-25

(a) Meksika hariç

(b) Diğer beşi artı Singapur

Kaynak : WTO 2000 Annual Report , www.wto.org/english/res_e/anrep_e/anre2000_e.pdf ,
15 Ocak 2001 , s. 18

**EK V :TÜRK ÜRÜNLERİNİN YURTDIŞINDA MARKALAŞMASI, TANITIM VE
TUTUNDURULMASI İLE TÜRK MALI İMAJININ YERLEŞTİRİLMESİNE
YÖNELİK FAALİYETLERİN DESTEKLENMESİ HAKKINDA TEBLİĞ**

RESMİ GAZETE 29.01.2000/23948

AMAÇ

Türkiye'de kendi unvan ve/veya markasıyla ticari ve/veya sınai faaliyette bulunan şirketler ile Sektörel Dış Ticaret Şirketleri'nin uluslararası pazarlarda ürünlerine Türk malı imajı ve marka oluşturmak amacıyla yurtdışında yapacakları marka tescili dahil tanıtım ve tutundurma ile Türk malı imajının yerleştirilmesine yönelik faaliyetleri dolayısıyla yaptıkları giderlerin uluslararası kurallara göre devletçe karşılanması .

KİM YARARLANABİLİR ?

Türkiye'de sektöründe kendi unvan ve/ veya markasıyla mal üretimi ve/veya ticareti ile iştigal eden şirketler ile Sektörel Dış Ticaret Şirketleri .

KOŞULLAR

- 1) Harcama faaliyetinden önce Meslek Kuruluşları Komitesi'nin de görüşlerinin yer aldığı bir fizibilite raporuyla Dış Ticaret Müsteşarlığı'na başvurulması ve nihai uygunluk onayının alınması .
- 2) Yurtdışındaki yukarıda belirtilen konulardaki harcamalarının desteklenebilmesi için harcamaların fatura ile belgelendirilmiş olması .
- 3) Şirketlerin ;
 - a) Harcama kalemlerine ilişkin belgelerin doğruluğunun teşviki amacıyla, bulunduğu ülkedeki Türk Ticaret Müşavirliğine veya Müşavirliğin olmadığı yerlerde Konsolosluklarımıza müracaat edilmesi ,
 - b) Doğruluğu teyit edilen belgelerle birlikte, gerekli incelemenin yapılabilmesini teminen Dış Ticaret Müsteşarlığı'na (İhracat Genel Müdürlüğü) fatura tarihinden itibaren en geç altı ay içerisinde müracaat edilmesi .

ÖDEME KOŞULLARI

- 1) Dış Ticaret Müsteşarlığı, gerekli incelemenin yapılmasını müteakip, ödeme yapılacak şirketler ile ödeme miktarını Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na bildirir. Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan alınan bildirim üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası demeyi öncelikle yapar.
- 2) Desteklemede; ibraz edilen belgelerdeki giderlerin Türk Lirası cinsinden olanları Türk Lirası, döviz cinsinden olanların ise fatura (belge) tarihindeki Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası çapraz kurları ve döviz alış kuru esas alınarak , ABD Doları karşılığı Türk Lirası olarak Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan ödenir.
- 3) Belli bir faaliyet için diğer Karar ve/veya Tebliğlerle destekleme ödemesinden yararlanan firmalar, aynı faaliyet için bu Tebliğ'de yer alan destekten yararlandırılmaz.

HANGİ HARCAMALAR DESTEKLENİR ?

- a) Türkiye'de sınai ve/veya ticari faaliyette bulunan ve sektöründe ünlü bir markaya sahip Türk şirketlerinin veya Sektörel Dış Ticaret Şirketleri'nin ilgili ülkelerde yapacakları marka tescili ve korunmasına ilişkin giderlerinin en fazla toplam 50.000 ABD Doları ,
- b) Yurtdışında açacağı birime ilişkin kira giderlerinin yıllık en fazla toplam 200.000 ABD Doları,
- c) İlgili ülkelerde ürünlerine yönelik yoğunlaştırılmış pazarlama tanıtım faaliyetleri (görsel ve yazılı tanıtım, show, defile ve spor müsabakaları sponsorluğu dahil ülke imaj kampanyaları) giderlerinin en fazla toplam 300.000 ABD Doları ,
- d) Ürünle ilgili uluslararası kalite kontrol kuruluşlarından alınacak sertifikasyon giderlerinin en fazla toplam 50.000 ABD Doları ,
- e) Uluslararası üne sahip bir markanın üretiminde fason olarak çalışan Türk üretici firmanın söz konusu ürünün etiketine " Made In Turkey / Türkiye " veya ilgili dilde aynı mahiyette bir ibarenin konulmasının ve satışının gerçekleştirildiğinin teşvik edilmesi halinde (ilgili ülke mevzuatına göre bu hususun zorunlu olması halinde işbu destek ödenmez), yıllık 100.000 ABD Dolarına kadar ki ödenmiş

vergi, resim, harç, SSK primi, enerji giderleri (gecikmelerden kaynaklanan gecikme cezası ve faiz borçları destekleme kapsamına alınmaz)

- f) Franchising yoluyla markalaşmış Türk ürününün dışa açılması halinde yıllık 100.000 Doları aşmamak kaydıyla ödenmiş vergi, resim, harç, SSK primi enerji giderleri (gecikmelerden kaynaklanan gecikme cezası ve faiz borçları destekleme kapsamına alınmaz)
- g) Firmanın Türkiye'deki marka tasarım çalışmaları (tasarımcı, stilist istihdamı dahil) yıllık harcamalarının en fazla 100.000 ABD Doları ,
- h) Üretici Derneklerinin ilgili oldukları üretim alanında yer alınında yer alan ürünlerin Türk Malı imajıyla yurtdışında pazarlanabilmesi amacıyla yapacakları tanıtım ve reklam faaliyetlerine ilişkin harcamaların en fazla toplam 100.000 ABD Doları ,
- i) Marka oluşturulması kapsamında uluslararası alanda faaliyet gösteren bir tanıtım –promosyon ajansı ile çalışılması halinde yapılacak tanıtım-promosyon ve danışmanlık hizmetleri giderlerinin en fazla toplam 50.000 ABD Doları ile desteklenir.

Kaynak : İzto Dış Ticaret Dergisi , sayı : 19 , Şubat 2000 .

EK VI : DÜNYA ÜLKELERİ DIŞ TİCARET VERİLERİ (1999)

Ülke	İhracat(Milyon\$)	Dünya İhracatı İçindeki Payı(%)	İthalat(Milyon\$)	Dünya İthalatı İçindeki Payı(%)
ABD	702,098	12,6	1,059,435	18,4
Almanya	541,076	9,7	472,161	8,2
Avusturya	63,407	1,1	68,755	1,2
Belçika	178,964	3,2	163,941	2,9
Bulgaristan	3,925	0,1	5,904	0,1
Çek Cumhuriyeti	26,832	0,5		
Çin	195,15	3,5	165,788	2,9
Danimarka	48,447	0,9	44,07	0,8
Endonezya	48,665	0,9	24,004	0,4
Finlandiya	40,665	0,7	30,726	0,5
Fransa	300,162	5,4	289,927	5
Hong Kong	173,885	3,1	179,52	3,1
Hollanda	200,286	3,6	187,525	3,3
İngiltere	268,211	4,8	317,968	5,5
İrlanda	70,543	1,3	46,534	0,8
İspanya	109,964	2	144,436	2,5
İsrail	25,794	0,5	33,16	0,6
İsveç	84,812	1,5	68,464	1,2
İtalya	230,193	4,1	216,621	3,8
Japonya	419,367	7,5	311,262	5,4
Kanada	238,446	4,3	220,183	3,8
Letonya	1,723	0	2,945	0,1
Litvanya	3,045	0,1	4,892	0,1
Macaristan	24,95	0,4	27,923	0,5
Malezya	84,455	1,5	64,966	1,1
Meksika	136,703	2,5	148,741	2,6
Norveç	44,884	0,8	34,041	0,6
Polonya	27,397	0,5	45,903	0,8
Portekiz	23,864	0,4	38,461	0,7
Romanya	8,505	0,2	10,392	0,2
Rusya	74,663	1,3	40,429	0,7
Slovakya	10,195	0,2		
Slovenya	8,604	0,2	9,952	0,2
Şili	15,616	0,3	15,137	0,3
Tayland	58,44	1	50,342	0,9
Tayvan	121,496	2,2	110,957	1,9
Türkiye	26,587	0,5	40,687	0,7

Kaynak : www.dtm.gov.tr/ead/EKONOMI/sayi4/ulkeistatistikleri.htm , 15 Ocak 2001.

EK VII : TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET VERİLERİ (1980-2000)

YILLAR	MİLYON \$						İHR / İTH	
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	%	
1980	2.910	-	7.909	-	-4.999	10.819	36,8	
1981	4.702	61,6	8.933	12,9	-4.231	13.635	52,6	
1982	5.746	22,2	8.843	-1,0	-3.097	14.589	65,0	
1983	5.728	-0,3	9.235	4,4	-3.507	14.963	62,0	
1984	7.134	24,5	10.757	16,5	-3.623	17.891	66,3	
1985	7.958	11,6	11.343	5,5	-3.385	19.301	70,2	
1986	7.457	-6,3	11.105	-2,1	-3.648	18.561	67,1	
1987	10.190	36,7	14.158	27,5	-3.968	24.348	72,0	
1988	11.662	14,4	14.335	1,3	-2.673	25.997	81,4	
1989	11.625	-0,3	15.792	10,2	-4.167	27.417	73,6	
1990	12.959	11,5	22.302	41,2	-9.343	35.261	58,1	
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6	-7.454	34.640	64,6	
1992	14.715	8,2	22.871	8,7	-8.156	37.586	64,3	
1993	15.345	4,3	29.428	28,7	-14.083	44.773	52,1	
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	-5.164	41.376	77,8	
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	-14.072	57.346	60,6	
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	-20.402	66.851	53,2	
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	-22.298	74.820	54,1	
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	-18.947	72.895	58,7	
1999	26.587	-1,4	40.687	-11,4	-14.100	67.274	65,3	
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	82.278	51,0	
2001 (*)	7.212	7,6	10.588	-6,5	-3.375	17.800	68,1	

(*) Ocak-Mart, 2001

Kaynak : www.dtm.gov.tr/read/ekolar1/eko12.xls, 15 Ocak 2001

EK VIII : TÜRKİYE'NİN İTHALATININ SEKTÖREL DAĞILIMI (1997-2000)

MİLYON DOLAR

	YILLIK			
	1997	1998	1999	2000
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	4.926	4.321	3.399	4.178
I-Gıda Maddeleri	2.649	2.311	2.038	2.173
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	1.426	1.165	1.075	1.200
Canlı hayvanlar	19	26	24	33
Hububat ve mamulleri	719	480	418	408
Meyve, sebze ve mamulleri	176	183	159	192
Tabii bal, şeker ve mamulleri	44	14	17	16
Hayvan Yemleri	184	158	176	251
Diğer Gıda Maddeleri	285	304	281	300
İçkiler, tütün ve mamulleri	393	319	308	365
Alkollü ve alkolsüz içkiler	10	12	15	14
Tütün ve mamulleri	383	307	293	350
Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	670	621	436	375
Yağlı tohumlar ve meyvalar	260	305	219	233
II-Tarimsal Ham maddeler	2.278	2.010	1.360	2.006
Deri, kösele ve ham postlar	589	373	102	218
Tabii, sentetik ve rejenere kauçuk	205	167	135	158
Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	167	186	157	182
Odun hamuru ve kağıt döküntüleri	144	153	164	237
Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	1.089	1.022	703	1.113
Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	83	108	99	98
2- MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	8.417	6.589	7.134	11.642
I- Maden cevherleri ve döküntüleri	1.389	1.187	942	1.044
II- Mineral yakıtlar ve mineral yağlar	6.063	4.506	5.375	9.501
Kömür	626	521	345	673
Petrol ve ürünleri	3.716	2.575	3.482	5.628
Petrol gazları, doğal gaz	1.636	1.295	1.467	3.069
Elektrik enerjisi	84	114	81	132
III- Demir dışı metaller	965	896	816	1.096
3- SANAYİ	34.996	34.739	29.933	38.192
I-Demir ve çelik	2.334	2.230	1.665	2.395
II-Kimyasallar	6.476	6.579	6.304	7.352
Plastikler	1.657	1.647	1.551	1.845
Eczacılık ürünleri	811	1.019	1.159	1.344
Diğer kimyasallar	4.008	3.912	3.593	4.162
III-Diğer yarı mamuller	2.523	2.546	2.251	2.765
Hazırlanmış deriler, postlar ve mamulleri	284	199	125	227
Kauçuk mamulleri	277	311	282	364
Mantar ve ağaç mamulleri	76	99	75	146
Kağıt-karton ve kağıt, karton esaslı mamuller	698	707	736	915
Metal dışı mineral mamuller	416	457	377	389
Alçı, çimento vb. inşaat malzemeleri	44	64	53	59
Cam ve cam eşya	166	187	153	154
Diğerleri	206	205	171	175
Metal eşya	772	773	656	724
IV- Makinalar ve ulaşım araçları	18.642	18.232	15.379	20.382
Otomotiv sanayi ürünleri	4.322	4.030	3.303	5.831
Büro makinaları ve haberleşme cihazları	2.774	3.350	4.325	5.522
Diğer makine ve ulaşım araçları	11.546	10.851	7.750	9.029
Enerji üreten makina	947	1.080	685	655
Diğer elektriksiz makinalar	6.872	6.285	4.159	4.856
Elektrikli makina ve cihazlar	1.970	1.536	1.221	1.687

Diğer ulaşım araçları	1.756	1.949	1.685	1.831
v- Dokumacılık ürünleri	2.324	2.317	1.907	2.124
vi- Hazır giyim	233	243	208	264
Deri ve kürkten giyim	16	21	12	12
Diğer giyim eşyası	217	222	196	251
vii - Diğer tüketim malları	2.465	2.592	2.319	2.911
Sihhi tesisat, ısıtma ve aydınlatma malzemeleri	155	208	193	205
Mobilyalar	161	179	148	185
Seyahat eşyası	21	31	29	33
Ayakkabı	135	128	80	114
Mesleki, bilimsel ölçü ve kontrol cihazları	732	753	675	832
Diğer tüketim malları	1.260	1.292	1.194	1.542
4- DİĞER ÜRÜNLER	218	273	222	137
TOPLAM	48.559	45.921	40.687	54.150

Kaynak: www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko7.xls , 15 Ocak 2001.

EK IX : TÜRKİYE'NİN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACATI (2000-2001)

MİLYON \$

	MART				OCAK-MART			
	DAĞILIM		DEĞİŞİM		DAĞILIM		DEĞİŞİM	
	2000	%	2001	%	2000	%	2001	%
A- OECD ÜLKELERİ	1.567	67,6	1.761	70,0	4.686	69,9	5.013	69,6
1- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ	1.195	51,6	1.323	52,6	3.626	54,1	3.861	53,5
2- EFTA ÜLKELERİ	28	1,2	26	1,0	77	1,1	83	1,1
3- DİĞER OECD ÜLKELERİ	344	14,8	411	16,3	983	14,7	1.069	14,8
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	72	3,1	77	3,0	186	2,8	241	3,3
C- OECD ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELER	677	29,2	679	27,0	1.831	27,3	1.968	27,1
1- AVRUPA ÜLKELERİ + BDT ÜLKELERİ	179	7,7	184	7,3	500	7,5	510	7,1
2- AFRIKA ÜLKELERİ	129	5,6	118	4,7	350	5,2	328	4,6
3- DİĞER AMERİKA ÜLKELERİ	17	0,7	20	0,8	57	0,9	68	0,9
4- ORTA DOĞU ÜLKELERİ	237	10,2	252	10,0	599	8,9	735	10,2
5- DİĞER ASYA ÜLKELERİ	114	4,9	97	3,9	323	4,8	297	4,1
6- DİĞER ÜLKELER	1	0,1	7	0,3	2	0,0	20	0,3
GENEL TOPLAM	2.317	100,0	2.516	100,0	6.703	100,0	7.212	100,0
SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI								
KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ	189	8,2	211	8,4	535	8,0	570	7,9
EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI	85	3,7	69	2,3	219	3,3	196	2,7
BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU	129	5,6	133	5,3	381	5,7	369	5,0
TÜRK CUMHURİYETLERİ	46	2,0	37	1,5	134	2,0	117	1,6
İSLAM KONFERANSI TEŞKİLATI	369	15,5	345	13,7	949	14,2	1.031	14,3
								8,6

Kaynak : www.dtm.gov.tr/read/ekolar/eko4.xls , 15 Ocak 2001

EK X : TÜRKİYE'NİN İHRACATINDA İLK 40 ÜLKE (2000-2001)

MİLYON \$

	MART					OCAK - MART				
		DAĞILIM		DAĞILIM	DEĞİŞİM		DAĞILIM		DAĞILIM	DEĞİŞİM
ÜLKELER	2000	%	2001	%	%	2000	%	2001	%	%
Almanya	423	18,3	464	18,4	9,6	1.324	19,7	1.329	18,4	0,4
A.B.D.	274	11,8	335	13,3	22,2	745	11,1	826	11,5	10,9
İtalya	151	6,5	202	8,0	33,2	457	6,8	559	7,8	22,3
İngiltere	148	6,4	166	6,6	12,4	450	6,7	484	6,7	7,5
Fransa	140	6,0	155	6,2	11,2	437	6,5	452	6,3	3,5
İspanya	61	2,6	75	3,0	21,6	173	2,6	211	2,9	21,9
Hollanda	78	3,4	69	2,7	-12,0	225	3,4	218	3,0	-3,3
İsrail	59	2,5	63	2,5	7,9	148	2,2	160	2,2	8,1
Rusya	47	2,0	55	2,2	15,5	154	2,3	144	2,0	-6,4
Belçika	47	2,0	51	2,0	8,1	144	2,2	165	2,3	14,4
Yunanistan	37	1,6	43	1,7	15,8	97	1,5	117	1,6	20,4
Suudi Arabistan	37	1,6	38	1,5	1,6	88	1,3	111	1,5	25,8
Mısır	29	1,3	38	1,5	30,2	90	1,3	93	1,3	3,3
Cezayir	36	1,6	37	1,5	2,7	92	1,4	102	1,4	10,5
Romanya	28	1,2	31	1,2	10,5	67	1,0	84	1,2	24,4
Avusturya	22	0,9	27	1,1	24,0	72	1,1	85	1,2	18,8
Ukrayna	19	0,8	25	1,0	31,0	54	0,8	61	0,8	12,0
B.A.E	35	1,5	24	0,9	-32,5	85	1,3	92	1,3	8,1
Danimarka	14	0,6	21	0,8	50,2	53	0,8	68	0,9	29,9
Bulgaristan	19	0,8	21	0,8	11,5	57	0,8	59	0,8	3,7
İsviçre	21	0,9	20	0,8	-5,3	57	0,8	62	0,9	8,5
Polonya	16	0,7	19	0,8	24,7	41	0,6	53	0,7	28,8
Suriye	14	0,6	19	0,8	32,6	41	0,6	55	0,8	33,5
İran	35	1,5	19	0,7	-47,7	70	1,0	69	1,0	-2,4
K.K.T.C	26	1,1	18	0,7	-29,4	63	0,9	53	0,7	-16,6
Azerbaycan	18	0,8	18	0,7	-3,6	55	0,8	54	0,8	-0,7
İsveç	15	0,6	17	0,7	15,0	47	0,7	53	0,7	12,2
Portekiz	9	0,4	16	0,7	85,6	67	1,0	44	0,6	-34,6
Kanada	13	0,5	14	0,6	11,6	32	0,5	34	0,5	5,8
Tunus	18	0,8	13	0,5	-23,3	50	0,7	36	0,5	-27,0
Gürcistan	14	0,6	13	0,5	-4,7	30	0,4	29	0,4	-2,9
Lübnan	8	0,4	13	0,5	58,2	28	0,4	43	0,6	53,7
Çin	3	0,1	12	0,5	343,7	7	0,1	29	0,4	288,4
İrlanda	43	1,8	11	0,5	-73,1	61	0,9	61	0,8	-0,4
Kuveyt	6	0,3	11	0,5	85,1	22	0,3	22	0,3	2,2
Macaristan	10	0,4	10	0,4	8,4	26	0,4	64	0,9	143,9
Yemen	8	0,3	10	0,4	26,4	20	0,3	27	0,4	35,5
Japonya	15	0,6	10	0,4	-34,3	44	0,7	32	0,4	-26,2
Kazakistan	7	0,3	9	0,4	30,7	22	0,3	25	0,3	12,5
Brezilya	1	0,1	8	0,3	560,8	5	0,1	23	0,3	331,5
LİSTE TOPLAMI	2.005	86,5	2.222	88,3	10,8	5.801	86,5	6.286	87,2	8,4
GENEL TOPLAM	2.317	100,0	2.516	100,0	8,6	6.703	100,0	7.212	100,0	7,6

Kaynak : www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko8.xls , 15 Ocak 2001.

(XI : TÜRKİYE'NİN İTHALATINDA İLK 40 ÜLKE (2000-2001)
MİLYON \$

ÜLKELER	MART					OCAK-MART				
	2000	DAĞILIM	2001	DAĞILIM	DEĞİŞİM	2000	DAĞILIM	2001	DAĞILIM	DEĞİŞİM
Almanya	524	12,6	364	11,8	-30,5	1.461	12,9	1.293	12,2	-11,5
İtalya	330	7,9	290	9,4	-12,0	840	7,4	988	9,3	17,6
Rusya	288	6,9	260	8,4	-9,9	810	7,2	873	8,2	7,7
Fransa	282	6,8	208	6,7	-26,3	782	6,9	632	6,0	-19,2
A.B.D.	282	6,8	190	6,1	-32,6	928	8,2	691	6,5	-25,5
İngiltere	208	5,0	154	5,0	-26,3	549	4,9	530	5,0	-3,6
Cezayir	95	2,3	100	3,2	6,1	252	2,2	388	3,7	54,1
Libya	45	1,1	81	2,6	77,9	133	1,2	213	2,0	59,8
Hollanda	113	2,7	79	2,6	-30,1	306	2,7	267	2,5	-12,7
Çin	98	2,3	74	2,4	-24,0	255	2,2	257	2,4	0,8
İran	55	1,3	72	2,3	32,0	144	1,3	251	2,4	74,9
İspanya	130	3,1	72	2,3	-44,3	312	2,8	254	2,4	-18,6
Belçika	141	3,4	70	2,2	-50,6	366	3,2	261	2,5	-28,8
Ukrayna	79	1,9	67	2,2	-15,3	211	1,9	221	2,1	5,1
Japonya	118	2,8	66	2,1	-44,0	311	2,7	226	2,1	-27,3
Suudi Arabistan	71	1,7	64	2,1	-10,6	218	1,9	202	1,9	-7,2
Güney Kore	83	2,0	54	1,7	-35,1	215	1,9	222	2,1	3,6
İsviçre	69	1,7	52	1,7	-24,7	181	1,6	172	1,6	-5,0
Suriye	58	1,4	51	1,6	-12,0	164	1,4	145	1,4	-11,8
İsveç	147	3,5	44	1,4	-69,9	324	2,9	124	1,2	-61,6
Romanya	56	1,3	37	1,2	-33,5	142	1,3	140	1,3	-1,5
Avusturya	39	0,9	31	1,0	-20,0	110	1,0	105	1,0	-4,7
Kuveyt	29	0,7	31	1,0	6,7	54	0,5	62	0,6	14,5
Norveç	33	0,8	30	1,0	-9,4	70	0,6	94	0,9	33,0
Nijerya	11	0,3	30	1,0	164,2	23	0,2	91	0,9	296,8
Finlandiya	44	1,1	26	0,8	-41,1	137	1,2	106	1,0	-22,5
Hindistan	33	0,8	26	0,8	-20,5	86	0,8	86	0,8	0,1
Tayvan	49	1,2	25	0,8	-48,2	132	1,2	99	0,9	-25,1
İsrail	44	1,0	23	0,7	-47,3	93	0,8	116	1,1	25,0
İrlanda	28	0,7	23	0,7	-18,3	79	0,7	84	0,8	6,3
Bulgaristan	37	0,9	18	0,6	-52,1	92	0,8	94	0,9	3,2
Gürcistan	7	0,2	17	0,6	159,7	18	0,2	42	0,4	125,9
Polonya	14	0,3	15	0,5	8,0	35	0,3	53	0,5	49,7
Macaristan	12	0,3	14	0,4	14,8	29	0,3	55	0,5	91,2
Malezya	17	0,4	13	0,4	-20,5	58	0,5	43	0,4	-27,0
Danimarka	18	0,4	13	0,4	-27,6	47	0,4	41	0,4	-13,1
Kanada	16	0,4	12	0,4	-24,5	57	0,5	35	0,3	-38,3
Güney Afrika	9	0,2	12	0,4	25,0	46	0,4	33	0,3	-27,5
Avustralya	21	0,5	11	0,4	-48,6	48	0,4	32	0,3	-32,2
Azerbaycan	15	0,4	11	0,3	-27,8	21	0,2	25	0,2	17,6
LİSTE TOPLAMI	3.746	90,0	2.829	91,3	-24,5	10.141	89,6	9.647	91,1	-4,9
GENEL TOPLAM	4.164	100,0	3.099	100,0	-25,6	11.325	100,0	10.588	100,0	-6,5

Kaynak : www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko9.xls, 15 Ocak 2001.

EK XII : TÜRKİYE'NİN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İTHALATI (2000-2001)

MİLYON \$

	MART						OCAK-MART					
	DAĞILIM		DAĞILIM		DEĞİŞİM		DAĞILIM		DAĞILIM		DEĞİŞİM	
	2000	%	2001	%	%	%	2000	%	2001	%	%	%
A- OECD ÜLKELERİ	2.733	66,6	1.842	69,4	-32,6	64,9	7.361	64,9	6.373	60,2	-13,3	
1- AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ	2.069	49,7	1.388	44,8	-32,9	48,0	5.437	48,0	4.754	44,9	-12,6	
2- EFTA ÜLKELERİ	103	2,5	82	2,7	-19,9	2,2	252	2,2	266	2,5	5,6	
3- DİĞER OECD ÜLKELERİ	562	13,5	372	12,0	-33,8	14,7	1.662	14,7	1.352	12,8	-18,7	
B- TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	31	0,8	15	0,5	-51,7	0,9	98	0,9	58	0,5	-40,7	
C- OECD ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELER	1.400	33,6	1.242	40,1	-11,3	34,2	3.876	34,2	4.167	39,3	7,3	
1- AVRUPA ÜLKELERİ + BOT ÜLKELERİ	492	11,8	393	12,7	-20,2	11,7	1.327	11,7	1.386	13,1	4,4	
2- AFRIKA ÜLKELERİ	189	4,5	243	7,8	28,3	4,7	537	4,7	815	7,7	51,8	
3- DİĞER AMERİKA ÜLKELERİ	54	1,3	30	1,0	-44,5	1,1	119	1,1	112	1,1	-6,0	
4- ORTA DOĞU ÜLKELERİ	318	7,6	321	10,4	0,8	8,6	978	8,6	959	9,1	-1,9	
5- DİĞER ASYA ÜLKELERİ	345	8,3	231	7,5	-32,9	7,9	895	7,9	812	7,7	-9,3	
6- DİĞER ÜLKELER	1	0,0	24	0,8	2792,2	0,2	19	0,2	73	0,7	278,8	
GENEL TOPLAM	4.164	100,0	3.099	100,0	-25,6	100,0	11.326	100,0	10.688	100,0	-6,6	
SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI												
KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ	541	13,0	419	13,5	-22,6	12,6	1.430	12,6	1.450	13,7	1,4	
EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI	131	3,2	107	3,5	-18,3	2,7	309	2,7	366	3,5	18,6	
BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU	449	10,8	371	12,0	-17,4	10,6	1.202	10,6	1.222	11,6	1,7	
TÜRK CUMHURİYETLERİ	67	1,6	24	0,8	-64,0	1,3	146	1,3	81	0,8	-44,1	
İSLAM KONFERANSI TEŞKİLATI	559	13,4	584	18,8	4,4	14,5	1.637	14,5	1.806	17,1	10,3	

Kaynak : www.dtm.gov.tr/ead/ekolar/leko5.xls , 15 Ocak 2001.

EK XIII : TÜRKİYE'NİN İHRACATININ SEKTÖREL DAĞILIMI (1997-2000)

MİLYON \$

	YILLIK			
	1997	1998	1999	2000
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	5.470	6.053	4.440	3.829
I-Gıda Maddeleri	5.133	4.688	4.084	3.522
Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	4.079	3.771	3.190	2.870
Canlı hayvanlar	83	48	12	2
Hububat ve mamulleri	637	581	379	404
Meyve, sebze ve mamulleri	2.466	2.357	2.133	1.805
Tabii bal, şeker ve mamulleri	270	232	217	237
Hayvan Yemleri	8	5	6	11
Diğer Gıda Maddeleri	616	548	444	411
İçkiler, tütün ve mamulleri	754	645	602	529
Alkollü ve alkolsüz içkiler	71	55	41	37
Tütün ve mamulleri	683	590	561	491
Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	271	239	256	100
Yağlı tohumlar ve meyvalar	30	33	36	23
II-Tarımsal Ham maddeler	337	365	357	308
Deri, kösele ve ham postlar	3	22	10	25
Tabii, sentetik ve rejenere kauçuk	9	8	9	10
Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	31	30	24	16
Odun hamuru ve kağıt döküntüleri	0	1	0	1
Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	213	220	233	193
Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	82	84	81	63
2- MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	992	1.034	1.078	1.118
I- Maden cevherleri ve döküntüleri	462	409	423	453
II- Mineral yakıtlar ve mineral yağlar	192	259	337	294
Kömür	1	2	1	2
Petrol ve ürünleri	169	233	309	257
Petrol gazları, doğal gaz	11	9	13	14
Elektrik enerjisi	11	15	14	20
III- Demir dışı metaller	338	365	319	371
3- SANAYİ	19.769	20.866	21.025	22.476
I-Demir ve çelik	2.248	1.824	1.737	1.842
II-Kimyasallar	1.169	1.152	1.121	1.228
Plastikler	235	245	248	296
Eczacılık ürünleri	114	120	127	148
Diğer kimyasallar	820	787	746	785
III-Diğer yarı mamuller	1.875	2.035	2.057	2.260
Hazırlanmış deriler, postlar ve mamulleri	62	60	49	48
Kauçuk mamulleri	278	327	339	372
Mantar ve ağaç mamulleri	44	41	45	45
Kağıt-karton ve kağıt, karton esaslı mamuller	156	154	150	164
Metal dışı mineral mamuller	838	845	859	1.007
Alçı, çimento vb. inşaat malzemeleri	279	273	287	370
Cam ve cam eşya	323	328	308	357
Diğerleri	236	244	264	279
Metal eşya	497	607	614	624
iv- Makinalar ve ulaşım araçları	3.364	4.092	5.037	5.667
Otomotiv sanayi ürünleri	665	800	1.438	1.517
Büro makinaları ve haberleşme cihazları	493	898	821	1.008
Diğer makine ve ulaşım araçları	2.205	2.394	2.778	3.143
Enerji üreten makina	111	158	138	149
Diğer elektriksiz makinalar	612	677	737	830

Elektrikli makina ve cihazlar	516	558	937	1.090
Diğer ulaşım araçları	966	1.000	966	1.074
v- Dokumacılık ürünleri	3.352	3.557	3.478	3.672
vi- Hazır giyim	6.697	7.074	6.516	6.533
Deri ve kürkten giyim	407	357	308	343
Diğer giyim eşyası	6.289	6.717	6.208	6.190
vii - Diğer tüketim malları	1.065	1.132	1.080	1.273
Sihhi tesisat, ısıtma ve aydınlatma malzemeleri	137	158	155	165
Mobilyalar	91	111	140	177
Seyahat eşyası	40	36	31	34
Ayakkabı	209	186	110	114
Mesleki, bilimsel ölçü ve kontrol cihazları	42	56	48	52
Diğer tüketim malları	545	585	596	731
4- DİĞER ÜRÜNLER	30	22	45	62
TOPLAM	26.261	26.974	26.589	27.485

Kaynak: www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko6.xls , 15 Ocak 2001

EK XV : TÜRKİYE'NİN DİŞ TİCARETİ VE AB'NİN PAYI (1993-2000)

Milyon \$	Genel					Avrupa Birliği					AB'nin Payı (%)		
	İhracat	Değ. (%)	İthalat	Değ. (%)	İhr/İth	İhracat	Değ. (%)	İthalat	Değ. (%)	İhr/İth	İhracat	İthalat	Hacim
Yıl													
1993	15,348	---	29,429	---	52.2	7,288	---	12,95	---	56.3	47.5	44.0	45.2
1994	18,105	18	23,27	-20.9	77.8	8,634	18.5	10,279	-20.6	84.0	47.7	44.2	45.7
1995	21,636	19.5	35,707	53.4	60.6	11,078	28.3	16,86	64.0	65.7	51.2	47.2	48.7
1996	23,224	7.3	43,626	22.2	53.2	11,548	4.2	23,138	37.2	49.9	49.7	53.0	51.9
1997	26,261	13.1	48,559	11.3	54.1	12,246	6.1	24,87	7.5	49.2	46.6	51.2	49.6
1998	26,974	2.7	45,921	-5.4	58.7	13,498	10.2	24,075	-3.2	56.1	50.0	52.4	51.5
1999	26,587	-1.4	40,687	-11.4	65.3	14,348	6.2	21,416	-11	67	54.1	52.6	53.2
2000	27,324	2.8	53,983	32.7	50.6	14,352	0.03	26,388	23.2	54.4	52.5	48.9	50.1

Kaynak : www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/abpay.htm , 21.02.2001

**İK XIV : TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KAPSAMINDA MEVZUAT UYUMUNA İLİŞKİN OLARAK DIŞ
TİCARET MÜSTEŞARLIĞI TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR**

İthalatta Ortak Kurallar	İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı Hakkında 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Uygulama Yönetmeliği (1.6.1995 tarih ve 22300 sayılı R.G.)
Belirli Üçüncü Ülkelerden Yapılacak İthalatta Ortak Kurallar	Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/7348 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (19.10.1995 tarih ve 22438 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (1.11.1995 tarih ve 22450 sayılı R.G.)
Miktar Kısıtlamalarının İdaresi	İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota ve Tarife Kontenjanlarının İdaresi Hakkında 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Uygulama Yönetmeliği (1.11.1995 tarih 22300 sayılı R.G.) İhracatta Kota ve Tarife Kotalarının İdaresi ile ilgili 95/7616 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (31.12.1995 tarih ve 22510 sayılı R.G.)
Dampingli ve Sübvansiyonlu İthalata Karşı Korunma	İlgili mevzuatı oluşturan 3577 sayılı "İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun", DTÖ'yu Kuran Anlaşma ekinde yer alan dumping ve sübvansiyona ilişkin anlaşmalar ve bu konudaki yeni AB Konsey Yönetmelikleri dikkate alınarak gözden geçirilmiştir. Mevcut Kanunda bu esaslara göre değişiklik yapılmasına ilişkin 4412 sayılı Kanun 21.7.1999 tarihinde kabul edilmiştir. (25.7.1999 tarih ve 23766 sayılı R.G.)
Yeni Ticaret Politikası Araçları	Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında 95/7608 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili Yönetmelik (31.12.1995 ve 22510 sayılı R.G.)
İhracatta Ortak Kurallar	95/7623 sayılı İhracat Rejimi Kararı ve İhracat Yönetmeliği (6.1.1996 tarih ve 22515 sayılı R.G.)
Resmi Destekli İhracat Kredileri	Resmi Destekli İhracat Kredilerine ilişkin Tebliğ (İhracat 96/12) (23.1.1996 tarih ve 22532 sayılı R.G.)
Tekstil Ürünleri İthalatında Topluluk Düzenlemelerinin Üstlenilmesi	Bu kapsamda, AB' nin tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde miktar kısıtlaması veya gözetim önlemleri uyguladığı 52 ülkeye karşı benzer önlemler 1.1.1996 tarihinden itibaren tek taraflı olarak yürürlüğe konulmuştur. Bu önlemlerin ihracatçı ülke ile koordineli bir şekilde, ikili kontrol esas çerçevesinde sağlıklı bir bazda yürütülmesini temin etmek üzere yapılan müzakereler sonucunda, bugüne kadar 24 ülke ile anlaşma imzalanmış olup, diğerleri ile temaslara devam edilmektedir. Diğer taraftan AB' nin 1 Ocak 1998 tarihi itibarıyla 11 ülkeye karşı uygulamakta olduğu kota/gözetim önlemlerine son vermesi nedeniyle Türkiye de paralel bir uygulamaya gitmiş ve bu ülkelere uygulanan önlemleri kaldırmıştır.
Tekstil Ürünleri İthalatında Ortak Kurallar	Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/6815 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve ilgili Yönetmelik (1.8.1996 tarih ve 22300 mükerrer sayılı R.G.)
Tekstil ürünleri İthalatında Otonom Düzenlemeler	İkili Anlaşmalar ve Protokoller veya Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında, Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında 95/6816 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Uygulama Yönetmeliği (1.6.1995 tarih ve 22300 mükerrer sayılı R.G.)
Diş Ticarete Standardizasyon	96/7794 sayılı Diş Ticarete Teknik Düzenlemeler Standardizasyon Rejimine İlişkin Karar (1.2.1996 tarih ve 22541 sayılı R.G.) Türk Ürünlerinin İhracatının Artırılmasına Yönelik Teknik Mevzuatı Hazırlayacak Kurumların Belirlenmesine İlişkin Karar: Yapılması öngörülen mevzuat uyumuyla Topluluk ve Türkiye arasında malların, teknik engellere konu olmaksızın serbest dolaşımının sağlanması temin edilecektir. Bu kapsamda Müsteşarlığımız koordinatörlüğünde ilgili kurumlara görev dağılımı yapılmıştır. (29.4.1997 tarih ve 22974 sayılı R.G.)

	Ticarette teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin Topluluk mevzuatının listesi ile, bu mevzuatın Türkiye tarafından uygulanma koşul ve kurallarını belirleyen 2/97 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı kabul edilmiş bulunmaktadır. Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun Taslağı 06.03.2000 tarihinde Başbakanlığa sevk edilmiştir. AB' nin teknik mevzuat uygulamaları kapsamında bulunan test laboratuvarları, muayene, belgelendirme ve uygunluk değerlendirme kuruluşlarının teknik açıdan yeterliliklerinin değerlendirilmesi ve onaylanması faaliyetlerini yürütecek olan ve Gümrük Birliği çerçevesinde devam eden teknik mevzuat uyumu çalışmalarının da önemli bir halkasını teşkil eden Türk Akreditasyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun 27.10.1999 tarihinde kabul edilmiş ve 4.11.1999 tarih ve 23866 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
AB' nin tercihli rejimlerinin üstlenilmesi	İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Letonya ve Bulgaristan ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanmış, Makedonya ile parafe edilmiştir. Polonya ile müzakereler tamamlanmış; Tunus, Mısır, Fas ve Filistin ile müzakereler ise devam etmektedir. Ürdün ve Malta ile görüşmelerin başlatılması için çalışmalara başlanmış ve taslak anlaşma metinleri ilgili ülkelere yollanmıştır. Diğer taraftan, Türkiye'nin EFTA (İsviçre, Norveç, İzlanda, Lihtenştayn) ülkeleriyle 1992 yılından beri yürürlükte bulunan bir serbest ticaret anlaşması vardır. AB' nin Genelleştirilmiş Preferanslar Sistemi ise 1.1.2001 tarihi itibarıyla üstlenilecektir.
Dahilde İşleme Rejimi	95/7615 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Kararı (31.12.1995 tarih 22510 sayılı R.G.) Dahilde İşleme Rejimi Tebliği - İhracat 96/1 (5.1.1996 tarih ve 22514 sayılı R.G.)
Hariçte İşleme Rejimi	95/7617 sayılı Hariçte İşleme Rejimi Kararı (31.12.1995 tarih ve 22510 sayılı R.G.) Hariçte İşleme Rejimi Tebliği - İhracat 96/13 (24.1.1996 tarih ve 22533 sayılı R.G.)
Tekstil ve Konfeksiyonda Hariçte İşleme Rejimi	Belirli Üçüncü Ülkelerde İşlem Gördükten Sonra Türkiye'ye Geri İthal Edilen Belirli Tekstil Ürünlerine ve Giyim Eşyasına Uygulanan Ekonomik Etkili Hariçte İşleme Rejimi Kararı (3.1.1997 tarih ve 22862 sayılı R.G.) Uygulama Yönetmeliği (3.1.1997 tarih ve 22862 sayılı R.G.)
Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması	Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması, 25 Temmuz 1996 tarihinde Brüksel'de imzalanarak, 1 Ağustos 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir (1.8.1996 tarih ve 22714 sayılı R.G.) Anlaşma çerçevesinde, Topluluk ve Türkiye AKÇT ürünlerinde uygulanan gümrük vergilerini karşılıklı olarak sıfırlamışlardır. Bu uygulamanın tek istisnasını Türkiye'de üretimi bulunan 142 adet hassas ürün oluşturmıştır. Bu ürünler için öngörülen 3 yıllık kademeli indirim takvimi, İthalat Rejimi kapsamında yapılan %50, %25 ve %25 oranlarındaki indirimlerle 1.1.1999 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. Anlaşmanın bir serbest ticaret anlaşması niteliğinde olması nedeniyle, Türkiye bu ürünler itibarıyla AB' nin ortak gümrük tarifesiyle uygulamakla yükümlü değildir.
Tarım Ürünleri	Topluluk ile Türkiye arasında 1993 yılında başlayan ve tarafların birbirlerine tarım ürünleri itibarıyla sürüm kolaylığı tanımasını amaçlayan Tarım Teknik Komitesi görüşmeleri, ilgili Protokol ve eklerinin 25.4.1997 tarihinde parafe edilmesiyle sonuçlandırılmıştır. Bu çerçevede domates salçasına ilişkin 30.000 tonluk tarife kontenjanı rejimi 1.1.1997 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Tercihli rejime konu olan diğer tarım ürünlerine ilişkin uygulama ise 1.1.1998 tarihinde başlamıştır.
İşlenmiş Tarım Ürünleri	1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı ile, işlenmiş tarım ürünlerin bünyesinde yer alan tarım ve sanayi paylarının her ürün için belirlenmesi ve Türkiye'nin, sanayi paylarına karşılık gelen gümrük vergilerini sıfıra indirmesi öngörülmüştür. Ancak, bu payın kaldırılması ile meydana gelecek olumsuz etkiyi

azaltmak amacıyla, belli bir süre için, sanayi payının bir kısmının tarım payına eklenmesi suretiyle gerçek tarım payına ilave bir korumayı sürdürme imkanı yaratılmıştır. Topluluk ve EFTA'ya uygulanan bu sisteme karşılık, üçüncü ülke menşeli işlenmiş tarım ürünlerinin tarım payı, AB ve EFTA ülkelerine ilk aşamada uygulanan seviyede tutulmuş ve AB ve EFTA ülkeleri için öngörülen ayarlama yapılmamıştır.

İşlenmiş tarım ürünleri için kurulan ve 1.1.1999 tarihi itibariyle tamamlanan sistem çerçevesinde;

- bazı makarna çeşitleri, dondurma, katkılı yoğurtlar, margarin, ekmekçi mayaları vb. 79 üründe 1.1.1996 itibariyle sanayi payının sıfırlanması ve korumanın tarım payı ile sürdürülmesi,
- bisküvi ve pastacılık ürünleri, bazı makarna çeşitleri ve çocuk mamaları vb. ürünlerde 1.1.1996'dan itibaren üç yıllık geçiş dönemi dahilinde nihai tarım payına ulaşılması,
- 22 yıllık listede yer alan çikolata ve çikolatalı ürünler, şekerlemeler, hazır gıdalar vb. 51 üründe 1.7.1995 tarihinden başlamak üzere, 1.5 yıllık bir geçiş dönemi dahilinde 1.1.1997 tarihi itibariyle hedef tarım payına ulaşılması.

kararlaştırılmıştır.

Kaynak : www.dtm.gov.tr/ab/ticuyumu.htm , 15 Ocak 2001.

XVI : TÜRKİYE'NİN AB İLE DIŞ TİCARETİNİN MAL GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI
(1994-1999)

on \$

İHRACAT

Yıl	Yatırım			Ara malı			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	252	2,9	---	2.805	32,5	---	5.577	64,6	---	8.634
1995	318	2,9	26,2	3.528	31,8	25,8	7.232	65,3	29,7	11.078
1996	396	3,4	24,5	3.727	32,3	5,6	7.425	64,3	2,7	11.548
1997	423	3,5	6,8	4.105	33,5	10,1	7.721	63	4	12.249
1998	489	3,6	15,6	4.612	34,2	12,4	8.397	62,2	8,8	13.498
1999	631	4,4	29	4.981	34,7	8	8.737	60,9	4	14.348

İTHALAT

Yıl	Yatırım			Ara malı			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	3.209	29,4	---	6.912	63,3	---	795	7,3	---	10.916
1995	4.831	28,7	50,5	10.539	62,5	52,5	1.491	8,8	87,5	16.860
1996	7.388	31,9	52,9	12.880	55,7	22,2	2.870	12,4	92,5	23.138
1997	7.327	29,5	-0,8	14.009	56,3	8,8	3.535	14,2	23,2	24.871
1998	7.182	29,8	-2	13.270	55,1	-5,3	3.622	15	2,5	24.075
1999	6.069	28,3	-15,5	11.823	55,2	-10,9	3.525	16,5	-2,7	21.416

Kaynak: www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/abmal.htm , 21.02.2001

EK XVII :TÜRKİYE'NİN AB İLE TİCARETİNİN
EKTÖREL YAPISI (1993-1999)

TC YATIRIM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

lyon \$

RACAT

Yıl	Tarım			Tekstil ve konfeksiyon			Demir-Çelik (72-73)			84, 85 ve 87. Fasıllar			Sanayi Ürünleri (diğer)			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1993	1.384	19	---	3.831	52,6	---	133	1,8	---	608	8,3	---	1.331	18,3	---	7.288
1994	1.647	19,1	19	4.150	48,1	8,3	293	3,4	120,1	782	9,1	28,5	1.762	20,4	32,4	8.634
1995	1.965	17,7	19,3	5.353	48,3	29	505	4,6	72	1.239	11,2	58,4	2.017	18,2	14,5	11.078
1996	1.854	16,1	-5,6	5.660	49	5,7	421	3,6	-16,7	1.505	13	21,4	2.109	18,3	4,6	11.548
1997	2.037	16,6	9,9	5.930	48,4	4,8	622	5,1	48	1.550	12,7	3	2.109	17,2	0	12.248
1998	1.941	14,4	-4,7	6.464	47,9	9	703	5,2	13	2.083	15,4	34,4	2.307	17,1	9,4	13.498
1999	1.900	13,2	-2,1	6.363	44,3	-1,6	818	5,7	16,4	2.705	18,9	29,9	2.562	17,9	11,1	14.348

HALAT

Yıl	Tarım			Tekstil ve konfeksiyon			Demir-Çelik (72-73)			84, 85 ve 87. Fasıllar			Sanayi Ürünleri (diğer)			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1993	293	2,3	---	575	4,4	---	1.679	13	---	5.958	46	---	4.445	34,3	---	12.950
1994	185	1,8	-36,9	501	4,9	-12,9	1.353	13,2	-19,4	4.375	42,6	-26,6	3.865	37,6	-13,1	10.279
1995	790	4,7	327	828	4,9	65,4	1.852	11	36,8	6.617	39,2	51,2	6.773	40,2	75,2	16.860
1996	675	2,9	-14,6	1.379	6	66,5	2.081	9	12,4	10.155	43,9	53,5	8.848	38,2	30,6	23.138
1997	512	2,1	-24,1	1.611	6,5	16,8	1.873	7,5	-10	11.751	47,2	15,7	9.123	36,7	3,1	24.870
1998	477	2	-6,8	1.425	5,9	-11,5	1.466	6,1	-21,7	11.696	48,6	-0,5	9.011	37,4	-1,2	24.075
1999	489	2,3	2,5	1.318	6,2	-7,5	943	4,4	-35,7	10.428	48,7	-10,8	8.238	38,5	-8,6	21.416